

ILKA VAŠTE

GRIČARJI

GRIČARJI

Ilka Vaštetova sodi med najbolj čitane slovenske pisateljke. Rojena je bila 2. junija 1891 v Novem mestu. Šolala se je v Ribnici in Ljubljani ter se je usposobila za predmetno učiteljico. Pisati je začela zgodaj in je doslej izdala sledeče knjige:

1. PRAVLJICE (1921);
2. MEJAŠI (1923);
3. UMIRAJOČE DUŠE (1929);
4. VRAŽJE DEKLE (1933);
5. ROMAN O PREŠERNU (1937);
6. ROŽNA DEVICA (1940);
7. UPOR (1950);
8. VISOKA PESEM (1953);
9. SVET V ZATONU (1953);
10. GRIČARJI (1956).

Gričarji so njena deseta knjiga in so roman o novomeški družini, njenem dvigu in propadu. Delo prikazuje kulturno sliko reformacije in protireformacije v Novem mestu. Nastopajoče osebe so zgodovinske. Knjiga je opremljena z izvirnimi ilustracijami univ. prof. Marijana Mušiča o Novem mestu in z originalnimi slikami, ki ponazarjajo takratno dobo.

Pisateljica je prejela za roman *Upor Trdinovo* nagrado za l. 1956.

Okrajni odbor ljudske prosvete Novo mesto, sedaj preimenovan v Svet Svobod in prosvetnih društev okraja Novo mesto, je sklenil, da bo izdajal revijo in knjige ter s tem nadaljeval tradicijo založniške dejavnosti Novega mesta. Novomeški tiskarji Hen-

Ilka Vaštetova
GRIČARJI

ILKA VAŠTE

GRIČARJI

Zgodovinski roman

1956

LEA VASTE

GRICARII

roman

1900

P O R A S T

Tako je razmišljala in pospešila korake. Krepko je stopala z lepo oblikovanimi nogami. Okrog njih se je opletala široka janka, zaradi blatne poti spodrecana, da je prt, spredaj zvezan z vozlom, segal do jankinega roba. Rokavci, pod vratom zvezani z belim, rdeče obrobljenim trakom, so imeli rokave iz cele pole, ob rami nabrane v gube. Vsa obleka — običajna noša kmetic Slovenske Krajine — je bila iz belega domačega platna, ki si ga je Urška sama stkala. Le na koncu rokavov in na robu prta si je napravila okrasek z rdečo nitjo, ki jo je prinesel brat Jaka z Reke. Bila je razoglava, saj kljub svojim triindvajsetim letom še ni bila poročena. Pšenično plave lase je imela spletene v dve debeli kiti, ki sta ji padali po hrbtu do pasu. Obraz je bil zdravno zagorel. Skoraj moško krepko rezan nos je bil v nasprotju z velikimi, sivozelenimi, zasanjanimi očmi in mehko zaokroženimi ustnami. Roke, ki so včasih segle k jerbasu, da obdrže ravnotežje bremena, so bile roke kmetice: zagorele, krepko mišičaste, žuljave.

Sredi poti se je ustavila in prisluhnila nazaj. Iz daljave se je čulo peketanje konjskih kopit... 'Turki!' jo je presunil strah. Planila je za grmovje ob poti, odložila svoj jerbas za skalo in v divjih skokih planila proti gozdu. Skrila se je za drevo in plaho ozrla na pot. Tam je od Ločne sem prihajala karavana tujega trgovca: trije s plahtami pokriti vozovi in četa z dolgimi puškami, sulicami in pištolami obo-roženih spremljevalcev.

Vsa tresoča se od strahu, je Urška še dolgo stala in zrla za tujci. V srcu se ji je obudil strašen spomin: Tako sta — deset let je bilo tega — bežali z materjo pred Turki, ki so se podili proti Otočcu. Mati, ki je že težko dihala, je zaostajala in jo priganjala:

»Le teci! Teci! Skrij se v gozdu!«

Urška je dosegla gozd in se skrila. Mater pa, ki je imela morda še dvajset korakov do gozda, je zagledal Turek s poti v dolini. Razjahal je konja in se pognal proti gozdu.

»Skrij se! Skrij se!« je kričala mati in se vrgla na kolena pred Turka.

Turek, ki menda Urške ni videl, je pograbil mater, ji zvezal roke in jo odtiral s seboj v dolino. Tam jo je pahnil med tropo omahujočih ujetnikov: mladih mož, žena, deklet in dečkov in — nikoli več ni Urška videla matere... Ali še živi tam doli med Turki? Ali je morda umrla že na poti?

Tako je Urška postala popolna sirota — oče, Gašper Gričar, je kot puntar padel že v letu junaške kmečke vstaje. Ubit je bil v

slavni borbi puntarjev na gradu Mehovo leta 1515. Istega leta je bila Urška rojena.

Po materini ugrabitvi je ostala Urška s pet let starejšim bratom sama doma. Komaj trinajst let stara, je morala prevzeti vse gospodinske dolžnosti. Brat pa je hodil kot krošnjar po svetu in se je le redkokdaj oglasil v domači bajti na Griču, pol ure hoda od gradu Otočca.

Trdna volja, da se izkoplje iz tlačanske revščine, ga je gnala za zaslužkom po svetu. Mlada Urška je ostajala sama na revni kmetiji. Trdo delo od jutra do večera je utrdilo in zgodaj zresnilo dekletce, ki je doraščalo pod nadzorstvom in nasveti dobrih sosedov, le nekaj minut daleč naseljenega starega Dobravca in njegove žene...

»Oha! Prijazne bele žene so mi nastavile jerbas dobrot! To pa ni karsibodi!« je Urško prebudil iz zamišljenosti piskajoči glas berača Matevža Kornedra, pohabljenca.

»Kajpak, grdavš! Kar pusti moj jerbas!« se je Urška krepko zadrila nanj in planila kakor jastreb iz gozda navzdol proti skali.

Korneder je izpustil palico iz desnice — na levi mu je visel prazen rokav — in segel po belem platnemem prtičku, ki je pokrival jerbas. Toda že je bila Urška pri predrznem lakotniku. Okrcnila ga je po roki, da je takoj izpustil prtiček. S kislim obrazom se je siromak ozrl v dekletov od jeze rdeči, zali obraz in cmeravo je potožil:

»Ko sem pa tako lačen! Sinoči so se mi že delale pajčevine po želodcu, a so me pri Švarcu vrgli lačnega na cesto. Danes pa mi že kar glasno kruli po trebuhu. Oh, Urška, usmili se tega vekajočega revčka tu notri, saj ni on kriv, da je Kornederjev!«

Pritisnil si je edino roko na želodec in pogledal dekle tako proseče, da se je Urški, ki nikakor ni bila razsipnih rok, v srce zasmilil. Segla je pod ruto v jerbas in potegnila kos črnega kruha na dan.

»Na! Nisem imela časa zajtrkovati, pa sem vzela kruh s seboj.«

»Bog ti povrni, Urška Gričarca!« je siromak hlastno zagrabil dar.

Urška mu je pokimala, z močnimi rokami dvignila jerbas in si ga zadela na glavo. Korneder je odlomil košček kruha in si porinil zalogaj v usta. Njegove prižmurjene oči so dobrovoljno zrle za brhkim dekletom.

Šmentana Gričarca! Takšna je, kakršna je bila njena mati: varčna, pa vendarle ne skopuharska. Srce ima na pravem mestu. Le škoda, da se ji je tako pokazilo s tistim Dobravčevim fantom. Lep par bi bil, če ne bi bili ti hudiči kapiteljski izročili fanta lansko jesen Kacijanarju — figarskemu poveljniku kralja Ferdinanda I. Pravijo, da je pustil vojsko na cedilu tam nekje na Hrvaškem in pobegnil

s svojo četo od nje, še preden se je vnela odločilna borba s Turki. Menda je vsa vojska poginila v morčvirju in pod turškimi meči. M—m! Turški handžar! Tudi mojo levico je pobral. E — e! Bolje bi mi bilo, da mi je vzel glavo. Kaj mi pomaga rešitev, če me je pahnila v takšno pasje življenje! Eh!»

Z glasnim stokom je pohabljenec pobral palico in se preril skozi grmovje na pot. Ob vznožju Rožnega hriba je počasi krevsal proti mestu.

Daleč pred njim se je Urška bližala mestu. Na tej strani je bilo novomeško obzidje posebno visoko in trdno. Dvoje mogočnih stolpov je ob straneh stražilo močna, z železom obita Gorenja vrata. Nad vrati, za strelnimi linami, je bilo stanovanje vratarja Janžeta Murglja, še mladega godrnjavega dedca, ki je opravljal tudi službo ječarja za ječe v obeh stolpih, ki sta se naslanjala na njegovo stanovanje. Urška je vedno s strahom pogledovala na ozki, zamreženi lini visoko v stolpih. »Tam zapirajo meščane, če se kaj pregrešijo,« ji je nekoč pojasnila mati.

»Dobro jutro, dekelca!« jo je iz zamišljenosti prebudil raskav glas kmeta srednjih let, ki je gnal pred seboj z mehovi moke otovorjenega osla. Z dobrovoljnim nasmeškom se je ozrl na Urško, ki ga je prehitela pod klancem.

»Bog daj, stric Dobravec!« je veselo presenečena odzdravila Urška. Očetovsko prijateljstvo, ki ga je oče njenega izginulega fanta Štefana gojil do nje, ji je toplo pobožalo srce.

»Ali neseš na trg?«

»Ne, kar po hišah bom raznosila. Imam vse naročeno. Moram hiteti danes, ker moram iti popoldne na tlako. Lan bomo sejali na kapiteljskih njivah. Tudi jaz bi ga rada na naši še danes posejala.«

»Mhm, danes je stoti dan v letu. No, proti večeru, ko se vrneš s tlake, bova pa brano povlekla.«

»Oh, stric! Predobri ste z mano. Kako naj vam povrnem?«

»Nič ne skrbi, Urška! Vse bova poravnala. Saj si že na pol naša.«

Njene oči so se vlažno zasvetile... Na Štefana mislijo oče! Ali kaj, ko so pa prišle v deželo tako žalostne vesti! Saj je Dobravec sam povedal, kar je v gostilni pri Švarcu slišal od krošnjarjev, ki so pribežali s Hrvaškega: Štefanovega poveljnika Ivana Kacijanarja so poklicali na zagovor na Dunaj. Tam pa ga je dal kralj Ferdinand zapreti, čeprav mu je bil dal spremno pismo. Verolomnost tu, verolomnost tam — gospoda pač, ki ji pošten človek ne sme nikoli verjeti. No, za njo je pri vsem tem le nekaj gotovega: njen Stefan je med onimi kranjskimi fanti in možmi, ki jih ni in ne bo nazaj.

Dobravec in Urška sta se pridružila gruči okoličanov, ki je čakala na vstop v mesto. S stolpa kapitelske cerkve se je oglasil zvon, ki je vabil k jutranji maši. Pozlačeni križ na cerkvenem stolpu vrh hriba se je zasvetil v žarkih vzhajajočega sonca.

Tedaj je vratar Murgl s pomočjo mestnega stražnika in mitničarja Simona Reclja odprl težka mestna vrata. Čakajoči so se pomaknili v teman prehod. Mitničar ni sitnaril in pobiranje mu je šlo hitro od rok.

»Dva krajcarja!... Šest vinarjev!... Tri krajcarje, dva vinarja!...« je računal kar na oko, ne da bi tehtal ali štel.

Kmetje so brez ugovora plačevali, da jih je le brž spuščal dalje.

»Pet vinarjev!« je rekel Urški, še preden je odkrila jerbas.

Ampak varčna Urška ni bila zadovoljna.

»Mislim, da je štiri vinarje dovolj za sir, za jajca in za maslo. Od mleka ne plačam nič!«

»No, pa naj bo, ker si tako zavberska,« je odnehal mitničar in jo vščipnil v mlado lice, da se odškoduje.

Urška je zardela do ušes in hitro zadela jerbas zopet na glavo.

»Vinar je tudi denar!« je rekla, ko sta z Dobravcem nadaljevala pot po Židani ulici proti trgu. Nerodno ji je bilo, če bi jo imel za preveč stiskavo.

»Kajpak! Vinar do vinarja — goldinar!«

S hudomušnim pogledom, ki ga dekletu ni opazilo, je oplazil njen zardeli okraz... Da, da. Gričarjeva kri. Tudi njen brat je bil varčen, še več: prav pohlepno je lovil denar s svojim krošnjarstvom po svetu. Da se tlaki odkupi, je krošnjaril še s kapitelskim blagom. Menda je dobro zaslužil pri tem. Le nevarna so taka pota, nevarna, posebno v teh časih...

»Kam pa si najprej namenjena?« je vprašal Dobravec svojo spremljevalko, ko sta dospela na konec Židane ulice, ki se je iztekala na Veliki trg. Trg je bil res velik. Niti stolno mesto kranjske dežele, Ljubljana, se takrat ni moglo ponašati s tolikršnim. Obrobljen je bil z zidanimi hišami, le malokatera je bila vmes lesena. Skoraj vse so imele spodaj oboke s kamnitimi stebri — arkade. Tega dne — bil je tržni dan — so trgovci že v vseh arkadah razstavljali in urejevali svoje blago.

»Semle pojdem najprej, h Kramarjevim,« je odgovorila Urška in pokazala na hišo ob desni strani, kjer je v višini prvega nadstropja visela tehtnica kot znamenje, da se tu prodaja blago, ki se tehta: špecerijsko blago, deželni pridelki in podobno. Tudi železnino so prodajali tu.

»Jaz pa sem obljubil moko gostilničarju Svarcu,« je Dobravec pokazal na drugo stran trga.

»Saj sem tudi jaz tja namenjena. Jajca in maslo so naročili. Nekaj masla pa nesem peku Krajcu.«

»No, le brž opravi povsod! Počakam te v gostilni, pa me pokliči!« Urška je povabila oči.

»Nerodno mi je.«

»Eh, kaj! Kar vrata odpri, pa poglej notri! Te bom že videl in prišel ven. Saj mlade, poštene ženske res ne morejo hoditi med pijance.«

»Bom rajši v kuhinji natakarici naročila.«

»Pa tako napravi, no! Saj me dekle pozna.«

»Pozdravljeni, stric!«

»Zbogom, Urška! Le dobro prodaj!«

Ločila sta se in odšla vsak v svojo smer. Urška je mimo oboka, kjer so trgovski pomočniki razstavljali na mizi motike, lopate, koze in drugo železno robo, stopila v hladno široko vežo s kamnitim tlakom. Veža je bila odprta na majhno, prav tesno dvorišče. Odtod se je Urška po izglodanih lesenih stopnicah vzpela v prvo nadstropje in po odprtem hodniku prišla pred kuhinjo. Potrkala je plaho in pretiho, da bi jo bili slišali. Za njenim hrbtom so na hodniku zarožljali ključ. Ozrla se je. Debela stara gospa je prihajala iz sobe. Ob pasu ji je na traku visel šop ključev.

»Aha! Urška!«

»Dober dan, gospa Kramarca!«

»Dober dan! Si prinesla sir in smetano za štruklje?«

Urška je pritrdila in stara Kramarca jo je peljala v kuhinjo. Med tem, ko je Urška snela jermas z glave in ga postavila na klop, jo je meščanka premerila z ostrim pogledom od glave do nog... Noge ima res blatne, ampak je dekle kakor bleščeče zrelo jabolko. In obleko ima vedno čisto, nikoli zanemarjeno. Jermas pokrit s svežim platnenim prtičem in blago lepo v redu zloženo vanj: glinast lonec s sirom, zraven z belo platneno krpo zavezan manjši lonec s kislo smetano, poleg njega skladanica rumenih štručic surovega masla in plitva košarica belih jajc zraven trdno zamašenega čebrička z mlekom, vmes pa varno zataknjen dišeč šopek vijolic... Preprosto kmečko dekle — pa toliko čuta za lepoto!

Urška je preložila blago v posodo, ki jo je gospa vzela s police: cinasto skledo za sir, prav takšno veliko skledo za smetano in vrč za mleko. Z nožem si je gospa dala na cinast krožnik še nekaj štručic surovega masla in vprašala:

»Po čem pa daješ jajca?«

»Po deset za en groš.«

»Če jih daš po dvanajst, jih vzamem vse.«

Urška je s kratkim pogledom ošvignila debelo meščanko. Nekaj trtega, jeklenega je blisknilo za trenutek iz njenih sivozelenih oči...

»Ne boš me!« je rekel dekletov pogled.

Urška je povesila pogled. Zbala se je zamere pri stalni odjemalki... Ampak — zakaj je tako nesramna? Pod ceno vendar ne bom dajala blaga! Kdaj pa naj potem zberem tistih sto goldinarjev, ki jih zahteva prošt za tlačanski odkup?

Za trenutek ji je stopila pred oči kavalirska pojava prošta Sebastijana Kolpekha. Zardela je ob spominu na njegovo ponudbo, da ji podari svobodo — brez odkupa! Ne, zmotil se je v njej! Odkupila se bo s pošteno prislužnim denarjem. V enem letu si je že prikupčevala deset goldinarjev. Ostali denar je morala oddati bratu. Le kar je izkupila za jajca, kokoši in pa za gobe ali jagode, je bilo njeno. Še devetkrat deset goldinarjev, še devet let, pa bo svobodna...

Pospravila je denar, ki ga je bila naštela na mizo stara trgovka in odšla. Zavila je na trgu okrog Kramarjeve hiše in hiše njegovega sosesda pa mimo starega pogorišča navzgor v Ulico sv. Antona in prišla na Trg sv. Antona. Tam nasproti stare cerkvice je imel pek in slaščičar Jakob Krajec svojo hišo, na pol zidano, na pol leseno. Velik naslikan krajec je visel nad njegovim prodajnim oknom. Urška je stopila k oknu in vzela jerbas z glave. V majhno lončeno latvico je naložila nekaj štručic masla in položila latvico na prodajno okno.

»Dobro jutro! Maslo sem prinesla,« je ogovorila Krajčevko, ki je sedela s pletenjem v naročju za oknom.

»Triindvajset, štiriindvajset,« je Krajčevka štela med pletenjem. Potem šele je odložila delo: »Dobro jutro, Urška! Dva funta si prinesla, ali ne? Prav!« Odprla je predal v prodajalni mizi in naštela na okno denar: »Pa čez teden dni spet prinesi maslo!«

»Bom, gospa. Zbogom!«

Urška si je zadela jerbas na glavo in odhitela proti Velikemu trgu nazaj.

Po trgu navzdol se je medtem nabralo precej kmetic, ki so prodajale svoje pridelke. Stale so poleg jerbasov in košev, meščanke pa so hodile mimo, se sklanjale nad razstavljenim blagom in barantale za vsak vinar. Po sredi trga se je prosto paslo nekaj tovrne živine na travi, ki je rastle ob robu jarka, po katerem se je pretakala gnojnica. Duh po gnojnici je po vsem trgu neprijetno udarjal v nos.

Urška je prekoračila trg in se skozi vrsto prodajalk in kupovalk prerila do veže prve hiše poleg magistrata. Iz veže so tri stopnice vodile do ne prevelike točilnice, kjer so se okoli miz gnetli okoličani. Urška je šla mimo točilnice in odprla vrata na koncu veže. Čez ozko dvorišče je stopila v kuhinjo.

Pri ognju je stala gostilničarka Katarina Švarcovka, majhna, okrogla ženica srednjih let, z visoko pričesko in globokim vratnim izrezom, polnim zlatih, srebrnih in koralnih ogrlic. V obraz je bila zabuhla in od ognja ožarjena, da se je svetil v potu, ki jo je oblival. Ni se ozrla od svojega dela.

»Jajca sem prinesla,« se je od dvoriščnih vrat oglasila Urška.

»Tam postavi!« je velela gostilničarka in nekaj cvrla pri ognju.

Urška je odložila jerbas v kot na tla in postavila košaro z jajci na mizo.

»Koliko jih imaš?« je vprašala Švarcovka in še vedno ni odmaknila oči od cvrtja.

»Sto dvajset, če se nisem zmotila.«

Okrog gostilničarkinih ustnic je šinil nasmeh.

»Ti se nikoli ne zmotiš, Urška. Kar te poznam — in tega je menda že deset let — se nisi še nikdar uštela. Vzemi veliko latvico tam s police in zloži jajca vanjo!«

Dekle je molče storilo po ukazu. Od nekod je bilo slišati hru-menje in drdranje voz.

Natakarica je vstopila skozi vrata, ki so vodila v sobo za meščane in nekaj naročala gospodinji. Kuhinjska dekla je prinesla naročaj cepanic in jih vrgla z ropotom pred ognjišče.

Urška je glasno štela:

»Petintrideset — štirideset —«

»Strašno veliko vojaških voz je pridirjalo v mesto,« se je oglasila natakarica, bledično, nafruljeno dekle: »Po vsem trgu so se razvrstili. Pravijo, da ostanejo tukaj.«

»Jezus Kristus! Oficirji bodo hoteli, da jim skuham dobro kosilo,« je z jokavim glasom objavkala Švarcovka, potegnila cvrtje od ognja in stekla s frfotajočim dolgim krilom iz kuhinje in skozi dvorišče in vežo pred hišna vrata. Tam so se že zbrali skoraj vsi njeni gostje, gledali vojaštvo, ki je prihajalo na trg in vsi preplašeni ugibali odkod in zakaj.

Vojak, ves v železnem oklepu z rumeno perjanico vrh šlema je prijahal pred rotovž, se zavihtel s konja in vrgel vajeti spremljevalcu, ki je pridirjal za njim. Rumena perjanica je izginila pod arkadami starega rotovža.

»Poveljnik je. Sodnika išče na rotovžu,« je zaklical oštr Svarc, ki je s spalno čepico na glavi poleg svojega dvanajstletnega sina iztegoval debeli vrat z okna v prvem nadstropju. Pod seboj je zagledal med gosti kmeta Dobravca, ki je v mladih letih kot vojak obredel mnogo sveta in znal še vedno nekaj nemških drobtin. »Dobravec! Vprašaj, kaj je s to navlakom! Kam se peljejo?«

Dobravec je z nasmeškom pokimal oštrju in se preril do voza, ki je stal najbližje. Dva vojaka sta sedela na visokem kozlu. Mali Dobravec ju je nekaj izpraševal in vojaka sta mu redkobesedno odgovarjala. Kmalu se je kmet vrnil in gostje so ga obstopili. On pa je kričal Svarcu na oknu:

»Pravita, da je dobil novi deželni glavar Nikolaj Jurišič z meje poročilo, da se sultan Soliman pripravlja zopet na vojno. Menda se bo spravil nad našo deželo. Iz Gradca so nam pripeljali topove, krogle, smodnik, puške, sulice in sekire za obrambo.«

»Bog se usmili! Nova vojna s Turki!«

»In prav nad nas se odpravljajo!«

Vsi križem so tarnali.

Zdajci je pritekel mestni sodnik čez trg na rotovž. Vedno več preplašenih meščanov se je zbiralo okrog rotovža. Nekaj notranjih svetovalcev je že odšlo v poslopje.

Kmalu se je vrnil vojaški poveljnik. Mestni stražniki so tekali po mestu in klicali člane notranjega in zunanjega sveta na sejo. Po vsem mestu se je razvedelo, kar je povedal poveljnik: Kacijanar je ušel iz ječe na Dunaju. Zatekel se je k Hrvatom in se dogovarja s turškim sultanom za maščevalni vojni pohod nad Avstrijo. Treba bo vse važnejše kraje na novo utrditi.

»Joj! Joj! Kaj bo!« se je Svarcovka vrnila v kuhinjo.

Urška je sedela na stolu poleg latvice z jajci in mirno izjavila:

»Sto dvajset jih je, gospa. Naj preštejejo!«

Gostilničarka jo je začudeno pogledala... Seveda, preprostemu dekletu se niti ne sanja, v kakšni nevarnosti smo! Samo na svoj zaslužek misli.

»Turki se bližajo, Urška,« je pretiravala.

»Pa nisem slišala nobenega streljanja. Ali že gore kresovi?« je Urška vprašala stvarno in zatajila v sebi strah, ki jo je presunil pri besedi »Turki«.

Gostilničarka je preslišala njeno vprašanje, odprla usnjeno torbo, ki ji je visela od pasu, in naštela dekletu denar na mizo.

»Cena je ista kakor zadnjič, ali ne?«

Urška je prikimala, pobrala denar in ga zavezala v ogel rute, ki jo je potem potlačila nazaj v jerbas. Pri tem je njena roka zadela ob nekaj vlažno hladnega. Potegnila je šopek vijolic izpod prta.

»Tele vijolice sem jim prinesla, gospa.«

Švarcovka je iztegnila roko in si z zadovoljnim nasmeškom zataknila dišeči šopek za globoki izrez na prsih.

»Hvala!«

Prijazno je pogledala dekle, vzela iz skleda na ognjišču košček cvrtja in ga na majhnem cinastem krožniku ponudila Urški: »Na! Pokusi!«

Urška je segla po slaščici. Takšne stvari so delali na kmetih le o velikih praznikih. Švarcovka pa je z njimi skoraj vsak dan stregla svojim gostom in jih zapeljevala k pitju. Zнала se je prikupiti pivcem na vse načine.

Urška je hrustala slaščico in razmišljala: Turki! Tisti strašni divjaki, ki so mi ugrabili mater! Kam se bom skrila, da me ne dobe? V gozdove pojdem. Tam je še najbolj varno — v goščavi, kamor ne morejo s svojimi konji...

Poslovila se je in hotela oditi. Tedaj se je spomnila na Dobravca.

»Naš sosed Dobravec mi je naročil, naj ga pokličem, kadar grem domov. Prosim, povejte mu, da ga čakam pred hišo!« je naročila natakariči.

»Vsi so zunaj pred hišo. Vojake gledajo,« je odvrnila deklina že med vrati.

Urška se je odpravila z izpraznjenim jerbasom na glavi ven na cesto. Ozrla se je po ljudeh pred hišo in zagledala Dobravca skoraj tik pred seboj. Zdajci pa ji je zastala noga: za vrsto kmetič ob robu trga se je od dolnjega konca sem prerival proti Švarcovi gostilni — njen brat Jaka s svojim tovrnim oslom na vrvi.

»Dober dan, stric Dobravec!« je pozdravil sosedu pred hišo. Bil je ves prašen. Kdo ve, kako dolgo pot je imel za seboj.

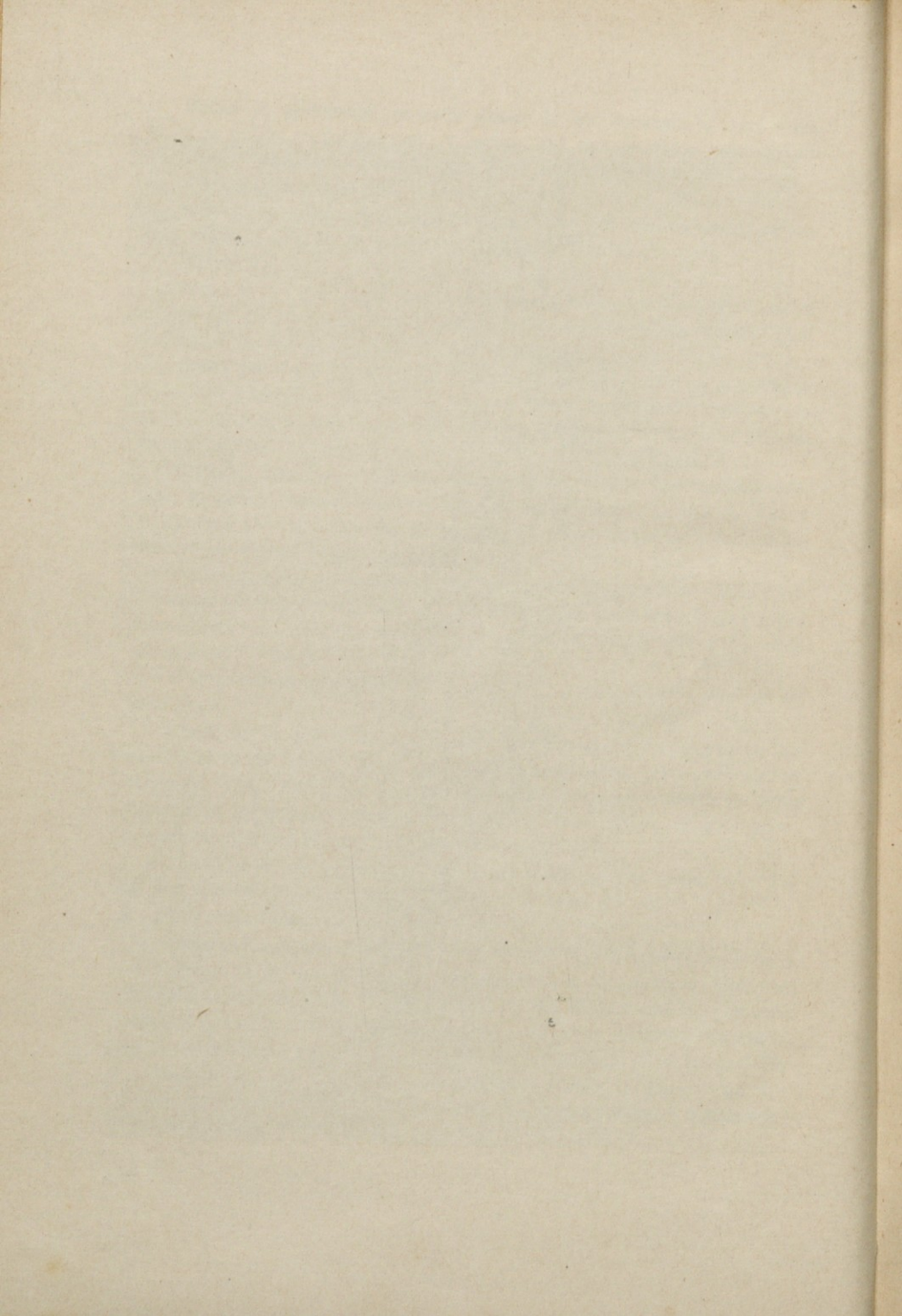
»Bog daj, Jaka! Ali so ti zaprli pot?«

»Moral sem iti daleč naokrog, ker sem prišel od kapitlja navzdol.«

Zdrznil se je, ko je ugledal svojo sestro za Dobravcem. Urški se je zdelo, kakor da bi se je bil ustrašil. Za trenutek se mu je pokazala na zagorelem, s prahom pokritem obrazu čudna zadrega. Obvladal pa jo je takoj; le rdečica mu je zasijala na visokem čelu in na lich.

»Saj si ti tudi tukaj! No, prav. Pojdeva skupaj domov. Le tele dišave, ki sem jih prinesel Švarcovki z Reke, moram nesti v kuhinjo.« Vzel je zavoj iz torbe, ki mu je visela ob boku.

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

»Počakajta! Grem tudi jaz z vama. Se zapitek plačam,« je rekel sosed.

Jaka je privezal osla na stajo pred hišo in odšla sta v gostilno. Le Urška je ostala zunaj med ljudmi, ki so radovedno opazovali vojake. Kmetice, med katerimi se je raznesel glas o bližajočih se Turkih — vsaka je novico nekoliko pretiravala — so vse preplašene začele pospravljati svoje stvari in se odpravljati domov.

Jaka Gričar in Dobravec sta se kmalu vrnila. Odvezala sta vsak svojega osla s staje in odšli so vsi trije mimo rotovža in ob robu trga proti Židani ulici.

S težavo so prišli mimo vojaških voz, ki so stali po trgu in po vsej Židani ulici navzgor do Gorenjih vrat. Naposled so imeli vendarle že mesto za seboj.

»Zdaj pa le stopimo! Jaz moram danes še na tlako,« je priganjala Urška in krepko zastavila korak pred njima.

Cudna zadrega je zopet prešinila obraz njenega brata, obraz, ki je bil v vsem njenemu podoben: iste velike zelenkastosive oči, visoko čelo, krepak, ostro rezan nos, ne prevelika usta. Le njegovi lasje so bili temnejši od njenih in so mu v lahmem valovju padali do ramen. Na glavi je imel kučmo, potisnjeno s čela v zatilnik. Oblečen je bil kakor vsi kmetje Slovenske Krajine. Čez platnene breguše, ki so imele spodaj resast rob, je nosil platneno robačo, prepasano s širokim, rdečim volnenim pasom. Preko obleke je nosil oguljen ovčji kožuh, ki mu je visel na eni rami. Čez drugo ramo si je obesil veliko usnjeno torbo. V roki je vihtel debelo gorjačo, s katero je kdaj pa kdaj ravnal osla, če mu je uhajal k travi ob potu. Mladi človek je bil sicer pet let starejši kakor njegova sestra, vendar ga je resen, skoraj čmeren izraz v zagorelem obrazu delal še starejšega.

»Ne bo ti treba več na tlako hoditi,« je zagodrnjal.

Urška ni vedela, ali ga je prav razumela ali ne. Ustavila se je in vprašala:

»Kaj praviš?«

Jaka je kljubovalno dvignil glavo in pogledal nekam preko sestre. Ustavil se je pred njo. Tudi Dobravcu je zastala noga.

»Pravim, da ne boš več hodila na tlako. Kapiteljski so te prodali stiškemu opatu. Menda je imel prošt star dolg v Stični. Služila boš za deklo v samostanu. Šest goldinarjev boš dobivala plače na leto in obleko. Čez deset let pa boš svobodna... Hi!« je pognal osla. Ni se več zmenil ne za sestro ne za soseda, ki je še vedno stal na istem mestu in gledal z odprtimi usti za fantom.

Tega, da je sestro sam ponudil, ko mu je opat naročil, naj mu poišče deklo — tega seveda Jaka ni povedal. Tudi tega ne, da je pri tem zaslužil goldinar za posredovanje pri proštu. Kakor da bi sestro prodal, se mu je zdelo... Vendar je ta občutek potlačil v globino srca.

Počasi se je drobni Dobravec osvestil. Povesil je pogled in prikimal. Pognal je osla in molče nadaljeval pot vstric dekleta. Jaka je bil že daleč tam spredaj. Pospešila sta korak.

»Ti šmentani poba! Torej je še sestro zabarantal!« se je kmet jezil sam pri sebi. Skutil je, da pri vsej zadevi Jaka ni brez krivde. Ko ga je že blizu Št. Petra došel, je kar naravnost vprašal: »Kdo bo pa zdaj polje obdeloval in desetino odrajal?«

Opazil je, da se je rdečica v fantovem obrazu poglobila.

»Nihče!« se je Jaka kratko odrezal.

Dobravec je zažvižgal skozi škrbaste zobe... Torej: kravja kupčija! Saj si je mislil! Tlake se je otrešel s tem, da je sestro potisnil v služnost...

Bolelo ga je. Dekle mu je bilo prirastlo na srce. Od nekdaj, posebno pa še od ugrabljenja njene matere, je Urški nadomeščal očeta. Kot majhen otrok, komaj da je dobro tekala po Griču, je že pritekla čez njive in travnike k njim. Igrala sta se z njegovim dve leti starejšim sinkom in doraščala skupaj. Popolnoma naravno se je zdelo Dobravcu in njegovi ženi, ko jima je sin razodel, da vzame Urško za ženo, takoj ko postane polnoleten in dostavi domači bajti še eno izbo. Lansko leto je napeljal Štefan nekaj lesa iz gozda, da stori, kar se je namenil. Pa — prišli so oboroženi Kacijanarjevi vojaki v spremstvu kapiteljskega hlapca in odgnali fanta...

Edina tolažba Dobravčevima je bila sinova nevesta. In zdaj naj izgubita še to!...

»Vsaj toliko bi počakal, da vidimo, če se vrne Štefan!« je rahlo očital.

Ne da bi soseda pogledal, je fant trdo pribil:

»Ne bo ga. Razen tistih, ki so bežali s Kacijanarjem, se ni nihče rešil, je rekel stiški opat Volbenk Neff.«

»Torej si vprašal opata in govoril z njim o našem Stefanu?«

»O Stefanu? Kaj se opat meni za Stefana! Preden sem Urško udinjal, sem poizvedoval po povratnikih iz tiste nesrečne bitke. Povsod sem poizvedoval: v Ljubljani, v Zagrebu, na Reki in v Stični, po vseh gostilnah na poti in še v našem kapitlju — vsi so isto povedali.«

Dobravec je prikimal. Zdaj je vedel dovolj. Fant je sam ponudil svojo sestro v službo. Pribarantal je s tem svoji hiši svobodo — tako-

rekoč. Urška bo kot samostanska dekla odslužila svojih deset let do svobode, Jaka pa se je tlake na pol otesel že pred leti s tem, da je krošnjaril s kapiteljskim blagom — obenem seveda tudi s svojim. Fant je bil dober računar in neizmerno pohlepen na denar. Pravzaprav ne samo na denar — kdo ve, kaj je hotel doseči. Na vsak način se je s trdno voljo izkopal iz tlačanske bede, ne manjka mu dosti do popolne svobode.

Hm... Morda je imel mladi Gričar prav. Njegov oče, Gašper Gričar, je padel kot puntar zoper graščinske tlačitelje. S silo je hotel vsem kmetom trpinom priboriti svobodo, pa je podlegel sili. Sin si bo svobodo priboril z zvijačo. Hladna računarska natura, ki se ne ustraši nobene barantije. Pri vsem delu in nehanju mu je le dobiček pred očmi... Dobiček in — svoboda.

Tako je kmet razmišljal in sodil.

Mladi človek poleg njega se ni počutil popolnoma dobro. Zdelo se mu je, da ga stari sosed obsoja zaradi Urške.

Res je. Sestro je takorekoč prodal. Polakomil se je tistega goldinarja, ki mu ga je bil opat obljubil, če mu preskrbi pridno in pošteno deklo. Ampak — ali ni storil s tem sestri tudi dobroto? Otesla se bo tlačanstva. To se v tistih časih, ko so zemljiški gospodje barantali med seboj za tlačane kakor za živino, ni vsakomur posrečilo.

Hvaležna bi mu morala biti — je hotel samega sebe prepričati. Pa se mu ni prav posrečilo. Nekaj je bilo pri tej zadevi, kar se mu je kakor trn zapičilo v najbolj skriti kotiček njegove vesti. Ampak hotel je to do kraja potlačiti. Ozrl se je na sestro, ki je stopala za njim in ga žalostno pogledala z očmi, polnimi zadržanih solza.

»Rešil sem te tlake. Najin oče, ki je sovražil krivico, bi bil zadovoljen z menoj,« je rekel. Še nikoli ni tako govoril z njo. Bil je redkobeseden, kadar je bil doma. Iz njegovih ust je slišala doslej le kratke gospodarske zapovedi. O sebi še ni nikoli govoril, niti o svojih zunanjih doživljajih — kaj šele o notranjih. Vsa začudena je razprla oči. Ni slutila, da so bile njegove čudne besede opravičilo, kljubovalno naperjeno proti vsem tihim očitkom sosedu Dobravca.

Nič mu ni odgovorila. Grlo ji je bilo kakor zadržano. Saj bratu ni nič očitala. Gotovo je dobro mislil. Tlake jo je hotel rešiti. Letos na jesen bo stara štiriindvajset let — polnoletna. Po starem običaju bi morala odslužiti svoja leta kot dekla zemljiškega gospoda — kapitlja. Ker je sirota, bi služila le tri leta v prostiji. Nosila bi na glavi v škafih vodo iz Krke visoko navzgor po strmi skalnati poti — po dvajset škafov na dan pozimi in poleti... In še zoprni prošt!... Mraz jo je stresel.

„Tega trpljenja jo je Jaka rešil.

A kaj jo je čakalo v Stični?

Sicer pa je bila že od nekdaj vajena, sprejemati bratove odločitve in ukaze brez ugovora. On je bil pač gospodar v hiši.

Molče so prehodili zadnji konec poti mimo gradu Otočca. V Krki, sredi katere je stal, so se zrcalili njegovi okrogli stolpi in vse njegovo kakor za večnost zidano zidovje.

Dobravec je stopal za oslom in predel svoje misli.

Komu naj bi kljubovali ti stari zidovi? Turki ob času njegovega zidanja še niso silili v Evropo. Da je takšno zidanje zidal strah, pa je bilo popolnoma gotovo. Ali so se tuje pijavke, ki so se skrile za takimi stolpi, že takrat zavedale svojega krivičnega nasilstva nad našim ljudstvom? Ali so se bale kazni, upora? ...

Ne. Z zaničevanjem so ti tuji pritepenci zrli na podjarmljeno, vsega oropano ljudstvo. Zidali pa so svoja utrjena gnezda, ker so predobro poznali sebe in sebi enake sosede. Poznali so svojo in njihovo neizmerno pohlepnost, nasilnost in krivično brezsrčnost. Bali so se le drug drugega. Tlačansko ljudstvo, ki so mu nasilno vzeli zemljo, je bilo njim le ugrabljena, podarjena ali kupljena delovna živina. Nič več — prej manj — kakor vol, osel ali konj.

Dobravec, ki je mnogo razmišljal o pravicah in krivicah tlačanov in zemljiških gospodov, je s kratkim pogledom ošvignil grad sredi temne vode, ki je tiho drsela mimo stoletnega zidovja. On je bil sicer kapiteljski podložnik kakor Gričar. Tudi njegovo kmetijo, nekoliko večjo od Gričarjeve, so otoški graščaki, tirolski plemenitaši Villandersi, podarili kapitlju ob njegovi ustanovitvi pred dobrimi dvajsetimi leti. V gradu Dobravec ni imel nobenega opravka več, vendar je v dvajsetih letih kapiteljskega podložništva že spoznal, da med bičem otoškega valpta in gorjačo kapiteljskega upravitelja ni bilo nobene r. like. Zato je v globini svojega kmečkega, za »Staro pravdo« vnetega srca sovražil graščino kakor cerkev.

»Kje si bil pri maši, Dobravec?« se je zasklihal glas z brega ob cesti. Iz trave nad cesto se je pokazala zamaščena in oguljena kučma Matevža Kornedra.

»Tam, kjer ti pri pridigi,« se je odrezal Dobravec, ne da bi se ustavil.

»Nisi prave vere, Dobravec, pri soldatih si jo izgubil,« se je norčeval berač.

»Ali bi me rad prekrstil?«

»Zakaj pa ne, če hočeš postati pravi kristjan. Kar pridi na prekrščenje. Radi te sprejmemo v našo občino. Danes o polnoči se snidemo v gozdu pri studencu pod Kijež,« je agitiral Korneder.

»Eh! Bog je povsod — ne bom ga lovil ne po cerkvah ne po gozdovih,« je zamahnil kmet in brž stopil za svojim oslom, ki je šilil v breg.

»Dobro ste mu povedali, stric,« se je okrenil Jaka Gričar. »Nekaj podobnega sem slišal zadnjič pri pridigi v šenklaški cerkvi v Ljubljani.«

»Ti si bil pri pridigi? Kakšno nova pobožnost te je pa gnaia tja?«

Tanke usne mladega Gričarja so se zaničljivo zavlekle:

»Ni bila pobožnost. Bila je le radovednost. V ljubljanski gostilni, kjer sem ponujal platno, so pripovedovali o pridigarju Dolenjcu — menda je z Raščice pri Turjaku doma — ki tako lepo pridiguje, da je pri njegovih pridigah stolnica vselej nabito polna. Radoveden sem bil, kaj mož pripoveduje tako zanimivega. Spravil sem krošnjo in osla pri znancih in stopil v cerkev. Pridigar — Trubar se imenuje — je bil že na leci in, prav ko sem vstopil, je grmel proti zidanju romarske cerkve na Gori pri Gorici. Kričal je z donečim glasom: Bog je povsod. Ni treba, da ga lovite po gorah in gozdovih!«

»Tako je rekel? No, to mora biti pameten far. Mnogo sveta sem videl. Bil sem kot vojak v Španiji in na Nizozemskem, v Nemčiji in na Ogrskem, ampak takega farja še nisem videl, ki bi ljudi k pameti nagovarjal. Čim bolj neumne backe imajo farji pred seboj, tem lažje jim strižejo volno — ponavadi je tako. Tisti ljubljanski pridigar pa mora biti nototar.«

Gričar je skomignil z rameni:

»Pravijo res, da se nagiblje k novi veri.«

»H kakšni? K prekrščevalcem?«

»Ne K tisti veri, ki je prišla k nam iz Nemčije. V Ljubljani se je med meščani že močno razširila. Luterska vera ji pravijo.«

»Luterska?« se je začudil Dobravec: »Nisem še slišal o njej. Ko sem bil jaz pri vojaki, tega je zdaj šestindvajset let, je še niso poznali. Čudno ime ima ta vera.«

»Po Martinu Lutru, ki se je prvi uprl papistovskim oderuhom, prodajalcem odpustkov za zidanje nove cerkve v Rimu. Luterani verujejo le to, kar je pisano v evangeliju. Brezmadežne ne častijo. Svetnikov tudi ne. Na romanja ne hodijo. K izpovedi tudi ne. Pravijo, da Bog sam odpusti vsakemu grešniku, če se le res kesa. Obhajajo se s kruhom in vinom, kakor je obhajal Kristus. Ponekod so že odpravili mašo, le pridige poslušajo, svete pesmi pojejo in pa evangelij bero.

Luterski duhovni so skoraj vsi poročeni in zaničujejo katoliške duhovnike, ki od prvega do zadnjega skrivaj grešijo in živijo s svojimi kuharicami in »sestričnami«. No, takšna je ta nova luteranska ali evangeličanska vera.«

Dobravec je pogledal mladega moža, kakor da ga vidi prvič. Obstal je sredi poti. Tudi Jaka in Urška sta se ustavila. V očeh mladega Gričarja je bil posmeh, ko je videl veliko strmenje starejšega moža.

Naposled je Dobravec prišel do sape:

»Vidiš! Zmeraj si domišljujem, da poznam svet — zdaj vem, da se staram in se je svet že ves prekopicnil, odkar čepim doma za pečjo. Še sanjalo se mi ni, da ljudje zunaj v svetu prihajajo k pameti. Še v nedeljo, ko sem bil z ženo na Trški gori in je tisti frančiškan, tisti novomeški gvardijan, prodajal v cerkvi odpustke, sem si mislil: Če bi prišel Kristus še enkrat na svet — ali bi zopet z bičem nagnal takšne oderuhe in barantače iz božjega hrama! Tako nesramen se mi je zdel tisti samostanec s svojo goljufijo, da bi ga kar sam premlatil. In kar se vsega drugega, kar si povedal o novi veri, tiče — nič nespametnega ne vidim v tej novi veri. Tistih bajk o »Brezmadežni« in o čudodelnih svetnikih jim že otroci kmalu ne bodo verjeli. Spoved zahtevajo, da se vtikajo v vse naše zadeve in nas obdrže na vrvi. Na romanjih nas skubejo, kar se le da. Sploh jim je le za oblast in za denar. Samo pomisli, koliko denarja puščajo naši ljudje po farovških gostilnah! In tistih latinskih čire-čare pri mašah! Saj jih nihče ne razume! Pridiga mi vsaj nekaj pove. Če bi bili vsi duhovni poročeni, pa pohujšanja ne bi bilo zaradi njihovih nezakonskih otrok in zakonsko nezakonskih kuharic — ha, ha!»

Dobravec se je glasno zakrohotal in napravil še nekaj korakov do steze, ki je vodila k njegovi kmetiji, skriti za gozdnim bregom. Tam se je ustavil. Obraz se mu je zopet stemnil, pogledal je Urško, nato njenega brata, zmajal z glavo in vprašal:

»Kdaj pa jo odpelješ v tisto... tisto...?»

»Čez dva ali tri dni, ko urediva doma vse, kar je treba.«

»No, saj prideš še k nam po slovo,« se je sosed obrnil k dekletu.

Urška je samo prikimala. Govoriti ni mogla. Spet je čutila, kako jo davi v grlu.

»Zbogom!« se je kmet brž odpravil za svojim oslom, ki je že sam izginil po stezi med drevjem. Pošteni Dobravec ni mogel razumeti, zakaj je hotel vreči mladi Gričar, ki je razuzdane stiške samostance vendar poznal, saj jih je poznala vsa Slovenska Krajina, svojo lepo

mlado sestro »v tisto Sodomo in Gomoro« — kakor se je izrazil sam pri sebi.

Po prašni, z globokimi kolotečinami razriti cesti, ki je peljala s hrvaške meje skozi Novo mesto proti Ljubljani, so se pomikali drug za drugim: spredaj visoko otovorjen kapiteljski osel, za njim krošnjar Gričar, za krošnjarjem pa njegov težko obloženi, zgarani Miha. Tako težko Miha ni še nikoli nosil, saj mu je gospodar naložil vse, karkoli je bilo v njegovi bajti živeža pripravljenega do nove žetve. In tega je bilo ob vsej Gričarjevi revščini vendarle skoraj preveč za starega oslička, čeprav je Gričar naložil najtežji tovor — platno — sam sebi v krošnjo. Težko vrečo žita je daleč zadaj nosila edina Gričarjeva krava, ki je, utrujena od dolge poti, stopicala klavrno poleg Urške.

S tovorom obložena je bila tudi Urška. Čez levo ramo ji je visel spredaj sveženj z njeno delavno janko, rokavci in volnenimi nogavicami, kar je predstavljalo poleg praznične obleke, ki jo je imela na sebi, vso njeno zalogo oblek in perila. Nad svežnjem si je obesila usnjene opanke, ki so se ji smilili, da bi jih trgala po dolgi slabi cesti. Njene bose noge so greble po cestnem prahu, ki ga je veter odnašal na njive in travnike ob cesti. Na hrbtu je dekletu visel sveženj s predivom in nekaj preden, ki jih še ni utegnila oprati in obeliti. Zraven je bila določila še nekaj klopov obeljene niti in praznih vreten ter prevotljen les iz bezga — štritof, s karim je napeljavala nit z motovila na klopek.

»Le čemu ti bo vse to,« se je bil jezil brat, ko je doma vse spravljala v sveženj, »saj te niso povabili na prejo!«

»V samostanu imajo menda tudi kolovrat in statve. Stkem platno in ti sešijem novo robačo.«

Brat je le malo skomignil z rameni in molčal... Če prodam novo robačo, dobim goldinar — je bila njegova skrita misel... Vendar je čutil njeno dobroto kakor pekočo žerjavico v svojem srcu.

Tako je Urška, z obema svežnjema obremenjena, stopala poleg svoje krave Liske po cesti proti Stični. V precej prostrani dolini so se na desno že videle samostanske utrdbe. Vedno večje so rastle pred njenimi očmi. Naposled sta stala z bratom pred visoko trinadstropno stavbo, ki je imela na desni strani prizidan okrogel stolp. Zadaj in ob levi strani so se vrstile nekoliko nižje stavbe. Osrednja stavba je imela dvojne mogočnih, z železom obitih vrat. Tista na levi so menda držala v ogromna samostanska skladišča in kleti, na desni je bil vhod v samostan. Tam sta potrkala s težkim tolkačem, ki je visel ob vratih.

Menih cistercijanec, vratar pater Hieronim, velik, koščen človek, jima je odprl. Čez kuto je imel privezan predpasnik iz sivega platna, zaprašen in nasmeten z žaganjem.

»Hvaljen Jezus!« je pozdravil Jaka.

»Na vekomaj, amen!« mu je odgovoril vratar in pristavil z vprašujočim pogledom na dekleta: »No, Jaka, kaj bo novega?«

»Pripeljal sem vam deklo, kakor so mi naročili gospod opat.«

»A — tako! Kar vstopita!«

Stopila sta v veliko vežo, ki se je na desno za vrati nadaljevala v dolgem hodniku. Na levo je bil pod obokom odprt prehod na dvorišče, kjer je več hlapcev nakladalo velik tovornjak z zaboji in vrečami. Tja sta Jaka in Urška peljala svojo tovarno živino in obstala sredi dvorišča.

»Počakajta, da pokličem očeta priorja!« je velel vratar, odprl vrata in šklepetaje s sandalami odšel po dolgem hodniku.

Urška se je boječe ozrla po velikih stavbah, ki so obdajale dvorišče. Spodaj so bili na vseh straneh obokani hodniki z belim kamnitim stebrovjem. Na levi strani se je za oboki videlo več širokih vrat. Nekatera so bila odprta. Za njimi so ležala velika skladišča, do visokih obokov naložena z vrečami, zaboji, sodi in vsem mogočim blagom. Urška je stremela nad bogastvom, ki je bilo tu nakopičeno. Ali je bila to samostanska skromnost, ki jo je bila pričakovala?

In hrup in trušč, ki so ga delali hlapci, ko so nakladali blago na voz! Ali je bila to samostanska tišina? Nekdo tam zadaj za vozom je zapovedoval nakladalcem: »Zdaj naložite še sod rožmarina in sod črnikalca za gospoda vicedoma. Zavarujte sode ob straneh z zaboji žameta in šklrata za gospode deželane!«

Vprašujoče je Urška pogledala svojega brata.

Ta pa je z bleščečimi očmi kakor uročen strel v ta veletrgovski dirindaj, v delo nakladačev, v polna skladišča... O, da bi imel vsaj desetino tega blaga! Iz vse dežele bi se mu stekalo. Vozil bi ga v spremstvu oboroženih čet iz Reke, iz Trsta. Razvažal bi ga proti Ljubljani, Beljaku, Lincu, proti Gradcu in Dunaju in tudi na Ogrsko, kadar bi ne bilo turške nevarnosti... Veletrgovec — založnik — bogataš!

»Ti si torej naša nova samostanska dekla?« je masten glas debelega priorja pretrgal Urškino strmenje in Jakobove sanje.

Oba sta se brž okrenila. Pred njima je stal ogromen debeluh z napihnjenim obrazom. Oči so mu bile dobesedno v mastnih licih potopljene. Sredi obraza se je svetil majhen živordeč nos. Od okroglega obraza so viseli trije podbradki.

»Kako, da se ta mastna krogla še ni razpočila?« je pomislila Urška. Bila je v veliki zadregi, ker ni vedela, kako naj pozdravi meniha. Ali naj mu poljubi roko, kakor so zahtevali novomeški frančiškani? ... Zgrozila se je, ko je pogledala na njegovo široko šapo, od katere so viseli nabrekli prsti kakor sveže nagačene klobase.

»Da, velečastiti gospod prior, moja sestra je,« je namesto nje odgovoril krošnjar.

»Pa kar s kravo jo primahaš k nam! Ali misliš kravo tudi uđinjati?« je kričal prior nad dekletom, ki je na vrvi potegnila kravo k sebi, da zakrije svojo zadrego.

Urška ga je preplašeno pogledala. Zakaj tako kriči nanjo? Ali se ni Jaka dogovoril, da proda kravo samostanu, ker je bila zelo dobra mlekariča? ... Z obupanim pogledom je iskala pomoči pri bratu.

»Pre-prevzvišeni gospod opat so ... so —« je Jaka iskal primeren izgovor.

Pa ga je rešil globok moški glas za njegovim hrbtom. Izza voza, ki so ga nakladali, je pristopil velik mož v rjavi irhasti lovski obleki, z visokimi rjavimi škornji, belo svilen o čipkasto srajco in dolgim belim nojevim peresom na zeleni žametasti čepici. Velik naškrobljen, v gube zložen ovratnik je v obliki mlinskega kamna oklepaj njegov vrat. V obraz je bil lep, skoraj nekoliko prelep za moža. Niti svetle brčice niso mogle zakriti ženske milobe njegovih mehko zarisanih ustnic. Svetli, valoviti lasje, ki so mu padali na ramena, so delali njegov obraz še mehkejši. Le v rjavih očeh se je zablistalo nekaj trdega, odločnega, ko se je ozrl na priorja.

»Zakaj se razburjaš, brat prior?«

»To dekle —« je pričel debeli menih.

»To dekle sem naročil za svojo osebno postrežbo,« mu je opat Volbenk Neff presekaj odgovor s trdim glasom, ki ni trpel ugovora.

Molče se je prior priklonil pred svojim predstojnikom in odšel s potuhnjenim, zlobnim pogledom na mlado Urško.

Opat je pomignil enemu izmed hlapcev, ki je brž pritekel.

»Raztovori živali! Stehtaj tovor! Pater skladiščnik naj ga oceni in oče prior naj fantu izplača denar!«

Hlapec je takoj pognal oba osla v stajo pred velikimi hlevi v ozadju dvorišča, potem je vzel Urški vrv iz rok in privezal kravo za stajo.

Urška se je z žalostnim pogledom poslovila od živali, ki ji je bila že tri leta najboljša tovarišica v njeni samoti na Griču. Opat je opazil pogled in velel hlapcu:

»Kravo pelji v hlev! Brat hlevar naj jo oceni in oče prior plača poleg drugega blaga. Pojdita za menoj!« se je obrnil naposled h krošnjarju in njegovi sestri. S kratkim, ostrim pogledom je od zgoraj navzdol ošvignil lepo, krepko dekle in zadovoljen nasmešek je izpreletel njegov obraz. Ni se zmotil v svojem pričakovanju: sestra tako zastavnega človeka, kakor je bil Jaka Gričar, ni mogla biti grda.

Urško je opatov pogled neprijetno presunil... Od nog do glave me je ocenil kakor kupljeno živino! Seveda, saj zanj nisem drugega kakor kupljena delovna žival — sužnja...

Jaka pa je bil zadovoljen, ne samo zadovoljen — vzhičen je bil. Da mu bo opat odkupil še ves tovor vrh krave — to se mu niti sanjalo ni. Skočil je k vratom in jih z globokim poklonom odprl mogočnemu predstojniku stiškega samostana, najbogatejšemu veletrgovcu vse dežele. Da, mladi Gričar se je zunaj v svetu naučil lepega vedenja... Urška je kar strmela. Proti njej je bil brat vedno čmeren in nevljuden.

Odšli so po temačnem obokanem hodniku. Za vrati vratarjeve odprte celice je Urška videla koščenega meniha, ki je z mogočnimi zamahi oblal dolgo desko, pritrjeno na skobelnik. Vratar je bil obenem samostanski mizar. Urški se je zdelo, da se je v kotu pri oknu delavnice zganila kodrolasa otroška glavica. Kajpak se je motila — kako pa naj otrok pride v samostan!

Naposled so dospeli na konec hodnika. Opat je odprl široka vrata. Vstopili so v veliko dvorano z dolgim omizjem in velikim razpelom na steni. Bila je samostanska obednica — refektorij. Prekoračili so ga na desno, tam je opat zopet odprl vrata na kratek hodnik. Šli so mimo velike samostanske kuhinje, odkoder se je razlegalo klepetanje samostanskih kuharic in dekel.

Ali bom jaz tudi v kuhinji delala? Ali v hlevu? Ali kje? Če bom le znala!... Tako je zaskrbelo Urško.

Po dveh stopnicah so prišli zopet na večje dvorišče, ograjeno z enonadstropnimi poslopji. Okrog in okrog je tekel stebričast obokan hodnik. Za hodniki so se videli veliki hlevi, mlekarna, sirarna in prostorna mesnica. Povsod je bilo polno hlapcev in dekel zaposlenih z delom. Nekaj otrok, večjih in manjših se je z glasnim vriščem podilo po dvorišču... Toliko otrok v samostanu? Ko so zagledali opata, so pritekli, da bi mu poljubili roko. Samo devetletnemu, opatu Neffu čudno podobnemu dečku se je to posrečilo. Neff mu je položil roko na svetlolaso glavo in z drugo roko napodil ostale otroke:

»Že prav, otroci!« Sklonil se je k dečku in vprašal: »Kaj pa je s tvojo latinsko nalogo?«

»Sem jo že spisal. Pater Celestin jo je popravil.«

Stiški menihi so imeli tudi samostansko šolo, kjer so si vzgajali naraščaj. Poleg tega je vzdrževal samostan seminar za mladeniče, ki so hoteli postati duhovniki. Najbolj nadarjene so pošiljali v Italijo na univerzo v Bologno, Padovo, Benetke in drugim.

Svetlolasi deček je odskakljal za drugimi, opat pa se je napotil skozi dolgo, široko vežo. V izhodu veže se je v opoldanskem soncu bleščalo pomladno zelenje in cvetje. Stopili so na samostanski vrt, ograjen z visokim zidom. Sredi vrta je stala majhnemu gradiču podobna stavba z okroglim trdnjavskim stolpom, ki je imel le v prvem nadstropju ozke strelne line. Spodaj je bil stolp brez oken. Stavbo so v samostanu imenovali »opatija«, ker je v njej stanoval opat. Nekaj stopnic je peljalo do vhoda, do močnih železnih vrat, v katera so bila vdelana manjša prehodna vrata...

V prostorni veži z lepim stopniščem, vodečim v prvo nadstropje, se je opat okrenil k vratom na levi, jih odprl in zaklical, ne da bi vstopil:

»Marjeta! Poskrbi za krošnjarja in njegovo sestro. Pokaži ji, kje bo imela svojo kamro!«

Stopil je po veži, tlakovani z opeko, in se vzel s prožnimi koraki v prvo nadstropje, jemaje kar po dve stopnici hkrati.

Urška je strme gledala za njim. Vse njegovo ponašanje se ji ni zdelo prav nič dostojanstveno. Že njegova obleka je bila obleka posvetnega plemiča. Tako je bil oblečen otoški graščak, kadar ga je Urška srečala, ko je šel zjutraj v spremstvu svojih lovcev na lov. Le debela zlata verižica z lesketajočim se križcem mu ni visela na prsih.

»No, kar vstopita!« se je pojavila na kuhinjskem pragu velika močna ženska belih las in rdečega obraza, opatova kuharica Marjeta. Za krošnjarja, ki ga je že več let poznala, se ni zmenila. Z zanimanjem pa je premerila njegovo sestro.

»Kako ti je ime?« jo je vprašala, ko sta si v kuhinji stali nasproti.

»Urška.«

»Kar tja v kot odloži svoje svežnje!« je pokazala na drugi konec velike kuhinje, kjer je pod majhnim oknom stala miza s klopjo ob zidu in stoli naokrog.

Urška je snela svoja dva svežnja z rame in ju položila v kot na tla. Ko se je okrenila, ji je pogled obtičal na klopi, kjer je stal pokrit škaaf s pitno vodo. Bakren korec je visel na steni nad škaфом. S požljivim pogledom se je dekle ozrlo nanj. Zdaj šele je začutila, da ima grlo izsušeno in polno prahu. Mučila jo je silna žeja in utrujenost zaradi dolge poti, ki je ni bila vajena. Tudi lakota se ji je oglasila

v želodcu. Saj razen kosa kruha ob opoldanskem počitku, ki sta si ga privoščila na poti, ni tega dne še ničesar použila od zadnjega zajtrka pod domačo streho.

Marjeta je razumela dekletov pogled in njen izmučeni obraz z globokimi kolobarji okrog oči.

»Zejna si, ali ne? Kar sedita tja za mizo! Prinesem vama kislega mleka, da si poplakneta prah iz grla.« Izginila je v shrambo poleg kuhinje in prinesla veliko latvico kislega mleka. Vzela je dvojce lesenih žlic iz žličnika, ki je visel poleg ognjišča na steni.

»Tu imata. Bog blagoslovi!«

»Bog plačaj!«

Zajemala sta s slastjo. Kuharica je prinesla še hleb črnega kruha in nož.

»Odrežita si!«

Vselej je pogledala Urško, kakor da se je ne more nagledati. Njene skrite misli so predle okrog dekleta nevidno mrežo: Lepa je in zdrava, močna in stasita. Pogled ima odkrit in prikupljiv... Uboga reval! Da, da!

Kaj vse je ležalo v tem »Da, da!« — ko bi mlada Urška to vedela!

»Ali si že kdaj pospravljala sobe?« jo je vprašala kuharica.

Urška se je prestrašila.

»Gosposkih sob še nikoli,« je priznala klavrno. »Še videla nisem nobene.«

»No, pokažem ti, pa boš znala, saj nisi videti nerodna,« jo je potolažila kuharica.

Vstopil je mlad, bledičen frater in javil:

»Prevzvišeni gospod opat so naročili, naj pride krošnjar v njihovo sobo!«

Jaka je takoj odložil žlico in odšel za fratrom.

Urška je povesila pogled na svoje roke, umazane od prahu in potu, in se zamislila: Zdaj je Jaka šel, da zaključi svojo kupčijo. Bogato se mu je obnesla. Prodal je vse, kar je mogel prodati. Kaj bo pravzaprav prodajal odslej? Edinole kapiteljsko blago? Saj svojega ne bo imel več! Kdo mu bo zdaj obdeloval njive, predele, tkal platno, gospodinjl in gospodaril? Nihče. Dom sta takorekoč izpraznila. Še kokoši sta oddala sosedu Dobravcu, da jima jih proda v mestu. In psa, njenega Čuja, lepega, leto starega volčjaka, je prevzel stric Dobravec, v varstvo... »Čez deset let ti ga vrnem, če bova še živela...« je rekel in se brž obrnil proč. Ločitev od Urške, ki mu je bila kakor rodna hči, mu je bila pretežka — njemu in njegovi ženi, ki je že tri dni samo jokala in tarnala, ker bosta odslej popolnoma zapuščena...

Urški so — ne da bi se tega zavedala — kapljale solze na prašne roke.

Kuharica Marjeta jih je videla. Obrnila se je proč in si dala opravka pri ognjišču sredi kuhinje. S korcem je nalivala vodo v svetel bakren kotel, ki je visel na verigi nad ognjiščem.

Ropo: je vzdramil zamišljeno Urško. Z roko si je obrisala solze, da je bila vsa lisasta po obrazu ... Kaj si bo mislila kuharica, če bo opazila, da je objokana!

»Umila bi se rada. Vsa sem prašna,« se je oglasila in vstala.

»Tam zunaj teče potok čez vrt. Tam se umivamo in peremo,« ji je odgovorila starka: »Gospodu opatu pa nosimo vodo v sobo.«

Urška je odhitela. Čutila je, kako jo je spremljal starkin pogled do vrat.

Stopila je iz veže ven na stopnice in se ozrla po vrtu. Tam na desni strani je bil majhen sadovnjak, za njim pa zelena trata. Tam je moral biti potok. Stekla je z bosimi nogami po peščeni poti proti tistemu koncu vrta. Res je tam skozi železno rešetko v visokem obzidju pritekal potok izpod lesenega pokritega hodnika, ki je bil zgrajen ob vsem obzidju kot dohod do strelnih lin.

Urška je brž stopila v plitvo, hladno vodo in si umila najprej roke, potem obraz, nazadnje pa še noge do kolen. Hladna voda jo je osvežila.

Zgoraj je stal pri oknu opat in preko ramena razlagal mlademu krošnjarju:

»Posodil ti bom osla. Troje tovornih živinčet boš že obvladal. Na dveh — svojem in mojem — boš tovoril moje blago, na kapiteljskem kapiteljsko, dokler ne zaslužiš toliko, da se odkupiš kapitlju. Potem boš tovoril le moje blago: iz Stične na Reko, z Reke v Stično in navzgor čez Ljubljano in Beljak do Linca ali pa do Gradca in do Dunaja. Od prodanega in nakupljenega blaga —«

Opat je za nekaj trenutkov obmolknil ... Tam ob potoku je zagledal Urško, ki si je umivala noge ... »Preketo lepo oblikovane noge!« je sam pri sebi ugotovil opat Volbenk in nadaljeval z lesketom pohotnega ženskarja v očeh:

— ti bom dajal toliko provizije, kolikor denarja pri svojem do-sedanjem krošnjarjenju gotovo nisi zaslužil.« Nenadoma se je okrenil in stopil od okna proč: »Ali si zadovoljen?«

Gričar se je bal, da bi njegove oči ne izdale opatu, kako je zadovoljen. Zato je povetil pogled v tla in počasi dejal, kakor da bi se še premišljeval:

»Le gospod prior mi bodo —«

»Nič ti ne bodo! Bom že poskrbel za to, da boš pri obračunih zadovoljen. Na vseh mitnicah naše dežele boš imel prost prehod. Blago našega samostana je povsod oproščeno mitnine.«

Jaka je razprl oči... Na to še pomislil ni: tudi kapiteljsko blago bo prethotapil pod stiškim naslovom. Tako bo profitiral mitnino, ki jo bo kapitlju seveda zaračunal... Zopet dobiček!... Da bo goljufiv — tega se niti zavedel ni.

»Torej: najina pogodba velja?«

»Velja!« je Jaka pogledal opatu v oči. Roke se ni upal ponuditi, ker se je še pravočasno domislil, da je vsa potna in umazana.

Opatu pa menda tudi ni bilo do tega, da bi se s svojo lepo negovano, z dragocenimi prstani okrašeno roko dotaknil umazane in žuljave krošnjarjeve. Jaka se mu je globoko priklonil in hotel že oditi, ko ga je ustavil opat:

»Ali si kaj novega zvedel na Reki ali v Novem mestu?«

»Nič posebnega, prevzvišeni. Da se nam obeta nov turški naval — to gotovo že vedo?«

»Da. O tem mi je sporočil novi poveljnik Krajine Žiga Višnjegorski. Popraviti moramo vse samostanske utrdbe.«

»V Novo mesto in Beló Krajino že dovažajo topove in drugo orožje iz Gradca kot pomoč kralja Ferdinanda. Pravijo, da misli turški sultan Soliman oblegati Ljubljano.«

»Hm, da, čeprav imamo z njim sklenjeno pomirje!«

»Da, Ampak —« krošnjar je znižal glas in se za korak približal opatu: »—slišal sem — v taberni na Reki so govorili in v Novem mestu tudi že vedo, da je Kacijanar ušel iz dunajske ječe na Hrvaško in se zdaj dogovarja s sultanom za maščevalni pohod nad Avstrijo.«

Opat je prikimal:

»To je morda res. Če pojdeš zdaj v Trst, pazi, da na povratku ne prideš Turkom v roke!«

»Ne bom se pulil za to, da bi me posekale krive sablje,« se je nasmehnil Jaka in se poslovil. Nedoločen, tesen občutek krivde ga je zadržal, da svoje sestre opatu ni priporočil.

»Saj ni otrok!« se je izgovoril sam pred svojo vestjo. Vendar se je zavedal, da bi se s priporočilom osmešil.

Ko je bil že med vrati, mu je opat še naročil:

»Če greš v Trst, oglasi se pri škofu Bonomu in vprašaj ga, če mi je preskrbel tisto knjigo, ki mi jo je v zadnjem pismu obljubil: Erazma Rotterdamskega »Laus stultitiae« — Hvalnico Norosti — ali si boš zapomnil?«

»Če si imena ne zapomnim, bom rekel kar za tisto knjigo, ki hvali norce — tega ne bom pozabil.«

Opat se je nasmehnil:

»No, prav, Gričar. Kar tako reci! In vprašaj ga, če imajo v Trstu kakšno knjigo, ki se je v Ljubljani ne dobi.«

»Novoversko — ali ne?«

»No, da. Bonhomo že ve, kaj bi me zanimalo. Pa nikar ne obešaj tega na veliki zvon!«

»Lahko se zanesejo name, prevzvišeni gospod opat! Nihče še nikoli ni videl knjige ali pisma, ki sem jim ga prinesel.«

»Prav.«

Nekaj mesecev pozneje je Jaka Gričar spet prišel v Novo mesto. Gnal je pred seboj dvoje živinčet s praznimi vrečami na hrbtih. Od Gornjih vrat ju je prignal na Trg sv. Antona. Pred drugo hišo na trgu, tisto, ki je imela za izvesek krajec, kruhek v obliki polmeseca, je stal v belem slaščičarskem predpasniku in beli visoki čepici slaščičar Jakob Krajec, velik, širokopleč človek Gričarjevih let. Ko je Jaka Gričar prišel mimo in hotel zaviti v Cerkevno ulico navzgor, ga je Krajec poklical:

»Hej! Jaka! Sveže preste imam.« Vedel je, da so bile preste edini posladek, ki se mu je sicer stiskaški krošnjar težko odrekel.

Res je Gričar z glasnim »E — e!« ustavil svoja osla in stopil k okencu, skozi katerega mu je Krajec pomolil dve presti, posuti s soljo.

»Dolgo te že nisem videl. Sem mislil, da si se že izgubil v svetu.«

Jaka je segel po mošnjičku, ki ga je skrival v širokem pisanem pasu in vzel iz njega krajcar.

»Ne morem se tako hitro izgubiti v naši deželi, saj križarim že več kakor deset let po njej in poznam vsako stezico.«

Z zdravimi zobmi je odgriznil trdo presto.

»Kje pa je tvoja sestra Urška? Nosila nam je maslo, zdaj pa je že več mesecev nisem videl.«

»Služit je šla.«

»Služit? Kam?«

»V Stično.«

»Pa ne v samostan?«

»V samostan, da.«

»Hm!«

Kaj vse je ležalo v tem kratkem, godrnjavem »hm!« Gričar se je dobro zavedal: Stiški menihi glede žensk niso bili na dobrem glasu.

Baje so živeli vsak s svojo. Kopice otrok so se podile po samostanu — to je bil sam videl. Menihi so bili menda vsi kolikor toliko vdani novim naukom, ki so se širili iz Nemčije in zahtevali med drugim tudi odpravo duhovniškega celibata...

»Zbogom!« se je Jaka kar naglo poslovil. V obraz mu je lezla močna rdečica.

Krajec je zmajal z glavo za njim.

Krošnjar pa se je brž otesel vseh neprijetnih notranjih očitkov in pognal oba sivca po ulici navzgor — zadnjikrat!

»Zadnjikrat!« mu je pelo v srcu, ko je gnal živinčeti pod pokopališčem mimo učiteljevega in cerkovnikovega vrta. Pred proštijским hlevom ju je ustavil in izročil proštovemu hlapcu. Nato je odšel v proštijo.

Prošt Sebastijan Kolpekh je sedel v opravi sodobnega kavalirja za pogrnjeno in s prav obilnim zajtrkom obloženo mizo. Širok, v gube položen čipkast ovratnik se mu je ščeperil za vratom. Obleka iz rumene laške svile in rjavega žameta bi delala čast vsakemu dvorjanu. Edinole velik križec na zlati verižici je pričal, da je kavalir — duhovnik.

»Kaj? Kako? Rad bi se odkupil in kupil še njivo, travnik in sadovnjak, v katerem stoji tvoja bajta? In še hosto nad cesto? Ali imaš toliko denarja?« je vprašal prošt Kolpekh, da pridobi časa za premislek: vsak denar je bil kapitulju v teh časih dobrodošel. Saj je bilo treba prav tedaj poslati deželi precej visok prispevek za pretečo vojno s Turki. Po zapovedi deželnega kneza se je zaplenila zaradi turške nevarnosti četrtna cerkvene posesti. Vsaka prodaja kapitelskega posestva je bila proštu dobrodošla. Seveda tega že iz trgovskih ozirov ni hotel pokazati.

»Nekaj sem si prihranil, saj trgujem več kakor deset let,« je Gričar odgovoril.

»No, koliko pa mi misliš plačati za odkup tlake in za zemljo.«

»Če bi se naselil v mestu, bi bil svoboden brez odkupa,« je Gričar pripomnil z zvitim pogledom na prošta, ki se je delal brezbriznega.

V hipu je Kolpekha minila brezbriznost.

»Ne bodi nesramen!« je vzrojil. Na zatočišče v mestu, do katerega je imel pravico vsak tlačan, prošt res ni bil pomislil.

»Za štiri sto goldinarjev dobim v mestu kakšno podrtijo in po stanem meščan,« je nadaljeval Gričar, ne da bi se dal motiti. Tisto o nakupu podrtije mu je pravzaprav šele tedaj prišlo na um. »Mislim, da tisti kos vegastega sveta na Griču ni vreden več kakor tri sto goldinarjev.«

»Ali me misliš ociganiti kakor bedaka?« je prošt zagrmel in udaril s pestjo po mizi, da je poskočil poln kozarec pred njim in je rdeče vino pljusknilo po belem prtju.

Jaka je odstopil za korak, vendar ne iz strahu. Prijel je za kljuko, kakor da hoče oditi.

»Če bi mi prodali ves Grič s tistim gozdičkom do ceste vred, bi plačal sto rajnšev za vse skupaj, več jih pa nimam,« je izjavil s trdnim pogledom v proštov bledikasti obraz in njegove bodeče oči.

Jaka se je lagal. Imel je nekaj več kakor osem sto goldinarjev. Ampak rajši bi bil tepen, kakor da bi dal ves prihranjeni denar iz rok.

»In tvoj odkup?« ga je prošt pogledal izpod čela.

»Ali se nisem več kakor deset let odkupoval s krošnjarjenjem s kapiteljskim blagom?«

»Cigan! Za ves Grič mi plačaš šest sto — niti vinarja manj! In za odkup tri sto.«

»Nimam. In če bi imel, bi si kupil za ta denar že bajto v mestu in še njivo pred mestom. Dam jim pet sto goldinarjev in goldinar za prodajno pismo!«

»Vrag te vzemi! Daj sem denar! Po pismo pa pojdi v pisarno!«

Gričar je odprl svojo zaprašeno popotno torbo in naštel iz možnje pet sto goldinarjev na mizo pred prošta. Potem je vzel še goldinar iz možnjička za pasom in ga položil k ostalemu denarju na mizo.

»Zdaj pa glej, da mi ne prideš več pred oči!« je zarentačil prošt in ježno dvakrat udaril na srebrni zvonček, ki je stal na mizi.

Takoj so se odprla vrata in vstopil je kapiteljski oskrbnik, starejši človek z velikim belim ovratnikom in črno čepico na glavi. Snel je čepico in ponižno obstal.

»Napravi temu tiskaču prodajno pismo za ves Grič! Plačal mi je pet sto goldinarjev — smešno ceno! Ampak naj bo, da se mi že enkrat pobere izpred oči. Pripiši, da se je s tem odkupil tudi tlaki! Pojdita!«

Oskrbnik se je priklonil, Gričar pa je zamomljaj pozdrav, na katerega mu prošt ni odgovoril. Saj bi Griča ne bil prodal, če bi ne bil v takšnih tiskah za denar.

Četrt ure pozneje je gnal Gričar svojega sivca proti domu. Zopet in zopet je otipaval pismo, ki ga je bil skril pod robačo na prsi. Vse je pelo v njem: Svoboden! Svoboden!

Ni bil več tlačan, nikomur več podložen. Prost je bil vseh obveznosti. In ne samo to! Postal je posestnik, zemljiški lastnik! Res je bilo posestvo majhno, v četrt ure bi ga obhodil okrog in okrog: njiva,

travnik, sadovnjak, stara lesena bajta in hlev, pa še majhen gozd po bregu navzdol do poti — to je bilo vse. Komaj pol grunta.

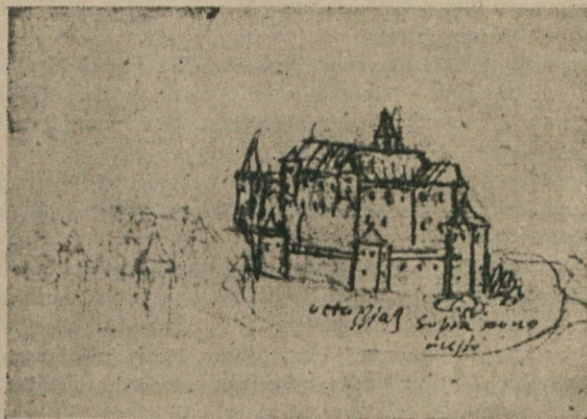
»Ni veliko — ampak za začetek dovolj. Glavno je to, da sem se izkopal iz tlačanske revščine. Zdaj pa že pojde počasi navzgor,« je razmišljal fovernik.

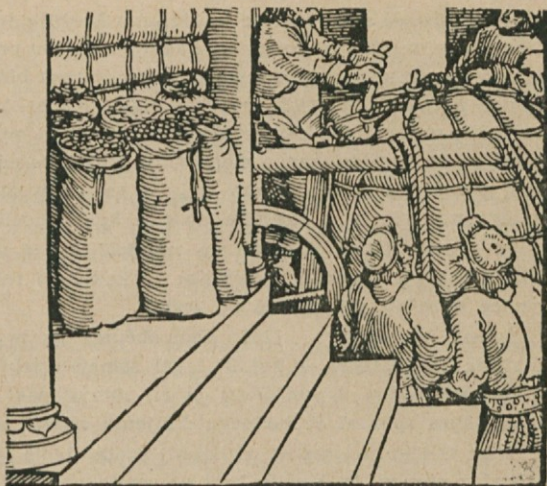
Navzgor? Kam navzgor? Za enkrat se je s stiškim opatom dogovoril, da pojde namesto s tremi osli. kakor je potoval doslej, s celo karavano na pot proti Lincu ob Donavi. Vzel bo s seboj štiri pokrite vozove blaga, ki ga je bil počasi natovoril iz Trsta in Reke in je čakalo v samostanskih skladiščih, da ga razpečajo. Kajpak ga bo spremljala na poti četa oboroženih samostanskih hlapcev na konjih. Zaslužil bo z eno samo potjo mnogo denarja. In to je že lep napredek... Nekaj takšnih poti in — no, večno ne bo potoval z opatovim blagom. Osamosvojil se bo, ko si bo dovolj privarčeval. Dokupil si bo dve šva osla. S tremi lastnimi živinčeti se tovorjenje že izplača. Morda... morda si kdaj pridobi toliko, da...

Kakor divje zmedene sanje so mu zaplesala pred očmi skladišča — vozovi — konji...

Ne, v oblake ne bo segal. Rajši ostane lepo varno pri tleh. Posstvo — razen gozda — bo dal v najem za deset let. Potem se vrne Urška domov in on tudi. Oženil se bo z zdravim, močnim kmečkim dekletom, dokupil še nekaj njiv, morda vinograd v Trški gori in delali bodo vsi trije, da se bo kar kadilo. Da, tako bo.

In nobenih tlačanskih dajatev niti drugih obveznosti več. Delali bodo na svoji zemlji in zase. — Da, tako bo, zares.

2. poglavje

Leto pozneje.

Vselej, kadar je Jaka odhajal z novo karavano iz samostana, mu je bilo na jeziku vprašanje po Urški. Ampak — koga naj vpraša?

Hlapcev, s katerimi je imel največ opravka, ne. Bili so po večini neotesani, divji fantje, drzni in posmehljivi. Zamalo bi se Gričarju zdelo, da bi se s takim vprašanjem obračal na hlapce, odkar jim je zapovedal na svojih trgovskih potih kot vodja karavane in trgovski zastopnik mogočnega stiškega opata, najbogatejšega veletrgovca kranjske dežele.

Ali naj vpraša skladiščnika, patra Gabriela? Ali priorja?

O, skladiščnik, močkeč, čmeren menih, ki je živel le za svoje številke in debele skladiščne knjige, za vreče in zaboje in sode, ki jim je vsem vestno pritiskal svoje pečate in plombe — ta pač ni imel niti časa niti volje, da bi se zanimal za ubogo samostansko dekle.

In prior? Debeli mogočnik se je bivšemu krošnjarju dosledno izogibal. Moža sta se srečala le poslovno, kadar je Gričar prišel v samostansko pisarno na obračun o prodanem in nakupljenem blagu ali na razgovor o novih naročilih in novih prevozih blaga. Kadarkoli je Jaka pogledal v drobne, v masti potopljene priorjeve oči, je v njih srečal le prezir. Skopo so se napihnjenemu mogočniku trgale besede z debelih zaničljivo povešenih ustnic. Kako naj bi se »prevoznik« Gričar drznil nadlegovati priorja s kakšnim drugim kakor poslovnim vprašanjem.

In opata? Zakaj bi njega ne vprašal? Ali si ni prav on obdržal Urške za svojo »osebno postrežbo« — kakor je rekel. Ali nima brat pravice vprašati gospodarja po sestri?

Seveda — ampak... Nedoločen občutek ga je zadrževal, da tega ni storil. Pravzaprav — kaj bi lagal samemu sebi! — občutek že ni bil več nedoločen. Dovolj časa je bil samostanski uslužbenec, da ne bi do dobra spoznal svobodnega življenja stiških samostancev.

Jaka Gričar je prepotoval dovolj sveta, da je ljudi poznal, da jim je bral z obraza. In kar je bral na opatovem svetovljanskem obrazu — to ga je pač zadrževalo, da ni povprašal po sestri, dasi ga je negotovost nekaj mesecev prav pošteno mučila, kadarkoli se je s svojih potovanj vračal v samostan. Še vedno mu je očitala slaba vest: Sestro si prodal! Prodaj si jo človeku, o katerem si vedel, da ji ne bo prizanašal!

Toda brž je potlačil vse notranje očitke in obrnil misli na svoje načrte in račune. Neprestano je razmišljal o svojih lastnih trgovskih poslih, ki jih poleg prevažanja samostanskega blaga nikakor ni zane-marjal. Lakomna trgovska žilica mu nikdar ni dala miru. Prevažal je samostansko robo v Reko in Trst, naložil tam drugo in jo vozil v Ljubljano, Beljak, Linc, pa tudi na Dunaj ali v Gradec, nikoli pa ni pozabil pritakniti k samostanski še svojo kupčijo. Denar, ki si ga je na ta način pridobil, je nalagal v trgovino bogatega ljubljanskega trgovca Luke Cveklja. Pri njem se je oglasil vselej, kadar je s karavano potoval preko Ljubljane.

Cvekelj je imel sicer sam svoje tovarnike in njegov poslovodja Zagar se je čudil, zakaj naroča gospodar blago iz Linca vedno po stiškem prevozniku Gričarju. Morda bi bil prevoz vendarle nekoliko cenejši, če bi poslal po blago svojo lastno karavano?

Nekoč — bilo je v začetku aprila — sta Cvekelj in njegov poslovodja sedela v pisarni za trgovino in pregledovala seznam blaga, ki ga je pripeljal stiški prevoznik iz Linca.

Zagar, bolj majhen mož s sivimi dolgimi lasmi in sivimi brkami ter lisičjim izrazom v majhnih očeh, je molče zapisoval v knjigo, kar

mu je predstojnik narekoval. Naposled sta končala. Molče je poslovodja zaprl knjigo in hotel oditi. Gospodar ga je pogledal.

»No, saj danes pa kar molčite. Ali ste sestavili seznam? Naročil sem vam, da si sproti zapisujete blago, po katerem stranke najbolj povprašujejo in pa tisto, katerega zaloga že pojema v skladiščih.«

Žagar je prikimal in segel v žep svojega kratkega zamaščenega kožuha, ki ga je zaradi mrzlih skladišč nosil v službi. Izvlekel je papir, počekčan s številkami in z nerazločno drobno gotsko pisavo.

»Tukaj,« je porinil papir pred Cveklja.

»Hm! Zdi se mi, da ste danes nekako slabe volje, Žagar. Kaj pa vam je?«

Poslovodja je bil v zadregi. S pretkanim pogledom je ošinil gospodarjev rdeči obraz: Ali mi ne bo zameril, če spet godrnjam zaradi tega nesmiselnega stiškega prevoznništva? No, saj mi je le za korist naše tvrdke!

»Naj mi ne zamerijo, gospod! Saj sem res vedno slabe volje, če pomislim, kakšna škoda je za našo tvrdko, ker ne kupčujemo z Lincem brez posredništva. Sami sebe prikrajšamo za ves izvoz. Uvozno blago pa moramo plačevati toliko dražje, kolikor si priračuna stiški prevoznik, tisti premeteni, pohlepni Gričar.«

Namesto nejevolje je šinil preko Cvekljevega obraza, obrobjenega s kratko brado, zvit nasmešek:

»Premeten in pohlepen mora biti vsak dober trgovec. Ali vas nisem že opozoril na to, da so stiški tovarniki oproščeni vseh mitnin?«

»Da. Ampak — kolikor to zniža ceno blagu, jo zopet zviša provizija, ki si jo zaračuna prevoznik! Zato ne morem razumeti —«

Luka Cvekelj je vstal in stopil k železnim vratom, za katerimi je bila vzdana njegova velika blagajna. Vzel je iz žepa ključ in molče odklenil vrata. Notranjščina blagajne je bila razdeljena na police, polne vreč in vrečic denarja in nekaj svežnjev listin. Na spodnjih dveh policah je Žagar zagledal dvoje zabojev, ki jih je prevoznik Gričar davi pripeljal s svojo karavano. Zgornji zaboj je bil odprt.

Nenađoma se je Cvekelj okrenil in široki obraz se mu je zresnil, ko je ostro pogledal svojemu poslovodji v oči:

»Žagar! Doslej se nisem zanimal za vaše versko naziranje. Preden pa govoriva dalje, vas moram vprašati naravnost: Ali ste papist ali pravi kristjan?«

Nekoliko začudeno je poslovodja razprl drobne oči. Vendar je moško vzdržal gospodarjev prodirajoči pogled in odgovoril mirno:

»Že dve leti hodim z ženo in hčerko redno k pridigam gospoda Primoža Trubarja v stolnico. Prosim vas, da se hotel za vaše pri-

poročilo, da bi se smel udeleževati duhovnih sestankov pri gospodu deželnemu pisarju Klombnerju. Slišal sem, da tam gospod kanonik Pavel Wiener tako lepo razlagajo sveti evangelij in nauke nove vere.«

»Prav. Priporočil vas bom. Vaša želja mi kaže, da vam smem zaupati. Poglejte!«

Odmaknil se je od blagajne in pokazal na odprt zaboj na spodnji polici. Tam je poslovodja zagledal lepo, vezano novo knjigo: Lutrov prevod biblije!

To je bila torej skrivnost stiškega prevoznika. Zdaj je vse razumel: Cvekelj je po tej poti dobival prepovedane luterske knjige iz Nemčije — saj blaga, ki ga je prevažala in tovorila karavana stiškega samostana, nihče ni preiskoval, ker je bilo prosto vseh mitnin. Odtod so torej ljubljanski vodilni protestantje: deželni pisar Klombner, njegov prijatelj Cvekelj, kanonik Wiener, vneti pridigar Primož Trubar in drugi dobivali vedno vire za svoje novoversko gibanje!... Na Cvek-ljev naslov so prihajala dela, ki papistom niso smela priti v roke!

»Da, zdaj razumem vašo modrost, gospod Cvekelj,« je izjavil poslovodja s skesanim nasmehom. »In moja hčerka Ana je imela prav, ko mi je nekoč rekla: Gospod Cvekelj že ve, zakaj naroča blago po prevozniku Gričarju. Gotovo ima pri tem kakšno skrito korist.«

»Vaša hčerka je pametno dekle.«

Poslovodja je prikimal. Njegov obraz se je zresnil.

»Pametna je pač, le — meni bi bilo ljubše, če bi bila manj pametna, pa bolj zdrava. Vse življenje bo nesrečna. Omožila se nikol ne bo.«

»Zakaj ne? Saj ste ji prištedili že kar čedno doto. Vaš račun v moji knjigi kaže že prav lepe številke. In Ana je vaša edinka.«

»Seveda. Ampak — vsakemu falotu je ne dam za ženo, saj vem, da bi jo vsak vzel le zaradi denarja — njo, ubogo pohabljeno revše.«

»Nekoliko previdni boste pač morali biti pri izbiri svojega zeta.«

Zagarjeve lisičje prižmurjene oči so oplazile gospodarja s kratkim pogledom. Ali se norčuje? Potem se je zagledal skozi majhno, z železno mrežo zavarovano okno ven na dvorišče, kjer sta poleg vhoda v skladišče zlagala hlapca velike, v povoščeno platno zavite bale blaga. Stiški tovarniki so jih na drugem koncu dvorišča snemali s svojih konj.

»Pri izbiri? Dvomim, da bi ubogi moj otrok imel dosti izbire. Sklenil sem pa, da bom odločitev v takem slučaju prepustil njej sami. Pretežko bi mi bilo, če bi zaradi mene zašla v preveliko duševno trpljenje. Zelo je občutljiva — kakor vsi pohabljeni,« je končal s tihim glasom.

Trgovec je zamišljeno prikimal in sedel na svoj prostor za pisalno mizo. Odprl je veliko, v usnje vezano trgovsko knjigo, polno zapiskov z gotskimi čačkami, kakršne so takrat mnogo uporabljali poleg latinskih. Z nastavka pisalne mize je vzel šop listov, prijel za gosje pero, ki ga je imel vtaknjene v začrnel tintnik in začel račune prenašati z listkov v knjigo.

Poslovodja se je ozrl na gospodarja, vzdihnil in odšel... »Morda sem mu nadležen s svojo srčno bolečino? Mar bi bil molčal! On, ki ima zdrave otroke, me ne more razumeti.«

Ni še zaprl nizkih vrat, ko ga je poklical gospodar:

»Žagar!«

Poslovodja se je vrnil in zatisnil vrata.

»Poslušajte, Žagar! Ali poznate zanesljivo molčečega človeka, ki bi se mu upali izročiti zelo zaupen posel? Poznam vas že dvajset let in vem, da mi ne boste slabo svetovali.«

Poslovodja je snel svojo čepico z glave in se popraskal po plešasti glavi. Nekaj časa je gledal v tla, potem pa je z zvitim nasmeškom dvignil pogled do vodenomodrih gospodarjevih oči:

»Ali — ali bi ne mogel tistega posla opraviti jaz sam?«

Cvekelj je odločno stresel z glavo:

»Ne. Ljubljancani vas preveč poznajo. Čudno bi bilo, če bi se s tolikšnim zavojem pojavili sami v škofiji. Hlapca pa vam ne morem dati s seboj. Čim manj ljudi kaj ve o tem, tem bolje.«

»Hm. Potem — samo enega človeka še poznam na svetu, na kate-rega se zanesem kakor na samega sebe — svojo hčerko Ano.«

Cvekelj je poslovodji nekaj trenutkov molče gledal v oči... Da bi svojo skrivnost zaupal mlademu dekletu? No, Ana Žagarjeva je bila res svojevrstno, tiho dekle. Prijateljic ni imela, Cvekelj je dekletce rad imel. Bil ji je krstni boter.

»Ampak povedala bo svoji materi, vaši ženi in...«

»Ne bo povedala. Ni njena navada, ker ve, da mati ne zna molčati. Že od nekdaj je svoje male skrivnosti zaupala le meni. Če ji bom naročil, naj molči, vem da ne bo z nikomer o tem govorila.«

»Dobro.« Cvekelj je znižal glas: »Zanesla bo Luthrovo biblijo škofu Kacijanarju. Toda oddati mu jo mora osebno in brez prič. Škofovemu tajniku, kanoniku Pavlu Wienerju, naj reče, da je prinesla blago, ki ga je Njegova Prezvzišenost naročila. Wiener bo že pazil, da bo vse v redu. On je škofov prijatelj in zaupnik.«

Žagar je gledal gospodarja z razširjenimi očmi, nagubanim čelom in odprtimi usti...

Kaj! Škofu? Novoversko knjigo! Ali ni Frančišek Kacijanar katoliški škof? Ali ni kralj Ferdinand prepovedal širjenje novoverskega tiska? ... »Kdor razširja krivoverski tisk, naj se kaznuje s smrtjo v ognju!« ...

In biriči novega deželnega glavarja Nikolaja Jurišiča? Vedno se klatio po mestu in prisluškujejo povsod, kjer se jih meščani najmanj naidejajo. Ali ne bo ta pot za njegovo edinko prenevarna? Če jo zasačijo — z Luthrovo biblijo!

Cvekelj se je posmehnil njegovemu strahu.

»Žagar! Ne bodite zajec! Če vam pravim, da je vse urejeno in dogovorjeno! Vaši hčerki se ne more nič hudega zgoditi. Vsakomur, ki jo uštavi v škofijskem dvorcu, naj odgovori isto, pa bo prav. Ovil bomo biblijo z blagom, da bo zavoj izgledal kakor bala blaga.«

Poslovodja je povesil oči in se v zadregi nasmehnil:

»Da, gospod. Ali naj grem ponjo?«

»Kar pojdite! Zdaj je ura devet. Ob tem času je Kacijanar gotovo še doma. Sinoči je prispel iz Gornjega Grada. Videl sem kavalkado, ko je zavila v škofijo. Če ga danes ne ujamem, kdo ve, kdaj spet pride v Ljubljano. Saj ga skoraj nikoli ni tu.«

Žagar je odšel. Prekoračil je dvorišče, tlakovano z okroglim kamenjem in stopil v skladišče poleg trgovine. Skladišče je bilo velik obokan prostor, precej temačen zaradi majhnih zamreženih oken, prevlečenih s prozorno kožo. Steklo je bilo tiste čase še precej draga redkost. Pri srednjem oknu je stal Žagarjev pisalnik z visokim stolom, poleg njega pa rogovilast obešalnik z Žagarjevim kratkim suknjičem in plaščem, obrobjenim s kožuhovino. Vrh obešalnika je čepela temna kučma.

Poslovodja se je preoblekel in naročil skladiščniku, ki je v ozadju zlagal bale blaga iz zaboja na police:

»Če kdo pride, naj me počaka. Vrnem se kmalu.«

Stopil je skozi široko obokano vežo in mimo odprte trgovske lope ven na trg. Pogledal je proti magistratu, ki je s svojimi arkadami molel iz vrst meščanskih hiš. Kipa Adama in Eve sta ga stražila na oglih. Vsak pomočnik, ki je pripotoval v Ljubljano, ju je moral poljubiti, če je hotel imeti srečo v mestu — takšna je bila vera ljubljanskih cehovcev. Na stopnicah starega vodnjaka pred magistratom je mrgolelo okoliških kmetič v belih krilih iz domačega platna in kratkih ovčjih kožuhih. Vmes so stali pri svojih koših kmetje s širokimi črnimi klobuki ali visokimi kučmami v sivih zimskih oblekah iz grobega domačega sukna.

Prodajali so različna živila: žito, moko, krhlje, olje, mast, kokoši, jajca, mleko, maslo in druge pridelke. Na stojnicah so prodajale sol merilke soli — edine javne uslužbenke v mestu. Meščanke v dolgih nagubanih krilih iz raznobarnega uvoženega blaga in s čudnimi visokimi šiljastimi pokrivali ali širokimi, s tančicami pritrjenimi klobuki na glavi, odete v velike volnene šale ali v španske mantilje, so hodile z nakupovalnimi košarami med vrstami prodajalk in prodajalcev. Ob vходу v magistrat je stala pred železno kletko gruča ljudi.

»Kdo ve, kakšno zločinsko revo tam spet psujejo in pljujejo vanjo«, si je mislil Žagar: »Ljudje so pač zveri.« Okrenil se je in odšel proti Staremu trgu.

Ko je prišel do visoke temne stavbe s prehodom na Čevljarski most, je pospešil korake. Iz zgornjih dveh nadstropij se je skozi majhna, zamrežena okna razlegalo grozno, kar zverinsko tuljenje trpinčenega človeka — jetnika v Tranči, eni najstrašotnejših ljubljanskih ječ. Žagar je skoraj tekel mimo strašnega poslopja. Kriki mučenega zločinca — kdo ve, ali je bil res zločinec — so mu rezali v mozeg.

Po sredi vegasto tlakovanega, z blatom in smetmi na debelo pokritega Starega trga se je Žagar preril mimo ljudi, ki so kupovali na stojnicah, pomaknjenih iz prodajalnic daleč na cesto. Vozovi so si tod le s težavo utirali pot. Sicer pa so zaradi slabih cest in potov ljudje splošno tovorili le s konji in osli. Tistega dne — bil je tržen dan — je bil promet s tovarno živino kar živahen. Žagar se je oddahnil, ko je došel do ozke dvonadstropne hiše, v kateri je stanoval. Povzpel se je po temnih lesenih stopnicah v drugo nadstropje in se po odprtem hodniku obrnil proti dvoriščni stavbi. Ob sivo prepleksanih vratih je potegnil za zvonec. Slišal je, kako so se v stanovanju odprla cvileča kuhinjska vrata. Drobni koraki so se čuli po predsobi. Zapah je zašklepetal in na odprtih vratih je stala drobna, njemu komaj do ramen segajoča postavica njegove hčerke Ane. Kratek život z nekoliko postrani ukrivljeno hrbtenico, nižjo desno ramo in višjim bokom je — poleg podšitega modrčka — zakrivala topla, s kožuhočinastimi progami obrobljena pelerina. Nagubano krilo, segajoče do peta je skrivalo navzven usločene nožice. Vse skrite hibe komaj dvajsetletnega dekleta pa je bogato odtehtal nedolžen, odkrit pogled iz lepih, velikih, rjavih oči, pogled ljubke, plahe srne. Pod mehko rezljanim ravnim nosom so se bočile majhne ustne, zaokrožene v neprisiljen, prikupen nasmeh. Mehki, kodrasti pepelnato-plavi lasje so obrobljali nežen obraz in viseli po hrbtu v dveh debelih kitah, na koncih zviti v lepe kodre.

»Očka! Ali se je kaj posebnega zgodilo, da so prišli že zdaj domov?«

»Napravit se moraš, deklič moj! Gospod boter te prosijo, da opraviš zanje zaupno pot,« je tiho mrmraje odgovoril Žagar in pristavil šepetaje: »Ali so mama doma?«

»Ni jih. Na trg so šli. Kam me bodo poslali gospod boter?«

»K škofu,« je šepetal Žagar, dasi sta bila sama v stanovanju.

»K škofu!!« se je prestrašila Ana. »Zakaj?«

»Nesla mu boš nekaj, kar je za nas vse, zate in zame in za botra in za škofa nevarnejše kakor smodnik — nihče ne sme nikoli zvedeti za to. Ali boš znala molčati o tem? Tudi proti materi?«

»Tudi.«

»Dobro, zanesem se nate. Nesla boš škofu — Lutrovo Biblijo.« Velike hčerine oči so se prestrašeno razprle.

»Ali me ne bodo prijeli biriči?«

»Ne boj se! Nesla jo boš zavito v blago. Vsakomur, ki te vpraša, boš odgovorila, da neseš manufakturno blago, ki ga je naročil pre-zvišeni gospod škof. Izročiti ga moraš njemu osebno.«

»Torej je škof tudi lutrovec?«

»Ali bi sicer nastavil za stolnega pridigarja duhovnika kakršen je gospod Primož Trubar? In njegovi kanoniki: Pavel Wiener, Mertlic, Dragolič, Rakovec?«

Ana je prikimala. Prestrašenost se je umaknila iz njenih oči.

»Nič se ne boj! Ali misliš, da bi jaz privolil v to tvojo pot, če bi bila nevarna?«

Ana je hitro pritisnila čelo ob očetovo ramo, on pa jo je rahlo pobožal po laseh.

»Le hitro se preobleci, Ana, da lahko takoj odideš, ko se vrnejo mama.«

»Kaj pa naj jim rečem? Gotovo bodo vprašali kam grem?«

»Reci, da je prispel nov tovor blaga in sem te prišel klicat, da si med njim izbereš blago za novo obleko, preden ga damo v prodajo. Ne boš se zlagala. Res smo dobili prav lepo laško volneno blago. To je po dolgem zimskem odmoru prvi tovor stiškega prevoznika. Zdaj pa se moram vrniti.«

Odšel je.

Ana je zapahnila vrata za njim in stekla v svojo kamrico, da se preobleče. Njena sobica je ležala poleg spalnice staršev. Bila je proti grajskemu hribu obrnjena, z razgledom na vrt, ki je v terasah visel na strmem pobočju. Razen travnatih zaplat ob leseni ograji ni bilo še nikjer nobenega zelenja. Vendar je bil vrt že skoraj ves prekopan in

posejan. Nekaj sadnega drevja je v vetru zibalo gole veje z nabreklih popjem. Češnja na vrhnji terasi je že brstela.

Ana je globoko zajela svež zrak, ki je prihajal s pobočja grajskega hriba. Veter je plahutal s težkimi zavesami pri oknu, se zale-taval v sobo in zibal in napihoval celo zavese preproste dekletove postelje, ki je stala v kotu. Ana je zaprla okno in stopila k nizki omari, okrašeni z gotsko rezbarijo. Odprla je vrata. Za hčerko skromnega trgovskega poslovodjo je bila zaloga njenih oblek dovolj bogata.

»Danes mi oče zopet ponujajo blago za novo obleko. Ali ni — ob njihovi splošni varčnosti — ta edina njihova razsipna navada kar čudna? Morda — morda hočejo z lepimi oblekami prikriti — mojo telesno hibo...«

Nasmeh je izginil z njenega obraza. Žalost je sijala iz njenih lepih oči. Izbrala je črno obleko iz mehkega laškega »mezza lana« — polvolne, ki je v lepih, od ene strani z verižico in srebrno torbico zajetih gubah padala po njej navzdol. Povrhu si je oblekla do kolen segajoči kožušček iz črne irhovine, ki jo je obrobļala bela, puhasta jagnjičevina. Preprost črn klobuček, privezan z belim pajčolanom, je dopolnil njeno obleko. Obleka in plašč sta bila tako umetno krojena in podložena, da nihče ne bi mogel slutiti pod njimi kakršnekoli hibe nežne dekliške postave.

Iz rezljane skrinje, ki je stala ob drugi strani, je vzela Ana par belih irhastih rokavic s širokima manšetama. Komaj si je nataknila eno izmed njih, je zunaj zapel zvonec. Stekla je odpirat.

»No, no! Kam se pa odpravljaš?« jo je takoj vprašala mati. Bila je precej močna ženska, za glavo višja od svoje hčere. Iz rjavega volnenega šala je gledal nekoliko bledikast, širok obraz, z dobro-srčnimi okroglimi rjavimi očmi. V rokah je držala košarico, polno zelenjave in drugih nakupljenih reči.

»Oče so me prišli klicat.«

»Oče?« se je začudila Zagarica že na kuhinjskem pragu:

»Dobili so nov tovor blaga. Rekli so, da mi kupijo blago za novo pomladansko obleko.«

Mati je skomignila z rameni:

»No, mislim, da bi bila lanska še kar dobra,« je suho pripomnila in odložila košarico na mizo: »Oče te kar preveč razvajajo.«

Hčerka je povescila glavo. Zasukala se je in se vrnila v sobo, si oblekla še drugo rokavico in se kratko ozrla v ogledalo na steni. Vzdihnila je in zaprla skrinjo.

»Zbogom, mama! Naj zaklenejo za menoj!« je zaklicala, ko je skočila mimo kuhinje.

Na temnih, izhojenih, lesenih stopnicah bi bila skoraj spodrsnila, ko je hitela po njih navzdol. Cesta je bila polna tovarne živine in kmetov, ki so se vračali po Starem trgu proti dolenski strani. Pri Tranči je bila gneča vedno večja.

Ali se je kaj zgodilo tam? Ljudje so stali sredi ulice in gledali proti Čevljarskemu mostu. S težavo se je Ana prerila skozi gnečo. Ko je pred Trančo hotela stopiti proti Glavnemu trgu je val kričeče množice prihrumel čez Čevljarski most pod temne oboke Tranče. Ana se je hotela umakniti na kamniti hodnik k hiši, toda val jo je zajel in jo potegnil za seboj. »Proč z vsemi Židi!« je Ana razločila krik množice.

»Obesite krojača Majerja! Nam odjeda kruh, sam pa bogati!«

»Kdor ni v cehu, nima pravice, da dela v mestu. Izženite ga!«

Vsa prestrašena se je Ana poizkušala izmotati. Toda reka ljudi jo je odnesla s seboj. Posrečilo se ji je odriniti tri, štiri ljudi. Že se je približala hodniku, kjer so stali radovedni gledalci. Se dva koraka in izpulila bi se iz razdivjane množice.

Zdajci pa jo zgrabi močna roka okrog pasu.

»O-ha! Ljubica židovska, ali bi rada ušla?«

Od groze se je stresla in se z vso silo uprla z obema rokama bradatemu licu surovih potez, ki je sililo proti njej:

»Pustite me! Nisem Židinja!« je zakričala obupno in se zvijala v trdem objemu.

Zaman. Kosmati obraz se je sklonil nad njo.

Zakričala je z divjim krikom v pričakovanju, da se ostudne ustne, z rumenimi kocinami pokrite, po žganju in tobaku smrdeče, pritisnejo na njene.

Drhal naokoli je izbruhnila v glasen krohot.

»Ljubica židovska! Naj te poljubi kristjan!«

Tolkla je z rokami okrog sebe in v obupu ponavljala:

»Nisem Židinja! Nisem Židinja!«

Solze so ji lile po licih. Pred očmi so ji plesali spačeni obrazi. Z naporom vse svoje šibke moči je s pestjo usekala po najbližjem. Slišala je ostudno kletev. Roke, ki so jo oklepale kakor železne klešče so za trenutek popustile — skočila je proti pločniku.

»Pomagajte!« je zakričala in iztegnila roke proti gledalcem.

A že so trde roke iznova segle po njej...

Takrat pa se je zagnal iz vrste gledalcev velik širokopleč mož in sprožil svojo močno pest proti njenemu protivniku.

»Hudič! Izpusti jo!«

Še enkrat se je sprožila pest. Roke so popustile njen pas — opotekla se je — nekdo jo je prestregel, dvignil in odnesel. Tema se je zgrnila nanjo...

Ko je odprla oči, se je sklanjal nad njo oče in ji z brisačo močil obraz.

»Očka!« je zahtela in se ga oklenila z obema rokama... Strašne spake so ji kakor v megli še enkrat zaplesale pred očmi.

»Pomiri se, Ana!« ji je Žagar položil roko na glavo: »Ali lahko vstaneš?«

Pokimala je in se ozrla. Ležala je na dveh zabojih v Cvekljevem skladišču. Na eni strani se je sklanjal k njej oče, na drugi je mlad neznanec, z očitno zadrego na obrazu, držal v rokah njen beli pajčolan in črni klobuk.

Oklenila se je očetove roke in sedla na zaboj.

»Ali ti je zdaj bolje?«

Pokimala je.

»Hvala, bolje.« Vstala je in se ozrla po tujem možu v pol kmečki, pol meščanski obleki.

»Stiški prevoznik Gričar te je rešil, Ana. Hvaležna mu morava biti.«

Iztegnila je roko preko zaboja in jo z ljubkim nasmehom ponudila tujcu... To je torej tisti Gričar, zaradi katerega se je oče že toliko jezil — si je mislila. Priznala si je, da ji njegov ostro klesani, zagoreli obraz in predvsem velike zelenosive oči prav ugajajo.

»Ne vem, kako bi se vam dovolj prisrčno zahvalila, gospod Gričar. Rešili ste me iz velike nevarnosti. Drhal me je spotoma zajela, ker so mislili, da sem Židinja. Branila sem se. Morda bi me bili kar na cesti pobili, če bi ne prišli vi vmes. Prav lepa vam hvala!« Morala je glavo nagniti močno v zatilnik, da mu je gledala v oči. Segala mu je komaj nekoliko čez komolec.

»Oh!« je nerodno zamahnil Jaka Gričar z levico in brž izpulil svojo mrzlo krepko desnico iz njenih toplih, orokavičenih ročic. Klobuk in pajčolan sta bila pri zamahu v nevarnosti. S prijaznim nasmehom mu je oboje vzela iz rok.

Gričarju je bilo silno nerodno. Strmel je navzdol v njene lepe otroško okrogle oči in zaman iskal primernih besed, da bi se otesel svojega bedastega molka. Molče je stal in opazil hudomušne jamice v njenih licih. Gledal je, kako si je nataknila klobuk na glavo in ga povezala s pajčolanom, ki ga je pod brado zadrnila v pentljo. Premeril je s pogledom njeno drobno postavico, za dve glavi nižjo od

njega. Dekle je bilo bolj kratkega života. Noge, v črnih čevljih z visokimi rdečimi petami, so bile v členkih obrnjene nekoliko navzven, kar je kazalo, da niso popolnoma ravne. Toda, ko se je spet obrnila k njemu, je pozabil na hibe, ki jih je bil opazil in zdelo se mu je, da tako milega, pristrčnega izraza ni videl še nikoli v nobenih dekliških očeh.

»Očka pripravljena sem. Ampak — ampak bojim se iti mimo rotovža. Tam bo zdaj zbrana vsa sodrga, ki je prignala krojača Mayerja pred sodišče. Ali oni vedo, kaj je zagrešil?«

Žagar je skomignil z rameni:

»Najbrž cehovska zavist. Mayer ni član krojaškega ceha — saj je Žid. Vendar ima dosti dela — baje šiva celo za plemiško gospodo. To pa cehovce bode v oči. No, saj ne vem, česa ga dolže. Za nekatere meščane je dovolj, da je Žid. To je gotovo njegov največji greh. Zato so ga prignali s takim hrupom na rotovž. Seveda je zdaj drhal še vedno zbrana pred rotovžem.«

»Očka, če bi šli oni z menoj, se ne bi bala iti mimo njih.«

»Ne morem, Ana. Ne smem. Šef mi je prepovedal. Ampak — morda bi te spremlj — gospod Gričar?« Beseda »gospod« kar ni hotela iti Žagarju iz ust. Toda, ker ga je že hčerka tako imenovala...

»Nikar me ne zmerjajte z gospodom, saj veste, da sem kmet. Vašo hčerko pa rad spremljam namesto vas. Če potrebuje varnega spremstva, mislim, da bodo moje kmečke pesti kar zadostovale.«

Nekoliko bahato se je razkoračil in iztegnil stisnjeno pest predse. Smehljaje sta se spogledala oče in hči:

»Dobro, Gričar. Hvaležen vam bom. Za vašo ženo vam odrežem kos krasnega cimosana za nedeljsko ruto.«

»Haha!« se je mladi Gričar zasmel prostodušno: »Ne bo treba, gospod Žagar. Prvič naše poročene ženske nosijo le rdeče kapice na temenu, prevezane počez z belimi pečami iz tankega platna. In drugič — nisem poročen, pa bi vaše rute ne vedel kam vtakniti — ha, ha!«

»A, tako. Kdo bi si pa mislil, da tak zastaven mlad mož še ni oženjen! Zakaj si ne poiščete družice?«

»E — hm, takole je ta reč: za enkrat še ne vem, kakšno naj si poiščem. Pol tiča sem in pol miši. Imam kmetijo, pa ne vem, če bom kdaj kmetoval. Trgovski posel mi je bolj po duši. Zato — če vzamem kmetico, mi ne bo znala pomagati v trgovini, trgovka pa bi ne marala kmeta.«

»Pameten človek ste, Gričar. Torej hočete postati trgovec?«

»Včasih sem mislil, da bom kmet. Zdaj pa se mi zdi, da trgovanja kar ne bi mogel pustiti. Morda se mi kdaj posreči, da kupim kaj

malega v Novem mestu. Nekaj imam prihrankov, nekaj še zaslužim s tovarništvom in — no kakšno kupčijo tudi še napravim na lastno pest.«

V zadregi se je posmehtnil.

Zagar ga je ošinil s svojim lisičjim zvitim pogledom in pretehtal Gričarjeve pametne, velike oči, njegovo visoko čelo, tanke stisnjene ustne in krepko brado. Pomežiknil mu je:

»Trgovski talent! No, lepa bodočnost je pred vami, Gričar, ker imate močno voljo in pamet na pravem mestu. Zdaj pa bo čas, da se odpravita na pot. Kar tukaj počakajta! Grem po blago.«

Odšel je čez dvorišče proti gospodarjevi pisarni.

Ana in Gričar sta ostala sama v skladišču.

Ana se je ozrla na police, ki so bile napolnjene z novimi balami blaga.

»Ali ste vi pripeljali to blago?« je pokazala na police.

Gričar se je okrenil in pristopil, da si v mračni skladiščni razsvetljavi ogleda bale, zložene v lepih vrstah druga vrh druge.

»Da. Tole angleško sukno sem dobil v Linzu. In tale fini laški granat smo naložili v Beljaku.«

Pogladil je lepo temnordeče blago s pobožnim občutjem dobrega poznavalca. Od blaga je obrnil pogled na njene pepelnatoplave lase in nehote izrekel svojo misel:

»K vašim lasem si ne morem misliti bolj primerne barve.«

Pogledala ga je nekoliko začudeno: Kakšen kmet je to, ki se razume na barve?

»Vam je menda trgovska žilica prirojena?«

Zavlekel je tanke ustne:

»Tisto ne. Ampak od svojega petnajstega leta sem takorekoč že pri tem poslu. V svetsko šolo hodim,« je pristavil s posmehom.

»V kakšno?«

»No, v tisto, ki jo da človeku svet.«

Prikimala je in rekla:

»Svet: lepo je hoditi po svetu. Ko sem bila majhna, sem dostikrat ušla z vrta, ki leži za hišo pod Gradom, dol v vežo. Stala sem na hišnem pragu in gledala ljudi, ki so prihajali in odhajali po Starem trgu proti dolenski strani. Kadar je prišla mimo popotna karavana, sem si želela, da bi me vzeli s seboj v svet. Svet je ostal moja neizpolnjena želja.«

»Ali niste nikoli nikamor potovali?«

»Nikoli. Sorodnike imamo v Kranju. Rada bi jih obiskala. Ampak mama se bojijo, da bi nas ne zajeli Turki. Ljudje pripovedujejo, da

se pogosto pripodi kakšna četa v deželo in mori in požiga, zdrave ljudi pa odpelje v sužnost. Ali se vi ne bojite Turkov, ko vedno tovorite po svežu?»

»No, človek mora biti previden. Včasih se je treba umakniti daleč v gozdove. Doslej sem imel pač srečo, da me niso zalotili.«

»Pogumni ste. Mene bi bilo strah. Če bi me dobili, bi me ubili.«

»Mladih, lepih deklet ne pobijajo brez potrebe. Odpeljejo jih s seboj.«

Videl je, kako je prebledela in povedila lepo glavo. Komaj slišno je zašepetala:

»Mene bi mučili in ubili — vem...«

Morda misli na svoje krive noge — ga je prešinilo. Ni vedel, kaj bi rekel. Izprelelet ga je bežen spomin na strašno razmesarjena trupla oskrujenih deklet in žena, ki jih je pred devetimi leti videl ležati na cesti in po travnikih... Taka bi bila pač tudi njena usoda. Spoznal je, da deklet trpi zaradi svoje hibe. Ni bil posebno čustven človek. Malokdaj je razmišljal o čustvih drugih ljudi. Skoraj vedno mu je bila le lastna korist pred očmi. Sam pri sebi se je začudil navalu sočutja do nežnega dekleta. Pristopil bi in si tolažilno pritisnil ubogo lepo glavico na prsi.

Zardel je do ušes. Kakšna bedasta misel! Saj ni mlečnozobec! Star je skoraj devetindvajset let! Jakob Gričar! Menda nisi zaljubljen? Zaljubljen v takole revše?!

»Tako. Tukaj je.«

V skladišče je vstopil Žagar s precejšnjim ovitkom. Ana se je zdrznila in okrenila.

»Malo sem se zamudil,« je nadaljeval oče. »Gospodar je ves obupan. Edina ženska, ki je zaposlena v našem podjetju, teta gospoda Cveklja, je zbolela na smrt. Vodila je oddelek za krojaško drobnarijo. Kdo nam bo zdaj vodil ta oddelek? Nihče se ne spozna v njem. Učenec, ki je stari gospodični pomagal, je neroda. Kje naj zdaj snamemo poštenega človeka, da bi mu zaupali oddelek? Je pravzaprav moja krivda, da nisem pravočasno namestil vanj zmožnega človeka. Saj bi si bil lahko mislil, da bolehna starka ne bo več dolgo vzdržala.«

»Očka! Ali so gospodična Betka v zadnjem času oddelek kaj izpremenili?«

»Eh, kaj še! Prav tako je urejen, kakor je bil pred dvajsetimi leti, ko sem prišel kot pomočnik v podjetje.«

»In tako, kakor je bil pred petimi leti, ko si je gospodična zlomila roko in si za dva meseca mene nastavil, da sem pod njenim nadzor-

stvom delala namesto nje v oddelku. Takrat je rekla, da že bolje vem za vsako reč kakor ona sama. Če bi mi dovolili, očka, bi kar rada zdaj prevzela njeno delo. Ali mislijo, da bi bili gospod boter zadovoljni?«

»Gospod boter? Seveda bi bili. Ampak — naša mama?«

»Ah! Jih bova že pregovorila,« se je Ana hudomušno nasmehnila.

»No, bomo videli. Težkega dela pravzaprav tam ni, le spoznati se moraš v. stotini predalov, da ne iščeš vsake šivanke in vsakega gumba pol ure. Če te res veseli, bom vprašal gospoda šefa. Zdaj pa kar pojdi! Ura je že deset. Na! Primi! Ali ne bo pretežko zate?«

Ana je prišla veliki zavitek in močno zardela.

»N-ne, očka. Saj ni tako daleč.« Vendar se je pod težo bremena upognila daleč nazaj.

Gričar je bil s tremi koraki pri njej:

»Mislim, da bom jaz to laže nesel.«

In vzel ji je zavitek iz rok.

Spet ga je začudeno pogledala... Naši kmetje nimajo navade, da bi bili posebno obzirni do žensk. Toda brž se je spomnila in nasmehnila: Svetska šola! Pol tiča, pol miši — kakor je rekel.

Zagar je bil v zadregi... Če bi spremlj Gričar Ano do Špitalske ulice, bi bilo vse v redu. Ako jo pa zaradi težkega zavitka spremi prav do škofijskega dvorca — ali ne bo uganil, kaj je v zavitku, da je tako težak? Saj je sam prinesel Lutrovo biblijo iz Linca, oziroma z nemške meje!... Naposled pa: če mu drugi zaupajo in je varno prenesel že kdo ve koliko prepovedanih knjig v deželo, zakaj bi mu ne zaupali še to skrivnost!

»Gričar! Ko boste videli, kam nese Ana blago, boste vedeli tudi, zakaj je zavitek tako težak. Ali mi lahko zastavite svojo moško besedo, da boste o tem molčali? Vsaka neprevidna beseda spravi nas vse v nesrečo«

Jaka se je resno ozrl poslovdji v oči:

»Ali mislite, da prvikrat prenašam kaj takega? Nisem klepetulja, da bi se vam bilo treba bati zaradi mojega jezika.«

»Ne bojim se. Vem, da ste mož, ki zna molčati.«

Odprl jima je vrata in gledal za njima, ko sta šla preko tlakovanega dvorišča: Gričar — visok in močan, Ana — majhna in drobna. On v ponošeni polkmečki obleki iz grobega, sivega, domačega sukna, v visokih škornjih in meščansko krojenem novem plašču; ona v izbrani novomodni meščanski obleki... Čuden par!

Neugnani pohlep po zaslužku je gonil mladega Gričarja po tovarniških stezah in cestah navzgor in navzdol. Na jesen tistega leta se je zopet odpravljal z večjo karavano čez Ljubljano in Beljak proti Lincu. Pod arkadami stiškega samostana so patri in samostanski hlapci pripravljali bale in zaboje za odpravo. Na dvorišču so, privezani k staji, topotali konji. Nekaj otrok je radovedno opazovalo priprave, nekaj se jih je podilo pod arkadami v napotje svojim očetom-menihom.

Jakob Gričar je stal pred skladiščem z dolgim seznamom v roki in kakor general na bojišču poveljeval četi hlapcev nakladalcev. Zdajci je prišel čez dvorišče vratar pater Hieronim in nameril korake naravnost h Gričarju.

»Prevzvišeni vas kličejo, Gričar. Naročili so, da pridite k njim, preden odpotujete.«

»Kaj pa hočejo?« je nejevoljno vprašal Jaka.

Pater je skomignil z rameni:

»Niso mi povedali.«

Eden izmed hlapcev, pretepač Polde, ki je rad zbijal predrzne šale na račun drugih, se je na pol okrenil in bleknil:

»Poslovili bi se radi od svojega svaka.«

Gričar se je zdrznil, kakor da bi ga bila strela ošinila.

»Kaj si rekel, pes!« je kriknil in dvignil svoj jahalni bič.

Hlapec ga je pogledal s hudobnim posmehom v očeh:

»I nu, nič posebnega. Saj ves samostan ve, da ste brat opatove — e — hm — — žene.«

Bič je zažvižgal in oplazil hlapca po režečem se obrazu. Posmehljivec je prebledel, skrčil pesti in odstopil. Vsi naokrog so otrpnili v pričakovanju krvavega obračuna med predrznim pretepačem in samozavestnim voditeljem karavane Gričarjem, ki nikoli ni trpel, da bi mu kdo izmed njemu podrejenih hlapcev ugovarjal, kaj šele, da bi se mu posmehoval.

Toda v tistem trenutku se je oglasil s stražarskega stolpa stražarjev rog, da so vsi popustili delo in pritekli izpod obokov. Zgoraj na hodniku stolpa se je prikazal stražar in javil:

»Velika tuja karavana z zastavo oglejskega patriarha.«

»Vizitacija!« je kriknil vratar pater Hieronim: »Brat Adalbert! Teci po opata! Polde, pomagaj mi, da odpreva velika vrata!«

Že je plahutala njegova kuta in izginila pod oboki proti glavnemu vходу.

V trenutku so z menihi vred izginili njih otroci z dvorišča. Hlapci so umaknili tovarne živali proti skladišču, da napravijo v drugem koncu dvorišča prostor za goste. Hlapec Polde je s potuhnjenim pogledom proti Gričarju šel za vratarjem. Njegov hudobni pogled je govoril: Že pride čas, ko poravnava najin račun!

Gričar, v katerem se je vse treslo od razburjenja, je porabil splošno zmešnjavo ter odšel za menihi, da poišče sestro in pogleda resnici v oči. Saj se mu je sum že večkrat oglasil v srcu, pa ga je vedno spet potlačil. Zdaj je hotel napraviti konec tej negotovosti. Hotel je videti sestro in govoriti z njo.

Tekel je za menihom Adalbertom, ki je šel po opata. Tako je našel pot skozi labirint samostanskih hodnikov, notranjih prostorov, dvorišč in prehodov do opatovega gradiča. Povsod so ljudje — menihi, ženske, otroci — tekali kakor blazni tja in sem, kakor da se bliža samostanu turška vojska, pogibel in smrt.

Seveda — dokler je bil cerkveni glavar, oglejski patriarh, daleč tam na Laškem, se redovniki niso zmenili za stroge samostanske predpise. Zdaj naenkrat so se zavedeli svojih pregreh.

Tik za fratrom Adalbertom je Gričar pritekel po stopnicah opatiije v široko vežo. Frater se je vzpel v prvo nadstropje. Jaka pa je odprl vrata v kuhinjo...

Tu ni bilo treba nobenega vprašanja, nobenega razjasnjevanja. Sredi kuhinje je pri veliki mizi sedela Urška in — dojila nekaj mesecev staro dete. Njene velike sive oči so se razprle v prestrašenem pogledu, ko je zagledala brata med vrati. Takoj nato pa je povabila oči in okrog ust se je zarezal bridek posmeh... Jaka sam je kriv njene sramote. On sam jo je pripeljal opatu v roke. Vedel je, kako žive menihi v stiškem samostanu. Vedel je, da jo je pahn timer pogubo — brat sestro!

Jaka Gričar je stal na pragu in izpod čela s pogledom prebadal sestro.

Nečistnica! Opatova priležnica! Vlačuga! — je divja jeza vstajala v njem. Toda ni mu bruhnila preko ust. Krotil jo je grenak posmeh, ki je krivil njene ustnice.

Stisnil je zobe.

Sam sem kriv! Nimam pravice do očitkov. Njen posmeh mi govori: Hinavec! Dobro si vedel, kaj me tukaj čaka, pa si sam sebi lagal. Tudi tvoje začudenje zdaj je laž. In vsi tvoji neizgovorjeni očitki so laž... Da, prav ima njen posmeh. Resnico mi govori. Pogubil sem jo sam — hote in s polno zavestjo.

Zakaj?

Za — goldinar!

Prijel se je za čelo in zastokal. Vstopil je molče in zaprl vrata. Približal se ji je s sklonjeno glavo.

Ubožica! Kdo ve, koliko je pretrpela strahu, ponižanja, bolečin.

Sam ni vedel, kdaj ji je položil desnico na ramo. Pogledala je navzgor k njemu. V njegovih očeh je brala usmiljenje in — prošnjo. Priznanje krivde mu ni hotelo iz ust. Prošnja za odpuščanje še manj. Toda razumela ga je. Tako mehko je še nikoli ni pogledal. Proti njej je bil vedno trd, redkobeseden, neljubezniv.

»Ali ti je hudo?« je vprašal skoraj šepetaje.

Odkimala je in pogledala na dete.

»Zdaj ne več. Zdaj imam — tole ... mojega Dorčka.«

S srečnim smehljajem ljubeče matere je s prstom potipala okroglo ličece sesajočega otročička. Ne da bi dvignila glavo je nadaljevala: »On je dober z menoj.« Uganil je, da misli opata. »Otroka ima rad. Pravi, da ga bo poslal v laške šole, ko nekoliko odraste.«

»In drugi? Ali te grdo gledajo?«

»Ne. Vsi menihi so oženjeni. Skoraj vsi imajo otroke.«

»Oženjeni? Da, slišal sem, da je kralj moral duhovnikom dovoliti ženitev in privoliti v obhajilo pod obema podobama — zaradi pritiska deželnih stanov, ki mu sicer niso hoteli dovoliti novih davkov in vojakov za obrambo pred Turki. Ampak — kaj poreče k temu papež? Ali veš, da je prav zdajle prispel iz Ogleja vizitator v ta samostan?«

»Kaj je to: vizitator?« je mirno vprašala Urška in odstavila otroka, ki je zaspal ob njenih prsih.

»To je človek, ki je prišel nadzorovat menihe, če živijo in delajo, kakor je prav. Glej opata, kako teče, da pozdravi strogega predstojnika — morda je prišel na vizitacijo sam patriarh.«

Urška je iztegnila vrat in pogledala skozi zamreženo lino. Res, tam je tekel čez vrt opat Volbenk. Oblekel je bil meniško haljo, kar se sicer skoraj nikoli ni zgodilo.

Urška se je zamišljeno ozrla na brata ... Morda ima prav. Mogoče bi bilo opatu zelo nerodno, ko bi jo vizitator zalotil z otrokom tukaj v opatiji. Ampak — kam naj bi se umaknila? In zakaj bi se morala umakniti? Ali ni bila opatova poročena žena?

Dvignila je glavo: »Ne, nikamor se ne bom skrila.«

Položila je otroka v zibel, ki je stala v kotu in odprla vrata v veliko shrambo s stopnicami v klet. Pred policami, napolnjenimi z različnimi jestvinami, je stala stara kuharica. Z žlico je posnemala

smetano z latvice kislega mleka in jo devala v lonček, ki ga je držala v drugi roki.

»Marjeta! Pridi sem! Moj brat je prišel na obisk.«

»Glej, glej! Takoj pridem,« se je odzvala starka in mirno zajemala dalje, dokler ni posnela vse smetane. Potem je pricapljala v kuhinjo. Na hoji se ji je poznalo, da jo bolijo noge. Pa kaj bi je ne! Saj so nosile telo, ki je bilo pretežko zanje. »No, Jaka, kod pa hodiš? Vsaj h krstu bi bil prišel — he, he! Porod in krst je bil na opatovem posestvu v Laškem, no, malo daleč od nas. K svatbi pa tako niso nikogar vabili — he, he, he!«

Belolasa starka se je smejala s širokim dobrodušno zbadljivim smehom. Postavila je lonček s smetano na mizo poleg ognjišča, kjer je v kotličku kuhala nekakšno juho, zraven pa pekla v ponvi meso. Nato je stopila k omari, vzela iz nje pokrit vrček in čašo ter ju postavila pred Gričarja:

»Na! Pij na zdravje svojega nečaka Dorčka!«

Jaka si je natočil in izpil kar stoji. Bilo je dobro vino, prosek, ki ga je v jeseni sam priskrbel stiškemu samostanu. Vendar se mu je zdelo, da mu ostaja v grlu. Ni se še pomiril.

»Iti moram, da mi hlapci kaj ne zmešajo.«

»Eh! Ali misliš, da zdajle delajo, ko si jim ti hrbet pokazal?«

»Hm, najbrž imaš prav. Skoraj gotovo prodajajo zijala ob sprememu oglejskega vizitatorja.«

»Koga?«

»Nu, ali še ne veš, da imate v samostanu vizitatorja? Menda je sam patriarh.«

»Jezus Kristus!« je zavreščala starka. Njen rdeči obraz so pokrile potne srage. Zaletela se je proti težki zibelki in jo prijela na enem koncu: »Primi brž!« je velela Urški.

»Zakaj?«

»Še vprašaj! Otroka vizitator ne sme videti! Pomisli, kaj bi storil z opatom! Odstavil bi ga, morda celo zaprl. Kar brž nesiva otroka v tvojo sobo!«

»Ampak — opatova zakonska žena vendar sme imeti otroka!«

»Prismoda!« se je zadrila stara Marjeta. »Če pride na dan, da so patri drug drugega ‚poročali‘, razžene vizitator ves samostan. Kato-liškim duhovnikom ni dovoljeno poročiti se, to menda veš. Zenske bi sploh ne smele biti v tem samostanu. Skriti se boš morala, če pride vizitator v opatijo. In prišel bo gotovo, ker pretakne vsa poslopja.«

»Kam pa naj se skrijem, da me ne najde?«

»V podstrešno kamro. Tja ne bo prišel.«

»Saj ti tudi ne bi smela biti v opatiji.«

»Seveda ne. V samostansko kuhinjo pojdem pomagat. Zdaj se pa ne obotavljam! Primil«

A bilo je že prepozno. Čulo se je govorjenje in šklepetanje sandal zunaj na stopnicah pred gradičem, potem hoja po veži.

»Brž!« je šepnila Marjeta in pokazala na shrambo.

Jaka je priskočil in odprl vrata. Ženski sta postavili zibelko s spečim otrokom v shrambo. Nista utegnili zapreti vrata za seboj, že je vizitator odprl kuhinjska vrata. Ostri pogled njegovih črnih oči je seveda še ujel staro Marjeto na shrambnih vratih.

»Kdo pa vam kuha, velečastiti gospod opat?« se je patriarh ozrl v vežo, kjer je stalo njegovo spremstvo.

Opatu Volbenku je udarila rdečica v blede obraz.

»Stara sorodnica, vaša eminenca.«

»Hm, hm. Torej je v vsem vašem samostanu klavzura odpravljena? Kratkotmalo odpravljena?« je ostro vprašanje brezobzirno tresčilo v grešnika.

Opat je umaknil pogled in molčal. Globok molk je zajel vse navzoče. Vsi so zadrževali dih. Stara Marjeta se je vrnila v kuhinjo in zaprla shrambina vrata z glasnim treskom. Patriarh se je okrenil in jo pogledal. Starka mu je kljubovalno vrnila pogled, da je svojega takoj umaknil.

»Vaš molk mi govori s stoterimi jeziki, pater Volbenk. Gotovo imate poleg stare tudi mlado kuharico?« je posmehljivo vprašal patriarh opata in zaničljivo premeril obraz, ki je izpreminjal barve.

Zdajci pa se je oglasila Marjeta:

»Prevzvišeni naj mi ne zamerijo! Kuhanje je pa moja reč. Že deset let kuham gospodu opatu, pa mi še nikoli niso rekli, da sem prestara za to!«

Marjetin rdeči obraz je postal že kar višnjev. Njen glas se je stopnjeval do jeznega kričanja.

Patriarh jo je molče premeril od stebrastih nog do redkih las. Potem je pogledal po svojem spremstvu. Pogled mu je obstal na kartulariju, ki je držal v eni roki gosje pero, v drugi knjigo za zapisnik. Mlad duhovnik mu je ob strani držal srebrn črnilnik. Kartularij je ob Marjetinem kričanju preplašeno pogledal svojega gospoda. Patriarh je posmehljivo zavlekel tanke ustne in se umaknil s kuhinjskega praga. Šklepetanje mnogih podplatov po kamnitih stopnicah je oznanjalo, da se je vizitatorjeva družba umaknila v prvo nadstropje.

Jaka, ki je ves čas stal ob strani kakor pribit, se je zganil in zaprl vrata.

»Ta se bo premislil še kdaj vohati po moji kuhinji!« je rekla Marjeta samozavestno in prav nič spoštljivo. Z zaničljivim pogledom je ošvignila zaprta vrata. Okrenila se je in odprla shrambo. »Kar pridita v kuhinjo! Sem ga že odpravila.« In prišla je za zibelko: »Nesiva! Ne bo se več vrnil, nič se ne boji!«

Res se ni vrnil. Pač pa je zgoraj v opatovi sprejemnici rohněl, da se je skozi odprte line razlegalo po vsem velikem vrtu opatiije. Vročekrvni Lah se je kar penil. Kar je navajala ovadba, ki ga je poleg drugih pritožb dvignila na vizitacijo, je ustrezalo resnici: v opatovi zasebni knjižnici je našel patriarh kup krivoverskih knjig.

»To je izvor vsega zla, vsega razvrata v samostanu!« je kričal nad opatom. »Vaš zgled daje pohujšanje vsem drugim! V teh knjigah se je prikradel satan v hišo božjih služabnikov in jo izpremenil v hišo pregrehe. Znosite ves ta gnoj na dvorišče in ga zažgite!«

Besno je brcnil z nogo v kup lepo vezanih knjig, ki jih je bil zmetal iz knjižnice na tla.

Ko je Jaka Gričar odhajal skozi vrt, so ljudje iz vizitatorjevega spremstva že metali dragocene knjige na vrtno stezo, posuto z belim peskom, knjige, ki jih je Jaka s težavo in nevarnostjo, da ga zasačijo in sežgo na grmadi, natovoril stiškemu opatu iz Lincā, Beljaka, Dunaja in Trsta!

Mlad duhovnik iz spremstva je skočil v kuhinjo po ogenj. Odprl je vrata in presenečeno obstal: pri lini je stala poleg stare kuharice mlada lepa ženska, v kotu je zagledal zibel z otrokom. Pograbil je goreče poleno z ognjišča in odhitel z njim na vrt. V nemem strahu sta se spogledali ženski.

Kmalu nato je zapel samostanski zvonec in klical menihe in goste k obedu.

Vizitacijska komisija se je z opatom vred napotila proti poslopju z refektorijem. Duh po gorečem papirju in usnju je šel za njimi...

Po poti se je črnolasec prerinil do patriarha in mu nekaj prišepetal. Patriarh je prikimal.

V refektoriju so se razvrstili okrog dolge mize. Častno mesto z visokim naslanjačem, ki ga je ponavadi zavzemal opat, je tega dne zasedel patriarh. Po skupni molitvi so sedli in molče zaužili pripravljeni obed. Po obedu in zahvalni molitvi je vizitator zadržal menihe in jim stavil nekakšen ultimāt:

»Ker sem se prepričal, da so vse pritožbe glede vašega razvratnega življenja in krivoverskih teženj upravičene, zahtevam, da v treh dneh spravite iz samostana vse ženske in otroke, razen tistih dečkov — seminaristov, ki jih vzgajate za svoj naraščaj. Namesto čitanja evangelija boste zopet uvedli mašo z vsemi obredi! Prepovedujem vam obhajilo pod obema podobama! Kdor bi se še kdaj drznil prelomiti celibat z javno ali skrivno poroko, bo izobčen. Kdor bi se drznil še razširjati krive nauke ali krivoverske knjige, ga pokličem pred cerkveno sodišče v Videm in zapade smrtni kazni.« Patriarh je pogledal s trdnim pogledom od obraza do obraza preko vrste menihov, obvisel z očmi na bledem opatovem obličju in končal: »Čez tri dni se vrnem z vizitacije v Novem mestu, da vas izpovem in očistim vaše črne duše ter iznova posvetim vašo cerkev in samostan. Komur moji ukrepi niso prav, naj odide svojim potem! Zanj med temi stenami ni več prostora!« Poslednje besede je izgovoril z odločnim poudarkom in dostavil z izpremenjenim glasom in svetniškim zavijanjem svojih bodečih oči: »Zavedam se, da je moja razsodba premilostna, toda preizkusiti hočem nad vami moč ljubezni našega izveličarja, Jezusa Kristusa. Amen!«

»Amen na vekomaj!« so zamrmrali vsi zbrani menihi in gledali v tla.

Temni obrazi posameznih izmed njih pa so razločno govorili:

»Hodi k vragu!«

Oglasil se kajpak ni nihče. Bržkone zato, ker tisti »ljubezni našega izveličarja« niso prav zaupali. Dobro so se zavedali, odkod premilostna razsodba: če bi jih bil patriarh izobčil ali vtaknil v ječe, bi vse župnije, podložne stiškemu samostanu — in bilo jih je mnogo po Slovenski Marki in še po Štajerskem — izgubile duhovniško oskrbo, kajti duhovnikov je v tistih časih zelo primanjkovalo. Poleg tega bi razpuščen samostan prešel v državno last in patriarh bi se obrisal za vse dajatve bogatega samostana — tega se je najbrž tudi spomnil še pred razsodbo...

Ne dolgo nato so že odmevali udarci konjskih kopit po stari cesti proti Novemu mestu.

Samostanski hlapci so za odhajajočim vizitatorjem komaj zapahnili velika vhodna vrata, ko je izza grmovja ob samostanskem zidu planil bradat človek in stekel po cesti proti Ljubljani. S potuhnjenim pogledom se je na ovinku ozrl proti samostanu — bil je samostanski

hlapec Polde... Očividno še nihče med samostanci ni bil opazil njegovega bega.

Za ovinkom se je ustavil, se ogledal na vse strani in stopil za grm ob cesti. Izza pasu je potegnil dolgo, široko bodalo in čakal. Izpod kuštravih črnih las, ki so mu padali na čelo, je žarel bodeči pogled morilca.

Pol ure pozneje so se zopet odprla široka samostanska vrata. Gričarjeva karavana je krenila na pot proti Ljubljani. Na čelu ji je jahal Gričar, v železni srajci in s čelado na glavi, oborožen od nog do glave kakor vsi samostanski stražarji, ki so ga spremljali.

»Ne pozabi, da se moraš oglasiti pri baronu Khislu na Fužinah pri Ljubljani. Naložiti moraš topovske krogle, ki smo jih naročili v njegovi livarni!« je opomnil skladiščnik p. Gabriel. »In v skladišču deželnih stanov boš dobil še osem pušk.«

»Ne bom pozabil,« je obljubil Gričar... Kako bi pozabil, saj je vedel, da se v Ljubljani mrzlično pripravljajo na obleganje Turkov in ga bo dirindaj na mestnih utrdbah vsak trenutek spominjal na potrebe obrambe stiškega samostana.

Karavana se je razvrstila po grpasti cesti in samostanska vrata so se zaprla za njo. Skozi okence v vratih je pater Hieronim gledal za karavano, dokler ni visoka, krepka postava njenega vodnika izginila za drevjem in grmovjem na ovinku.

Ovinek je bil precej oster.

Da mi ne prevrnejo voza — se je spomnil Gričar. Sunkovito se je okrenil na konju in zakričal stražarjema, ki sta jahala pred težko naloženim četverouprežnim vozom:

»Recita jim, naj počasi voz — — —«

Glas se mu je pretrgal. Začutil je ostro bolečino v ledju. Stražarja sta kriknila in se pognala z naperjenima sulicama naprej.

Gričar se je kljub bolečini bliskovito okrenil na drugo stran in zagledal poleg sebe razbojniškega napadalca, pobeglega hlapca Poldeta.

Razbojnikove oči so se v divjem sovraštvu zmagovalno zasvetile — samo za trenutek. V prihodnjem so se v smrtnem strahu razširile: dvoje stražarskih sulic mu je predrlo trebuh. Zavahl se je po tleh, oblit s krvjo. Telo se mu je stresalo v smrtnih krčih.

Pa tudi iz Gričarjeve rane, dasi ne pregloboke, je brizgala kri. Napadalčev nož je bil zdrsnil med jezdečevim nenadnim okretom ob potni torbi namesto v Gričarjev trebuh, v njegovo ledje. Ni kazalo drugega, karavana se je morala vrniti.

Tistega dne se samostan še dolgo ni pomiril. Ženski jok in glasne kletve moških so se razlegale po njem.

Že drugi dan po vizitaciji se je preselilo nekaj žena s svojimi otroki v hribe, na samostansko pristavo, uro hoda od Stične. Med njimi je bila Urška Gričarca z Dorčkom in Marjeto. Od ostalih samostanskih žensk se je večina naselila po kmečkih kočah v bližini samostana, nekatere pa so se razkropile po svojih domovih v okoliških vaseh.

3. poglavje

Na Fužinah pri Zagradcu, v bližini mostu, ki je peljal čez Krko, je stala umazana lesena bajta s točilnico za rudarje in fužinarje. Čeprav je bil zaslužek enih kakor drugih tako majhen, da se niso mogli niti enkrat na dan do sitega najesti, se je vendarle iz kantine razlegalo ves dan razgrajanje pijancev.

Pod širokim pristrešjem poleg bajte, nad bregom Krke, je sedel na klopi stiški prevoznik Gričar in od časa do časa srebnil iz cinaste čaše požirek kislega cvička. V sadovnjaku za kočo se je pasel njegov konj. Gričar je z zanimanjem opazoval rudarje, ki so s polnimi vozički sivih rudnih gruč tekali čez most proti fužinam, okajenim lopam, kjer so fužinarji topili rudo. Močan ognjen žar je odseval s tiste strani ozke doline.

Hudo mora biti delo pri pečeh ob tolikšni vročini, si je mislil Jaka. Tudi kopanje pod zemljo je težko in nevarno delo. Kolikokrat

jih zasuje, vžgo se jamski plini, rove zalije voda... Njihovo težaško in moje lahko trgovsko delo se pač ne dasta primerjati. In vendar je moj zaslužek desetkrat večji od njihovega. Še večji je seveda zaslužek lastnika teh fužin in rudnika, čeprav je njegov trud najmanjši... Čudno nasprotje! Čim manjši trud, tem večji zaslužek.

Iz kantine je stopil točaj in pokazal na cesto:

»Tamle se iz Zužemberka vračajo gospod oskrbnik. Če bi radi govorili z njimi, naj jih kar ustavijo!«

»Dobro. Tu je denar za pijačo.«

Jaka je lahko požvižgal svojemu konju, ki je takoj napel ušesa in pritekel k njemu.

»Priden, Soliman, priden!« ga je Gričar potrepljal po vratu, ga prijel za vajeti in odšel z njim na cesto, pokrito z odpadki črnega premoga in sive rude. Od Zagradca navzdol je prihajal širokopleč mož s kratko črno brado in širokim zagorelim obrazom. Že od daleč je z roko pomigal Gričarju. Bil je rudniški oskrbnik in upravnik fužin.

»Ali name čakate, Gričar? Dober dan!« se je ustavil pred stiškim prevoznikom. »Gotovo ste nas prišli priganjat.«

»Tako je. Gospod opat vas prosijo, da jim čimprej pošljete tisto ograjo za stopnišče.«

»Seveda, seveda. Poslal bi jo takoj, še danes. Le — skovati jo moramo prej, he, he! Sem bil prepričan, da bo prišla že zdajle o postu na vrsto, toda ni mogoče, ni mogoče! Za Ljubljano imam otoliko naročil — ne vem ali jo mislijo vso v železo vkovati ali kaj. Kajpak — povsod popravljajo utrdbe — saj veste,« — oskrbnik je znižal glas: »— da je v jeseni cesar dal zahrbtno umoriti Ivana Kacijanarja in se zdaj vsi bojijo vojne.«

»Slišal sem, da. Grof Zriny ga je umoril na gradu Kostanjica, pravijo,« je šepetaje pritrdil Gričar.

»Da. Zdaj se pa prav gotovo Turki spravijo nad nas. Sultan Soliman se bo hotel maščevati, ker so ubili njegovega zaveznika.«

»Morda pa ne bo tako hudo. Že dve leti pričakujemo Turkov, pa nas obišče le kakšna roparska tolpa. Ne vem, zakaj naj bi se Turki maščevali nad nami. Nad Dunaj naj se spravijo in nad posestva Zrinskih!«

»Hm. Seveda, seveda. No, dostikrat smo bili že tepeni namesto Dunaja. Dunaj je daleč od Turkov, mi pa jim čepimo prav pred nosom.«

Oskrbnik se je ozrl po delavcih, bledih in zamazanih, ki so s samokolnicami tekli mimo njega.

»Glejte, kako hitimo z delom, pa ne pridemo nikamor. Žal mi je, ampak recite gospodu opatu, da mu pred Veliko nočjo ne morem ustreči. Kakšen mesec po Veliki noči pa se lahko oglasite. Ali ste prišli danes kar s tovarno živino?«

»Ne, le vprašat sem prišel mimogrede. Namenjen sem v Novo mesto; po najemnino grem na svoje posestvo.«

»Ali imate posestvo v Novem mestu? Vam je pogorelo?«

»Ne v mestu. Dve uri dalje, blizu Otočca. Zakaj naj bi mi pogorelo?«

»Ali ne veste, da je včeraj vse mesto pogorelo?«

»Vse mesto?« se je prestrašil Gričar. »V Stični še nismo nič čuli o tem. Ali je mogoče — vse mesto?«

»Da. Od dve sto dvainsedemdeset hiš jih stoji komaj še trideset. Vse druge je upepelil požar — tako je povedal naš voznik. Peljal je tja železne drogove, ki smo jih izdelali za popravila novomeških utrdb. Zdaj je požgano mesto z utrdbami vred. Menda so razen dveh pogorele vse hiše na trgu.«

»Strašno! In jaz sem hotel — hotel sem si ogledati, če bi mogel kupiti kaj primernega, da si ustanovim v mestu trgovino. Na jesen bom — upam — že imel toliko prihrankov.«

Oskrbnik se mu je posmehnil:

»No, zdaj boste imeli na razpolago skoraj vse mesto. Ne verjamem, da bi vsak hišni lastnik imel toliko denarja, da postavi na pogorišču novo poslopje. Marsikdo bo obupal in obrnil mestu hrbet.«

Gričar ga je pogledal z razprtimi očmi. Na to ni niti pomislil!

»In magistratni gospodje ne bodo delali nobenih sitnosti pri sprejemu novih meščanov. Če se bo toliko ljudi izselilo, bodo še veseli, če se bo hotel kdo na novo naseliti v mestu,« je oskrbnik nadaljeval.

Gričar je počasi prikimal:

»Da, prav imate. Premisliti moram še vso stvar, da se ne zaletim. V praznem mestu se menda ne bo izplačalo odpreti trgovine.«

»Oh!« je zamahnil oskrbnik: »Pomislite samo na vojaštvo, ki ga je zdaj, ko nam pretijo turški napadi, vedno vse polno v Novem mestu. In še več ga pride. Grof Turjaški je povedal, da se na Dunaju dogovarjajo o ustanovitvi Vojaške krajine na turški meji. Potem bo Novo mesto potrebovalo ogromna skladišča za vojaški proviant in spretni trgovci, ki se bodo znali z vsemi vojaškimi potrebščinami založiti.« Oskrbnik je z jahalnim bičem potrepljal Gričarja po ramenu: »Novo mesto postane za podjetnega in spretnega trgovca prava zlata jama.«

»Da. Prav imate. Morda bi bil zdaj pravi trenutek —«

»Seveda, seveda. Zgrabiti pravi trenutek — to je vsa umetnost spretnega trgovca. Kar zgrabite Gričar, ne boste se kesali! Zdaj pa moram pogledati, kaj delajo moji delavci. Torej: Mesec dni po Veliki noči lahko pridete kar s tovarno živino. Držal bom obljubo.«

»Dobro, zanesem se. In hvala za dober nasvet! Ravnal se bom po njem.«

»Seveda, seveda, le dajte! Pogum velja! Pozdravljeni!«

»Pozdravljeni!«

Gričar je zajahal svojega rjavca in ga pognal po cesti proti Soteski, oskrbnik je zavil med delavske lope v tisto stran, kjer so žarele fužinske peči.

Jaka Gričar je čutil v sebi čuden nemir. Razburile so ga besede oskrbnika, zelo zmožnega in podjetnega moža, ki je iz nič ustvaril veliko, donosno fužinsko podjetje. Če mu je prigovarjal tako izkušen mož — ali ni to kakor božji prst?

Božji? Hm. Gričar ni preveč razmišljal o bogu in božjih rečeh. Ni častil tistega boga, ki ga je vzela v najem razuzdana katoliška duhovščina in ga prodajala po svojih farovških gostilnah kot začimbo za dobro jedajo in pijačo, s katero so silili vernike, da so jih skubli.

Ne. Tisti bog se je Gričarju, ki je hodil po svetu z odprtimi očmi, do dobra priskutil. Toda med svojim kolovratenjem po tujih krajih je čutil včasih globoko in srcu potrebo, da se v svoji notranji osamljenosti nasloni na bitje, ki je po njegovih mislih moralo biti izvor vsega tega čudovitega sveta in življenja na njem. V nevarnostih se je obračal k temu bitju in molil:

»Saj vem, ne boš se oziral name, ničvrednega, nepomembnega zemeljskega črva. Določil si mi že pot, ki ji ne utečem. Ne prosim te milosti, le občudujem te, četudi bi moral takoj poginiti kakor črv, ki stopimo nanj.«

Jaka je čutil, da je na razpotju svojega življenja. Izpolnile se mu bodo sanje o lepem delu, ugledu med ljudmi, srečnem domačem življenju ali pa — se zrašijo sanje v nič in ga vrže kruti »bog« zopet na cesto, v družbo surovih stiških hlapcev, pijancev po obcestnih tabernah, pocestnih deklin v umazanih ulicah tujih mest...

Globoko je zajel sapo kakor da bi hotel odvaliti s sebe vse to cigansko nemirno življenje, ki se ga je že naveličal. Star je bil trideset let in lotevalo se ga je hrepenenje po mirnejšem življenju.

Sam ni vedel, kdaj je prijezdil skozi Žuženberg in mimo gradu Turjačanov. Vzpodbodel je konja, da bi ga nesel do hitrejša odločitve. V diru je jahal mimo gradu Soteska, ki je bil last gospoda

Erazma pl. Scheyerja. Če bi se dal Gričar pri Gornji Straži prepeljati na desni breg Krke, bi si bil precej skrajšal pot do Novega mesta. Toda preračunal je, da bi moral potem v Kandiji še enkrat plačati brodnika. To pa bi bilo za stiskavega Gričarja vendarle nemogoča zapravljenost in odločil se je za dobre pol ure daljšo pot čez Doljno Stražo, Prečno in Bršljin.

Že v Prečni, še več pa v Bršljinu je opazil novomeške begunce, ki so se z vozički rešenega blaga, z družinami in živino zatekli v okoliške vasi... Torej je bilo res tako hudo?

Vzpodbodel je konja po cesti na Rožni hrib. Vrh hriba se je cesta prevalila navzdol proti mestu. Sredi klanca je ves pretresen ustavil konja: kjer so se nekoč prijazno belile novomeške hišice, oklenjene s pasom sivih utrd, tam se je zdaj kadilo pošastno brezno: brezoblične črne ruševine kamorkoli je seglo oko. Le vrh novomeškega hriba je — obdanih od vrtov — še ostalo nekaaj poslopij, med njimi cerkev in proštija.

Mimo morišča, odkoder je splašil jato krokarjev, je Jaka jahal počasi navzdol proti mestu, ne: bivšemu mestu. Čim bliže je prihajal, tembolj mu je udarjal v nos kislasti vonj po svežem čadu. Ob vznožju hriba, na Melarjevi pristavi, so se nastanili begunci pogorelci po vseh gospodarskih poslopih, kolikor so jih popravili po zadnjem turškem požigu pred dvanajstimi leti. Na velikem dvorišču je bilo polno konj in krav, privezanih na stajo pred hlevom, na podu pa so se otroci prekopicovali preko svežnje, z oblekami, perilom, posodjem in drugim v naglici rešenim blagom. Otročad je bila kar razposajene volje. Strašni požar in beg iz gorečega mesta je v njihovih očeh že izgubil silo neposrednega doživetja. Grozota, ki jih je še preteklo noč v sanjah plašila iz nemirnega spanja na trdih tleh, se je umaknila otroško lahkomišelnemu veselju nad nenavadnim užitkom svobodnega rajanja po obširni pristavi bogatega Melarja.

Odraslih — razen nekaterih mladih mater in onemoglih starčkov — na pristavi ni bilo videti. Vsi so odšli na svoja pogorišča, da med ruševinami vendarle najdejo še kakšen uporaben predmet.

Gričar se je ozrl proti ožganim in porušnim Gorenjim vratom. Če bi s konjem šel v mesto — kje naj ga pusti? Kam priveže? Hitro se je odločil in razjahal. Skozi široko odprta dvoriščna vrata je peljal konja na dvorišče in ga ob plotu privezal na drevo. Stopil je v hišo in potrkal na kuhinjska vrata, za katerimi je slišal več glasov. Odzval se mu ni nihče. Najbrž so preslišali njegovo trkanje. Odprl je vrata in vstopil.

Čuden prizor se mu je nudil. Na klopi in po stolah okrog ognjišča je bilo zbranih osem do deset mladih mater, vsaka s svojim dojenčkom v naročju. Majhni otročiči, do treh let stari, so se jim kobalili pred nogami po lesenih tleh. Ženske so — po večini blede od prečute noči in prestanih strahot — vsevprek obravnavale le eno perečo vprašanje: Kaj zdaj?

Med njimi sta bila dva tabora: ene so trdile, da je selitev v druge utrjene kraje najpametnejše, kar morejo storiti zdaj, ko jim je ogenj vzel vse. Druge so bile proti, češ: Tukaj smo vsaj med znanci in prijatelji, tam nas bodo sprejeli kot pritepence.

»V Črnomelj se preselimo ali pa v Metliko,« je kljubovalno rekla čedna ženska v rdeči žametasti obleki z velikim ovratnikom iz beneških čipk. Bila je mlada gospa Glavičeva; njen mož Lovrenc Glavič — sam se je podpisoval za Galwitscha — je bil novomeški bogataš, ki je zalagal vojaštvo z žitom. Njegova hiša poleg špitalske cerkve mu je pogorela skoraj do tal. Rešil je del skladišča, ki je stalo nekoliko oddaljeno, že blizu mestnega obzidja. Njegova žena med Novomeščankami ni bila priljubljena. Domišljava in ošabna, je svojo lepoto in bogastvo nosila ob vsaki priložnosti na krožniku pred seboj, da so se nekateri njenemu bahaštvu smejali, drugi, bolj žolčni, pa so se jezili in jo prezirali. Zdaj, ko jo je usoda udarila s kolom po glavi, je sedela med drugimi, kakor enaka med enakimi. Strašna nesreča je premostila vse prepade med bogatini in reveži.

»Turkom nasproti se jaz ne bi selila. Metliko so že nekajkrat požgali in odpeljali vse ljudi,« je ugovarjala mlada Kramarica. Njena tašča, ki se je grela v kotu pri ognjišču, ji je prikimala in nekaj zamomljala. Zagledala je Gričarja pri vratih in mu pomigala, naj pride bliže. Jaka je stopil k njej.

»Torej se preselimo v Ljubljano,« je samozavestno izjavila Glavičevka.

Stara Kramarica jo je pogledala zlobno posmehljivo in zagodrnjala proti Gričarju:

»Seveda! Vsi cehi, posebno še trgovski, jo čakajo z odprtimi rokami — ko še svojim izučenim pomočnikom ne priznajo mojstrstva, samo zato, ker se bojijo konkurence! Dolgo vas nisem videla, Gričar. Ali ste prišli po kupčiji k nam? Oh, s kupčijo ne bo nič. Obe hiši sta nam pogoreli skoraj do tal. Le nekaj skladišč smo rešili, ker so bila v živo skalo vsekana. Jakob pravi, da bo moral eno pogorišče prodati, če bomo hoteli drugo popraviti. Ampak, kje boš zdaj dobil kupca za pogorišče? Vse bo bežalo odtod.«

Jaka je pogledal debelo trgovko in že hotel ziniti, pa se je še o pravem trenutku premislil. Poznal je njeno skopost. Ne, z njo se ne bo pogajal. Naj pride sama s ponudbo — morda se bo dal pogovoriti, če bo cena ugodna. O, Gričar se ne da vloviti kakor kakšen zelenec!

»Skoda, da je skoraj ves trg pogorel — kakor sem slišal. Prav zdaj sem se namenil, da kupim kaj primernega in se naselim v mestu. Skoda, zares! — Katera pa je tukaj hišna gospodinja? Rad bi jo prosil, da smem pustiti konja na dvorišču, ker ne morem z njim v mesto.«

»Seveda ne! Vse ulice so polne ruševin in ožganega tramovja. Tistole je gospa Melarjeva. Kar njo prosite, saj je dobra ženska.«

Stopil je do gospe srednjih let, ki je jemala s police cinaste krožnike, da porazdeli otrokom jed, skuhamo v kotlu nad ognjiščem. Gričar je brž prijel skladenico krožnikov in jo postavil na rob ognjišča. Gospa ga je začudeno pogledala in se mu nasmehnila, ko ji je vzel še kup cinastih žlic iz rok. Prijela je zajemalko in iz kotla napolnila krožnik z mlečno kašo.

»Otroci! Sedite lepo na tla! Vsak dobi kosilce,« je Jaka z močnim glasom zakričal med otroški direndaj.

»Prevroče bo še! Počakati bo treba,« je gospa prijazno ustavila njegovo vnemo.

»Ah, tako! Nisem še zrel za očetovske opravke,« se je zasmejal Gričar in postavil krožnik na široki rob ognjišča. Podajal je gospodinji krožnik za krožnikom in postavljal polne v vrsto. Ko je tam zmanjkalo prostora, jih je razvrščal na mizo.

»Spretno roko imate, Gričar. Kar lepo se vam poda samaritansko delo,« ga je glasno pohvalila stara Kramarica. In si mislila: Hišo je hotel kupiti! Denar ima! Oh, ko bi ga mogla pripraviti do tega, da bi kupil eno naših pogorišč! Popravili bi z denarjem drugo hišo in opomogli bi si... Tehtajoče je pogledala podjetnega stiškega prevznika, nekdanjega revnega krošnjarja.

V zadregi se je smehljaj in delil po krožnikih še žlice. Potem je pomaknil mizo bliže pred klop mladih mater, ki so umolknile, se spogledale in s prijaznimi pogledi spremljale spretne gibe mladega moža.

Njemu pa se je zdelo, da opravlja svoje nastopno mojstrsko trgovsko delo. Ali ni zašel v krog svojih bodočih odjemalk? Če si danes ali jutri postavi na tem ali onem pogorišču lopo s trgovskim blagom, bodo vse te ženske hodile mimo, spoznale ga bodo, se spomnile njegove ustrežljivosti in — pridobil si bo stranko za stranko...

Tako je sanjal, se prijazno smehljaj in se sukal med ženskami in njihovimi otroki.

»Stric Gričar, še meni!« so ga klicali malčki in sedali na tla, da jim je polagal polne krožnike v naročje.

Naposled pa je bil tudi zadnji zadovoljen. Jaka se je poslovil:

»Zdaj grem gledat pogorišča. Ali smem pustiti svojega konja pri njih, gospa Melarjeva?«

»Seveda! Kar privežite ga kam na dvorišče. V hlevu tako ni več prostora.«

»Hvala! Pozdravljeni!«

Na poti čez dvorišče je pobral vedro in ga napolnil pri vodnjaku s kapnico. Nesel je vodo svojemu Solimanu, mu odpel uzdo in trdneje privezal vajeti na drevo. Potem je segel v torbo pri sedlu in dal konju dvoje prgišč ovs. Naposled je odvezal s sedla vrečo sena in ga vrغل pred konja. Pogrnil je še žival z volneno odejo, ki jo je potegnil izpod sedla, potrepljal rjavca po lepo upognjenem vratu in odšel v mesto.

Že na vratih je bil prehod težak. Stolp na desni strani je pogorel do tal s hišo vred, na katero se je bil naslanjal. V nadstropju vrh vrat je ostal le zunanji zid, notranji se je z vratarjevim stanovanjem vred zrušil in zaprl dohod v mesto. Nekaj vojakov se je z lopatami, krampi in kavljih trudilo, da odstranijo kamenje in ožgano tramovje ter očistijo prehod.

Gričar se je s težavo prekobalil čez ruševine in se ozrl. Stolp na levi strani mestnih vrat je imel sicer ožgano streho, vendar so ga rešili sosedni prebivalci mestnega špitala in tako prihranili pogubo tudi sebi. Poleg špitala stoječo špitalsko cerkev so plameni Glavičeve hiše precej osmodili, zgorel pa je samo del lesene strehe, ostalo so rešili.

Vsa Židana ulica je bila polna ruševin. Do tal je bila porušena hiša »gospoda« Jakoba Petelina, nekdanjega kapiteljskega organista, ki se je znal iz revščine dokopati do uglednega meščana. Edino, kar je rešil in zavlekel iz goreče hiše na vrt, so bile njegove — orgle.

Čudno je Gričarja proti koncu Židane ulice pretresel neoviran razgled po Velikem trgu. Res je bil — kakor mu je pravil oskrbnik v Dvoru — ves pogorel, da so se za pogorišči in vrtovi videle hišice v ulici Nad mlinom. V spodnjem koncu trga je bilo nekaj hiš nepoškodovanih. Tudi frančiškanski samostan je s cerkvijo vred še stal v ozadju. Na drugi strani trga pa ni stala niti ena hiša več in vse navzgor do vrtov pod kapitljem, vsa Uskoška ulica, Ulica svetega Jurija in Breg, pa navzdol: Ulica pri mesnicah, Dolenja vrata in utrdbe — vse požgano in razrušeno. Le nekaj beraških bajt Nad Loko je ostalo, ker so stale posamič, obdane od vrtov. Iz posameznih po-

gorišč se je še kadilo. Oster duh po osmojenem blagu in usnju je polnil ozračje. Veter je raznašal kosmiče ožganih cunj po zraku. Tu in tam je kdo brskal po svojem pogorišču.

Sredi trga je stala velika gruča mož, novomeških veljakov: mestni sodnik, skoraj vsi notranji in zunanji svetovalci in del občine. Gotovo so se dogovarjali o obnovitvenih delih. Med njimi je Gričar opazil tudi mladega Jakoba Kramarja, ki je vneto priklimal besedam mestnega sodnika.

Jaka Gričar se ni hotel mešati med radovedne meščane, ki so oblegali gručo mestnih mogočnikov. Stal je skromno tik pogorišča velike trgovske hiše Adama Roterja. Ni imel še meščanske pravice, vendar so ga zadeve, ki so jih moške tam reševali, močno zanimalo, da je svojo radovednost komaj krotil. Le posamezne besede so prihajale na njegovo uho in redki, posebno poudarjeni stavki. Očitno so moške reševali, čemu bi dali prednost pri obnovi: ali bi najprej za silo obnovili svoje domove in priskrbeli družinam zavetje pred mrzom in dežjem, ali bi se z obnovo utrdbe prej zavarovali pred grozečim turškim napadom. Naposled je mestni sodnik povzdignil glas, da je zadonelo po trgu:

»Najprej varnost pred Turki! Kdo je za to?« Večina je dvignila roke.

»Dobro! Sprejeto. Vsaka hiša, ki še stoji in vsaka, ki jo hočete obnoviti, bo dala dva delavca. K temu pridejo še vsi podložniki špitala in tlačani kapitlja.«

»In vojaštvo!« je zakričal slaščičar in pek Krajec.

»In deset kutarjev!« je vse prevpil njegov sosed Matija Uršič, novoverec, ki se je ob vsaki priliki zaletel ob očete frančiškane.

»Na kanonike ne pozabite!« je pritaknil čokati, bojeviti usnjar Primož Vojska, znan novomeški luteranec.

Jakob Kramar, vnet katoličan, ga je pogledal s hudim pogledom. Vojska pa se mu je posmehnil v brk. Razšli so se z obljubo, da že čez eno uro prično z delom na utrdbah.

Kramar je zagledal Gričarja in stopil k njemu.

»Ali ste prišli z blagom, Gričar? Slabo ste naleteli.«

»Nimam blaga s seboj, cesta je še preslaba. Prišel sem zaradi druge kupčije. Kupiti sem hotel kakšno hišo na trgu, pa mi jih je požar pobral izpred nosa.«

»Hišo?« je presenečeno pogledal trgovec. »No, saj bo zdaj dovolj stavbišč naprodaj. Najmanj tretjina Novomeščanov se bo izselila. Gozd imate. Posekajte nekaj drevja in postavite si leseno lopo za prve

čase. Trgovina vam bo šla kakor po maslu. Pomislite, koliko vojaštva imamo zdaj v mestu!»

Gričar je pogledal Kramarja, ne da bi se izdal. Misli pa si je: Aha! Vem, zakaj mi prigovarjaš. Ni navada, da bi trgovec navajal trgovca na konkurenco. Ampak pepel tvoje hiše ti stoji do grla, pa bi se rad izkopal iz njega. Misliš, da ne vem, kam pes tace moli?...

»Že, že. Toda — leseni bajti ne bi rad zaupal svojega blaga. Zdaj bodo skoraj vsi meščani obnavljali hiše z lesom — kolikšna nevarnost za nov požar! Vsaj skladišče bi moral imeti zidano.«

Kramarju so se zasvetile oči... Zdaj ga imam — si je mislil in se primaknil tesno h Gričarju:

»Moja skladišča so vsekana v živo skalo. Še nikoli se jih ni dotaknil požar. Če hočete, vam odstopim enega izmed pogorišč.«

»Hm —« se je Gričar obotavljal, »ne vem. Nisem bil pripravljen na to, da bi moral šele postavljati hišo.«

»No, pridite, da si ogledava pogorišče. Če se odločite za eno ali drugo, se ne boste kesali. Moji dve hiši sta prav ob vhodu na trg. Vsak, ki je prišel do Gorenjih vrat, se je zaletel v eno izmed mojih dveh trgovin. Saj ste ju poznali: ena manufakturna, druga špecerijska. Manufakturno sem vodil sam, špecerijsko mati. Obe sta bili vedno polni odjemalcev. Toda letošnjo zimo so materi odpovedale noge. Prav težko že hodijo. Najbolje bo, če združim obe prodajalni.«

Gričar se mu je na tihem smejal. Zviša se kakor črv in išče vse mogoče vzroke, le pravega ne poveš: denarja nimaš. Zabil si vsega v zaloge blaga. Morda si celo posojilo najel, da imaš tako polna skladišča? Bojiš se novih dolgov. Saj dolgovi hromijo najboljšo trgovino. Bodi kakorkoli — meni pride tvoja zadeva prav. Le pokazal ti tega ne bom. Tako neumen nisem.

»Nerodno bi bilo, če bi se vam kot konkurent vsedel pred nos,« se je na videz branil, vendar je stopil s Kramarjem čez trg.

»Oh, saj nimate pojma, kako lahko se v današnjih časih v Novem mestu prodaja. Na kupe prihaja v mesto vojaštva in zopet odhaja na mejo. Vse vojaško uradništvo je tu. Tukaj izplačujejo vojaštvu plače in skoraj ves ta denar ostane po naših trgovinah. Če bi jih imel pet, bi vse uspevale. Le rok človek nima deset. In oči morate imeti povsod sam, sicer vas uslužbenci goljufajo, da vam gre ves dobiček po vodi. Če dela človek z domačimi ljudmi, še gre. Moja žena ni za trgovino. Pri računih se moti in z ljudmi se prepira. Trgovec pa mora marsikatero požreti, če si hoče obdržati stranke, ali ni res?«

Pogledal je Gričarja in v mislih pristavil: Le nikar si ne domišljuj, da mi boš prevzel odjemalce! Si jih bom že znal obdržati...

»Res je,« je prikimal Gričar in se zagledal v okajene stebre Kramarjevega pogorišča ob desni strani vhoda v Židano ulico. Oboki v arkadah so bili tako močni, da so vzdržali požar. V ozadju je bila bivša prodajalna, seveda vsa požgana in porušena. Od nadstropja je stala le sprednja stena s štirimi okni in kos stranske stene — vse drugo je bilo uničeno. Drug drugemu sta pomagala čez ruševine — ne brez nevarnosti, kajti iznad obokov so iz prvega nadstropja še viseli ožgani tramovi.

Dvorišče je bilo veliko. Tu so stali še kamniti stebri, ki so še pred tremi dnevi podpirali hodnik v prvem nadstropju. Stopnišče na levo je bilo le še kup oglja in pepela. Na desno pa so se pod gruščem videle kamnite stopnice, ki so vodile z dvorišča v klet, zaprto z železnimi vrati.

»Glejte! Temu skladišču ne pride noben požar do živega,« je pokazal Kramar. »To me je rešilo.«

Umolknil je, kakor da bi bil že preveč povedal. Gričar pa je spet napeljal vodo na svoj mlin:

»Torej je tole obokano skladišče — mislim, da je bolj primerno za klet, ker je gotovo vlažno —«

»Le deloma,« je brž vpletel Kramar.

— edino, kar je ostalo nedotaknjene, in stene pritlička bi se dale uporabiti. Pravzaprav so nepoškodovana samo tla; še tista so vsa zametana z gruščem, ki bi ga bilo treba najprej kam odpeljati. Tu pa bi imel spet stroške, ker sam nimam voza.«

»Tistega bi vam jaz posodil. Imam dva zunaj v Bršljinu na pristavi.«

Gričar se je molče zagledal v zoglenele ostanke stopnišča, potem je z nasmeškom v velikih jeklenosivih očeh pogledal Kramarja.

»Ne zamerite mi! Težko se odločim, ker sem si vso kupčijo drugače predstavljal. Mnogo denarja me bo stalo, če hočem iznova postaviti hišo. Ne vem, ali bodo moji prihranki zadostovali. Koliko pa zahtevate za pogorišče?«

Res je strah, da ne izgubi kupca, ki mu je tako nepričakovano priletel v roke, pripravil Kramarja do tega, da je znatno popustil na ceni, ki jo je bil sam pri sebi že nastavil.

»Štiri sto goldinarjev,« je rekel: »Ako vzamete še vrt tu zadaj, vam dam vse skupaj za sedem sto goldinarjev. Vrt je velik in sega od Rožne ulice do Ulice nad mlinom. Največji vrt v mestu je.«

Nobena poteza na Gričarjevemu obrazu ni izdala, da je pričakoval mnogo višjo ceno.

Vzdihnil je:

»Mnogo denarja je to zame. In dolgo bo trajalo, da se mi bo začel obrestovati. Saj nimam nič blaga. Moral si ga bom šele priskrbeti.« S pogledom je ošvignil zaprta železna vrata podzemeljskega skladišča.

Kramar je opazil pogled in se spomnil:

»Polovico blaga iz skladišča bi vam prodal. Nekaj tekstilnega blaga in nekaj železnine. Špecerije vam ne morem odstopiti, ker mi je v prodajalni na oni strani ceste zgorelo vse blago razen tistega v skladišču. Za plačilo bova že naredila. Vsak mesec nekaj, kakor boste pač zmogli. Računal vam bom ceno na debelo. Ali velja?« je Kramar iztegnil desnico.

Gričar mu je pogledal v oči in udaril:

»Velja!«

»Zdaj pa kar h kosilu! Čez eno uro pričnemo z delom na utrdbah. Ali se ga boste tudi vi udeležili, kot naš bodoči someščan?«

»Tudi — jutri, ko se vrnem v mesto. Zdajle pojdem naravnost na posestvo, na Grič.«

»Prav. Pa se o priliki oglasite, da napraviva kupno pismo in spraviva pri mestnem zboru vse v red glede vašega meščanstva in drugih stvari.«

»Dobro. Pridem kar jutri, da ne bom nosil toliko denarja pri sebi. Nekaj vam ga pa dam drugi teden, ko ga prinesem iz Ljubljane.«

»Prav, prav! Še nekaj! Ali ste oženjeni?«

Gričar je začudeno pogledal:

»Zakaj?«

»No, to je pogoj, pod katerim vam gospodje na magistratu podelijo meščanstvo.«

»Oh, to je ena tistih sitnosti, ki je o njih govoril oskrbnik na Fužinah. Nisem oženjen.«

»Nič hudega. Kar ni, še bo. Zavezali se boste, da se oženite v enem letu, pa bo vse prav. Ali ne?«

»N-no, če ne bo šlo drugače — «

»Boste ugriznili v to kislo jabolko — ha, ha!«

Dobre volje sta se ločila, vsak zase prepričan, da je napravil dobro kupčijo.

4. poglavje

Novomeščane je — z malimi izjemami malodušnežev in delomržnežev, ki so rajši pobegnili iz pogorelega mesta negotovi bodočnosti naproti — zajela prava delovna mrzlica. V samokolnicah in na vozovih so vozili grušč iz mesta kar na kapiteljske njive pod kapiteljskim vinogradom in gozdičem za trdnjavskim zidom. Povsod so meščani skladali ožgani les na kupe, zbirali staro opeko in dovažali novo iz mestnih opekarn v vasi Cegelnice. Podirali so drevje v gozdovih, tesali hlode in jih vozili na žage in v mesto. Že čez nekaj tednov so bile utrdbe za silo popravljene.

Ljudje so se oddahnili. Minila je najhujša mōra, ki jih je težila: strah, da jih Turki ne napadejo v nezavarovanem mestu.

Nato so si začeli iznova postavljati domove. Vzajemnost, ki je vladala med njimi pri popravilih na utrdbah, jih je združevala tudi še v postavljanju novih domov. Vse razlike med njimi — med go-

spodi in hlapci, med trgovci in obrtniki, med bogataši in siromaki — so bile zabrisane. Poveljništvo na stavbišču je povsod prevzel tisti, ki je največ znal. To pa je bil povsod le delavec, dninar. Drugi so brez obotavljanja delali po njegovih navodilih. Delali pa so brez izjeme vsi, celo ženske so se jim pridružile — razen mladih mater, seveda. Še največje lenuhe in najbolj gosposke postopače v mestu je bilo sram, da bi stali križem rok.

Jaka Gričar se je z vso vnemo lotil dela. Sosed Dobravec, ki je — kakor večina okoličanov, deloma prostovoljcev, deloma tlačanov — prihitel pogorelcem na pomoč, se je Gričarju sam ponudil za stavbnega pomočnika.

Najprej sta s kamenjem in opeko, katero sta pobrala na pogorišču, za silo zakrpala obokano pritličje. Ko je bilo pritličje zakrpano, je Jaka dobil še enega delavca, mladega mizarja Jörga Pimperlija, nemškega priseljenca, ki mu je bila pogorela lesena hišica z vso delavnico. Komaj je pred požarom rešil skrinjo z najpotrebnejšim orodjem.

»Zdaj imeti jaz ravno tako mnogo kakor pred deset let, ko jaz iz Nemčije priti,« se je norčeval Jörg. Govoril je počasi in videlo se mu je, da dobesedno prestavlja na slovenski jezik to, kar si v svojem nemškem maternem jeziku misli. Dolg in suh, je kakor pajek po mreži pretikal svoje noge med deskami, ki mu jih je Jaka navozil z žage. Izdeloval je police in prodajne mize za prodajalno ter okna in vrata za hišo. V obeh prodajnih prostorih na desno in levo od veže je dišalo po svežem smrekovem lesu. Vsa tla okrog marljivega mizarja so bila nastlana z oblanci, koščki svežega lesa in žaganjem.

Medtem se je Jaka z Dobravcem lotil tesanja hlodov, da nad obokanim pritličjem postavita za prvo silo leseno prvo nadstropje. Dobravec je bil — kakor v tistih časih večina kmečkih gospodarjev — izurjen tesar, Jaka pa njegov hvaležen in poslušen učenec.

Delo je vsem trem šlo hitro izpod rok. Vendar Jakova trgovska žilica ni dolgo mirovala.

»Zdaj je čas, da si nalogim čim več strank, zdaj ko potrebuje vsak Novomeščan nešteto reči, ko stoje vsi praznih rok pred svojimi pogorišči,« si je govoril in delal, delal od jutranjega mraka do pozne noči. Hlode, ki sta si jih bila z Dobravcem navozila z Griča, je obdeloval že pred sončnim vzhodom; ko so mestni vratarji odprli za silo popravljena in utrjena Gorenja vrata, je Jaka že dirjal na svojem Solimanu iz mesta in se vračal čez nekaj ur s težko otovorjenim konjem peš domov. V začasni lopi, ki si jo je bil zbil pod arkadami pred hišo, je razstavil blago, katerega zaloga se je večala iz dneva v dan. Pro-

dajal je vojakom in meščanom poljske pridelke, moko, sadje, jajca, mlečne izdelke, kuretino, divjačino, pa tudi železnino, lončevino in tekstilno blago, kar ga je bil kupil od Kramarja. Pri oknu njegove lope so se ustavljali meščani in meščanke, pa tudi okoličani, posebno mnogo pa vojakov. Postregel je vsem potrpežljivo in prijazno, kakor mu je to narekoval njegov trgovski pohlep.

Trgovec Kramar je z zavistjo gledal rastoči promet pri sosedu. Skoraj mu je bilo žal, da je podjetnemu Gričarju prodal pogorišče in del svoje zaloge. Seveda pa ni šlo drugače. Z dobljenim denarjem si je znatno opomogel. Iznova je postavil domačo hišo in dokupil še sosedno pogorišče na trgu, kamor je hotel v bližnji bodočnosti razširiti svoj precej tesni dom, ki je imel na trg le dvoje majhnih oken v prvem nadstropju, v pritličju pa le vhod v prodajalno. Toda prej je moral s svojimi hudo skrčenimi zalogami toliko zaslužiti, da si nabavi nove in mu trgovina zopet steče. Prepozno je opazil, da je v ponovno zidavo hiše vtaknil preveč denarja. Gričar, ki je nad zidano pritličje postavil leseno nadstropje je s svojo gotovino bolje gospodaril.

»Mladi človek mi utegne postati nevaren tekmeč,« je Jakob Kramar rekel materi in skrivaj ugotavljal, koliko kupcev mu je sosed že »odjedel«.

Gričarjeva trgovska lopa ni bila ves dan odprta. Ko je minil predpoldanski naval, je Jaka zaprl preprosto leseno okno, zaklenil lopo in odšel na dvorišče, da pomaga Dobravcu tesati hlode.

Nekega dne je prišel za njim Jörg Pimperli. Dolgo je stal in opazoval oba tesarja, ki sta med delom na preprostem kamnitem ognjišču s treskami in oblanci kuhala preprosto kosilo: kašo. Na posled se je Pimperli oglasil:

»Kuhati mogla nam moja žena.«

»Kje pa jo imaš?« je vprašal Dobravec.

Jaka je molče pogledal suhega dolgina. Niti vedel ni, da je oženjen. Ni bila njegova navada, da bi se zanimal za osebne zadeve ljudi okrog sebe. Njegove sebične misli so se sukale tiste dni le okrog lastnih koristi.

»Moja žena je že cel čas pri en kmet v Ločni,« je odgovoril Nemec.

»Saj bi nam res prav prišla,« je zagodrnjal Dobravec, ki se je že naveličal enolične hrane. Postrani je pogledal mladega trgovca.

Jaka je sam pri sebi brž preračunal svojo korist: Žena nam ne bi le kuhala, pomagala bi pri delu. Stric je za vzdigovanje hľadov preslab. Treba jih bo zdaj spravljati v prvo nadstropje. Včasih bi žensko poslal po živila v okolico. Obdelovala bi vrt, ki ga mi trije ne utegnemo ...

»Kar pojdi ponjo še nocoj!« je odločil. In še se je spomnil: »Pa otroka imaš tudi ali ne? Le s seboj ga pripeljita! Stanovali boste lahko vsi trije v vrtni lopi.«

Jörg Pimperli je raztegnil široka usta v srečen nasmeh. Dobil je streho zase in družino, skromno streho lesene vrtné lope, vendar — kako dragoceno v takšnih časih, ko so se ljudje stiskali po ožganih ruševinah, kritih le za silo ali sploh ne!

Jaka pa si je mislil: Če ne vzamem tudi otroka, nam bo ženska védno uhajala k njemu na kmete. To bi bila le polovična delovna sila.

Mizar je hvaležno pogledal trgovca:

»Jaz zahvaliti vam prav lepo!«

»Že prav!« je Gričar z milostno prijaznim nasmeškom brez pomisleka sprejel vlogo dobrotnika.

Sredi poletja se je Gričar odločil: Oženim se. V trgovini potrebujem zanesljivega človeka, ki me bo znal nadomeščati, kadar pojdem po trgovskih poslih z doma. Globoka zamišljenost, ki ga je trla že nekaj tednov, se je umaknila živahni vedrini. Velike sivozelene oči so mu sijale jasno in odločno, tanke ustne je skoraj ves dan obkrožal tih nasmeh. Ob širokem prodajnem oknu je ljubeznivo stregel strankam, ki so se gnetle pod njegovimi arkadami. Pazil je, da jim je postregel z najboljšim svežim blagom. Cene so bile kajpak visoke. Pa so bile visoke tudi drugod. S požarom uničene zaloge, turška nevarnost in še suša, ki je pritiskala tisto leto — vse to je dvignilo cene živilom in drugemu blagu.

Ljudje so stokali, preklinjali, obupavali, stradali — vendar se je večina meščanov še nekako rešila popolne pogube. Skoraj vsi so bili obrtniki, rokodelci, trgovci. Skoraj vsi so imeli poleg svojega poklica še izdaten vir dohodkov v svojih njivah, travnikih in vinogradih zunaj mesta.

Seveda — nekaj jih je požar spravil na beraško palico. Za izkupiček iz pogorišč so si komaj postavili skromno kajžo v ulici dni-narjev in siromakov — na Bregu.

Mesto se je polagoma umirilo. Na nekaterih pogoriščih so zrastle nove hiše, druga pogorišča so se izpremenila v vrtove in njive, mnogo pa jih je — tudi na trgu — ostalo nedotaknjenih. V vseh delih mesta so očrnele ruševine še spominjale na nedavno katastrofo, vendar se je v ulice in domove vrnilo približno nekdanje delo in življenje.

Največ je k temu pripomogel vedno večji dotok vojaštva, ki je bilo nastanjeno po vseh hišah, hlevih, senikih in lopah. Gospodarji in gospodinjje ga niso bili veseli. Vojaki so bili zbrani iz vseh vetrov Evrope: tisti, ki sta jih nabrala poveljnika turške meje ban Kegljevič in vitez Žiga Višnjegorski, najemniške španske čete, ki jih je poslal na pomoč cesar Karol V., in še kraljeve čete, določene za vojno godljo, ki je po smrti Ivana Zapolje iznova zavrela na Ogrskem. Vsi ti ljudje, ušivi in zanemarjeni, so prinašali v mesto nesnago in bolezen. Toda — prinašali so tudi denar, ki so ga vsega zapravljali v mestu. In mesto si je ob njem opomoglo in zopet zadihalo.

Gričarju je cvetela trgovina, da je moral najeti pomočnika in še hlapca. Ob tržnih dneh, ko so pod arkadami postavili stojnice in znosili blago ven, je morala še Pimperlijeva žena priskočiti na pomoč. Bila je majhna in okrogla, zgovorna in vesela, pravo nasprotje svojega dolgega, suhega, resnega moža. Sukała se je pod arkadami kakor vrtavka in s svojo prikupno zunanostjo vabila mimo idoče k nakupu. Njenega, molčečega, vedno zamišljenega moža Gričar pri prodajanju ni mogel uporabiti. Pač pa je Jörg Pimperli počasi prevzel skoraj vsa druga gospodarska, mizarska in tesarska dela pri hiši. Napravil je lepo pohištvo za Gričarjevo spalnico. S hlapcem sta postavila v ozadju velikega dvorišča nov hlev, dovolj prostoren za štiri živali. Zraven hleva pa veliko kolarnico. Tudi za svinjski hlev je Pimperli poskrbel in za drvarnice. Storil pa je to kar na lastno pest, ne da bi vprašal gospodarja. Čudak je po delu kar hlatal.

»Menda se boji, da ga ne odslovim, kadar bo pri hiši zmanjkalo dela zanj,« si je mislil Gričar, vendar je moral sam pri sebi priznati, da je bilo vse, kar je mož napravil, potrebno in primerno. Toda rad ga je podražil.

»Čemu mi bo svinjak, ko ne redim svinje?« se je nekega dne proti večeru ustavil pri Nemcu, ki je še zadnje dnevno luč porabil za svoje prekladanje in nabijanje desk.

Pimperli ga je pogledal s prestrašenim pogledom. Potem, ko je videl, da se gospodar ne huđuje preveč, se je v zadregi nasmehnil in odgovoril kratko:

»Vsaka dobra gospodinja porabi odpadke od kuhinja.«

»Ampak o kakšni gospodinji govoriš? Saj nisem oženjen!«

Jörg je skomignil z rameni:

»Vsak meščan morati oženiti.«

»Hm. Ampak od samih kuhinjskih odpadkov svinje ne bomo zredili.«

»Kupiti njiva za svinja in krava.«

»Kaj! Kravo naj tudi kupim? Morda zato, da lahko napraviš hlev še zanjo?«

Pimperlija pa ni spravil iz ravnotežja. Mirno in odločno je prišel odgovor:

»Če oni oženiti, imeti otroke. Otroci piti mleko.«

Mladi trgovec je bruhtel v smeh.

»Ha, ha! Zares misliš na vse, še na tisto, česar nikjer ni in morda tudi ne bo. Če bi potreboval mleko, ga vendar lahko dobim pri vsakem kmetu.«

Jörg je stresel z glavo.

»Vsak gospodar v Novo mesto imeti krava. Če priti Turek, nič kmet, nič mleko.«

Gričar je dolgina debelo pogledal. Mož je imel prav. V vedni turški nevarnosti je bilo mesto dostikrat odrezano od okolice. Toda v tej draginji si ne bo kupil krave.

»Ne, ne. Zaletel se ne bom. Kravo bom kupil na pomlad, ko se bo zaradi pomanjkanja krme živina pocenila. Spomladi poteče tudi pogodba z mojim najemnikom na Griču. Obdržal bom potem posestvo zase in si uredil na njem nekakšno pristavo. Tam bom lahko redil govejo živino in prašiče. Tu imam v hlevu dovolj prostora za tovarna živinčeta in za kravo. Kadar končaš svinjak in drvarnico, mi napravi še kurnik za kure, potem — —«

Jörg ga je pogledal s široko razprtimi očmi. Potem...? Potem bom z družino na cesti — se je oglasil strah v njegovem srcu.

»— potem, če ti je prav in če se razumeš na kmečko delo, te pošljem za mesec dni k stricu Dobravcu, da mu pomagaš pri žetvi in mlačvi. Obljubil sem mu, da mu pošljem koga na pomoč, saj je tudi on meni pomagal, ko sem bil v največjih zadregah. Ali boš šel?«

V dolginov blede obraz je šinila rdečica veselja.

»Šel!« je vneto prikimal. »Jaz biti kmet sin. Znati vse delati.«

»Kmečki sin si? No, potem bi spomladi lahko prevzel gospodarstvo na mojem posestvu.«

Jörgu so se zableščale oči... Venčarje zatočišče! Stalno zatočišče! Vzhičen je ponudil trgovcu roko:

»Prevzeti! Rad prevzeti!«

»Prav!« je Gričar stisnil žuljavo roko.

»Vesel, zelo vesel! Nič iskati zaslužek, nič stradati!« je ves razburjen zatrjeval siromak.

Gričar se je nasmehnil in odkrito priznal:

»Vesel sem tudi jaz, da dobim tako marljivega in poštenega pristavarja. Na zimo bosta z Dobravcem podrta še nekaj bukev v mojem

gozdu. Pripraviti bosta morala les, da mi postavita na pristavi nov, prostoren hlev.«

»Postaviti hlev, lep hlev,« je zatrjeval srečni Jörg.

Zadovoljen, da je zadevo s posestvom tako dobro uravnal, je odšel Gričar čez dvorišče. Pod lesenimi stopnicami, ki so vodile v prvo nadstropje, je srečal črnookega in črnolasega temno zago-relega Španjolca, mladega oficirja, ki ga je bil Gričar moral spre-jeti na stanovanje. Španjolec, človek s surovimi potezami pijanca in razuzdanca, je s potuhnjenim pogledom nekaj zagodrnjal, ko je šel mimo hišnega gospodarja.

Gričar, ki španščine ni razumel, pa se mu je zdela italijanščini precej podobna, je zbral nekaj jezikovnih drobtin s svojega tovor-ništa po laških krajih in vljudno odzdravil:

»Buona serra, signor!«

Vojak ga je pogledal, zategnil široka usta z debelimi ustnicami v posmeh in odšel po dvorišču proti hlevu, kjer je bil spravljen njegov konj in kjer je njegov sluga spal na senu nad hlevom.

Gričar se je ozrl za njim. Španec mu ni ugajal. Nekaj je bilo v tistem surovem, zabuhlem obrazu z bodečimi očmi in brezobličnim rdečim topim nosom, kar je človeka neprijetno presunilo, če je po-gledal vanj.

»Morilec — plačanec!« si je mislil Jaka. »Kdo ve, koliko jih je že posekal s svojim mečem in kolikokrat je s svojimi morilskimi očmi meril kroglo v glavo živega človeka, ki mu ni nikoli storil nič žalega. Najemniški soldat — človek, ki je moril za solde danes v službi tega, jutri onega. Poklicni zločinec — izmeček človeštva!«

Mraz je stresel mladega moža po vsem telesu. Vzpel se je po stop-nicah in odšel čez hodnik v kuhinjo, kjer je Jera pripravljala skromno večerjo. V mračnem kotu je pod nizkim obokom sedel pri mizi mladi hlapec Tevž in čakal, da postavi Jera skledo na mizo.

»Dober večer!« je pozdravil gospodar, ko je vstopil.

»Dober večer« je odzdravil Tevž. *

»Dober večer! U — u — hu — hu!« je z jokom odgovorila Jera in si s širokim predpasnikom brisala solzni obraz.

»Nu, nu, kaj pa je s teboj, Jera?«

»Oh, gospod! Ta — ta svinja španska me — me je hotel — ho-tel... Če — če bi ne bil prišel Tevž, bi me bil Španjolec zavlekel v svojo sobo. U — hu — hu!«

»Da bi ga zlodej!« je zarobantil Gričar in sédel za mizo. Nepri-jeten občutek nemoči se je oglasil v njegovem srcu... Gospodar — pa v lastni hiši ne more zaščititi ženske? Ali naj se loti tiste mo-

rilske zveri z golimi pestmi? Blazno početje bi bilo to. Španjolec bi ga na mestu posekal. Govoriti pa z njim ne zna. Ali naj svinjo naznani? Komu pa? Komandi? Oh! Na stotine je zdaj takšnih primerov v mestu. Vojaki s komandantom vred tekaajo za ženskami kakor psi za psicami. In v ta razvrat naj si pripeljem mlado ženo?

Pa vendar ne smem z ženitvijo več odlašati. Dom potrebuje gospodinjino in trgovina zanesljivega, razumnega človeka, ki jo bo vodil, kadar pojdem po trgovskih poslih. Nujna je že potreba, da si pre-skrbim nove zaloge. Skladišče je do malega izpraznjeno. Pojdem še preden odide Jörg k stricu Dobravcu.

»Odslej se boš morala zaklepati v kuhinjo pred tem divjakom, ali pa se preseli za nekaj časa spet v vrtno lopo, da ne boš sama tu v stanovanju. Sel bom s pomočnikom in Tevžem po blago v Stično in Ljubljano.«

Jera je prestrašeno pogledala gospodarja... Ne, sama res ne bo vse dneve v stanovanju s tistim nemarnim črnuhom.

Zasukala se je in stekla na hodnik, da pokliče še moža Jörga, ki se ni mogel ločiti od svojega dela, in pomočnika Mateja Vrbiča, ki je čakal na njen klic spodaj na klopi pred hišo.

Prišla sta oba, prisedla k mizi in jela molče zajemati iz sklede. Jera je z otrokom sedla k ognjišču in zajemala jed za dete in zase kar iz lonca.

Gričar je prvi odložil žlico in dejal:

»Jutri ob zori pojdem v Ljubljano. Matej in Tevž, bodita pripravljena! Natovorili bomo vse platno in domače sukno, kar ga imam na zalogi. Grem h konjarju, da najamem še enega konja.«

Matija Rozman — domačini so mu rekli konjar — je imel svoj dom poleg Mušičevega vrta v ozki ulici za trgov v podaljšku Lenartove ali Frančiškanske ulice. Meščanom, ki so hoteli potovati, je proti plačilu izposojeval tovarne in jezdne konje. K njemu se je napotil mladi trgovec.

Pred Rozmanovim prostornim hlevom sta stala dva moža. Eden, čokat in bradat, je bil konjar sam, drugi, velik in širokopleč je obračal Gričarju hrbet, da ga letá v mraku ni spoznal. Šele ko je trgovec pristopil in glasno pozdravil, se je zasukal:

»Glejte ga, našega novega someščana! Kod pa hodiš, da te ni nikjer videti?« Bil je slaščičar Jakob Krajec.

»Delam od jutra do večera.«

»In zakaj se toliko ženeš? Saj nimaš niti žene, kaj šele družino, da bi moral garati zanje.«

»Najprej dom, potem žena in družina,« se je odrezal Gričar. Za trenutek se mu je pokazal lep dekliški obrazek, z velikimi rjavimi očmi... Ana Žagarjeva!

»Pravijo, da ti gre trgovina kar dobro od rok?«

»No, ne morem se pritožiti,« je Gričar poizkusil prikriti svoje samozadovoljstvo. »Le za blago sem v zadregi. Zato se moram jutri odpraviti na pot, da se na novo založim z njim. Ali mi bodo posodili močnega tovrnega konja?« je vprašal konjarja.

»Trije tovrni stoje v hlevu, dva sem danes že posodil. Kar izberejo naj, gospod Gričar. Dobijo lahko tudi voz z dvema paroma vprežnih konj in voznikom.«

»Hvala! Večino blaga naložim nazaj grede v Stični. Tam mi posodijo vprego in voznika.«

Vstopila sta v temačen obokan hlev. Pod stropom sredi hleva je brlela leščerba in slabo razsvetljevala staje na desno in levo. Dišalo je prav ostro po govnu in gnojnici, ki se je nabirala v plitvem jarku ob stajah in se iztekala v greznico pred hlevom. Po prostoru se je razlegalo hrustanje konj, šumenje sena in rožljanje verig. Iz teme se je pobliskavala belina konjskih oči, ko sta moža korakala mimo staj.

»Mislim, da bo najbolje, če mi konja sami izberejo, gospod Rozman,« se je ustavil Gričar, ki v temi ni mogel razločiti ničesar drugega, kakor nedoločene gmote slabo osvetljenih konjskih hrbtov.

»Tegale naj vzamejo!« je konjar tlesnil po sivem konjskem stegnu. »Z dvema stotoma na hrbtu bo hotel dirjati po klancih, če ga ne bodo zadrževali.«

»Prav. Vzel ga bom kar s seboj, ker ob zori že odpotujem.«

Pogodila sta se še glede cene in konjar je odpel sivcu verigo, mu nataknil uzdo z vajeti, potisnil konja iz staje in ga izročil trgovcu.

Jaka je prijel konja za uzdo, se skrbno izognil jarku z gnojnico in odpeljal žival iz hleva.

»Dobro si izbral,« je pohvalil Krajec, ki je čakal na pragu.

»Menda bo,« je Gričar v pojemajoči dnevni svetlobi s pogledom ošinil usločeni gladki hrbet močne živali.

»Še odejo in oprtnik!« je zaklical Rozman in snel s kljuke za vrati dva s širokimi jermeni med seboj povezana koša in tanjšo konjsko odejo. Vrgel je preganjeno odejo konju čez hrbet in z jermeni pripel vrh nje tovrni oprtnik z dvema prostornima košema.

»Tako. Pa naj srečno opraviijo svoje posle, gospod Gričar!«

»Hvala!«

»O, Jaka ima pri svojih poslih vedno srečo. Denar lovi na kupčijsko rešeto, kakor jaz otrobe na sito. Vojaki in meščani se v pro-

cesijah vrste pred njegovim prodajnim oknom,« je pritaknil Krajec brez zavisti.

»E, tudi tvoji sladki krajci in hrustave preste imajo odjemalce od jutra do večera,« je odbil Jaka, a ni mogel zatreti samozadovoljnega nasmeška v koticih ust.

»Pa sem se vendarle moral zadolžiti, da sem popravil hišo. Ti pa si jo zgradil iz svojega. Pravijo, da si jo kar čedno uredil.«

»Tako — za silo. Gradil sem pač z lesom, ker si opeke nisem mogel privoščiti. Pridi kdaj k meni, da si ogledaš mojo na pol kmečko, na pol gosposko bajto!«

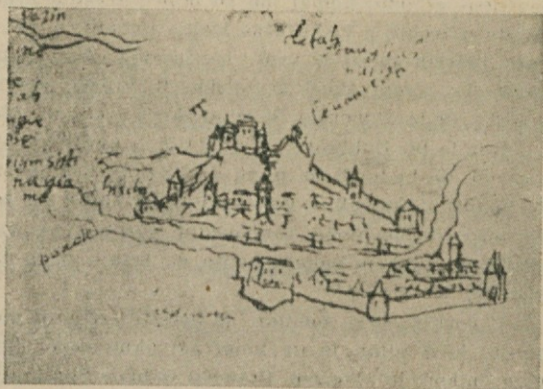
»Rad, če hočeš, takoj. Podnevi ne utegnem.«

»Kar pojdi z menoj! Lahko noč, gospod Rozman!«

»Lahko noč!«

»Lahko noč, Matija!«

5. poglavje

Nasproti stiškega dvorca, v ulici, ki je peljala s Starega trga navzdol do Ljubljanice, je stala gostilna »Pri menihi«, kar je povedal star obledel izvesek s sliko meniha, sedečega z vrčem v roki pred velikanskim sodom. Gostilna je bila last stiškega samostana in je točila vina iz vseh vinskih goric, ki jih je imel stiški samostan po Slovenki Marki.

Pred gostilno je stala tistega dne dolga vrsta tovornih konj in oslov, privezanih ob stajo, ker v hlevih za Ljubljanico ni bilo več prostora. Bil je tržen dan. V ulici so se vrstile tik ob Stiškem dvorcu volovske vprege okoličanov, kar jih je prišlo z dolenske plači.

Tovorna živina in vozovi so bili obloženi z vsakovrstnim tržnim blagom.

Ljudje so razkladali z voz in tovornih živali blago in ga odnašali skozi Stari trg na Veliki trg pred mestno hišo. Tam je že takoj po

sončnem vzhodu, komaj, da so odprli mestna vrata in so piskači na Gradu odtrobili s Piskaškega stolpa jutranjico, navrelo prodajalcev od vseh peterih mestnih vrat: iz Zasavja skozi Samostanska vrata, iz gorenjske strani skozi Špitalska, iz kraške skozi Nemška in Vicedomska in iz Slovenske krajine skozi vrata na Starem trgu.

Ker je bil ljubljanski Veliki trg — navzlic svojemu imenu — pre-majhen, da bi imeli na njem prostora vozovi in živina, so jih kmetje in tovarniki puščali v gostilnah in prinašali na trg le blago, kolikor ga niso vkljub vsem prepovedim mestne gosposke poprodali že v gostilnah, kjer je čakalo nanje ob tržnih dneh polno mešetarjev in kupcev.

V gostilni »Pri menihu« so hrumeli zgodnji gostje kakor čebele v panju. Med njimi je na klopi pri oknu sedel Jaka Gričar s svojim pomočnikom in hlapcem. Prenočil je bil v Stični, kjer je naročil večino špecerijskega blaga, da ga vzame s seboj ob povratku. Dospel je v Ljubljano med prvimi prodajalci, si zagotovil kotiček v gostilni in naložil vse bale platna in sukna poleg sebe na klop.

Kmalu sta prisedla k mizi še dva moža: mešetar Feliks Breclj, po poklicu pravzaprav ostrogar in kot nadzornik dimnikov na Starem trgu veljaven občinski mož, in Jurij Schneider, suknar na Velikem trgu, ki ga je imela zadruga trgovcev na sumu zaradi prekupčevanja. Njegova zaloga domačega sukna je v kratkem času tako narastla, da že nihče ni mogel verjeti, da bi si jih bil napravil v lastni suknarni. Suknarjeve lisičje prižmurjene oči so se zopet in zopet obračale na vrhnjo Gričarjevo balo, s katere je Jaka vabljivo odgrnil platneno plahto.

»Sukno je lepo,« je vzpodbujal mešetar.

»Le nekoliko presvetlo se mi zdi,« je kupec Schneider pritiskal navzdol.

»Imam tudi temnejšega,« je Gričar odgrnil konec platnene plahte z ene izmed spodnjih bal.

»Gospod Gričar so že naročili?« se je ustavila suhljata, starikava natakara pri Gričarjevi mizi. Napravila je čudno pusto šobo in s palcem leve roke namignila čez ramo, z desnim krmežljivim očesom pa pomežiknila.

»Komu naj naročim, če se ti ne spomniš name, Betka?« je Gričar iztegnil vrat in se ozrl za njen hrbet.

Skozi gnečo v točilnici si je delal pot plešast, čokat možiček, ki mu je visela na suknjiču pločevinasta medalja z mestnim grbom: zmajem vrh stolpa. Bil je merilec sukna in platna Jurij Mustar, strah vseh zakotnih prodajalcev in kupcev.

Že je iztegnil debeli kazalec in se zadrl s hreščečim glasom nadušljivega starca:

»Kaj pa tisto sukno in platno tam?«

»Moje je,« se je brezbrizno oglasil Gričar in pristavil: »Ampak vam ga ne prodam, ker še ni merjeno. Betka! Prinesi nam trem vsakemu žgance s kislim zeljem in kosom prekajene svinjine! In vsakemu polič črnikalca!«

Naročil je s ključovalno bahavostjo in se posmehljivo ozrl za merilcem, ki ga je grdo pogledal in obrnil korake v drugo stran sobe, kjer je pri peči postavil svojo visoko naloženo krošnjo kočevski krošnjar.

»Ali ste ga, gospod Gričar! Ha, ha, ha!« se je smejala natakara. »Tako vam prinesem.«

Odhitela je.

Gričar je z nasmehom pogledal suknarja in skomignil z rameni:

»Nič ne pomaga. Zdaj je že zavohal moje sukno. Vsak polovico merilne takse bova trpela, gospod Schneider, če skleneva kupčijo.«

Suknar je vstal in potipal sukno. Pokimal je in se odločil:

»Vzel bi ga, če niste predragi.«

»Dvajset krajcarjev bo dražje, kakor je bilo spomladi. Suša je pač dvignila vse cene.«

»To je že res,« je pomagal mešetar, »ampak, gospod Schneider bo kupil vse sukno in — —«

»Deset krajcarjev dražje kakor spomladi!« je suknar ponudil roko.

Gričar mu je pogledal v oči in udaril.

Kako bi ne! Hotel se je blaga čimprej iznebiti — saj ga je čakal še drug posel, velik, življenjsko važen posel — snubitev!

Sredi predpoldneva se je začel prazniti trg in kmetje so navallili v prodajalne, da zamenjajo izkupiček za prodana živila za špecerijsko in drugo blago. Skozi gručo ljudi, ki se je nabrala pred stojnico Cveklejeve trgovine, se je preril Jaka Gričar. S pogledom je ošvignil prodajalko ob zidu in — noga mu je zastala... Prodajalka je bila Ana Žagarjeva. Še vedno je nadomeščala bolno Cveklejevo teto Betko.

Njene velike rjave oči so se nekoliko razprle, mehke ustne so se zatresle, zatrepetala je roka, ki je raztegovala bel trak nad vatlom. Toda že se je Ana obvladala. S svojim prikupnim nasmehom in rahlim naklonom glave je odgovorila na Gričarjev globok poklon in že je povescila pogled k svojemu deku.

Gričar se je otresel svoje odrevenelosti in nadaljeval pot skozi Cvekljevo vežo in čez dvorišče. Čutil je, kako so mu lica žarela, na čelu pa so se mu nabrale potne kapljice... Ni me nagovorila! Komaj da mi je odzdravila!... Morda vidi v meni še vedno zarobljenca, kmeča krošnjarja, kakršen sem bil takrat, ko me je prvičkrat videla? Gričarju se je zdelo, da je bilo že silno dolgo tega, pa je od tistega časa minilo komaj nekaj mesecev.

Kaj — če sem se zmotil? Če — sem si le domišljjal, da sem ji bil všeč, da so mi njene oči takrat razodevale toplejše čustvo, kakor je bila zgolj hvaležnost, ker sem jo rešil razbrzdane tolpe... Kaj — če me zavrne? Kdo ve, kaj se je zgodilo z njo, odkar je nisem videl? Njene lepe oči niso več tako otroške. Bleda je. Nekaj jo tare...

Tako je razmišljajal Gričar in potrkal na vrata skladišča, kjer je imel poslovodja Žagar svojo »ogrado« — z deskami oddeljen prostor s pisalno mizo, stolom in polico.

»Oho! Ali ste še živi, Gričar?« je drobni možiček pozdravil prišleca in mu veselo stresel roko: »Sem se bal, da so vas že Turki pomahali. Celo večnost vas nismo videli. Kod pa vas vodijo vaša trgovska pota, da se ne oglasite več pri nas? Ali ste se nemara prevozniki službi izneverili?«

»Uganili so, gospod Žagar. Že nekaj mesecev trgujem na svoj račun. Naveličal sem se tistega večnega potepanja po svetu. Naselil sem se v Novem mestu in ustanovil tam svojo trgovino.« V Gričarjevem glasu je zvenel ponos. V njegovih zelenkastih očeh se je svetilo zadoščenje.

Žagarju so se razprle oči.

»Kaj? Osamosvojili ste se? Trгоvec ste postali? Kako je to mogoče? Brez pomočniškega izpričevala? Ali Novo mesto nima ceha trgovcev?«

»Seveda ga ima. In vsi njegovi cehovci so me z veseljem sprejeli. Ali ne vedo, da je Novo mesto pogorelo? No, vsakogar radi sprejmejo med meščane, saj se je skoraj polovica meščanov razkropila po svetu.«

»A — razumem; izredne razmere! Nu, čestitam vam! Rojeni ste pod srečno zvezdo. In kako vam uspeva podjetje? Ali imate že veliko odjemalcev?«

Gričar je zamahnil z roko.

»Če bi imel trikrat toliko blaga, bi ga bilo še vedno premalo. Saj prav zaradi blaga sem moral priti v Ljubljano — — — zaradi blaga in — — in zanesljivega človeka bi potreboval. Sam ne bom mogel vsega zmagovati in zato — zato — —«

Rdečica v obrazu mladega trgovca se je poglobila. Z roko si je obrisal čelo in si odpel suknjič iz sive irhovine. V drugi roki je vrtel čepico iz iste kože in debelo gorjačo. Povesil je pogled na svoje čevlje, pokrite s prahom in se sam pri sebi jezil, ker si jih v gostilni ni osnažil. Takle zaprašen snubec!

Še bolj se je zmedel.

Žagar ga je začudeno gledal.

»Zato si boste morali poiskati dobrega pomočnika,« mu je pomagal.

»Pomoč — da. Ampak — jaz sem se moral — moral zavezati, da — da se oženim.«

Zdajci je Gričar obupano pogledal Žagarju v oči.

»A — to vas tišči!« se je zasmel poslovođa: »No, se boste pač morali ozreti po kakšni primerni nevesti. Ali ste jo morda že izbrali? He, he! Vse se mi tako zdi, da vam smem čestitati.«

»Ali res?« je planil mladi mož ves srečen.

Žagar ga je pogledal do kraja presenečen:

»Hja — zdaj vas pa res ne razumem. Če imate nevesto ali ne — to boste pa vendar sami najbolje vedeli — he, he, he!«

Na Gričarjevem obličju je bila mučna zadrega. Potem se mu je nad nosom zarezala odločna poteza v čelo. Vzravnal se je, pogledal navzdol, malemu možu naravnost v oči in s trdnim glasom pojasnil:

»Nimam še neveste, ampak mislim sem, da so oni uganili mojo željo: rad bi imel njihovo hčerko Ano za ženo. Zagledal sem se v njene lepe, pametne oči. Mislim, da bi mi bila najboljša pomočnica v trgovini. Ko sem si gradil nov dom, sem mislil le nanjo. Dobro ji bo pri meni. Ali mi jo dajo?«

Žagarjevo bledikasto, nagubano obličje se je zresnilo. Oči so se mu vlažno zasvetile... Ali je vendarle zasijala sreča tudi njegovi ljubljenci? Toda — Gričar je skoz in skoz trgovska duša! Ali si hoče pridobiti Ano zaradi njene — dote? Ali je zavohal prihranke njenega očeta? Zakaj si je izbral prav njo? Saj je moral vendar opaziti, da je Ana pohabljenka!

Ampak — če tega ni opazil? Če se zaroči z njo, ji razvname srce in jo potem na višku njene sreče pahne od sebe, ko opazi njeno hibo!

Groza je spreletela Žagarja, ko si je predstavljal ljubljenco strto od tako krutega udarca. Ne, to se ne sme zgoditi!

»Gričar! Poštenost za poštenost! Vaša snubitev me je v prvem trenutku osrečila. Rad imam svojo edinko. Dobro dekletce je, delavno, pametno in pošteno. Rad bi ji privoščil nekoliko sonca v srečnem zakonu. Zdi se mi tudi, da zdaj vem, zakaj je tako zamišljena in vedno bolj žalostna od vašega zadnjega bivanja v Ljubljani? Z ženo sva

mislila, da jo je tisti nesrečni dogodek ob židovskem progonu tako pretresel. Zdaj pa skoraj mislim, da sva se motila. No, bodi kakorkoli, manj jo bo bolelo razočaranje, ako se ne zmenite zanjo, kakor obup, ako jo z vrhunca sreče pahnete od sebe.«

»Gospod —! Ne razumem jih!«

»Pustite me izgovoriti do konca! Težko mi gre beseda iz ust, ampak moja očetovska dolžnost mi narekuje to vprašanje: alj ste opazili, da je uboga moja hčerka nekoliko — pohabljenaa? Ne toliko, da bi se to na prvi pogled videlo, pa vendar.«

Gričar je obrnil pogled ven skozi zamreženo okno.

»Da, vem — noge ...«

»Precej ukrivljene noge in — in hrbtenica — Ana je imela kot otrok mehke kosti.«

»Da, vem,« je Jaka nestrpno zamahnil.

»In — še nekaj, da ne boste razočarani: Ana ni bogata.«

»Nisem vprašal po njeni doti. Sam bom imel vedno toliko, da bom preživel svojo družino,« je z nejevoljo odbil snubec.

Tedaj mu je Žagar s prisrčnim nasmehom ponudil roko:

»Ne bodite nejevoljni, Gričar! Nisem vas hotel žaliti. Le to sem hotel: poštenost za poštenost. In — za srečo mojega otroka mi je.«

Gričar mu je trdno pogledal v oči in svečano izjavil:

»Prisegam vam pri bogu in na sveti evangelij: Kolikor je v mojih močeh, bom storil, da bo Ana srečna.«

Žagarju so se zasolzile oči. Prisrčno je objel snubca. Potem je odprl vrata svoje ograde in zaklical hlapcu, ki je zabijal blago v zaboje:

»Jernej! Skoči k meni na dom in reci moji ženi, naj napravi dobro kosilo! Pripeljal bom gosta s seboj.« Segel je za pas, izvlekel mošnjiček in vzel iz njega dva goldinarja. »Na, tu imaš denar, pa vzemi spotoma v gostilni »Pod Trančo« bariglico vipavca in stopi še na Čevljarski most pa kupi v mesnici funt govedine za juho in dva funta teletine za pečenko, da ženi ne bo treba hoditi na trg.«

»Prav!« se je odzval hlapec in odštorkljal v lesenih coklah.

Žagar se je vrnil in opazil v gostovih očeh hudomušen nasmeh.

»Vzoren oče in zakonski mož so, gospod Žagar. Poizkušal bom, da jih posnemam.« Potem je izvlekel iz žepa listek in se ozrl nanj. »Zdaj bi pa še naročil nekaj blaga, da si iznova napolnim skladišče.«

»Vi znate brati in pisati, gospod Gričar? Tega ne zna vsak trgovec,« je prijetno presenečen vzkliknil poslovodja in segel na polico po naročilno knjigo.

»Da. Že pred dvema letoma me je tega naučil stiški vratar, pater Hieronim. Pozimi, ko zaradi visokega snega nisem mogel potovati, sem sedel v njegovi celici in mu delal družčino, pa me je naučil te umetnije. Med mojim prevozništvom mi je marsikdaj prav prišlo, da sem znal brati in pisati. Tudi zdaj si vse zapisujem, saj ni mogoče, da bi si vse zapomnil.«

»Res je. In vendar je več kakor devet desetih ljubljanskih meščanov nepismenih. Pismenost se je med Ljubljančani razširila pravzaprav šele zadnjih deset let. Morda je k temu pripomoglo širjenje luterske vere in z njim zvezano branje nemških luteranskih knjig.«

»Še dosti, da se ljudje nauče pisati in brati, ko Ljubljana nima šol.«

»Nima — razen osnovne župnijske šole pri sv. Miklavžu, ki pa je na zelo slabem glasu. Pač pa se je zadnje čase naselilo v našem mestu več tujih učiteljev, Nemcev in Lahov, ki z zasebnim poučevanjem po hišah služijo svoj kruh. Takšnega učitelja sem že pred desetimi leti najel tudi jaz, ker je gospod Cvekeli želel, da uvedemo v trgovino trgovske knjige. Takrat se je z menoj vred naučila brati in pisati tudi Ana. Moja žena pa ni imela potrpljenja in vztrajnosti za učenje.«

»Ana zna tudi pisati?« je vzkliknil Gričar. V tistih časih je znala pisati malokatera ženska.

»Seveda! Še lepše kakor jaz. Glejte!«

Žagar je vzel s police debelo knjigo kontnikov, jo položil na pisalno mizo in odprl:

»To knjigo piše Ana. Vsak večer, ko zapremo prodajalno, mi pomaga.«

»Lepo pisavo ima,« je z veseljem ugotovil mladi trgovec.

»In dobra računarka je. Meni se večkrat primeri, da napravim pri računih napako. Njej nikoli.«

Gričar je prikimal z zamišljenim nasmehom... Če postane moja žena, dobra pomočnica mi bo — si je mislil in vedno bolj je bil prepričan, da se je prav odločil.

Prereševala sta vsa Gričarjeva naročila ter šla v skladišče, kjer si je Jaka ogledal blago, izbral, kar je potreboval in se pogodil za ceno. Žagar mu je odrezoval vzorčke izbranega blaga in vrnila sta se v ogrado, kjer je poslovodja nalepil na vzorce listke z imenom blaga in s ceno.

Nista še končala, ko so piskači s piskaškega stolpa oznanili poldne.

Gričar se je zdrznil... Zdaj zapro prodajalno. Ali pride Ana po očeta? Kako sprejme snubca?...

Zagar je nenadoma dvignil glavo in pogledal Gričarju v oči:

»Ali ste že govorili z Ano?«

»Ne.«

»Hm.«

Poslovodja je odrinil vzorce in odprl naročilno knjigo, da vpiše naročila. Prijel je že za gosje pero in ga omočil v črnilo, toda premislil se je.

»Naročila vpiševa popoldne. Govoriti moram še s šefom, da mi ne uide iz pisarne. Nekaj blaga bo treba priskrbeti iz Beljaka. Kar tukaj počakajte, dokler se ne vrnem!«

Pokril je plešo z zamaščeno bareto in odšel. Okrog njegovih oči so se nabrale hudomušne gubice, ko je zaprl vrata za seboj.

Jaka je obsedel na stolu tik pisalne mize in mečkal v roki čepico iz sive irhovine. Nemir ga je razjedal. Mučila ga je negotovost. Poznal je Zagarja in njegovo veliko ljubezen do hčerke edinke. Vedel je, da ne bo silil hčere v zakon, ako bi se temu uprla, čeprav je imel po splošnem običaju vso pravico do tega. Saj so povsod le starši odločevali o usodi svojih otrok, le oni s imeli pravico izbrati svojemu otroku zakonskega druga.

Lahen vzkril ga je prebudil iz razmišljanja — stala je na vratih.

»Nisem vedela, da je kdo tukaj. Videla sem očeta, ki je šel k šefu, pa sem hotela počakati nanj,« se je opravičevala in živo zardela, pa spet prebledela.

Skočil je kvišku in se ji priklonil.

»Gospod oče so mi naročili, naj jih tukaj počakam. Povabili so me na kosilo.«

»Ali res?« se je vidno razveselila in povesila oči pred njegovim pogledom.

»Ali vam je prav, gospodična Ana, da pridem na vaš dom?«

Nasmehnila se je, dvignila k njemu pogled in prikimala.

»Ampak preveč se me niste razveselili, saj mi še roke niste podali.«

»Oh!«

Brž mu je ponudila desnico. Oklenil jo je s svojo široko kmečko šapo in jo toplo stisnil. Hotela mu je potem odtegniti svojo roko, pa je ni izpustil.

»Ne, te ročice ne izpustim več,« je rekel tiho in z občutkom, da ji je vse telo izpreletel čuden drget. »Nikoli več. Za vse življenje

si jo obdržim, Ana. Veš oče so mi jo že obljubili. Ali mi jo daste, Ana?»

Rahlo je odprla usta, zatresle so se ji ustnice, glasu pa ni bilo iz njenega grla. Gledala ga je z velikimi rjavimi očmi, dokler se ji pogled ni skalil in so se ji oči napolnile s solzami. Povesila je glavo in zaihtela.

»Ana! Zakaj jočeš?»

Objel jo je z drugo roko in jo pritisnil nase.

»Srečna sem,« je šepetala.

Z obema rokama je prijel za njeno lepo svetlolaso glavico in jo poljubil na sočne srčasto rezane ustne.

Mimo okna je šinila senca. Takoj nato so tresknila skladiščna vrata. Žagar se je vrnil.

Ana se je vzravkala, toda Jaka jo je trdno stisnil k sebi. Že je Anin oče odprl vrata svoje pisarnice.

»No, že vidim, da je vse v redu, otroka moja!« Pristopil je in položil eno roko na hčerino glavo, drugo na Gričarjevo desnico, ki je objemala Ano.

»Vso srečo vama želim!«

Ana je planila očetu za vrat in se stisnila k njemu.

»No, no, dekletce! Že dobro. Vse v redu. Vse v redu. Zdaj pa domov k mami!«

Odpravili so se.

Ana je stopicala med očetom in ženinom. Gričar se je spomnil, da bi ji ponudil roko, kakor so mestni gospodje vodili svoje dame. Toda ni se mogel odločiti... Kmet zarobljeni! — je zmerjal samega sebe — roke pa le ni ponudil.

Ana se mu je nasmehnila in se oklenila očetove roke.

Ko so prišli do doma in se vzpenjali po temnih lesenih stopnicah, je rekel hudomušni Žagar:

»Počakajta vidva za oglom, bom sam pozvonil. Bomo videli, kako se bodo mama razrepenčili nad menoj, he, he!«

Jaka in Ana sta se skrila za steber, Žagar pa si je skrbno odrgnil pred vrati čevlje in pozvonil.

Odprla mu je žena z belim predpasnikom vrh praznične obleke, vsa rdeča in razgreta od kuhe.

»Kaj si to izmišljuješ!« se je zadržala nanj: »Koga si povabil? Kje pa je. Kakor nora se sučem, a še nisem z vsem gotova. Le kaj si izmišljuješ takšne neumnosti!«

»Mama! Nič se ne jezi. Ženina sem ti pripeljal.«

»Ženina? Meni?! Ali noriš?«

»Tebi? He, he, he! Ne, tega pa ne! Tebe bi ne dal drugemu za vse na svetu, mama.« Žagar je poizkusil objeti svojo boljšo polovico, a se mu ni posrečilo. Pahnila ga je od sebe:

»No! Čipke mi pomečkaš! Prismoda! Ampak zapri vendar vrata za seboj! Saj menda nimaš repa!«

»O, seveda ga imam! Pa še kakšnega! Kar pridi za menoj, dragi moj rep!« je zaklical ven na hodnik.

Z glasnim smehom je planila izza ogla Ana in vlekla Gričarja za seboj.

»Mama!« je planila debeli gospe Žagarici za vrat: »Mama, naj ne bodo hudi! Oče so dovolili, da se poročiva.« In šepetaje je pristavila: »Mama! Rada ga imam!«

Gospa je snela hčérine roke z vratu. V njenih očeh so se zasvetile solze. Vendar je kar naprej ropotala s tipajočim pogledom na »ženo«:

»No, zdaj si mi srečno zmečkala vse čipke na predpasniku. Tak tako! Vse to delate za mojim hrbtom! Potem pa: Tukaj je ženin, rada ga imam in — konec. Niti ne vem, kdo je.«

Gričar je pristopil in se globoko poklonil:

»Gospa —« je prišel, a Žagar ga je prekinil:

»To je gospod Gričar, ki je takrat rešil našo Ano, ko so jo imeli za Židinjco. Prosil me je za roko najine hčere in — dal sem mu jo.«

»Jezus! Vi ste tisti dobri človek! Oh! Iz srca pozdravljeni! Toli-kokrat sem si želela, da bi se vam mogla zahvaliti — seveda tega nisem nikoli mislila, da —«

»— da ga boš morala blagosloviti kot svojega zeta!« je dopolnil Žagar.

»Oh! Saj res! Pokleknita, no!«

Ana in Jaka sta pokleknila pred njo in globoko ganjena žena ju je pokrižala in poljubila. Izvlekla je iz žepa robec, temeljito zatrobila vanj, potem pa odločno zapovedala:

»Alo! Zdaj pa kar vsi na delo, če hočemo praznovati zaroko. Oče! Ti pretoči vino iz barigle v vrč. Vidva pa pripravita mizo v sobi. Danes ne bomo jedli v kuhinji.«

Jaka in Ana sta se spogledala in se nasmehnila drug drugemu. Ana je vzela zaročencu čepico iz rok in jo obesila na kljuko v pred-sobi. Potem je še njegovo debelo gorjačo postavila v kot.

»Pojdiva,« je rekla in za roko odvlekla izvoljenca v sobo svojih staršev. Bila je to precej velika, nekoliko temačna soba. V kotu je imela pregradek, zagrnen s temnimi rožastimi zastori, za katerimi je stala široka zakonska postelja. Sredino sobe je zavzemala miza

s štirimi stoli. Med obema majhnima oknoma je preprosta omara hranila obleko obeh zakoncev. Ob strani poleg vrat pa je nizek predalnik skrival zaklade gospe Žagarice. V kotu pri zidani peči je stal naslonjač s srednjeveško visokim naslonilom. Ob drugi steni je široka, z blazinami obložena skrinja nadomestovala blazinjak. Ker je bila soba velika, je delala vsa skromna oprema v njej dokaj reven vtis.

Ana je že pogrnila mizo z belim prtom in razvrščala po njej cinaste krožnike in pribor. Ozrla se je in se nasmehnila Jakobu tako pristrčno, da ga je kar toplo izpreletelo. Pristopil je in ji položil roko okrog ramen. Stisnil jo je k sebi in ji z drugo roko dvignil okrogli obrazek.

Pritisnil je dolg poljub na njena usta.

»To je zaročni poljub — saj mi ga še nisi dala. Pravzaprav sem jaz tebi dal že dva. Zdaj pa daj še ti meni vsaj enega!«

Rahlo se je branila s plašnim pogledom na vrata:

»Mama bo prišla!«

»Naj le pride! Saj sem tvoj ženini!«

Ni odnehal, dokler se ni vzpela k njegovi nagnjeni glavi in mu pritisnila nežen poljub na ustne. Potem se mu je izvila in vsa rdeča zbežala iz sobe.

S srečnim nasmehom je gledal na vrata, ki so se zaprla za njo. Vihal si je svetle brčice in čakal, kdaj se vrne. Všeč mu je bilo, da je tako plašna. Ženske, ki jih je doslej srečaval po tabernah, niso bile plašne...

Vrata so se zopet odprla, toda namesto Ane je vstopil njen oče. Postavil je bariglico vina na stol ob steni, vzel z mize vrč in privil pipo. Pogledal je Gričarja s prijaznim nasmeškom in dejal:

»Zdaj se bova pa še midva kaj pomenila. Mama so me okregali, ker se nisva nič natančnega dogovorila. Ženske hočejo vedno vedeti kdaj in kako — zaradi bale. Res je treba šivati perilo, naročiti pri mizarju pohištvo, nakupiti posodo in kaj vem kaj še. Vse to se ne da napraviti kar čez noč, pravijo mama. Torej — sediva sem k mizi in premislite najprej, kdaj potrebujete ženo!«

Žagar je odložil na mizo vrč z vinom, stopil k omarici, ki je visela na steni poleg skrinje in vzel iz nje čutarico. Postavil jo je pred gosta in velel:

»Pijte, Gričar, potem pa povejte, kako mislite!« Trudil se je, da bi bil čimbolj domač z mladim človekom.

Gričar je nagnil čutaro in izpil požirek žganja.

»Dobro je,« ga je pohvalil in obrisal obrke z roko. »Glede časa najine poroke ni treba nič premišljevat. Novomeškemu Notranjemu svetu sem se moral zavezati, da se poročim v enem letu, to se pravi do spomladi. Zdaj pa kakor vas bo volja. Najrajši bi vzel Ano kar s seboj. V trgovini bi močno potreboval zanesljivega človeka, ker bom moral večkrat potovati po blago, zdaj v Stično, zdaj na Reko ali v Trst, pa vsaj enkrat v letu tudi v Ljubljano ali Beljak. In — tudi sicer se mi noče biti več sam,« je Gričar zaključil in z odkritim pogledom v domačinove oči dopolnil, kar mu ni prav hotelo z jezika: ni se hotel spuščati v dogodovščine s kupljenimi ženskami, odkar mu je Ana lebdela pred očmi. Živel je že dolgo sam.

»Hm. Pohiteli bomo, kolikor bo pač mogoče. Dobiti bo treba šiviljo na dom. Vsekakor bo Ana — recimo — v dveh mesecih pripravljen!«

»Najpotrebnejše pohištvo že imam.«

»Koliko sob pa ima stanovanje?«

»Štiri. Eno sem moral oddati za oficirje, v eni je moj pomočnik, dve pa sem obdržal zase. Večja je spalnica. Ta je za silo opremljena, manjša pa je določena za sprejemanje gostov. Ta je še skoraj prazna, le miza stoji v njej in nekaj stolov. Mislim sem, da bi to sobo opremila Ana po svojem okusu.«

»Prav. Stroške prevzamem jaz na račun njene bale. Njeno doto — prihrani sem približno osemnajst stotakov v ta namen — imam zdaj naloženo v Cvekljevi trgovini, pa jo bom z novim letom odpovedal in vknjižil na vaš račun.«

Gričarju, ki dote sploh ni pričakoval, najmanj pa tolikšne, je pokrnila obraz živa rdečica. Saj je bil trgovec! Kako bi se ne razveselil, če mu je padla v naročje vsota, ki je v tedanjih časih predstavljala skoraj premoženje! Zanj bi kupil najmanj pol kmetije. V glavi se mu je zavrtel vrtnec načrtov, kako uporabi ta kapital v svoji trgovini, na posestvu in pri dograditvi svojega novega doma.

Žagar ga je gledal in nasmeh ni izginil z njegovega obraza. Čutil je zadoščenje, ko je videl prijetno presenečenje na obrazu mladega človeka. Saj bi mu — če bi imel — dal še več, da ga nagradi za srečo, ki je zasijala v hčerinih očeh.

»Ali ste zadovoljni, Gričar?« je vprašal Žagar prav tedaj, ko je Ana odprla vrata in je Žagarica z žarečim obrazom prinesla lonec kadeče se juhe na mizo.

Jaka je pogledal domačina in vneto prikimal. Nato je obrnil glavo in njegov pogled se je srečal z Aninim.

»Ali ste več pričakovali?« je Žagar hotel še vedeti.

Jaka je povetil pogled in v zadregi odkritosrčno priznal:

»Nisem vedel, da — da dobi Ana doto.«

»Kaj? Doto? Kakšno doto?« je kriknila Žagarica in malo je manjkalo, da ji ni zdrsnil lonec juhe iz rok. Postavila ga je na sredo mize. »Ali sta oba ponorela? Odkod pa naj Ana vzame doto?«

»He, he, he, he!« se je Žagar široko zasmel, ves vesel, da se mu je posrečilo ženi nekaj prikrivati — in to več kakor dvajset let!

»Čujte!« Žagarica je odločno zasadila roke v bok in se bojevito postavila pred Gričarja, ki se je takoj nehal smehljati. »Čujte! Če ste pri nas iskali doto, se boste za njo lepo pod nosom obrisali.« Značilno se je s kazalcem desne roke obrisala pod nosom in poudarila: »Da, obrisali. Naša Ana —« zasukala se je in pokazala na vrata: »Ana, marš ven!«

Ana je — s sumljivim leskom v prestrašenih očeh — stekla iz sobe in zaprla vrata za seboj. Žagarica pa je nadaljevala z istim glasom:

»— naša Ana je revna kakor cerkvena miš, ampak njene roke so kakor zlato. Kakor zlato, pravim! In vem kaj govorim. Ne bom hvalečila svoje hčere, ampak toliko lahko še rečem, da nikoli ni bila frfrafta, zmeraj poštena. In če se vam zdi, da delavnost in poštenje nič ne velja, da to ni boljše kakor vsaka dota, potem — potem kar pustite našo Ano!«

»Mama!« je zdajci Žagar zagrmel. Mali mož je skočil kvišku in s pestjo udaril po mizi: »Molči! Dovolj je tega klepetanja! Ana pa ima res doto, da veš. Osemnajst stotakov sem ji prištedil, še nekaj več. Vso provizijo in vsa darila, ki sem jih dobil, sem nalagal v Cvekljevo trgovino. Zdaj pa bom ta denar takoj po poroki prepisal na Gričarja, na našega zeta, da si bo z njim uredil trgovino in dom. Tako — da veš!«

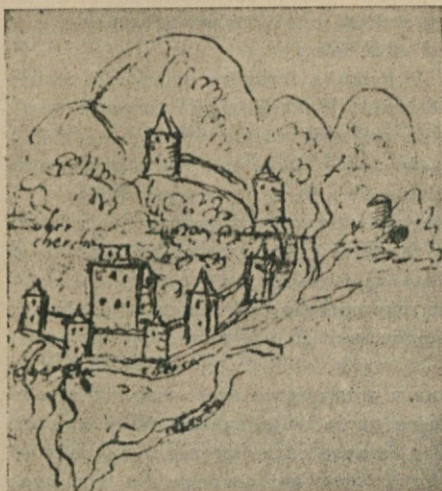
Žagarici so odpovedala kolena. Sesedla se je na stol za mizo. Le vzdihnila je in dokaj dolgo buljila predse. Kar se ji zatresejo ustne, pokrije si obraz in zatuli:

»U — u — uuu! In meni — nisi — nič povedal! Mučila sem se z gospodinjstvom in štedila, štedila. Včasih še za sol ni bilo denarja, ti pa si ga nosil na kup! U — u — u! Hinavec! Skopuh! U —«

Žagar se je spogledal z Gričarjem in mu položil roko na ramo:

»Pojdite k Ani v kuhinjo! Takoj vaju pokličem.«

Gričar je brž odšel. Nič ga ni mikalo, da bi bil priča poravnavi obeh koncev.

6. poglavje

Dva meseca pozneje sta se Ana in Gričar poročila. V temačni Špitalski cerkvici sta se v spremstvu staršev, gospoda Cveklja in strica Dobravca udeležila jutranjega branja svetega evangelija, pridige in petja, nato pa sta pristopila pred preprosti luteranski oltar — edini v cerkvi, iz katere so bili luteranci odstranili vse svetniške kipe in podobe — in po kratkem duhovnikovem govoru in vzajemni obljubi zvestobe z zakletvijo na boga in sveti evangelij sta prejela blagoslov.

Ana in Jaka, oba sta se za trenutek zastrmela v lepe sveilomodne predikantove oči, zastrte z utrujenimi vekami in dolgimi trepalnicami, oba sta se še v poznih letih spominjala na značilne poteze pridigarjevega obraza; fino rezljan kljukast nos, rahlo nagubano široko in visoko čelo, kodrasta kratka brada in mehko zaviti kodrasti brki nad živordečimi tankimi ustnami... Predikant je bil Primož Trubar, takrat že odstavljeni stolni pridigar, toda po milosti svojega zaščit-

nika, tržaškega škofa Petra Bonoma, tudi župnik v Laškem trgu in kaplan pri sv. Maksimiljanu v Celju.

Bil je to najbolj znan pridigar v Ljubljani. K njegovim pridigam v sočnem jeziku njegove rodne vasi Raščice je drlo staro in mlado. Grmel je proti duhovniškemu celibatu, ki je vzrok nenravnega življenja duhovnikov, priporočal je obhajilo v podobi kruha in vina, ker je tudi Kristus tako obhajal svoje apostole. Že je skrivaj tudi sam delil takšno obhajilo. Zaletaval se je še v druge katoliške dogme in si nakopal pri okostenelih nasprotnikih vedno hujše sovražnike.

»Danes se vidi va zadnjikrat,« je prišepetal gospodu Cveklju v uho, ko so v zakristiji podpisovali poročno listino. »Bežati moram. Deželni glavar Jurišič mi pripravlja stanovanje na Gradu.« Hudomušno je pomežiknil.

Na Ljubljanskem Gradu, sedežu deželnega glavarja, so bile najhujše ječe z vsemi mučilnimi pripravami, ki so si jih izmislili v takratnih surovih časih.

»Ako potrebuješ moje pomoči, razpolagaj z menoj, gospod Primož!« se je Cvekelj ponudil prijatelju.

»Hvala Lukež! Mi je že gospod Klombner vse uredil.«

Matija Klombner, pisar deželnih stanov, je bil duša vsega luterskega gibanja v Ljubljani.

Še istega dne je Primož Trubar pobegnil iz Ljubljane. Zaman so ga iskali biriči deželnega glavarja Nikole Jurišiča, zaman se je drugi dan zjutraj repenčil frančiškanski pater Tomaž, naj poiščejo antikrista. Trubar je bil že na poti k svojemu zvestemu zaščitniku, škofu Bonomu. Po ovinkih je bežal v Trst.

Piskači na Piskaškem stolpu grajskega poslopja so trobili poldne, ko se je skozi mestna vrata na Starem trgu pomaknila karavana trgovca Gričarja. Na čelu karavane je jahal Gričar sam. Za njim sta dva para konj peljala do vrha z Anino balo naloženi trgovsko prevozní voz konjarja Rozmana. Na njem je poleg kočijaža gledala izpod razpete sive plahte lepa glavica mlade Gričarjeve žene Ane. Za nerodno težko vprego pa so stopali trije močno obloženi tovarni konji poleg svojih spremljevalcev, strica Dobravca, pomočnika Mateja in hlapca Tevža.

Vsi moške so bili oboroženi. Gričar si je bil opasal meščanski meč in vtaknil pištolo za pas, preko ramena pa mu je visela kratka puška, ki si jo je bil izposodil v novomeški orožarni. Matej, Tevž in Dobravec so se bili oborožili z dolgimi noži in sulicami. Celo voznik je bil oborožen s sekíro in pištolo — saj tiste čase nihče ni hodil po svetu brez orožja.

Na ovinku pod hribom, onkraj velikega sejmskega živinskega travnika, se je Ana iztegnila izpod plahte, da se še enkrat ozre po svojem rojstnem mestu. Kdo ve, koliko časa ga ne bo videla!

Toda videla ni drugega kakor široko zaokrožen vodni stolp na južnem koncu mesta, dolgo, do grajskega hriba potegnjeno mestno obzidje in utrdbe meščanskega bastijona vrh hriba. Le nekaj hišnih streh je gledalo iznad mestnega obzidja in šiljasti stolpi stare šent-jakobske cerkve. Hiše v ulici Starega trga so se skrivale za grajskim hribom. Tam je ostal njen dobri očka... Solze so ji zameglile oči.

In mama... Skozi solze se je nasmehnila. Mama! Kako jo je oče opravičil Jakobu?

»Raskava je kakor konjska strgula — ampak njeno srce je mehko in dobro kakor maslo in med.«

Jakob — njen Jakob! — jo je razumel. Ni zameril mami, da ga je skoraj pred vrata postavila, ko se je razrepčila nad njim...

Ana je s pogledom, polnim ljubezni, objela širokoplečo postavo jezdeca na čelu karavane.

Voz se je stresal in se nagibal zdaj na to, zdaj na drugo stran. Cesta je bila razrita kakor poljski kolovoz. K sreči ni bila preveč razmočena, pa tudi ne prašna.

»Ob slabem vremenu je blatna, da kolesa zastajajo v njej, ob lepem pa blato razpade, da se dušimo v oblakih prahu,« je pravil voznik Andrej.

»Ali se velikokrat vozite v Ljubljano?« je Ana vprašala.

Voznik je odkimal.

»Ljudje rajši uporabljajo tovarno in jezdno živino. Kdo bi pa premetaval svoje kosti po teh grapah!«

Gričar je na čelu karavane zavil proti jugovzhodu, proti dolini Krke. Izognil se je Stični. Mimo ne bi mogel iti, ne da bi se ustavil v samostanu in z ženo obiskal sestro. Urške že leto dni ni videl. Toda — kakor vedno, kadar bi rad obiskal sestro, ga je tudi tokrat zadržala slaba vest, ki mu je očitala sramotno ravnanje z Urško. Tisti judežev goldinar ga je pekel v srcu... Kako hudo bi bilo Ani, če bi zvedela o tem! Ali bi bila še tako zaljubljena vanj?

Ozrl se je. Preko konjskih glav je videl na vozu njen bledikasti obraz. Velike, vdane oči so sijale v njegove. Pomahal ji je z roko in se okrenil. Na ovinku pa se je spet ozrl. Daleč tam zadaj je krevsal Dobravec s svojim visoko natovorjenim konjem. Gričar je ustavil karavano in zaklical:

»Stric Dobravec naj sedejo na voz! Ustavili se bomo šele na Krki.«

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

Dobravec je kar rad splezal na voz. Krevsanje po vegasti cesti ga je že močno utrudilo in vino, ki ga je izpil na svatbi, mu je nagajalo v glavi.

V mraku so dosegli vas Krko.

»Tu povečerjamo in se odpočijemo. Opolnoči bomo nadaljevali pot, da bomo ob sončnem vzhodu v Novem mestu.«

Ustavili so se v gostilni blizu mostu čez Krko, blizu kraja, kjer se je s cesto ob Krki za kratko razdaljo združila tovarniška pot z Reke, čez Bloke, Raščico in Krko ter se onkraj vasi spet ločila od ceste in se obrnila proti Muljavi in Stični. Kolikokrat je Gričar kot stiški prevoznik prehodil tisto pot!

Zapeljali so voz na dvorišče in izpregli in raztovorili konje ter jih nakrmili in napojili. Medtem jim je ustrezljiva gostilničarka skuhalo večerjo in postavila na javorovo mizo veliko latvico ajdovih žgancev, zabeljenih z rumenimi ocvirki in obkroženih z vročim kislim zeljem, zraven pa na cinastem krožniku kup kuhanih kranjskih klobas.

Ana je pomagala narezati velike kose črnega kruha in jih razdeliti po mizi, poleg vsake žlice po enega.

Že so s hrupom prilomastili v izbo možje, lačni in žejni, in se razvrstili okrog mize. Krčmarica je prinesla velik vrč vina. Ana pa je vzela s police pisane majolike in jih razpostavila po mizi.

»Saj se vrti, kakor vrtavka!« jo je pohvalil stric Dobravec. »Pridno ženo si dobil, Jaka. Le glej, da se boš ravnal po naročilu gospoda Trubarja, ki ti je prebral nauk svetega Petra »koku se ima an poročen mož prute suji ženi deržati!«

»O tisto sem si pa tudi jaz zapomnila,« se je oglasila Ana: »Vi možje imate per sujih ženah zastopnu prebiuati...«

»Aha! Vidiš Jaka! Zdaj se ne boš več potepal po svetu,« je podražil starček mladega moža, ki je iz vrča natakal vino v majolike, »Žena te ne bo pustila, ho, ho!«

»No, mislim, da ne bo tako hudo. Saj sem si jaz tudi nekaj zapomnil iz Trubarjeve pridige. Rekel je, da sveti Peter takole veli: »Vi žene bodite pokorne vašim možem...!« Torej žena, pridi in sedi k meni, pa jej! Jaz sem zdaj tvoj gospod.«

»Oho!« se je Ana poredno nasmejala. »Jaz pa sem si zapomnila še en nauk, ki ga je prebral gospod Trubar, nauk svetega Pavla: »Vi možje lubite vaše žene, ne bodite grenki pruti nim!« Vendar je sedla k možu in prijela za žlico, da zajame iz skleda.

»Ha! Vidiš, Jaka! Dober spomin ima tvoja ženica. Brihtna glavica! Na! Klobaso vzemi!« je starec porinil pred Ano skledo s klobasami.

Dobre volje so zajemali in vsak od svojega konca izpodkopavali goro žgancev, da so se rumeni ocvirki vsipali na vse strani. Zraven so držali v rokah vsak svojo klobaso in jo prigrizovali k zelju in žgancem. Nekaj časa se je slišalo le glasno cmokanje mladega hlapca Tevža, ki je hitel na vso moč, da pospravi čim več dobrot v svoj nenasitni želodec.

Zunaj na cesti se je začul peket dveh konj, ki sta se ustavila pred krčmo. Takoj nato sta dva strela presekala nočno tišino.

V sobo je planila krčmarica vsa prestrašena:

»Turki! Turki so na Kočevskem! Turjaška hlapca neseta sporočilo v Stično in Žužemberk. Grmade gorijo že do Ljubljane.«

Anina žlica je zaropotala po mizi. Vsa bleda je mlada žena pogledala svojega moža.

»Tristo zelenih!« se je pridušil Dobravec in izpustil svojo žlico v skledo, kjer se je potopila v zelju. Vstal je in stoje v žejnih požirkih izpil vino iz majolike.

Hlapec Tevž je brž zgrabil že drugo klobaso in si jo stlačil v žep. Vstal je in se polnih ust zastrmel v gospodarja.

Gričar je edini ostal miren, vsaj na videz. Dvignil se je, položil roko Ani okrog ramen in velel hlapcu in vozniku, ki sta prebledevala od strahu:

»Naprezita voz! Mi pa znosimo konjske tovore v hišo! Saj smem blago spraviti pri vas, mamka? Čez dan ali dva, ko odidejo Turki se vrnejo moji tovorniki ponj. Konje potrebujemo zdaj za ježo. Zbežali bomo do Žužemberka. Tistega gradu Turki še niso nikoli zavzeli.«

Krčmarici se je ulil potok solz po bledem obrazu. Prikimala je:

»Da bi le Turki ne prišli v našo dolino! Vse bi nam požgali. Zbuditi moram moža in sina. Bežali bomo v gozd. Tam je najbolj varno.«

Stekla je ven, da je široka, v gube vložena janka zafrfotala okrog nje.

Vsi so vdrli za njo skozi vrata.

Ana je čutila, kako ji strah stiska grlo. Kakor otrok se je s svojo drobno roko oklenila velike moževe šape in z drobnimi koraki stekla poleg njega do voza na dvorišču, kjer jo je Jakob kakor peresce zavihtel in jo posadil na kozla poleg voznikovega sedeža. Vzel je odejo in ji zavil noge. Zobje so ji šklepetali od strahu, vendar se je v svitu leščerbe pogumno nasmehnila. Jakobova močna desnica

je stisnila njene trepetajoče prste, okrenil se je in se zavihtel na svojega Solimana.

Hlapec in voznik sta vpregla konje. Še nekaj trenutkov in Gričarjeva karavana je zdirljala po cesti proti Žužemberku.

»Na kateri strani pa je Kočevje?« je Ana vprašala voznika.

»Na jugu,« je voznik pokazal z bičem čez Krko, ki se je globoko spodaj srebrno svetlikala iz nočne temne grape.

Ana je s strahom v srcu opazovala z gozdovi obrasel desni breg Krke.

»Ali nam ne morejo Turki prerezati poti?«

»Tukaj ne. Ovinki bi bili prehudi. S Kočevskega bi morali jahati navzgor do Raščice in potem spet navzdol po dolini Dobrega polja, nato pa čez Žvirce spet proti severu čez Ambrus. Tamle pri Fužinah in Zagradcu pride tista pot na našo cesto. Ne, tod ne bodo hodili. So ob poti prerevna naselja, da bi se jim izplačalo delati take ovinke.«

Razlaga je Ano nekoliko pomirila.

Res jih na poti ni nihče nadlegoval. Dolina ob Krki je bila mirna, kakor izumrla. Le topotanje konj in grmenje težkega trgovčevega voza je odmevalo med strmimi bregovi reke, ki je spodaj v globoki strugi tiho tekla skozi noč.

Za temno gmoto sadnega drevja se jim je odprla naselbina Žužemberk z močno utrjenim gradom turjaških grofov. V nobeni hiši ni bilo luči, vendar so bili vsi ljudje zbrani na trgu pred gradom, moški s svežnji obleke in vrečami živil poleg sebe, ženske z otroki v naročju. Vrata na grajsko dvorišče so bila široko odprta. Nekaj žensk v belih ovčjih kožuhih je bilo ob svitu mesečine videti na dvorišču. Sel, ki ga je bil poslal grof s Turjaka, je pogнал vse ljudi iz spanja. Vse je bilo pripravljeno, da se v primeru potrebe zateče v grad. Straže na obeh straneh Žužemberka so pazile, da Turki prebivalcev ne bi presenetili.

Gričarjeva karavana se je ustavila pred gostiščem, kjer je na klopi in po stolah pod pristrešjem sedelo nekaj starejših mož. Čutarica žganja je krožila med njimi, jih čuvala pred mrazom jesenske noči in jim vlivala pogum pred pretečo nevarnostjo. Mesečina je jasno oblivala bele kožuhe mož in njihove v škornje obute noge, obraze pa jim je zakrivala senca širokega pristreška. Puške in sulice so se svetile v njihovih rokah.

»Turek naj me poseka, če ti nisi Jaka Gričar!« je vzkliknil s hripavim glasom mož, ki je sedel, ves z mesečino oblit, na hladu pred gostilniškim hlevom, nekoliko vstran od vaških veljakov, ki so bili zasedli klopi in stole pred hišo.

Gričar je skočil s konja in se ozrl. Tam na hlodu je zagledal eno-kega siromaka Kornedra. Za trenutek ga je prešinil neprijeten občutek, ker ga je tikal razcapani berač. Tikal ga je sicer že od nekdaj, še v časih, ko je bil Jaka ubog krošnjar in sta s Kornedrom večkrat skupaj pešačila po prašni cesti... Ampak zdaj — tisti časi so vendar že davno minili! Ljudje so pozabili na krošnjarja, poznali so le trgovca Gričarja... In Ana — kaj si bo mislila, če bo slišala, da ga tika berač?

Vendar se meščanski napuh v Gričarju še ni toliko utrdil, da bi prijateljski nagovor siromaka ošabno preslišal. V zadregi je odgovoril:

»Seveda sem.«

»Ravno prav si mi prišel, da boš dal za pijačo. Težko je gledati, kako kožuhi srkajo božansko pijačo, skozi luknje mojih cap pa se preganja le preprih,« je Korneder postrani pičil vaše veljake, ki mu niso privoščili požirka, da bi ogrel svoje kosti.

Gričar je privezal konja na stajo pred gostilno in velel gostilničarki, ki je stala poleg velikega svežnja na pragu:

»Dajte še Kornedru frakel žganja!«

Potem je stopil k vozu in pomagal Ani, da je skočila na tla. V svitu mesečine je ujel njen pogled. Niti malo nejevolje ni bilo v njem zaradi prijateljstva z beračem, nasprotno — le zadovoljstvo zaradi moževe usmiljenosti se je svetilo v njenih očeh.

Krčmarica je prinesla Kornedru merico žganja.

»Ali nam lahko pripravite kuhanega vina?« je vprašal Gričar.

»Saj ga že kuham. Može tukaj so ga naročili.«

»In meni prinesi na Gričarjev račun kos kruha, da vam moj prazni želodec ne zapiska turški marš!« se je oglasil Korneder in se obrnil h Gričarju:

»Saj mi ne zameriš, če segam v tvojo mošnjo. Moja malha je prazna. Pravijo, da si postal meščan in ti kar dobro gre. Ej, tudi jaz sem meščan našega slavnega Novega mesta, pa se popiham na tisto meščanstvo! Gospodje dvanajstaki bi me radi vtaknili v mestni špital. Pravijo, da jim delam sramoto po svetu. No, svet je vendarle že napredoval, če je premožne gospode sram, ker mora beračiti človek, ki je nekoč sedel med njimi. Ampak mene v špital ne bodo zavlekli, mene že ne. Čeprav sem že petemu križu bliže kakor četrtemu, sem vendarle še premlad, da bi sedel med špitalskimi starci. Ne bom jedel v špitalu nezabeljenega ričeta, gospodje mestni svetovalci pa se bodo mastili z vsem, kar nakradejo špitalskim revežem izpred nosa.«

»Ssst! Molči, Korneder! Še zaprli te bodo,« ga je svaril nekdo izmed mož pod pristreškom.

»Ne bodo me, če ni izdajalske duše med vami,« se je odrezal jezičnež. »Kako delajo s špitalskim premoženjem, pa že vrabci čivkajo po Novem mestu. Nič novega nisem povedal.«

Niso mu odgovorili. Novomeški mestni sodnik, glava vsega mestnega zbora, je imel krvosodno oblast. Nikogar ni mikalo, da bi se mu zameril.

Korneder pa je spet začel:

»Pohlep žene gospode v greh, pohlep po bogastvu. Če bi se ravnali po modrih Kristusovih naukih, če bi spoštovali čisto evangeljsko resnico, ne bi bilo na svetu ne revščine, ne bogastva. Vsi ljudje bi bili kakor bratje in sestre med seboj. Vsi ljudje kakor ena družina. Če bi vsi tisti, ki imajo preveč svetnega blaga, delili — kakor je Kristus učil — bratovsko z onimi, ki ga imajo premalo —«

»Korneder! Pravijo, da so že vse ječe polne prekrščevalcev. Vsak teden jih pošiljajo uklenjene v Trst. Na galeje te obsodijo. Do smrti boš veslal.«

»He, he! Z eno samo roko? Preklete slabo si bodo pomagali z menoj!«

»No, pa te zapro ob kruhu in vodi. Kranjski deželni glavar ima baje strašne ječe na Ljubljanskem Gradu. Pravijo, da mora stalno poročati na dvor o svojem lovu na krivoverce. Kraljica se menda še posebej zanima za take, kakršen si ti. Priporočila te bo gospodu De Doriu v Trstu. On ima — tako pravijo — za vsakega prekrščevalca pripraven prostorček, če ne na galeji, pa na veji!«

»Hudič naj vzame vse kralje in kraljice sveta! Pošteni kristjani lahko živimo tudi brez njih in njihovih deželnih glavarjev in drugih takih hlapcev, ki nam pišejo kri!«

»Ssst! Spoštuj gosposčino — uči Luter. Ali ne veš, da je potegnil z gospodo proti upornim kmetom na Nemškem?« se je vtaknil v prepir Dobravec, ki je zdajci tudi zlezal s konja.

»Kaj pa je meni mar vaš Luter! Nisem luteran. Luterani so prav taki osli kakor papisti —«

»O luteranih pa kar molči! V Žužemberku ne boš zabavljal čez luterane!« se je oglasil izpod pristrešja globok glas.

Korneder je umolknil... V sršenovo gnezdo ni dobro dregati — si je mislil. Vedel je, da je Žužemberk z grofom Turjaškim vred skoraj ves luteranski. Le nekaj papistov je bilo v tem kraju, še tisti so gotovo rajši zbežali v gozdove, kakor da bi iskali zavetja v gradu luterana.

Luterani so trdoglavci. Čeprav sami verujejo le v tisto, kar uči evangelij, vendar so nasprotni nam prekrščevalcem, ki se bolj držimo

evangelija, kakor oni... Na tistega norega nemškega farja prisegajo in gospodi se klanjajo, mi pa ne maramo ne farjev ne gospode.

Gospóda! Sebična svojat, ki grabi in ropa na račun ubogega ljudstva, da se povzpne do lepšega življenja. Na čelu ji stoji vladar, najhujši izkoriščevalec svojih podložnikov. Nikoli mu ni dovolj razkošja, časti, nikoli dovolj zemlje, bogastva, oblasti. Njegova država je kakor zunaj lepo, znotraj gnilo jabolko. Žro jo veliki notranji boji. Tu si stoje nasproti in se grizejo na življenje in smrt:

— domače uporno kmečko ljudstvo in tuji pritepenci, ki so domačine potisnili pod svoj graščinski jarem,

— trgovsko privilegirani meščani proti nikdar siti zemljiški gospodi, ki trga meščanom trgovino iz rok, da spravi svoje krivično pridobljene gospodarske viške v denar,

— starokopitni katoličani z vladarjem na čelu proti ne kdo ve koliko svobodnejšim luteranom,

— v posest in oblast zaverovanj katoličani in luterani proti prekrščevalcem, ki sovražijo vsako oblast in terjajo po Kristusovih naukih bratstvo in skupno lastnino,

— in še mogočni deželni stanovi s svojimi oboroženimi četami in velikimi deželanskimi pravicami ter kralj z maloštevilnimi najetimi vojaki, velikimi vojnimi zadregami in rastočimi stroški za čedalje večjo upravo svoje oblasti...

Čudno zares, da iz teh nasprotstev ne nastane ena sama velika krvava brozga...

Izpod priprtih vek je potepuh Korneder z zaničljivim pogledom ošvignil vaške veljake pod prístrešjem... Ali se vsem tem bedakom kaj sanja o tem, da je zemlja, po kateri se šopirijo, kakor pokrov na sodu smodnika?

Eh, ni vredno, da bi se človek prerekal z njimi!

Gostilničarka, ki je prinesla kuhano vino, je prekinila tišino, nastalo po prepiru. Postavila je lonec na stol, s katerega se ji je umaknil gost in zanesla vse skupaj v krog mesečine. Njen mož, odet v kožuh, s kučmo na glavi, je prinesel na pladnju lončene čaše. Zena je z zajemalko nalivala vino vanje in jih podajala gostom.

»Le vzemi tudi ti čašo!« je Gričar prigovarjal svoji mladi ženi. »Prehladila se boš na vozu. Zobje ti šklepečejo.«

»Pa ne zaradi mraza,« mu je prišepetala Ana: »bojim se Turkov.«

V mislih je pristavila: Ubili me bodo. Pohabljenk ne odpeljejo v sužnost...

»Nič se ne boj! Poglej to zidovje! Se nikoli ga niso zavzeli. Sploh pa sem prepričan, da ne pridejo po tej cesti. Ne bodo šli nad Novo

mesto zdaj, ko vedo, da je polno vojaštva za njegovimi trdnimi zidovi.

Ubogala ga je in izpila pijačo. Res si je pregnala mraz iz udov, vendar ji je srce divje utripalo. Čelo se ji je oznojilo.

»Zdaj ti je bolje, ali ne? Nič ne misli več na Turke! Saj smo že daleč čez polnoč. Če jih do zdaj ni bilo sem, so se gotovo vrnili po isti poti, po kateri so prišli. Zanje je tisto najkrajša pot: iz Kočevja čez Crnomelj na Vinico in čez Kolpo — potem so kmalu na svojih tleh.«

»Jaz pa mislim, da je to le manjša tolpa Turkov, ki so se hoteli z ropanjem odškodovati za letošnjo sušo. Če bi se hoteli maščevati zaradi Kacijanarjevega umora, bi se ne zaleteli k nam,« je modroval Dobravec. »In prišlo bi jih kakor listja in trave. Sultan Soliman bi se spet zaletel naravnost do Dunaja.«

»Imate prav, stric. Slišal sem, da je suktan zaradi Kacijanarjevega umora zahteval kaznovanje morilcev, grofov Zrinjskih. Ker se cesar za to zahtevo ni zmenil — — —«

»Kako bi se — zločinski bebec — ko je sam zasnoval umor!« se je vmešal Korneder. »To na Hrvaškem javno govore. In resnica je.«

Gričar se je delal, kakor da bi ga ne bil slišal, vendar se je spogledal z Dobravcem in nadaljeval:

— je Soliman poslal letos na Hrvaško nekaj svojih čet, ki so opustošile vsa posestva bratov Zrinjskih.«

»Da, tudi jaz sem tako slišal,« je tiho pritrdil Dobravec. »Pri Svarcu v Novem mestu so govorili o tem vojakih viteza Žige Višnjegorskega. Pravili so, da ves svet obsoja umor. Baje so kraljevi komisarji že zasegli vsa Kacijanarjeva posestva.«

»In k umoru pritaknili še nesramno ropanje — ropanje nad štirimi Kacijanarjevimi sirotami!« je glasno podkrepil Korneder s svojim zagrizenim sovraštvom do kralja in vseh oblasti.

»Kaj pa pravi k temu brat Ivana Kacijanarja, ljubljanski škof Francišek?« se je oglasila Ana, ki je doslej tiho poslušala razgovor mož. Pred dušo ji je stopila podoba resnega, ponosnega cerkvenega kneza, ki mu je spomladi izročila lutrovo biblijo.

»Slišal sem, da je bratovo truplo pokopal v Gornjem gradu. Pravijo, da je od tistega časa še bolj mrk in se Ljubljanec in ljudi še bolj izogiba. Razen svojih dveh prijateljev Pavla Wienerja in viteza Žige Višnjegorskega sprejema redkokdaj koga.«

Ana je povedila glavo in se zamislila... Kako zagrenjen je moral biti mož, ki je bil prisiljen skrivati svoje presvobodne misli! Zasklepal je v srcu divje sovraštvo, ki ga je pretresalo, kadarkoli se je spomnil krutih morilcev in krivičnih sodnikov ljubljenega brata...

»Ana!« jo je zbudil mož iz razmišljanja: »Nespametno bi bilo, ako bi se tukaj mučila do jutra. Splezaj v voz, vzemi odejo, s katero si bila ogrnjena, lezi na skrinjo in zaspi, da prideš spočita v Novo mesto.«

»In če pridejo Turki?«

»Te zbudim in zbeživa v grad. Menda ne misliš, da bi pozabil na svojo ženo?«

Nasmehnila se mu je in pritisnila obraz na rokav njegovega irha-stega meščanskega suknjiča. Brez obotavljanja se je z moževo pomočjo vzpela na voz. Vzela je s sedeža na kozlu odejo in jo preganila tako, da je polovico razgrnila po skrinji, se vlegla nanjo in se z drugo polovico pogrnila, da bi je ne zeblo.

Gričar, ki je ob drugi strani voza nekoliko dvignil razpeto platneno streho, ji je zašepetal tik ušesa:

»Kar mirno zaspi, ženka! Turki se že podijo tja dol proti Bosni. Ko zasi je dan, pride sel z veselo vestjo, da je minila vsaka nevarnost.«

»Lahko noč!« je dahnila.

»Lahko noč!« Izpustil je platno.

Ana je še dolgo strmela v poltemo predse. Ob njenem vznožju se je v zadnjem delu voza grmadila skromna sobna oprava, ki jo je dal s tolikšnim veseljem in ljubeznijo delati njen očka. Ana se je zamislila v svoj novi dom, kakor ji ga je opisal Jakob. O, lep bo njen novi dom... In srečna bo v njem s svojim Jakobom.

Zaspala je.

Zbudila se je, ko je voznik Andrej zlezel na voz in prijel za vajeti. Bilo je že svetlo. Hrumenje ljudi zunaj pred gradom je utihnilo. Vsi so se bili porazgubili.

»Počakajte, Andrej! Rada bi spredaj sedela, da bom videla, kod se vozimo.«

»No, le dajte!«

»Dobro jutro!« je pogledal čez rob strehe Gričar, ki je že sedel na konju.

»Dobro jutro!« se mu je nasmehnila in se previdno prekobalila čez kozla. Sedla je in si pokrila noge z odejo. Potem je segla v voz po košarico, ki jo je bila mama napolnila z brašnom. Ponudila je možu in vozniku, vsakemu po en kolaček.

Krenili so na pot. Gričar je prvi pognal konja po cesti mimo gradu, četverovprežni tovorni voz je zdrdral za njim.

»Ali so se naši tovarniki že vrnili na Krko po tovor?« je Ana vprašala voznika.

Prikimal je.

»Že ob zori, ko je prišel sel povedat, da so se Turki ponoči vrnili. Menda so se bali, da jim čete poveljnika Žige Višnjegorskega, ki so nastanjene in pripravljene v Novem mestu, ne zastavijo poti. Tudi Uskoki z Gorjancev in tisti, ki so se lansko leto naselili okrog Črnomo-lja, bi jih lahko napadli.«

»Ali so Turki res požgali Kočevje?«

»Res. Požgali in izropali. Pa še vse vasi naokrog. Veliko ljudi so poklali. Nekaj so jih odpeljali v sužnost. To je slišal sel od beguncev, ki so se bili rešili v gozdove.«

Ana se je zamislila... Zakaj se ljudje koljejo med seboj? In kar venomer. Zdaj je divjala vojna z Benečani, zdaj s Francozi, zdaj s Turki. Le zakaj vse to klanje? Ali se bodo ljudje vedno grizli kakor zveri med seboj? Ali se človeštvo nikoli ne povzpne do pravega člo-večanstva?

Ana ni našla odgovora na to vprašanje. Pogled ji je zablodil po ozki dolini in po gričih naokrog.

Kako lep je bil svet — vkljub vsemu!

Globoko spodaj, na dnu doline je mirno tekla Krka mimo temnih mahovitih skal. Bregovi so bili ponekod porasli z gozdovi, ki so se bleščali v bogatih jesenskih barvah: sončnosvetlih in temneje rumenih, rdečih in vijoličnih, sivih in rjastih, bledih in živozelenih, modrikasto-temnih in srebrnobleščečih — vse v prelepi harmoniji. Ponekod je prekinila gozdove zelena zaplata sočnega travnika ali nekaj leh polja, polozenih v rahlo zaokroženih črtah po valovitem dolenskem svetu.

»Kako lep je tukaj svet!« je Ana dala duška svojim občutkom.

»O, lep, lep!« ji je pritrdil voznik in s kratkim brezbržnim po-gledom ošvignil pestro, slikovito lepoto naokrog. Poznal je dolino do vseh potankosti, saj jo je pretovoril peš, jež in na vozu že nešteto-krat in ob vseh letnih časih.

Težki voz se je nagibal zdaj na to, zdaj na drugo stran kakor ladja. Vozili so počasi, kajti tovarniška pot od Dvora do Novega mesta je bila še slabša kakor od Ljubljane do Dvora. Malokdaj je tukaj vozil voz. Kolotečine so vselej do kraja razgrebla konjska kopita tovarnih živali in kopita vojaških konj, ki so jih iz Ljubljane pošiljali v Kra-jino, na turško mejo.

Proti poldnevu so se vzpeli iz Bršljina na Rožni hrib.

»Ali je še daleč do mesta?« je vprašala Ana.

»Kmalu ga bomo zagledali,« je odgovoril voznik in ustavil voz vrh hriba. Privil je zavoro spredaj in stopil z voza, da pritrdi coklo še zadaj.

Ana je pogledala izpod strehe in zaklicala:

»Joj, kako lepo!«

Na levo je pod hribom ležala dolina, po kateri se je vila Krka med gozdnatimi griči, ki so valovili v pestrih barvah. V ozadju je gora, polna vinogradov in zidanic, molela v modro nebo in v kopaste bele oblake.

»Tistole je Trška gora, ali ne?« je Ana pokazala nanjo.

»Seveda — Trška gora, kajpak. Drugi teden pojdemo v trgatev nanjo. Moj gospodar ima tudi vinograd tam. Skoraj vsak meščan, če ima količkaj rejen mošnjiček, ima tam svojo gorico.«

Ana je še enkrat s pogledom objela prelepo pokrajino. Potem je odgrnila odejo s kolen in vstala.

»Peš bi šla rada po hribu navzdol,« je zaklicala Gričanju, ki je spredaj ustavil svojega konja, da počaka na vprego. Razjahal je in stopil s konjem v travo, ob cesti.

»Pomagajte ji z voza, Andrej!« je zaklical vozniku.

Andrej je ustrezljivo priskočil in pomagal mladi ženi stopiti z voza. Nato se je vzpel nanj in počasi zavozil s četvorico navzdol po vegasti cesti.

»Pod hribom naju počakajte!« je velel Gričar in odšel z Ano in svojim Solimanom peš za vozom. »Tamle se bo videlo mesto,« je z iztegnjeno roko pokazal ženi.

Kmalu je Ana zagledala spodaj kup sivih lesenih streh, prilepljenih ob skalnat hrib, kakor se gobe prilepijo ob trhel panj. Hišice, po večini lesene, vmes tudi katera zidana, so z majhnimi okenci gledale izza zelenih vrtov, ki jih je bilo v mestu po vsakem požaru več. Ponekod so med njimi še štrlele proti nebu okajene ruševine zapuščenih pogorišč. Vse mesto pa je oklepal na novo popravljen širok zid z močnimi trdnjavskimi stolpi. Krka je v velikem loku pritekala okrog mesta in v prav takšnem loku zavila med gričevje v smeri proti vzhodnemu pobočju Trške gore. Čudovito lepo so se v mirni gladini vode pretakali odsevi jesenskih gozdov ob njenih bregovih.

»Tistile gozdič onkraj Krke je Ragov log,« je razlagal Gričar: »Gorski hrbet, ki ga vidiš tamle na obzorju pa so Gorjanci. Tam in po dolinah pod njimi se je v zadnjih desetih letih naselilo mnogo srbskih beguncev, Uskoki jim pravimo. Zbežali so pred Turki v naše kraje.«

»Ubogi ljudje!«

»No, da. Ampak so precej nasilni. Kadar jim zmanjka živeža, ropajo žito in živino in koljejo ljudi kakor Turki. Naši kmetje so se že pritožili pri kralju. Toda kralj potrebuje Uskoke, da mu varujejo mejo pred Turki, naši kmetje morajo pač potrpeti. Slišal sem, da jih

bodo mnogo preselili in jim posestva zamenjali. Saj je zdaj povsod polno zapuščenih vasi.«

Ana je zamišljeno prikimala. Čez nekaj trenutkov pa je povedala svoje misli:

»Ali ni takšna nasilna zamenjava krivična? Vsak kmet se bo težko ločil od domačije.«

Gričar jo je pogledal. Na tihem ga je veselilo, da je bila tako resna in razumna.

»Seveda, ampak Uskoki morajo ostati na meji, da jo bodo branili.«

Pod hribom, pri Melarjevi pristavi ju je pričakoval voznik. Ana je zopet sedla na voz, njen mož pa je zajahal konja in odjezdil pred vozom skozi Gorenja vrata in po Židani ulici do svoje hiše. Skočil je s konja in ga nagnal skozi vežo na dvorišče. Potem se je vrnil in velel vozniku Andreju, ki je previdno privozil po slabo tlakovani cesti, naj zapelje voz do konca hiše, da ne bo zaprl vhoda v ulico. Stopil je k vozu in z močnimi rokami dvignil ženo z voza.

Nasmehnila se je in z očmi, vročimi od razburjenja, objela svoj novi dom. Ljubkost obnovljene hiše jo je takoj osvojila: arkade z lepimi kamnitimi stebri v pobeljenem zidanem pritličju, ki je imelo na desni strani, širokih vežnih vrat veliko prodajno okno za manu-fakturno blago, na levi pa široka železna vrata v drugi, špecerijski oddelek trgovine; novo prvo nadstropje iz debelih bukovih hlodov s štirimi majhnimi okenci, obrobjenimi z rdečimi okvirji, vrh vsega pa visoka strma streha, krita z novimi svetlorumenimi smrekovimi škodljami... Hitro se je Ana ozrla, po ostalih hišah na Velikem — zares velikem — trgu. Zdelo se ji je, da nobena ni tako lična kakor hiša njenega moža. Sicer pa je med novozgrajenimi hišami zevalo mnogo zapuščenih pogorišč, novih črnih in starih, že z zelenjem pre-raslih ali celo v vrtove izpremenjenih.

»Pridi, Ana!« jo je Gričar prijel za roko in odpeljal v hišo. »Tako je vrnem, da znesemo pohištvo gor,« je s praga zaklical vozniku. »Čudno se mi zdi, zakaj Jera nima odprtega prodajnega okna,« je v veži dostavil: »Prodajala je tam živila, za katera sem se bal, da se ne po-kvari.«

Prekoračila sta dolgo, široko in obokano vežo in se ustavila pod stopnicami.

»Jera!« je zaklical Gričar. In še enkrat: »Jera!«

Nobenega odziva.

»Daleč ne more biti, ker so vežna vrata odprta. Pojdiva gor!«

Odšla sta navzgor. Na belih, skrbno poribanih stopnicah so se videli rjavkastordeči madeži.

»Pimperli je najbrž tukaj polival barvo za okna, neroda!« se je jezil Gričar.

»Kakor, da bi bili krvavi madeži,« je pripomnila Ana.

Gričar je bil že na koncu stopnic. Stopil je po širckem pred-sobju, se obrnil na desno mimo vrat, ki so vodile na podstrežje in hotel odpreti kuhinjska vrata. Bila so zaklenjena. Vrnil se je in poizkusil odpreti sobna vrata. Nič. Pokljukal je še na vrata oficirjeve sobe. Tudi tukaj ni imel sreče.

»Vse zaprto?« je vprašala Ana.

»Da. No, poglej! Tukaj so prav takšni madeži,« je pokazal na vrsto madežev, ki so vodila od kuhinje po predsobju do stopnic. »Nova tla, pa mi jih tako pokvari! Le kam sta oba šla?« Stopil je k leseni hodnikovi ograji in zaklical po dvorišču, kjer je poleg novega svinjaka njegov Soliman mulil travo:

»Jera! Jörg!«

Iz hleva je stopila Jera Pimperlijevka z gnojnimi vilami v rokah.

»Joj! Gospod!« je zavreščala z jokavim glasom, vrgla vile v kot in stekla proti hiši glasno hlipaje: »Oh, gospod! Joj, gospod! O, joj, joj!«

Pritekla je po stopnicah in se vrgla gospodarju k nogam, ne da bi opazila Ano.

»Joj, gospod! Pomagajte! Joj, joj!«

»Jera, ali si znorela?«

»Gospod! Nekaj strašnega se je zgodilo!« je jokala Jera.

»Vstani najprej!« je velel mladi gospodar z glasom, ki ni trpel ugovora.

Ženska se je spravila kvišku, jokati pa ni nehala.

»Zdaj pa povej, zakaj jočeš! Kje imaš otroka? Kje je Jörg?«

»Otroka sem zaklenila v kuhinjo, da ne pade po stopnicah. Jörg Jörg pa je — oh — gospod! Jörg je v ječi! Obesili ga bodo! U-u-u!«

Gričar je pristopil in potresel žensko za ramena.

»Kaj praviš?! V ječi? Zakaj ga bodo obesili? Menda se ti ni zares zmešalo?«

»N-ne. Zaklal je tistega Španjolca, skoraj zaklal. Pravijo, da bo umrl. Če umre, bodo Jörga obesili. Vsi pravijo tako. U-u-u! O, gospod, pomagajte!«

Gričar je ves bled odstopil:

»Kako naj ti pomagam, nesrečnica!« je vzdihnil z negotovim glasom in se zagledal v krvave madeže na tleh... Da, odtod so rjasto

rdeči madeži! Jörgu je zavrela kri nad ženinim zapeljivcem. Kako bi mu ne!

Gričar je pogledal v blede obrazek prestrašene Ane... Če bi razuzdanec Ano napadel — jaz bi ga tudi pobil... Revica, kakšen sprejem je dočakala! Zakaj ji nisem nič povedal o tem svinjarskem Španjolcu, ki se mi je vrnil v hišo!

Ana se je zganila, pristopila k Jeri in položila svojo toplo roko na Jerino golo laket.

»Ne jokaj, Jera! Morda ne bo umrl tisti človek.«

Zdaj šele je nesrečna ženska opazila Ano:

»Jezus Kristus! Kakšna lepa drobna stvarca! Naj mi ne zamerijo, gospa! Nisem jih videla in — in tako sem nesrečna! U-u-u!« Pokrila si je obraz s predpasnikom in mlo zaihtela.

Od zaklenjene kuhinje sem se je kakor odmev razlegal pretresljiv otroški jok.

Jera je planila v kuhinjo.

»Odkleni sobo, Jera!« je zaklical Gričar za njo.

Prinesla je ključ iz kuhinje in odklenila. Njen malček se je prikazal za njo.

»Izpraznila sem prvo sobo in prenesla mizo in stole v pomočni-kovo spalnico, kakor so gospod ukazali,« je rekla in se spomnila: »Jezus! Saj so gotovo lačni! Jaz pa sem skuhala le nekaj mlečne kaše za otroka.«

»Kar pusti, Jera! Zdajle pojdem k Švarcu po ljudi, da mi bodo pomagali raztovoriti voz, pa bom naročil še kosilo tam za naju z ženo in za voznika. Morda kaj poizvem glede tvojega moža — mestni sodnik je stalni gost Švarcove gostilne.« Mislil pa si je: Švarcovko naprosim, naj se pri sodniku zavzame za Pimperlija. Pravijo, da sta Švarcovka in mestni sodnik dobra prijatelja...

»Oh, gospod!« je proseče sklenila roke. Spet so se ji udrle solze po licih.

»Po mojih mislih je vse odvisno od tega, ali bo sodila tvojega moža mestna ali vojaška gosposka.«

»Oh! Odpeljali so ga vojaki!« je zajokala Jera.

»S tem še ni rečeno, da ga bo sodilo vojaško sodišče. Ni ti še treba obupati, Jera. Zdaj pa moram iti po nosače. Ana! Kar tukaj počakaj! Oglej si sobe in premisli, kako bomo razmestili pohištvo, da bo vse po tvojem okusu.«

Odšel je.

Jera je odšla z otrokom v kuhinjo. Ana pa se je ozrla po prazni sobi. Preproste vodenomodre prepleškane lesene stene so bile le v

spodnjem delu opažene z bukovimi deščicami v naravni barvi, ob robovih spojenimi s tankimi letvicami iz istega lesa. Pod majhnim oknom je Pimperli napravil široko okensko polico, pred oknom pa majhen oder, dovolj velik, da bi stal na njem stol in Anina šivalna mizica.

Ana je stopila na oder in pogledala skozi okno po trgu. Trg, nekoliko nagnjen proti južni strani, proti Krki, po sredi ni bil tlakovan, le ob hišah sta bila ozka pasova vegastega tlaka. Osrednji, netlakovani del trga je imel ob vsaki strani plitev jarek, po katerem se je odtekala proti Krki deževnica in — gnojnica iz hiš. Trava, ki je rasla med kamenjem tega jarka, je le slabo zakrivala mavričasto lesketanje gnojnice.

Ana je obrnila pogled preko streh majhnih ozkih hiš na spodnjem koncu trga. Tam je zagledala mogočni hrbet Gorjancev, pred njimi pa stožčast hrib z belimi grajskimi zidovi.

»Gospa! Toplega mleka sem jim prinesla, da poplaknejo popotni prah iz grla,« se je za Aninim hrbtom oglasila Jera.

»Hvala, Jera! Kar sem ga postavi na okno! Razgled opazujem. Tistole so Gorjanci, ali ne?«

»Da, gospa.«

»In onile grad?«

»To je Mehovo.«

»A — tam je pred petindvajsetimi leti padel kot puntar oče mojega moža. Jakob mi je pravil o tem. In ta goli hrib tukaj spredaj, onkraj Krke?«

»To je Grm.«

»Mhm. Zdaj bom vsaj vedela, kaj gledam.« Ana se je nasmehnila. Jeri v objokane oči. Obe ženski sta začutili medsebojno nagnjenje.

Ana je prišla za lonček z vročim mlekom in pila v dolgih požirkih. Topla tekočina jo je prijetno poživila.

»Kje pa je tista Švarcova gostilna?« je vprašala.

Pimperlijevka je pokazala na levo stran trga:

»Tamle poleg magistrata. Naš gospod so zdajle stopili iz veže.«

»Aha — in dva moža sta z njim. Zdaj bodo pa hitro znosili vse gor.«

»Ali so gospa že videli spalnico? Naj pogledajo, no! Vse pohištvo je napravil moj mož.« Jeri se je zatresel glas. Odprla je vrata v sobo na desni.

Ana je stopila na prag. Soba z dvema majhnima oknoma je bila prostorna, vendar se ji je zdela nekako prazna, čeprav je bilo v njej dovolj pohištva. Nasproti vrat je stala široka zakonska postelja z bal-

dahinom iz cenenega rožastega blaga. Na eni strani postelje je bila velika skrinja z rezljanimi okraski, na drugi nizek predalnik. Ob nasprotni steni je sama kraljevala visoka omara za obleke, ob steni, ki je mejila na kuhinjo, pa nizka kmečka krušna peč s poševnimi pobeljenimi stenami. Peč je obdajala široka klop z visokim rezljanim naslonilom. Med oknoma je stala miza z dvema stoloma.

Vse pohištvo iz bukovega lesa, natrto z oljem, je toplo odsevalo od hladnega ozadja preprostih lesenih sten, prepleskanih z bledo, rumenkasto zeleno barvo. Vendar je iz sobe zevala nekakšna praznota: nobene slike, nobene preproge, nobene blazine, nobenega prta, nobene vaze s svežimi rožami, prav ničesar nikjer, kar bi dajalo sobi toplo domačnost.

»Ali jim je všeč, gospa?«

Ana je prikimala:

»Da, pohištvo je lepo izdelano. Tudi razpostavljeno je dobro. Le tistole mizo in oba stola bova prenesli semkaj k peči, da napravimo prijeten kotiček. Tam med obe okni pa postavim svojo mizico z ogledalom in stolček brez naslonila.«

Prenesli sta mizo k peči in že sta zaslišali na stopnicah može, ki so nesli Anino pohištvo.

V kapiteljski cerkvi je bilo poldne, ko je bilo vse na svojem mestu. Gričar in Ana sta se še enkrat ozrla po svoji preprosto opravljeni sprejemnici in zaklenila vrata.

»Ali je zdaj kdo tukaj na stanovanju?« je Ana prišepnila možu in pokazala na vrata Španjolčeve sobe.

»Ne. Španjolec leži v lazaretu.« Šepetaje, da ga ne sliši Jera je pristavil: »Baje se bori s smrtjo. Povedali so mi, da te noči ne bo preživel.«

Ana ga je prestrašeno pogledala.

»In Pimperli?« je šepnila.

Jakob je skomignil z rameni in položil prst na usta. Nesel je ključ v kuhinjo, ga obesil na žebelj za vrata in rekel, ne da bi pogledal Jero:

»Naročil sem osebi, ki dobro pozna sodnika, naj ga vpraša kako je z zadevo tvojega moža. Zdajle pri kosilu bom morda kaj zvedel.«

Jera se je zaman trudila, da spravi kak glas iz grla. Iz oči se ji je ulil potok solz. Ustne so se ji zatresle v nemočnem ihtljaju.

Gričar je brž odšel. Sam ni videl nikakega izhoda iz zagate, v katero je zašel Pimperli. Če umre Španjolec, obesijo njegovega ubijalca, najsi ga sodi mestni ali vojaški sodnik. Razlika bi bila le v tem,

da bi ga vojaki sodili po nagli sodbi, to se pravi, da bo ubogi Jörg visel najpozneje prihodnje jutro, za izvršitev sodbe mestnega krvavega sodišča pa je bila potrebna potrditev vladarja samega...

Ko sta šla z Ano preko trga proti Švarcovi gostilni, je Jakob pokazal na zamreženo okno v pritličju magistratnega poslopja:

»Tukaj je Pimperl zaprt. To je okno ječarjeve sobe. Zada je temna ječa, brez zraka, na kuglah ji pravijo, ker jetnika priklenejo na verige, ki imajo na koncih težke krogle.«

»Torej ni nobene rešitve zanj?« je s tesnobo v srcu vprašala Ana.

Gričar je odkimal z resnim obrazom. V veži se je obrnil na desno in se vzel po dveh stopnicah ter odprl pred Ano vrata v točilnico, ki je bila šele za silo popravljena. Obokani strop je bil zakrpan in okno je bilo novo. Novi so bili tudi stoli in mize, pri katerih je hrumelo nekaj zidarjev in tesarjev, ki so popravljali gornje nadstropje. Pri oknu so se zbrali za mizo vojščaki, ki so služili pod poveljstvom viteza Žige Višnjegorskega. Pri mizi za vrati so sedeli vojaki iz španske najemniške vojske. Španci, po večini katoličani, so pisano pogledovali k omizju Slovencev, ki so bili — kakor njihov poveljnik — večinoma lutrovci.

Od omizja domačih vojakov se je ozrl krepak fant z vinsko razgretim obrazom in sunil tovariša s komolcem:

»Glej ga, črnuha papistovskega! Kako bulji vame! Sinoči sem tu v temni ulici »Pri mesnicah« pritisnil toplo zaušnico, ker se mi ni hotel umakniti. Bil je pijan kakor čep, da se je kar opotekal čez ulico. Danes —«

— danes, ko se je nekoliko iztreznil, bi ti menda rad vrnil, kar si mu sinoči posodil. Ha, ha!«

Gričar in Ana sta se spogledala. Tu se je obetal pretep — nič posebnega takrat v Novem mestu, prenapolnjenim z vojaštvom. Mladi trgovec je peljal ženo v drugo, prehodno sobo, ki je bila zaradi majhnega okna v prvi pivnici le slabo razsvetljena. Zato je gorela nad mizo »večna« luč — leščerba s kadečim se plamenom.

Jakob je prijel za utrinjač, ki je na verižici visel od leščerbe, in utrnil stenj. Plamen se je zmanjšal in se nehal kaditi. Mlada zakonca sta sedla k edini veliki okrogli mizi.

»Tu se ob večerih in tudi predpoldne zbirajo mestni prvaki na svojo merico. Opoldne pa se vsi razbeže k svojim boljšim polovicam,« je Gričar pojasnil, se nasmehnil in pomagal Ani, da je odložila svoj široki šal. »Na, poglej. Stopil sem na šal. Nisem še vaju meščanskih manir. Še vedno se me drži kmečka skorja. Potrpeti boš morala z menoj. Naučiti se bom moral ravnati z ženskimi rečmi.«

Nasmehnila se mu je, mu vzela nerodno ogrinjalo iz rok in ga obesila čez visoko naslonilo stola.

Skozi obok, ki je vodil v tretjo sobo, sosedno kuhinji, je vstopila natararica in Gričar je dejal:

»Kosilo sem naročil pri gospe.«

»Tako j ga prinesem, gospod Gričar.«

Ko je odšla, se je dvignil in rekel ženi:

»Pogledati moram, če imajo kakšno posebno dobroto v kuhinji.«

Bil je le izgovor. Hotel je govoriti s Švarcovko na samem.

V kuhinji jo je zagledal pred ognjiščem. Dve dekli sta stali pri mizi sredi kuhinje. Ena je trebila solato, druga je v bakrenem kotličku tolkla sneg in neusmiljeno ropotala. Natararica je jemala s police cinaste krožnike. Gričar je stopil h gospodinji in zagodrnjal:

»Ali so gospa kaj poizvedeli?«

Zaropotala je s pokrovko nad loncem in odgovorila:

»Sodilo ga bo vojaško sodišče, ker je ubil vojaka. Mestni sodnik pravi, da ga po njegovih mislih obesijo jutri zjutraj.«

»Torej nobene pomoči?«

Krčmarica je odkimala. Potem je odkrila pekač s pečenko, da se je po kuhinji razleglo glasno cvrčanje. Med njim je Švarcovka rekla s pritajenim glasom:

»Nekaj bi vam svetovala. Toda — če se načrt izjalovi — prisezite, da me nikomur ne izdate!«

»Prisegam pri bogu in pri svetem evangeliju!«

»Dobro...« Gostilničarka je še bolj pritajila glas. Med cvrčanjem pečenke, ki jo je rezala in šklepetanjem stepača ob kotliček ni bilo slišati nobene besede.

V tesni sobici poleg magistratove veže je sedel na trinožnem čevljarškem stolčku ječar Hans Soer, »mili Hanzek« so mu meščani — kdo ve zakaj — dali ime. Mož je bil vse prej kakor mil. Njegova širokopleča, mišičasta postava mu je priskrbela službo ječarja, podedoval pa je svojo zunanost — menda tudi notranjost — po svojem starem očetu, po rodu Nemcu, ki je prišel v mesto kot mesarski pomočnik in bil izredno močan.

Ječar je sklanjal svoj pegasti obraz nad kopitom in ob slabi luči lojenke nabijal nanj pošvedran čevlj. Od časa do časa je segel v kot, kjer je poleg kupa čevljev najrazličnejših mer in oblik stal vrček žganja, ki mu ga je tistega večera poleg večerje poslala gospa Švarcovka.

Včasih je bradati ječar pogledal na ozka železna vrata v ozadju sobice in zmajal z glavo. Tako potrpežljivega jetnika še ni imel »na kuglah«? Še vsak jetnik je doslej trkal in butal ob vrata, kričal, da je lačen ali žejen, se hotel zadušiti v zatohlem, vlažnem prostoru — Jörg Pimperli pa se ni oglasil. Le verige so zdaj pa zdaj zarožljale in oznanjale, da jetnik še živi.

Vojaška straža mi je prepovedala, da bi mu dal jesti — je razmišljal mili Hanzek — tega pa niso prepovedali, da bi mu ne smel privoščiti zraka. Saj se mi do jutra še zadušil!

Ječar je bil trd človek. Posmehoval se je jetnikom, ki so prosili, razgrajali in v obupu kričali. Jörgovo tiho trpljenje pa ga je razorožilo. Vstal je, vzel izza pasu dva ključa, ki sta visela na obroču, in z večjim odklenil železna vrata.

»No, kje pa si? Ali si še živ? Menda ne misliš Španjolce operhariti za veselje, da te obesijo. Fej! Kakšen smrad! Ali nimaš nosu? Aha! Stolkli so ti tvojo kumaro, zato ne vohaš več! No, daj mi nogo sem, da odklenem verige! Vzamem te za nekaj ur v svojo sobo, če mi obljubiš, da ne boš delal neumnosti. S pestjo ti razbijem črepinjo, če bi kaj poizkušal. No!?»

»Ne bati, se, Hans! Preveč me zbiti, da jaz ubežati znati.«

»Prav. Tako — zdaj se lahko presedeš v mojo sobo, tja v kot poleg mojega pograda! To smrdljivo luknjo pa zapremo.«

Jörg, bled, s krvavimi podplutbami v zbitem obrazu, se je s težavo opotekel po ječarjevi sobi in se zrušil k zidu med vrata in pograd.

»Na! Kos kruha mi je ostal od večerje in požirek žganja je še tu v vrčku. Vzemim!«

»Bog ti povrniti, Hans! Jaz ti ne mogel. Vem, da moje ure štete biti.«

»Ne dajem zato, da bi mi kdo vračal!« je zarenčal bradati mož in si pritrdil spet kopito na koleno.

Nekaj časa sta oba molčala. Slišalo se je le nabijanje čevljar-skega kladiva in hrustanje Pimperlijevih zob.

Kar zastane ječarju kladivo — nekdo je vrgel skozi zamreženo okno kamenček v sobo.

Ječar in jetnik sta se spogledala in odrevenela.

»Prosim, odprite! Nekaj sem vam prinesel,« je zaklical zunaj pri-tajen moški glas.

Kdo je to? Vojaki niso, to je gotovo — si je mislil ječar in za-šepetal jetniku:

»Idi brž nazaj in zapri vrata za seboj! Kadar odide, te pokličem.« Pimperli je ubogal.

Ječar je odklenil vrata svoje sobe in nato še vežna... Zunaj je stal v kmečki plašč zahomotan mož. Pred seboj je držal bariglico žganja.

»Na smrt obsojenega moža imate v ječi. Rotim vas pri bogu in svetem evangeliju, dovolite mu, da se okrepča s tem žganjem. Saj je bilo še vsakemu obsojencu to dovoljeno.«

Ječar, ki ga je zažejalo v grlu, se je umaknil, da je prišlec stopil v vežo... Prepovedali so mi, dati jetniku jesti, pijača mu je menda dovoljena — je šinilo skozi njegove možgane. In še je pomislil: Lutrovec je ta človek, ni papist, ne bo me izdal Spanjolcem.

»Vstopite v mojo sobo!«

Ob slabi luči trepetajoče lojenke je ječar premeril tujca od glave do nog. Mož je imel na glavi širok klobuk, katerega senca je zakrivala zgornji del obraza. Usta so mu pokrivali črni brki, prav takšna kratka brada mu je obrobljala obraz. Postavil je bariglico na nizko čevljarsko mizico med različno orodje in vprašal:

»Ali imate čašo, da natočim žganja vanjo?«

»Tukaj je vrček.«

Tujec je pretočil dišečo pijačo.

»Poskusite še vi!« je ponudil ječarju.

Za trenutek se je v Hansovem srcu oglasil strah... Kaj, če bi ga tujec hotel zastrupiti?

»Odpijte sami polovico! Preveč je zame.«

Tujec je brez oklevanja nagnil vrček in odpil nekaj požirkov.

Ječar je z zadovoljstvom prikimal, prijel vrček in izpil ostalo pijačo.

»Ni slabo!« je pohvalil in nič se ni branil, ko mu je tujec še enkrat natočil poln vrček.

»Prigriznite tole pečenko, da vam žganje ne stopi preveč v glavo!« je ponudil tujec v platneno ruto zavit lep kos mesa in kos kruha.

»Hvala, sem pravkar večerjal. To prihraniva za jetnika. Čakajte, pokličem ga!« se je odločil ječar, ki se je zdaj otrešel vsakega suma. Stopil je k železnim vratom in jih odprl.

»No, pridi ven! Prijatelj ti je prinesel zadnjo popotnico, he, he!« se je Hans režal jetniku v obraz.

Pimperliju je zastal korak, ko je zagledal »prijatelja«. Ni ga spoznal. Toda brž se je osvestil, ko je tujec dvignil prst na ustne.

»Oh, ti biti Janez!« je vzkliknil, da preslepi ječarja. »Bog ti povrni, da si misliti na menel!«

»Na, jej najprej, da se okrepčaš!« je izpregovoril tujec in pomolil jetniku kos mesa.

Pimperli se je zdrznil — spoznal je glas svojega gospodarja — Gričarja.

»Midva bova pa še vsak en vrček. Saj Jörg ne bo mogel vsega izpiti.«

Hansu so se zasvetile oči. Nagnil je vrček in izpil žganje. Soba se je že vrtela okrog njega. Sedel je na pograd in si podprl glavo. Ni videl, da je tujec nagnil k ustom le prazen vrček.

»A-ha! Midva, ki sva korenjaka, ga že preneseva. Ali ne? Naju ne bo vrglo. Takole: še enega bova. Kar ostane bo Jörgovo.«

Spet je potisnil tujec ječarju vrček v roke. Hans Soer je bil vaje močne pijače, njegovo orjaško telo jo je že nekaj preneslo, vendar je bila mera že kar prevelika. Izpil je vrček do polovice, grdo kolcnil in se zvrnil po pogradu. Vrček mu je padel iz rok in se razbil na tleh. Žganje se je razlezlo po umazanem podu.

Pijanec je še nekaj zajeccljal, potem je obležal nezavesten.

»Srčni še ti požirek, da se okrepčaš!« je velel Gričar in dvignil bariglico Jörgu k ustom. Potem jo je prislonil k zidu in prijel Jörga za roko.

»Pojdi!« je šepnil.

Nočni čuvaj je pred magistratom klical polnočno uro, ko je od mestnega mlina pod Gričarjevim vrtom odrinil čoln in tiho zdrsel čez Krko proti Ragovemu logu. Kmalu nato se je čoln vrnil. V temni noči ga ni nihče opazil. Iz nizkih oblakov je rahlo rosil dež, ko se je Gričar brez plašča, klobuka in brade vzpel po strmih, ozkih, pošev proti visokemu zidu obrnjenih stopnicah svojega vrta. Vzel je iz žepa ključ in odklenil ozka železna vrata, ki so vodila pod lopo na vrt. Lopa je bila prazna, ker se Jera ni upala sama spati v njej. Gričar si je pri vodnjaku umil počrnele brke in lase. V senci grmovja je brž prekoračil svoj vrt in švignil čez ulico do vrat domačega dvorišča.

Nekaj trenutkov pozneje je po prstih stopil v spalnico. Tiho, da ne bi zbudil speče žene, se je slekel in se splazil v posteljo. Jezil se je na ličkanje, ki je pod njim zašumelo v posteljnjak. Previdno se je pokril in zatisnil oči, da bi ujel še nekoliko spanja. Navdajal ga je globok občutek zadovoljstva: rešil je Pimperlija in — nihče razen Jörga samega ni vedel, kdo je bil rešitelj — nití Ana ne. Pač — Švarcovka je vedela, ampak ona, ki mu je svetovala ta podvig, mu pomagala pri maskiranju, ga oskrbela — seveda za pošten denar — z žganjem in pečenko ter kruhom — — ona bo molčala.

Toda njegov račun ni bil popolnoma pravilen. Motil se je, ker je mislil, da je Ana zvečer, ko se je odplazil iz prvega zakonskega

objema, že spala. Molče ga je opazovala, ko je tiho vstal, se oblekel in odšel.

Zaskrbelo jo je. Vstala je in skozi okno gledala za njim, ko je šel preko temnega trga v smeri proti magistratu.

Kaj je nameraval?

Domišljija ji je pričarala nevarnost za nevarnostjo.

Ali je šel na nočni sestanek luteranov? Kaj, če jih zajamejo pastri! Joj! Ječa! Smrt na grmadi!... Neštetokrat je poslušala na cesti bobnarja, ko je brat odlok kralja Ferdinanda proti luteranom:

«Kdor zaničuje božanstvo Kristusovo z besedo ali pismom, naj se kaznuje s smrtjo v ognju. Kdor noče iti k spovedi ali prelamlja cerkvene zapovedi, naj bo zaprt ob kruhu in vodi...»

Kam je vendar šel? Lahko ga primejo biriči in zapro v trdnjavski stolp. Saj je meščanom prepovedano pohajati v nočnih urah po cestah.

In če ga napadejo pijani vojaki? Vsako noč se koljejo in pretepajo po temnih ulicah — je povedala Jera, ko ji je popoldne opisovala razdivjane, čete Španjolcev in drugih vojščakov.

Kar jo prešine strašna misel: Morda pa je šel reševat Jörga Pimperlija? ... Če ga zasačijo, je izgubljen!

Trepetaje po vsem telesu od strahu in mraza je v platneni srajci sedla na posteljo in prisluškovala glasovom, ki so iz temne jesenske noči skozi odprto okno prihajali k njej v sobo. V mestu so se drli pijanci. Svetlikanje bliska daleč za obzorjem je za trenutek vrglo medlo luč po sobi. Sledilo je oddaljeno zamolklo grmenje. Nočni čuvaj je na trgu izklicaval enajsto uro.

Malo pozneje je slišala od magistrata sem kovinski glas; kakor šklepet ključavnice se je glasilo. Potem je nekdo z votlim bobnenjem zaprl težka vrata. Nato je vse utihnilo. Vlegla se je in pokrila. Kljub utrujenosti ni mogla zaspati. Bdela je in prisluškovala v noč. Čez dolgo časa se je ponovil bobneči glas tistih vrat. Nato se ji je zdelo, da sliši tihe korake onstran trga. Morda se je tudi motila?

Nočni čuvaj je prikreval mimo hiše in zopet klical uro: dvanajst!

Mlada žena je ležala in brez spanja čakala. Naposled se ji je zdelo, da sliši stopinje po stopnicah. Planila je kvišku in napeto poslušala: da, nekdo je tiho odpiral vrata v prvo sobo. Jakob se je vrnil! Bog, bodi zahvaljen!

Ana se je brž vlegla in pokrila z odejo. Srce ji je tolklo, da jo je kar bolelo. Vedno ga je tako čutila, kadar je bila močno razburjena. Toda ni se ganila ... On noče, da bi vedela za njegovo nočno pot — si je mislila in se delala, kakor da trdno spi.

Proti jutru je res zaspala.

Ko je odprla oči, je bil svetel dan. Jakoba ni bilo več poleg nje. Brž se je oblekla in odšla v kuhinjo.

»Dobro jutro, gospa!« jo je z nasmehom pozdravila Jera, ki je z omelom pometala krušno peč.

»Dobro jutro!« je Ana začudeno odzdravila in si mislila: Kako se mi more ženska nasmehniti! Ali ne ve, da so njenega moža to jutro obesili?

Pod kuhinjskim oknom se je na tleh igral otrok. Kuhinja je bila lepo pospravljena. Na pogrnnjeni mizi je ležal hleb kruha. Činast krožnik in žlica sta bila pripravljena za zajtrk. Na ognjišču se je iz sajastega lonca kadilo mleko, v latvici nad kotličkom s toplo vodo so čakali nadrobljeni žganci. Na klopi poleg ognjišča je bila pripravljena umivalna skleda s svežo vodo poleg skledice z milom.

»Ali si vodo zame pripravila?« je vprašala Ana.

»Da, gospa. Ali naj jim zajtrk takoj postavim na mizo? Ali se bodo prej umili?« se je Jera ozrla izpred peči in postavila omelo v kot. Njen obraz je bil zabuhel od joka, vendar ves nasmejan.

»Umila se bom prej,« je odgovorila Ana in si odpela obleko, da si jo sleče. Začudeno se je še enkrat ozrla v Jerin obraz: »Kaj pa je s teboj, Jera? Saj se ti samo smeje!«

»Kako da se mi ne bi!« se je zasmejala debeluška, pristopila k mladi gospodinj in ji prišepnila: »Ušel je!«

»Kaj? Ušel je?«

Jera je živahno prikimala.

»Da, ušel. Zjutraj sem šla po kruh v pekarno na magistrat. Že od daleč sem videla, kako se zbirajo ljudje pred poslopjem, kjer je videti zjutraj ponavadi le kmetice, ki prinesejo svojo robo. Davi pa so se ljudje kar trli tam. Ustrašila sem se tako, da so se mi noge tresle. Mislila sem — da — da — so ga že obesili. Vendar sem stopila med nje. Solze so mi tekale iz oči, da nisem nikogar razločila. Hudo mi je bilo. »Zakaj jočeš Pimperlijevka? Saj je že na varnem!« me je nagovoril usnjar Primož Vojska, ki je vedno tam, kjer se zbirajo ljudje. Zdelo se mi je, da mi srce počí, saj sem razumela, da je Jörg že mrtev. Pa je prišel mimo pek Jakob Krajec, ki je s svojega vozička nosil vreče kruha v pekarno in mi je prišepetal: »Le mirna bodi, Pimperlijevka! Tisti, ki ga je rešil iz ječe, ga je tudi dobro skríl. Ne bodo ga dobili papistovski Španjolci, ne.« Odšel je mimo ljudi, ki so se gnetli pred prodajalnim oknom pekarne, se ozrl in mi veselo pomežiknil. Oh, kar verjeti ne morem, da je res, tako sem srečna!«

Ana jo je smehljaje se potrepkala po ramenu in vprašala:

»Ali si gospodu že povedala?«

»Povedala, seveda.«

»In kaj so rekli? So se začudili?«

»Ne, prav nič. Smejali so se, zajeli polno žlico žgancev in zamomljali: 'Obraz milega Hanzeka bi bil rad videl, ko se je zjutraj zbudil in opazil, da je ptiček ušel.' Tako so rekli.«

»Mhm!« je pokimala Ana — zdaj je vedela, kje je bil Jakob ponoči.

Brž se je umila, skrbno počesala, oblekla, pojedla zajtrk si privezala svež, bel gospodinjski predpasnik s čipkastimi okraski in odšla navzdol.

»Ali boš lahko sama zmagovala delo tu zgoraj?« je vprašala že na stopnicah Jero, ki je šla za njo, da prinese drva iz drvarnice.

»Seveda bom. Kar naj pomagajo gospodu! Saj sem se jim že jaz ponudila, pa so me nagnali, naj postrežem gospe, pospravim sobe in skuham dobro kosilo.«

»Prav, Jera.«

Ana je stopila z dvorišča v skladišče in tiho odprla vrata v ozadju prodajalne.

Trgovina je bila polna ljudi, dasi je Gričar odprl tega dne le špecerijski oddelek — v manufakturnem še ni uredil novega blaga. Jakob in njegov pomočnik Matej sta se na vso moč sukala za prodajalno mizo.

»Aha!« je Gričar pozdravil ženo, ko jo je zagledal: »Prav, da si prišla. Daj, ženka, natehtaj v to kozico dva funta masti! Tamle je v tistem velikem loncu.«

Kajpak so se vsi kupci radovedno ozrli na mlado ženo.

Ana je čutila, da je središče zanimanja vseh navzočih, in živo je zardela. Hitro je pograbila izpred kupovalke kozico z mize, jo stehtala, z lopatico nagrabila mast vanjo in postavila posodo na tehtnico. Malenkost je morala dodati.

»Gospa imajo mero v očeh,« je rekla kupovalka.

Ana se ji je prijazno nasmehnila:

»Želijo še kaj, gospa?«

Nekaj kupovalk, ki so jo opazovale iz ozadja se je primaknilo na njeno stran. Mlada trgovka jim je bila všeč.

»Prijazna je in urna,« je bila njihova tiha sodba.

»Lepe oči ima in prijeten nasmeh. Kje jo je Gričar iztaknil?« je šepetaje vprašala žena glavničarja Pavla Zupana svojo sosedo, drobno Krajčevko.

»Ljubljanka je, mi je povedal moj mož, ki je Gričarjev prijatelj.«

S ceste se je zaslislalo ropotanje bobnov, topotanje konj in kovinski šklepel orožja in oklepov. Po Židani ulici je prihajalo mimo Gričarjeve hiše na trg več oboroženih čet temno zagorelih, črnolasih in črnookih Uskokov. Na čelu jim je jahal mož srednjih let, ves v železnem oklepu, s perjanico na čeladi. Izpod odprtega šlema je gledal precej oduren, trd obraz z ostrim pogledom krvoločnega jastreba — senjski stotnik baron Ivan Lenkovič, poveljnik hrvaške meje in vodja Uskokov, strah turških roparjev.

»Uskoki!« je vzkliknil mladi pomočnik Matej, ki ga je radovednost pognala na prag.

»Da bi se le ne ustavili v mestu!« je vzdihnila ena izmed žensk, ki so se vstopile pred odprta vrata in gledale za Uskoki.

»Ne, ne bodo se ustavili. Proti Dolenjim vratom gredo, da se z brodom prepeljejo čez Krko.«

»Iz Senja so. Na hrvaško mejo so namenjeni.«

»Mar bi bili prišli tri dni prej, da bi ustavili Turke in rešili uboge Kočevce!«

»No, bodimo zadovoljni, da so šli ti roparski divjaki za enkrat mimo nas, ali ne, gospod Gričar.«

Jakob je iztegnil vrat, pogledal preko žensk za odhajajočimi Uskoki in prikimal. Nasmehnil se je trem vojakom, ki so ostali med kupovalci in odgovoril:

»Vsak vojak mi je kot kupec dobrodošel — Uskokov pa si res ne želim. Še vedno so imeli meščani od njih več izgube kakor dobička. Jemljejo, kar jim pride pred oči, ne da bi plačali. Res je. Prava nadloga so za nas vse, kadarkoli se ustavijo v mestu.«

»Prosim, povej mi ceno masti!« je Ana prišepnila možu.

»Osem krajcerjev funt.«

»In soli?«

»Šest.«

»Jajca?«

»Pet za en krajcar.«

V očeh mu je bil nasmeh, ko je po strani opazoval Ano, kako hitro ji je šlo delo od rok. Med delom je iskal v obrazih svojih kupcev in opazil prijeten vtis, ki ga je delala nanje njegova mlada žena. Čutil je zadoščenje in veselje nad svojo ženitvijo kakor nad dobro, posrečeno kupčijo, ki ji je bila ljubezen nekako navržena.

Ali mu ni bila ženitev pravzaprav res — kupčija? Nabavil se je ženo, ker jo je potreboval. Moral jo je imeti, če je hotel doseči me-

ščanstvo, zahteval jo je njegov novi dom in potrebna mu je bila v njegovi rastoči trgovini. Bila je edino trgovsko izvežbano dekle, ki ga je poznal. Računal je, da mu bo najzanesljivejši pomočnik.

In to mu bo prav gotovo.

Z zanosom je gledal v bodočnost, v svoj svetli cilj: bogastvo!...

»Ali vedo, gospod Gričar, da so ječarja milega Hanzeka zaprli na kugle?« se je izmed kupcev oglasila Svarcova natakarka Lizi!

»Tako? Zaprli so ga? Zakaj pa? Za pet krajcarjev popra — ste hoteli — ali ne, Lizi?«

»Da, za pet krajcarjev stolčenega. Oh, ali nič ne vedo, da je sinoči ušel Pimperli?«

»Vem. Ze navsezgodaj mi je prišel povedat prijatelj Krajec.«

»No, gospod sodnik so potem poslali biriče, da so priklenili pijanega Hanzeka na kugle za štiriindvajset ur, ker je bil kriv, da je Pimperli ušel.«

Ko bi ljudje vedeli, kdo je rešil Pimperlija! Na »kugle« bi šel potem on sam — Gričar... Konec bi bilo njegovega trgovstva, meščanstva! Oh, konec bi bilo njega samega! Obesili bi ga namesto Pimperlija!

Kurja polt je zagomazela mlademu možu po vsem telesu... Vražje predrzen sem bil! Življenje sem tvegaj, da sem ga rešil... Eh, to je pač očetova kri, ki se včasih oglasi v meni, kri mehovskega puntarja, ki je tvegaj in izgubil življenje za svobodo tovarišev tlačanov.

No, kaj bi se tresel zaradi minule nevarnosti! Saj ni bilo prvič, da sem izzival smrt! Kolikokrat sem prevažal iz Linca prepovedane luterske knjige! In še jih bom! Še bom z njimi pomagal razširjati čist Kristusov nauk in pobijati papistovske zmote, čeprav — čeprav še velja odlok svetohlinskega bedaka kralja:

»Kdor zaničuje božanstvo Kristusovo z besedo ali pismom, naj se kaznuje s smrtjo v ognju...«

»Gospa Krajčevka, sveža jajčka imam, nič dražja kakor pri kmetih: pet za en krajcar,« je ponudil prijateljevi ženi.

Takoj nato je zagledal pri vratih ščetkarja Mihla Vrbiča, očeta pomočnika Mateja. Možiček je stanoval na koncu trga sv. Antona, poleg mlade vdove Neže Špehkovke, ki se je preživljala s svinjerejo in prodajala po hišah slanino in meso — seveda skrivaj, da je ne zalotijo člani mesarskega ceha. Svoje prašiče je vzrejala skoraj le z odpadki in pomijami, ki jih je pobirala po hišah, kjer niso redili svinj.

»Gospod Vrbič! Trenutek, prosim!« je Gričar poklical starčka vstran... Naročim mu, naj mi pošlje Špehovko, da nam pride po-

magat v gospodinjstvo, dokler ne dobim primerne dekle. Pimperli jevko pa pošljem na posestvo — za možem. Saj prav tako lahko ostane moja nakupovalka pri okoliški kmetih. Tako bo vse urejeno...

Njegove živahne misli so med delom neprestano preskakovale s predmeta na predmet, vendar je bil vedno poln pozornosti do svojih kupcev, šalil se je z njimi in se zanimal za vse novice, ki so mu jih donášali.

»Zna pač!« — je z zavistjo gledal sosed Kramar naraščajočo gnečo v Gričarjevi trgovini.

»Menda jih radovednost zaradi mlade Gričarce zanaša tja,« je pripomnila njegova mati, ki je za prodajalno mizo pletla nogavico. Kramar je vedel: ni bila zgolj radovednost.

»Butec sem bil, da sem si ga privabil pred nos. Mislil sem, da ostane pri ponižnem kramarstvu, zdaj pa vidim, da mi bo kmalu zrastel čez glavo.«

7. poglavje

Bilo je ob koncu zime 1543. leta.

V salonu knezoškofijske palače so gorele vse sveče, tako v svečnikih na zidu, kakor v peteroramniku na ovalni mizi pri velikem kaminu, v katerem so z mogočnim plamenom gorele velike klade. Neslišno je prihajal škofov osebni sluga in z utrinjalom ščipal kadeče se lojenke.

V naslonjaču pred kaminom je sedel škof Kacijanar in listal po drobnih knjigi Erazma Rotterdamskega »*Laus Stultitiae*« (Hvalnica norosti.)

Kakšen človek je pravzaprav ta Erazem? Velikan učenosti — pa je naposled vendarle klonil pred temo Rima. Poln humorja, je v nešteti ostrih satirah žigosal propalost hierarhije — pa se vendarle ni upal iti do dna te propalosti in grdih zlorab v cerkvenem svetu, ni se upal zgrabiti za vrat papeža, ki ga je vkljub velikemu njego-

vemu razvratu častil kot varuha čistega krščanstva. Vse je kazalo, da Erazem Rotterdamski ni imel tistega najvišjega poguma, ki je odlika vseh junakov naprednega duha: poguma smrti.

»Tudi jaz ga nimam!« je sam pri sebi vzdihnil škof Frančišek. »Če bi ga imel, bi odkrito priznal novo vero. Ampak — ali bi to koristilo naši stvari? Odstavili bi me, vrgli v ječo. Z menoj vred bi bila uničena skrivna zaščita luterske vere v kranjski deželi. Začelo bi se neusmiljeno preganjanje še preden bi se prava vera utrdila med ljudstvom... Ne, potrpeti moram, vzdržati do konca, da ne podrem vsega, kar smo s težavo in žrtvami zgradili...«

Kacijanar je prebral odstavek tukaj in stavček tam — branje mu tistega večera ni šlo. Čutil je rahle krče v srcu, da ga je dušilo in si je pomagal z globokimi vzdihii. Njegovo mogočno telo je bilo le še razvalina. Globoke vdrtine v shujšanem, bledem obrazu so kazale, da so Frančišku Kacijanarju ure štete.

Vendar se je bil dal za nekaj dni pripeljati iz Gornjega grada v Ljubljano. Mnogo nujnih zadev je moral še urediti — »preden pojdem za bratom Ivanom« — kakor je rekel. Skrbelo ga je marsikaj... Kralj Ferdinand je vedno odločneje pritiskal zaradi luterske vere, ki se je že razširila po vsej škofiji. Najprej med meščani: dve tretjini Ljubljane, skoraj ves Kranj in velika večina Novega mesta. Zadnja leta pa se je vgnezdila nova vera tudi med plemstvom in ga je zajela že nad polovico. To je dvignilo Ferdinanda, da je zahteval »strogo vizitacijo vseh župnij«...

»Ti že zasolim vizitacijo!« je sam pri sebi sklenil skriti luteran Kacijanar. »Nikar ne misli, da bom delal zate, za Ivanovega morilca! Najhujšega luterana postavim za vizitatorja — Pavla Wienerja, svojega najzvestejšega prijatelja.«

Kacijanar je stisnil tanke, v koticah povešene ustnice v jedeck posmeh. Zunaj po veliki sprejemnici so se čuli koraki. Sluga je odložil utrinjalo in planil k vratom. Odprl jih je, se postavil poleg njih in javil:

»Gospod stolni župnik Pavel Wiener in gospod kanonik Primož Trubar.«

Ze se je med vrati zasvetila rdeče vijoličasta svila — kanonika sta prihajala naravnost iz cerkve, kjer sta opravila večerno molitev.

S prijaznim pogledom in nasmehom sta se staremu slugi zahvalila za spoštljiv pozdrav in z globokim poklonom stopila pred škofa.

»Kaže, da sva najbolj vneta?« je ugotovil Wiener s šaljivim pogledom po praznih naslonjačih, ki jih je bil sluga razpostavil v polkrogu okrog ovalne mize, stoječe pred škofovim bolniškim stolom.

»Ali pa najmanj vneta,« je Kacijanar dostavil hudomušno in s toplim pogledom stisnil prijatelju roko. Podal jo je še Trubarju, ki mu je spoštljivo poljubil prstan.

»Kako to misli tvoja Eminenca?« je vprašal stolni župnik in sedel na škofovo levo stran h kaminu.

»Ali sta najbolj vneta luterana, ker prideta na našo konferenco prva, ali pa najmanj vneta katoličana, ker sta tako hitro opravila svoje večernice.«

»Oboje bo prav, Vaša Prezvzišenost, oboje,« je smeje se povzel Trubar in si izbral prostor nasproti Kacijanarju. »Prignala naju je semkaj luteranska vnema, iz cerkve pa naju je pognalo zaničevanje vsega papistovskega ceremonijarstva.«

»Tako je,« je pritrdil Wiener in se ozrl na vrata, skozi katera so vstopili ostali kanoniki ljubljanske stolnice: generalni vikar Jurij Dragolič, stolni prošt dr. Lenart Mertlič in stolni vikar Gašper Rokavec.

Kmalu za tem sta prišla še dva povabljenca: voditelj kranjskih luteranov Matija Klombner, pisar deželnih stanov, in vneta luteran vitez Erazem Scheyer iz Soteske kot zastopnik vedno številnejših luteranov v deželnem zboru.

Med pritajeno besedičenje in pozdravljanje je udaril odločni, čeprav nekoliko ubiti glas škofa Kacijanarja.

»Prijatelji, pričeli bomo.«

Ko so sedli naokrog vsi, ki so dotlej še stali, je škof nadaljeval:

»Dve zadevi sta me napotili k temu, da sem vas poklical na posvet. Prva je odlok kralja Ferdinanda, ki zahteva vizitacijo vseh naših župnij. Kaže, da je zavela na dvoru ostrejša sapa proti razširjanju luteranske vere. Vizitaciji se ne bomo mogli izogniti. Posvetovati se moramo, kako naj obrnemo to zlo, da ne prikličemo prehude nesreče nad kristjane, ki priznavajo čisto evangelijsko resnico.«

Z mladostno vnemo in naglico se je priglasil k besedi kanonik Primož Trubar.

»Rad bi vedel, s kakšno pravico se vtika vladar v mišljenje svojih podanikov! Ali ni bilo na državnem zboru v Regensburgu šele pred dvema letoma sklenjeno premirje v verskih zadevah? Ali ni bil dovoljen svoboden prestop v protestantsko vero?«

»Da, stanovan v nemški državi — pa ne kraljevim podložnikom v Avstriji — tako je odgovoril kralj na prošnjo, ki so mu jo predložili naši stanovi.«

»Kakšna logika je pa to? Ali stanovi in prebivalstvo Avstrije niso tudi podložniki vse nemške države? Ali cesar ni naš cesar?« je vzkliknil Trubar.

»To je državna logika, častiti gospodje,« je s strupenim posmehom odgovoril Klombner namesto škofa.

»Žal, je še v veljavi rek: »kogar dežela, tega vera.« In Ferdinand je katoličan. Težko, da bi kdaj dosegli pod njim svobodo mišljenja,« je trezno pripomnil dr. Mertlic.

»Mislim, da se vladarjevemu ukazu ne bomo mogli izogniti,« je stvarno dodal Dragolič. »Izbrati bo treba vizitatorja, ki se ne bo izpremenil v inkvizitorja. Predlagam stolnega župnika Pavla Wienerja. On bo zadevo tako uredil, da bo za vse prav.«

Za nekaj trenutkov je po teh besedah zavladala tišina. Misel, da naj vodi vizitacijo, naperjeno proti luteranom, najvnetejši luteranski agitator in najdrznejši nemški stolni pridigar Pavle Wiener, že drugič oženjeni luteran, je vsem zaprla sapo. Vsi so se vprašujoče ozrli v blede obličje svojega predstojnika.

Kacijanar pa ni bil prav nič presenečen. Sam se je že prej odločil za Wienerja in vseh mu je bilo, da mu je odločitev podprl Dragolič s svojim predlogom. Mirno je izjavil:

»No, prav. Posel vizitatorja zahteva v teh okoliščinah celega moža. Upam, Pavel, da se žrtvuješ za nas vse?«

Wiener se je zagledal v mizo pred seboj in skomignil z rameni:

»Lahko si mislite, da mi posel ni posebno pri srcu. Toda, če ste mnenja, da bi bil zanj primerno izbrana žrtev — naj bo, kakor želite.«

»Dobro. Potem te prosim, da si izbereš primerne spremljevalce in se še ta teden odpraviš v Novo mesto — saj si dekan novomeškega kapitlja. Od tam kar dežujejo denunciacije očetov frančiškanov. Bodi previden!... Zdaj pa še druga zadeva. O tej nam bo poročal gospod Klombner. Prosim!«

Matija Klombner, žolčno bled petdesetletnik, z nemirnim, nekoliko zastrtim pogledom, se je zganil in vzravnal v svojem stolu. Brez obotavljanja je prišel:

»Deželni stanovi so prejeli vest, da se je kralj Ferdinand odločil, sklicati na Dunaj zbor zastopnikov vseh dežel —«

»Že spet!« je vzkliknil vitez Scheyer, visok, močan gospod s častljivo brado, ki so jo prepredale sive niti.

»Kakor vsako leto!« je prikimal Wiener.

»— ker je zvedel, da pripravlja turški sultan Soliman zopet napad na naše dežele,« je nadaljeval Klombner.

»Aha! Spet bo treba šteti novce — lansko leto smo jih celo dvakrat, spomladi in v jeseni,« se je oglasil Erazem Scheyer.

»In obakrat za vojno brez uspeha!« je pribil dr. Mertlic.

»Z mlačnimi plačanci naša armada ne bo zmagovala proti fanatičnim Turkom.«

»Gospoda! Tukaj ne gre le za denar. Res ga bomo težko —«

— iztisnili iz ljudstva —« je ostro zasekal vikar Rokavec in s kazalcem podrgnil svoj pivsko rdeči nos.

Klombner je nadaljeval, kakor da bi ga ne bil slišal.

— zbrali, toda premisliti moramo, da se to ponavlja zdaj leto za letom in vsako leto se večajo vrste najemniške vojske, vsako leto je kraljeva vojska bolje založena s kanoni in puškami —«

»No, hvala bogu, da je!« se je oglasil Dragolič.

Klombner ga je ošvignil s posmehljivim pogledom in končal:

— vsako leto je kralj močnejši od svojih deželanov, ki so mu nekdaj s svojimi četami edini tvorili vojsko. Kraljeva vojska bo kmalu vsa v rokah kraljevih miljencev. Vojaška sila prehaja v roke katoličanov. Vsako leto se večja vpliv katoličanov v državi. Vsako leto smo bliže — Rima.«

Umolknil je in se z nemirnim pogledom ozrl po zbranih duhovnikih. Vtis njegovih besedi je bil silen. Vsem so se obrazi stemnili... Ali ni res, da raste vladarjeva moč tem bolj, čim bolj se večja njegova armada? Nekega dne se ta vojska obrne namesto proti Turkom in upornim Madžarom proti — luteranom!

»Kaj pa naj storimo proti temu?« je vzdihnil Trubar. »Kralj potrebuje denar in zopet denar. Kdo naj mu ga da, ako ne deželni stanovni? Graščaki, mesta, duhovščina — oni tvorijo državo, prispevati morajo tudi za njeno obrambo.«

»Kje pa naj jemljejo toliko denarja leto za letom?« je vprašal Klombner, ki je Trubarju rad nasprotoval, dasi je dobro poznal njegovo vrednost.

»O, graščaki bodo povišali dajatve svojih tlačanov in si pomagali s podeželsko trgovino.«

»S čimer posegajo v pravice meščanov.«

»No, meščani pa v njihove, ker prehaja vedno več zemlje v njihovo last.«

»Zemljiški gospodje jo sami radi prodajajo, da pridejo do denarja.«

»Največ bogastva je v teh časih v rokah meščanov. To naš vladar dobro ve, zato ščiti trgovino meščanov pred podeželsko trgovino.«

»Ampak kmet, ki ga izžema graščinski gospod, mora trgovati ali pa gladu umreti,« se je vmešal Rokavec v njun prepir.

»Čudna zmešnjava je vse to,« se je oglasil Kacijanar, ki jih je z zanimanjem poslušal. »Saj delajo vsi sloji človeške družbe drug drugemu škodo. Kako pa je potem z duhovščino?«

Trubar se je zganil in zamahnil z roko. Wiener je pogledal Trubarja in se zasmejal:

»Ta šele hodi vsem v zelje, ta! Posvetni gospodi jemlje najlepša in največja zemljišča izpred nosa, meščanom pa skoraj vso veletrgovino. Največja trgovska podjetja so samostani. Skoraj vsako župnišče pa je gostilna, vsak župnik najprej kmet, potem duhovnik. O, tukaj je zmešnjava še največja!«

»Hm. In kako je zdaj s čisto Kristusovo vero? Na koga naj se nasloni? Kje naj zastavimo vse sile naše propagande, da se naše dosedanje delo ne zruši v nič? Čas hiti, gospoda, in moč naših nasprotnikov raste, kakor ste slišali.«

Nekaj trenutkov je na škofove besede vse molčalo. Utrujen Kacijanarjev pogled je zaman iskal odgovora v razgretih obrazih.

»Pri nas se je nova vera najprej utrdila pri meščanstvu,« je pripomnil Klombner z navidezno skromnostjo.

Vsi so vedeli, da je prav on največ pripomogel k temu.

»To je bila v največji meri njihova zasluga, gospod Klombner,« je dr. Mertlic izrazil misel vseh navzočih.

Častihlepni Klombner ni mogel zatajiti zadovoljnega nasmeha.

»Zdaj je tudi že večina plemstva na naši strani,« je rekel.

»Zato pa kmečko ljudstvo, ki je njemu podložno, ne bo nikoli sprejelo vere svojih tlačiteljev,« se je oglasil Rokavec. »Računamo lahko le na tlačane cerkvene zemljiške gospode. Kmet bo vedno proti gospodi, najsi bo taka ali taka.«

»Po mojih mislih bi bilo meščanstvo najtrdnjša opora luteranstva, ker je za enkrat najbogatejše in zato najvplivnejše. Nanj obrnimo vse sile naše propagande. Zdi se mi, da bomo tako še najbolj vozili,« je izjavil Wiener.

»Prav,« se je strinjal Kacijanar, »vendar zahteva naša vera branje evangelija in svobodno razmišljanje o njegovi čisti resnici. Doslej so naši meščani poslušali branje evangelija v cerkvi. Prav bi bilo, da bi ljudje imeli evangelij sami v rokah, ga brali drug drugemu in razlagali v družinah ali zaključenih družbah.«

»Njihova Eminenca naj upošteva, da je več kakor polovica naših meščanov slovenske narodnosti. Imamo pa samo nemško prestavo

evangelija,« je spomnil Klombner. »Ko bi imeli slovenske knjige — vsak kmet bi se jih lahko naučil brati.«

In očitajoče je pogledal Trubarja, češ, ti si Slovenec — lahko bi prestavil evangelij na svoj jezik!

Trubar je pred njim povesil oči. Sam je že dostikrat mislil na to. Ampak doslej še ni nihče napisal slovenske knjige! Kako naj se on loti tega?

Res je imel spravljenih že precej listkov s predstavami, ki si jih je napravil za svoje slovenske pridige. Sam je že znal brati svoje čečkarije, toda kako bi moral pisati, da bi to mogli brati vsi njegovi rojaki? ... Njegovo ostro sklesano obličje je pokrila rdečica močne zadrege, ko je opazil, da so se tudi drugi ozrli vanj ... Tale Klombner je res sitnež. Vse bi rad komandiral.

»Potrebovali bi najprej slovenski abecednik, da bi se Slovenci naučili brati,« je Trubar zaslišal dr. Mertlica, najbrihtnejšo glavo med njimi.

Saj res — si je mislil in olajšano vzdihnil — naj si najprej pre-skrbijo abecednik! Potem bom morda kdaj kaj napisal, da bodo moji rojaki brali in se bo čista Kristusova vera širila med njimi. Saj bi bilo lepo, če bi se jezik mojega revnega, zaostalega naroda pisal in bral kakor jeziki drugih narodov sveta. O, bog daj, da bi se! Nemci so najmanj trideset let pred nami ...

Poleg njega se je posmehljivo oglasil Rokavec — menda se mu je misel na knjigo v jeziku tlačanov zdela smešna:

»Potem bi morali dobiti še učitelja slovenščine ... Ha! ha!«

»Zakaj pa ne?« se je razjezil Klombner. »Ali ni mestni svet uvrstil med svoje uslužbence praeceptorja latinščine Lenarta Budino? Zakaj bi ne mogli sprejeti še učitelja slovenščine?«

Gospodje so se spogledali ... Klombner, vsekdar podjetni Klombner, je menda nekoliko pretiraval ...

»Iti moramo. Njegovo Eminenco smo že preveč utrudili,« se je dvignil stolni župnik.

Za njim so vstali vsi drugi, da se poslovijo od svojega predstojnika.

Zdajci je sluga odprl vrata.

»Gospod baron Ungnad, poveljnik armade notranje avstrijskih dežel in gospod vitez Višnjegorski!«

»Prosim!« se je vzravnal Kacijanar in si popravil odejo na kolienih.

Že se je iz sprejemne dvorane čul žvenket srebrnih ostrog. Drug za drugim sta vstopila dva plemiča s srebrnimi oprsniki pod lepimi,

dragocenimi kožuhi, kakršne so takrat nosili plemiči, kadar niso bili na vojni in so odložili svoje težke oklepe. Oba sta se globoko priklo- nila najprej škofu, potem ostalim gospodom.

Kacijanar jima je pristrčno ponudil roko. Baron Ivan Ungnad, ki je bil poleg svojega visokega vojaškega položaja deželni glavar šta- jerski, po rodu Korošec, je bil star škofov znanec še iz tistega časa, ko je Kacijanar župnikoval na Koroškem pri Gospe Sveti.

»Prvi zavedni razširjevalec protestantizma na Koroškem!« je Wiener prišepetal Trubarju, medtem ko je Ungnad pristopil h Ka- cijanarju.

Baron je bil mož srednjih let, smelega pogleda, krepkega nosu, temnih brčic in svetlejših las, ki so mu v mehkem valovju padali na širok, bel, svilen ovratnik, obrobljen s čipkami.

Njegov spremljevalec vitez Višnjegorski je bil istih let kakor Kacijanar. Vitezovo obličje, ožgano od sonca in vetra, je kazalo vse sledove njegovega nemirnega življenja. Bil je silen junak, ki se je izkazal že v mnogih bitkah s Turki, pa tudi s kraljevim sovražnikom, ogrskim kraljem Ivanom Zapolyo.

Bil je zvest bojni tovariš umorjenega Ivana Kacijanarja in poleg Pavla Wienerja najboljši prijatelj umorjenčevega brata, škofa Fran- čiška.

Škof je poveljniku in njegovemu spremljevalcu ljubeznivo pred- stavil zbrane gospode in vsakega od njih označil s kratko, a točno označbo.

»Stolni župnik Pavel Wiener — najzvestejši in najodločnejši voj- ščak prave Kristusove vere... Stolni prošt doktor Lenart Mertlic — naš najbolj zanesljiv teološki učenjak... Stolni vikar Gašper Rokavec — vnet zagovornik tlačenega ljudstva... Generalni vikar Jurij Dra- golič — bi rajši umrl, kakor zatajil svoje prepričanje... Vitez Era- zem Scheyer — eden naših najpogumnejših deželanov... Pisar dežel- nih stanov Matej Klombner je prvi boritelj za pravo Kristusovo vero v Ljubljani... In kanonik Primož Trubar —«

»O gospodu Trubarju sem pa že slišal mnogo dobrega,« je pre- kinil škofa baron Ungnad. »Pravili so mi, da je za njegove krepke pridige v domačem jeziku vsaka cerkev premajhna.«

Poveljnik je Trubarju pristrčno stisnil desnico.

»Tako je. Resnico so vam povedali,« je pritrdil škof.

Ugnadov samozavestni »poveljniški« pogled se je srečal z resnim Trubarjevim. Moža se seveda nista zavedala, da bo nekoč njuna zveza rodila slovenskemu in hrvatskemu narodu — bogato slovstveno žetev.

8. poglavje

Počasi, sključen pod težo velikega polnega koša, je stopal gvardijan frančiškanskega samostana, Madjar oče Ivan, skozi Bršljin. Opiral se je na močno drenovo gorjačo in izpod čela z žarečimi očmi motril može, ki so po dnevnem delu sedeli na klopih pred svojimi kočami in čakali, da jih ženske pokličejo k večerji.

»Vrag naj jih pobere!« je sam pri sebi godrnjal pobožni gvardijan. »Nalašč sem izbral pozno uro — že po sončnem zatonu — za svojo vrnitev. Izogniti sem se hotel zijalom. Ali je treba, da vedo, koliko mlioščinskega masla sem nabral od Trebnjega do Bršljina? Jutri ga poverem po Straži, Prečni in Bršljinu. Prepričan sem, da ga dobim v Bršljinu polovico manj kakor drugokrat. Tile Bršljinci so postali zadnja leta kar sumljivi. Pozna se jim, da so kapiteljski podložniki. Vsa uporna je ta drhal. No, le naj me poizkusijo prikrajšati pri spomladanski beri! Vse hudiče jim naženem na vrat!«

S tem pobožnim naklepom v srcu je sveti mož z gorjačo nagnal nekaj smrkavih in umazanih otrok, ki so prihiteli, da duhovniku poljubijo roko.

»Že dobro! Umijte se prej!« jih je nahrulil.

Po cesti je za menihom prigalopirala kavalkada tujih gospodov in stražnikov.

Gvardijan se je postavil na rob ceste in se ozrl... Prva dva sta duhovnika — je ugotovil po korarskih križcih na prsih — korarja. Morda obisk iz Ljubljane? Prošt Kolpekh je bolan. Obisk mu najbrž ne bo dobrodošel.

Nadaljeval je pot za kavalkado, ki se je zakadila v Rožni hrib.

Vendar pred dvignjenim mostom ni klical vratarja, da bi mu odprl mestna vrata, ki jih je za tujo kavalkado že zaprl. Pobožni mož je krenil ob jarku na Loko, kjer ga je čakal samostanski čoln. Ni maral, da bi mu meščani z očmi tehtali bero.

Drugega dne se je že ob zori raznesla po mestu novica: Iz Ljubljane je prišel cerkveni vizitator!

Marsikomu je zastal dih od strahu, saj so prišle tudi do Novega mesta že vesti o strašni inkviziciji, ki jo je uprizarjala visoka duhovščina v sosedni Italiji in Španiji. Tudi na Dunaju in v Gradcu so baje že pomorili nekaj ljudi, ki zagrizenim katoličanom niso bili po godu. Obglavili so jih, nekatere pa sežgali na grmadi. Koliko jih je že pomrlo po ječah, pa nikoli nihče ni zvedel.

Na vse zgodaj je planil v Gričarjevo skladišče pek Krajec in razburjeno šepetal prijatelju na uho:

»Jakob! Skrij tiste nemške luterske knjižice, ki si mi jih nekoč posodil! V proštijo je sinoči prišel vizitator iz Ljubljane. Kdo ve, kakšnega vruga nam zagode. Morda bodo preiskovali po hišah znanih luteranov.«

Gričar je mirno odgovoril:

»Ne boj se! Vajen sem ravnati s takšnimi rečmi. Pri meni e bodo nič našli.«

Prijatelj je pomirjen odšel.

Mladi trgovec pa je stopil iz skladišča v prizidek, kjer sta si bila z Ano uredila prijazno pisarno. Z dvema korakoma je bil pri edinem oknu s široko okensko polico. Pritisnil je na skrito vzmet in povlekel polico k sebi. Zdrsela je in pod oknom se je pokazala v zidu precej prostorna odprtina. V njej je bilo nekaj manjših knjižic, na desni strani pa večja knjiga — Lutrova biblija.

Gričar jo je pozdravil z nasmeškom.

»Moje edino razkošje!« si je mislil. »Ne boste mi ga zavohali!«

Previdno je porinil polico nazaj — nihče bi ne mogel slutiti, da se premika. Položil je nanjo še črnilnik s posipalnikom in kup trgovskih računov iz stiškega samostana, ki jih je vzel s pisalne mize. Le on in Jörg Pimperli, ki mu je še vedno gospodaril na Griču, sta vedela za skrivni predal. In Ana, seveda.

Gričar je snel s kljuke svojo čepico, zaklenil pisarno in skladišče, stopil na dvorišče in zaklical proti prvemu nadstropju:

»Ana!«

»Takoj!« se je oglasila in že pritekla na hodnik. Njen obraz je postal po porodu — za novo leto je podarila možu lepega zdravega dečka — bolj poln. Prav tako se je zredila v telo. Pepelnatoplave kite ji niso več visele po hrbtu, ampak so ji kakor svetla zlata krona objemale glavo. »Kaj bi rad, Jakob?«

»Ko Matej in Tevž pozajtrkujeta, naj znosita pet zabojev za Metlika pred skladišče. Vrnem se takoj!«

»Prav.«

Odhitel je skozi vežo in navzdol po trgu. Na desni strani trga, že proti koncu, je poleg porušene hiše Matije Drgetaja stala večja zidana enonadstropna hiša s širokim vhomom in močnim poševnim podpornim zidom v pritličju. To je bila hiša plemiča Erazma Scheyererja, zelo vplivnega deželana, lastnika gradu v Soteski in požrtvovalnega luterana. V njegovi hiši, v prostorni lopi na dvorišču, so se shajali novomeški luterani vsak večer k branju evangelija. Kadar je prišel predikant s Hmelnika ali župnik iz Toplic, ki je bil tudi luteran, so Novomeščani poslušali poleg evangelija tudi pridigo. Na koncu pa so si vsi zapeli kakšno nabožno pesem.

»To naše shajanje mora seveda prenehati, dokler traja vizitacija,« si je mislil Gričar, ko je stopil v široko vežo. Krenil je po stopnicah na levo in potegnil v prvem nadstropju za zvonec.

Stara dekla, ki je prišla odpirat vrata, je položila prst na usta:

»Psst! Milostljiva gospa še spijo.«

»Najbrž jih je moj zvonec zbudil. Povejte gospodu, da prinašam zelo važno vest. Odlaganje bi nas spravilo vse v veliko nevarnost.«

»Milostljivega gospoda ni doma. Odšli so že ob zori na lov.«

»Potem prosim, da me sprejmejo milostljiva gospa.«

Nekaj trenutkov pozneje je mlada gospa Scheyerjevka, žena Jurija Scheyererja in snaha vnetega luterana Erazma, sprejela trgovca Gričarja. Bila je še v porodni postelji — pred petimi dnevi je rodila sina Abrahama.

Gričar ji je kratko sporočil nevarnost, ki je pretila vsej novomeški luteranski srenji.

Mlada gospa pa se ni prav nič razburila. Nasmehnila se je in mirno pojasnila:

»Naša hiša je last mojega tasta, deželana in plemiča Erazma Scheyerja. Nobena komisija nima pravice, stopiti čez naš prag. Kar mirni bodite, Gričar! Sicer pa vam lahko zaupam, da smo sinoči prejeli iz prošnje pisemce s sporočilom, da je došel gospod Pavel Wiener, dekan novomeškega kapitlja, kot cerkveni vizitator za nekaj dni v Novo mesto in nas želi obiskati. Gospod Wiener je namreč član deželnih stanov in dober znanec mojega tasta. Poleg tega je — ampak ne smete me izdati, da sem vam to povedala! Povem vam le, da vas pomirim in da novomeški luterani ne bodo te dneve nič takega storili kar bi gospoda Wienerja spravilo v mučen položaj. Torej — gospod vizitator je — skrit luteran!«

Če bi treščilo pred Gričarja, bi ne bil bolj iznenaden, kakor je bil ob tej novici. Zdaj je razumel, zakaj je Scheyerjevka njegovo novico tako mirno sprejela! Prvič ji ni povedal nič novega in drugič: vizitator — luteran! Saj to je — to je —

»Ha, ha, ha! Naj mi oprostijo, milostna gospa! Ampak to je zares smešno! Ha, ha!«

»Kaj ne, da je? Saj sva se midva s soprogom tudi smejala. Moj soprog je rekel: »To je škof Kacijanar skuhal našim vnetim denunciantom, očetom frančiškanom.

»Njihov gospod soprog imajo prav. Mi vsi pa bomo pomagali, da se bodo ti novomeški kutarji-prosjaki, ki bi nam radi spravili inkvizicijo na vrat, kar pošteno osmešili. Kaj mislijo, milostna gospa, kako naj se lotimo te zadeve? Oni so vedno iznajdljivi v takih rečeh.«

Hudomušen smehljal je izpreletel obraz mlade Scheyerjevk. Njene poredne oči so se zasvetile.

»Veste kaj? Frančiškani so zatožili Novomeščane, da ne hodijo v cerkev in morajo duhovniki maševati v praznih cerkvah. Zdajle ob sedmi uri bo imel gospod vizitator pridigo in mašo v kapiteljski cerkvi. Ali ne bi bilo imenitno, če bi se te maše udeležilo vse Novo mesto? Katoličani bodo že tako prišli polnoštevilno.«

»Ho! Imenitno že — ampak luterani ne hodimo k maši.«

»Ako bi vsakemu razložili, da gre le za potegavščino zaradi ovađstva frančiškanov, bi prišli vsi. Ali ne?«

»Saj res, tako se bo dalo napraviti. Dobro so si izmislili, milostna gospa. Moram kar hiteti, da obvestimo vse mesto.«

Uro pozneje se je zgodilo čudo: Novo mesto je oživelo kakor mravljšišče, če udariš s palico po njem. Vse prodajalne, gostilne in delavnice so se zapirale in vsi meščani so s polnoštevilnimi družinami zapuščali domove in se praznično oblečeni vzpenjali od vseh strani h kapiteljski cerkvi. Tudi mnogo vojakov, posebno oficirjev je bilo vmes.

Cerkev se je polnila in polnila. Že so se ljudje počeno prerivali, da so si priborili vstop. Na koru sta organist in učitelj razvrstila učence kapiteljske šole, da bi pri maši odpevali duhovniku. Cerkev je bila že tako polna, da so ljudje stopali na stopnice stranskih oltarjev in kora. Zasedli so spovednice in se gnetli na stopnicah prižnice. Pritajen smeh je šel po cerkvi, ko je nek burkež prislonil od zunanje cerkvene strani lestev in pogledal skozi odprto cerkveno okno. Naposled se je pred vhodom nabralo toliko ljudi, da ni nihče več mogel prodreti skozi gnečo.

Zvon je oznanil začetek maše, ko je pred vhod prisopihal gvardijan o. Ivan. Začudeno je obstal pred steno ljudi, ki je obdajala vhod.

»Cerkev je prazna, pa ne moremo noter,« se je oglasil zbadljivi Korneder. Sedel je na kamnu pred cerkvijo že takrat, ko je bila cerkev res še prazna. Poln klobuk nabranega denarja je pričal, da »verniki« to pot niso skoparili z miloščino.

S strupenim pogledom je gvardijan premeril Kornedrov klobuk. Rekel seveda ni nič.

»Pustite ga v cerkev, da bo lahko poročal Ferdlnu, kako je prazna!«

Ljudem je vstajala kurja polt ob predrznem govorjenju prekrščevalskega miloščinarja. Gvardijan je divje blisnil s pogledom izpod čela na berača... Vražji dedec prekrščevalski! Izpulil bi mu jezik! Odkod ve, da sem hotel poslati poročilo kralju na Dunaj, ker mi škof Kacijanar ni nič odgovoril?...

»Velečastiti naj gredo za meno!« se je ujezila pobožna gospa Kramarica in odločno sunila s komolci v gnečo: »Prosim, prostor za gosпода gvardiana!«

Ljudje so se ozirali, umikali, smejali.

»Ali jo je najel?« je polglasno vprašal šaljivi ključavničar Luka, ki je stal med vrati. Umaknil se je, ampak tako, da je Kramarico in potisnil v stran, gvardijana pa pahnil naprej, da je priletel ob široki hrbet usnjarja Primoža Vojske.

»Prekleti kutar!« je pritajeno zarenčal nanj bojevití usnjar, ko se je ozrl. Potem se je brž zopet okrenil proti prižnici, kjer se je vizi-

tator Pavel Wiener že dalj časa zaman trudil, da se med ljudmi, ki so stali na stopnicah, prerine na prižnico.

Zdajci se je s korarskega sedeža ob strani glavnega oltarja oglasil raskavi glas kanonika Jurija Keclja, ki je bil na glasu odločnega in spretnega, nekoliko grabežljivega gospodarja. Bil je zelo premožen in je kapitulju večkrat posojal velike vsote, za katere mu je prošt Kolvek zastavil že več velikih kmetij. Kot duhovnik ni bil priljubljen niti pri katoličanih, niti pri protestantih. Za svoje duhovniške posle se je bolj malo briga, saj mu obširna posestva niso pustila časa za to. Ker je bil močno zadirčen in je slovel po svojih nečednih denarnih poslih, se ga je vsak rad izogibal. V Ljubljano je prišlo že več pri-
tožb zaradi njega.

»Slabo vest ima. Rad bi se mi prikupil z uslužnostjo,« si je mislil Wiener, ko je zaslišal njegov glas izza oltarja:

»Ljudje božji! Pomaknite se s stopnic na prižnico, da bodo gospod vizitator mogli mimo vas!«

Nasvet ni bil slab.

Res se je kmalu nato pokazal Pavel Wiener na prižnici. Gričarju, ki je stal z Ano sredi cerkve, se je zdelo, da so se vizitatorju zasvetile oči od zadovoljstva, ko je zagledal pred seboj do zadnjega kotička natlačeno cerkev. V resnici je Wiener takoj spoznal spletko svojih novomeških somišljenikov in sklenil, da jo v svojem vizitatorskem poročilu temeljito izrabi v osramotitev nasprotnikov.

Za snov svoje pridige si je izbral priliko o Kajnu, ki je zaklal brata Abela in ga daroval bogu v žgalni dar. Primerjal je Kajna brezvestnim stremuhom, ki žrtvujejo najboljše ljudi, da preko njihovih trupel dosežejo svoje sebične namene.

Wiener je bil zelo dober govornik. Vsi so pridigo razumeli. Pri cerkvenih vratih je nastalo šepetanje in oči vseh tam okrog stoječih so se kakor na povelje obrnile v gvardijana... Kaj bi togotni Madjar v tistem trenutku dal za to, da ga ne bi bil »vrag zanesel v cerkev« — kakor se je sam pri sebi jezil.

S prihuljenim pogledom iz svojih črnih oči je ošvignil pridigarja in si mislil: »Le počakaj, luterski skrivač! Kadar bo tvoja mera polna, ti zlomimo tilnik!«

Skozi odprta okna Gričarjeve spalnice je prihajal dih prve pomladne sapice. Zastori na oknih so se majali. Med njimi je medlo sijal v sobo svit zvezdnatega neba.

Ana je ležala z odprtimi očmi poleg svojega moža. Danes se je zopet pokazal tak, kakršnega je imela najbolj rada: pogumen, odločen, požrtvovalen, ne tako vsakdanje trgovski, obseden na dobiček, na denar, na bogatitev. Saj mu je denar letel kar sam na kup! Tri leta so minila, odkar si je ustanovil trgovino, pa je že govoril o tem, da bo treba dozidati novo skladišče. Namesto enega pomočnika je imel zdaj tri: enega v manufakturnem oddelku, kjer je delal tudi sam, dva v špecerijskem, kjer je imel tudi učenca.

Ana je že od svoje nosečnosti vodila zgolj pisarno. Dva hlapca sta skrbela za prevažanje blaga. Dva para močnih konj in pripraven trgovski voz si je Gričar v ta namen nabavil. Preskrboval je z blagom vojaška skladišča v Novem mestu, Črnomlju in Metliki. S špecerijskim blagom je bilo treba oskrbovati tri vojaške kuhinje in dve oficirski mizi: eno na trgu v Švarcovi gostilni, drugo v Židani ulici v gostilni Marka Mihača. Mnogo mnogo denarja se je zadnje čase stekalo iz vseh teh podjetij v Gričarjevo blagajno.

In vendar — ali je bil zadovoljen, srečen? Vedno je še tako nemiren, vedno na lovu za dobičkom. Morda je srečen zdaj, ko ima sina naslednika?

»Najin sinček! Moje zlato zlato dete!«

Ana se je oprla na komolec in strmela proti zibelki svojega otroka.

»Zakaj ne spiš?« se je za njenim hrbtom oglasil Gričar.

»Razmišljala sem o najini sreči,« je tiho odgovorila in se zopet vlegla. Z roko je tipala za njegovo roko, jo našla in pogladila. »Povej, Jakob, ali si srečen?«

»Seveda sem. Zakaj bi ne bil? Ali ti nisi srečna?«

»Sem. Zelo zelo sem srečna, zdaj — ko sem ti rodila sina, najinega Adama.«

»Prej nisi bila?«

Molčala je nekaj časa. Potem je izpustila njegovo roko in zašepetala:

»Ne. Vedno me je preganjal strah, da ne bom imela otroka — več kakor dve leti! Priznaj, da je tudi tebe že skrbelo!«

»No, ne rečem, da bi ne bil nikoli pomislil na to. Človek hoče vendar vedeti, za koga se trudi in peha od zore do noči! Ali ne?«

»Da. Vedela sem, da je tudi tebe skrbelo, čeprav mi nisi nikoli nič rekel. Hvaležna sem ti, da si tako dober z menoj, Jakob!«

»Kaj vendar govoriš! Spi zdaj! Jutri morava zgodaj vstati, če se hočem odpraviti po blago na Reko.«

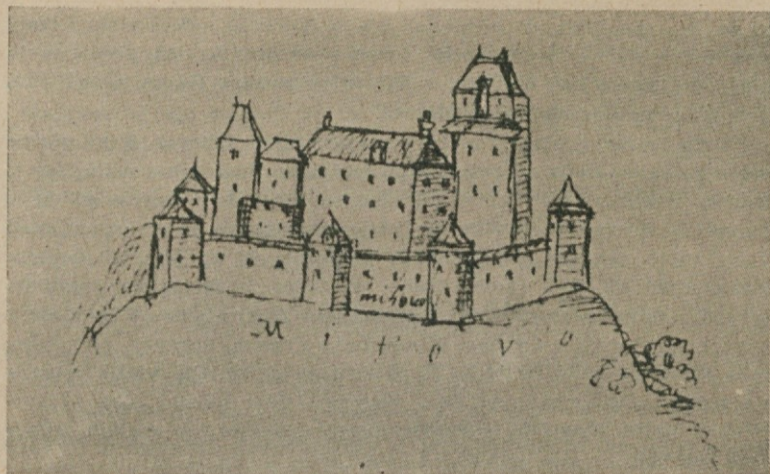
Brž je pograbila njegovo roko in si jo pritislila na ustne.

»Najboljši človek si, kar jih poznam,« je zašepetala.

»Ne delaj svetnika iz mene! Luterani smo svetnike odpravili,« se je smejal. Pomislil je na sestro Urško, na svoj lov za dobičkom, na trdosrčno izterjavo dolgov, ki so jih pri njem napravili siromaki... Ali je to dobrota? Dostavil je: »Saj ne veš, kakšen sebičnež sem. Zdaj pa lahko noč!«

Obrnil se je na drugo stran in kmalu je njegovo globoko dihanje oznanjalo, da je zaspal.

9. poglavje

V začetku leta 1547. je bilo v Gričarjevi hiši veliko razdejanje. Zidarji so bili tu že od poletja prejšnjega leta. Postavili so zunaj na dvorišču zopet novo veliko obokano skladišče, vrh njega pa lepo stanovanjsko nadstropje, ki je bilo do novega leta končano in očiščeno. Takoj po novem letu so se Gričarjevi vselili v novo stanovanje, ki je bilo pravzaprav namenjeno Gričarjevim trgovskim uslužbencem. Te so začasno nastanili v novem skladišču, kajti treba je bilo podreti leseno prvo nadstropje v sprednjem delu hiše in ga nadomestiti z zidanim. Veliko dvorišče je dobilo v pritličju krog in krog krasno kamnito stebrovje z obokanimi hodniki — arkade, kolikršnih ni bilo v nobeni drugi novomeški hiši. Enake arkade so postavili v prvem nadstropju. Obokani stebrični hodniki bi delali čast vsaki graščini.

»Gričar je že neizmerno obogatel,« so govorili ljudje.

In niso se mnogo motili. Pred Gričarjevo hišo in navzdol ob zgornjem robu trga so stali skoraj vsak dan po trije, štirje tovarni konji,

ki so jim nakladali ali razkladali blago. Večkrat v tednu sta čakala tam Gričarjeva četverovprežna tovarna vozova, ki sta prepeljavala blago v Črnomelj ali Metliko, v Kostanjevico ali v Krško, včasih tudi kam dalj na Hrvaško ali Štajersko.

Toda promet z blagom ni bil edini Gričarjev dohodek. Prav znatne vsote so prihajale v njegov žep po izključno denarnih poslih. Ker v Novem mestu ni bilo bank, kakršne so tedaj bile morda komaj v največjih evropskih mestih, so ljudje shranjevali in si izposojevali večje vsote denarja pri trgovskih podjetjih, ki so bila na dobrem glasu. Tako so imeli svoje račune pri Gričarju skoraj vsi zemljiški gospodje novomeške okolice: Ruessenstein s Hmelnika, Villanders z Otočca, Grabenski z Grabna, Mindorfer s Poganc, Scheyer iz Soteske, celo Turjačan iz Žužemberka je po svojem upravitelju vložil precejšnjo vsoto v Gričarjevo podjetje. Ker je Gričar zalagal njegovo graščino z najrazličnejšim trgovskim blagom, sta bila v stalnih trgovskih odnosih.

Marsikdo bi se čudil, če bi smel pogledati v knjige, ki jih je vodila Ana Gričarica. Videl bi, kako se je v tem ali onem računu preobrnilo »dobro« v »breme« in je iz imetka počasi nastajal dolg. Tako je hmelniški Ruess pl. Ruessenstein bil pri Gričarju že precej zadolžen in mu je v zmanjšanje svojih dolgov ponudil vinograd na Trški gori, ki je bil bliže Griča, kakor Hmelnika. Gričar je vinograd z veseljem sprejel, ker si ga je že nekaj let želel, in črtal Ruessu del dolga.

»Kaj pa bo z Mindorferjevim dolgom?« je zaskrbelo Ano. »Za lansko leto niti obresti ni plačal.«

Gričar je zamahnil z roko:

»Žiga Mindorfer mi je obljubil, da plača ves dolg, ker bo letos prodal Pogance Ivanu Lenkoviču. Za tista dva tisočaka, ki mi jih bo vrnil, postavim novo gospodarsko poslopje na Griču in kupim nekaj gozdov od Villandersa. Pravi, da ima preveč gozdov. Dokupil jih je k svojemu fevdu le zaradi lova. Vzhodno od Banofa mi stiški menihi ponujajo nekaj lepih njiv. Morda kupim še tiste, ker so prav blizu našega vinograda.«

Ana je prikimala. Najvarneje se je nalagal denar v zemljo, to je vedela.

Zunaj je bilo slišati po snegu capljanje otroka. Ob vrata pisarne je butnil štiriletni Adam in jih odprl:

»Mama! Dva gospoda sta razjahala pred hišo in dva hlapca s puškami in sulicami. Menda pridejo k nam.«

»Ali jih poznaš?« je vprašal Gričar.

»Ne, niso še bili pri nas.«

Ana je vstala. Njen obraz je bil smrtno bled. Nemški, da otrok ne bi razumel, je zašepetala možu:

»Jakob! Prišli so pote — zaradi vere! Skrij se, lepo te prosim! Vzemí konja in beži na pristavo!«

Noge so se ji tresle od strahu. Vendar se je premagala in stopila skozi vrata proti veži. Gričar je planil mimo novega skladišča in se prihulil za kupom starega lesovja, ki so ga zidarji zmetali iz prvega nadstropja. Slišal je Anin krik:

»Jezus! Oni so!«

Ozrl se je, obstal kakor okamenel... Zvil se je in iz grla mu je bruhnil glasen krohot:

»Ha! Ha! Ha!«

Pritekel je čez dvorišče nazaj. Žena je enega izmed gospodov že pristrčno objela. Bil je njen boter — trgovec Cvekelj.

Drugi pa — Gričar mu je z obema svojima stiskal roko — je bil kanonik Primož Trubar. Tudi Ana mu je podala roko in povabila:

»Prosim, pridita, gospoda! Pri nas je vse narobe. Kar za menoj!«

Peljala ju je čez dvorišče in po zasilnih stopnicah v prvo nadstropje dvoriščne stavbe. Kot dobra gospodinja je Ana gostoma najprej postregla v svoji prijetni sprejemnici, potem je prisedla in prisluhnila razgovoru svojega moža z dragima znančema.

»Kako je zdaj v Ljubljani?« je vprašala Trubarja, ko je Cvekelj nehal pripovedovati o potovanju po zasneženi Slovenski krajini.

»Slabo, draga gospa. In kaže, da bo še slabše. Naslednik našega pokojnega Kacijanarja, škof Urban Textor — Tkalčič je menda njegovo pošteno slovensko ime — je začel kazati svoje pravo lice. Nahujskan od vseh strani, me je poslal v Št. Jernej — kmetovat,« je odgovoril Trubar. Pogladił si je kratko kodrasto brado in pomežiknil Cveklju.

Ana je pogledala od enega do drugega in vprašala:

»Ali res?«

Trubar je skomignil z rameni:

»Rekel je, da je tam župnijsko gospodarstvo v neredu. Poveril mi je šentjernejski vikariat, da spravim v red, kar je treba.«

»Nekaj kuhajo na Dunaju, se mi zdi,« je Cvekelj tiho pritaknil. »Previdni bomo morali biti.«

Trubar je prikimal predse.

Če bo šlo tako dalje, se bom moral od svojih rojakov kmalu spet posloviti,« se mu je odtrgalo od srca.

Gričar se je zganil. Zbal se je za Trubarja, ki je že takrat slovel kot najboljši slovenski pridigar. Tolažilno se je pogovarjal:

»Naj ne bodo preveč črnogledi, velečastiti! Ako bi potrebovali pomoč — Novo mesto je po večini na njihovi strani. Če bi jih kdo preganjal, naj se kar k nam zatečejo! Če se bojijo izdajalcev v mestu — tudi teh imamo nekaj — jih bodo pa naši somišljeniki Scheyerji na gradu v Soteski ali tudi Turjačani v Žužemberku radi sprejeli. Povsod dobijo zanesljive ljudi, ki jih bodo oteli pred preganjalci.«

Trubarjevo resno obličje se je zjasnilo.

»Da. Hvala bogu, da je zdaj že povsod dovolj pravih kristjanov. Upajmo, da kmalu dosežemo, kar so dosegli drugod po nemškem cesarstvu: svobodo verskega prepričanja.«

»Lepo bi bilo, če bi ljudje živeli v miru med seboj,« je vzdihnila Ana.

Služkinja Micka je pogledala v sobo in vprašala:

»Gospa, ali smem prinesiti Martka v sobo? Strašno sili k njim.«

»No, daj ga sem in pripravi malico zanj!«

Dekla je prinesla v sobo dve leti staro dete, Gričarjevega drugorojenega sina Marta. Fantek je imel okrogel obrazek, obdan od gostih zlatih kodrčkov. Lasišče mu je segalo tako globoko v čelo, da so se mu kodrčki povešali prav na obrvi. Njegove oči so bile rjave kakor materine, le pogled je bil čudno nemiren. In hodilo dete še ni, čeprav je že dopolnilo dve leti. Izpod krilca sta gledali dve slabotni ukrivljeni nožici. Tudi govoriti otrok še ni znal.

»Mam — mam — mam!« je brbljal in iztegnil ročice z dolgimi prstki k materi.

Trubar in Cvekelj sta se spogledala s kratkim prestrašenim pogledom... bebec! — je rekel njun pogled — Bejav siromak! Uboga mlada mati! Ali se zaveda svoje nesreče? O, bog! Koliko bolečin bo še prestalo njeno srce!

Ana ni opazila nemega razgovora obeh gostov. S srečnim nasmehom, polnim materinske ljubezni je gledala malemu Martu v obrazek in si postavljala otroka v naročje. Detetu pa so klecnile nožice in skrilo je težko glavico na materine prsi.

»Mam — mam — mam!« je blebetalo.

Jakob Gričar je ujel prestrašeno spogledovanje obeh gostov in — razumel ga je. Stisnil je tanke ustne, poveshl glavo in vzdihnil.

Vzdihnil je tudi Trubar in z njemu lastno resnično pobožnostjo bogu vdano tiho izpregovoril:

»Vsak človek mora nositi svoj križ.«

Ana, ki ga ni razumela, ga je pomilovalno pogledala in potolažila:

»Tudi za njih bodo še prišli boljši časi, velečastiti.«

V dno duše pretresen, je Trubar povesil pogled na svoje visoke jahalne škornje. Ni se upal pogledati Ani v oči... Kdaj bo treščilo spoznanje v to ubogo, nič hudega slutečo ženo?

Dve leti pozneje.

Na Gričarjevem vrtu so zorele prve češnje. Ana je vstala s klopi, kjer se je grela na soncu, in stopila mimo kupa peska, s katerim se je igral mali Mart. Pripognila je češnjevo vejo k sebi in si natrgala pest češenj. Sedla je zopet na klop k otroku in ga poklicala:

»Mart! Pridi k mami!«

Otrok jo je pogledal, se nasmehnil in zalepetal:

»Mamamam — — lala — bab!«

Izpustil je leseno žlico, s katero je presipaval pesek, se s težavo skobacal kvišku in se z gugajočimi koraki zaletel proti materi.

Izluščila je koščico in dala otroku češnjo v usta. Mart je prikimal s kodrasto glavico, ki se mu je nekako težko zibala na tankem vratu. Obrnil se je in s težavo odkoracal po peščeni vrtni stezi:

»Mamamam — — lala — bab!« je zablebetal.

Že nekaj mesecev — vedno isto... Kdaj bo začel razločno govoriti? Drugi otroci njegove starosti že govorijo kakor odrasli... Adam je bil star dve leti, pa je znal že vse razločno povedati. Ta pa... Kaj je s tem otrokom? Ali se mu noge ne bodo zravnale? Bile so še vedno zvite. Pri hoji — shodil je šele pred štirinajstimi dnevi — je udarjal s kolenom ob koleno in v bokih se je gugal z ene strani na drugo kakor raca. Glavo je držal sklonjeno naprej, kakor da bi mu bila pretežka. Jokal ni skoraj nikdar. Prijazno se je smehljaj, toda njegov nemirni pogled se je malokdaj ustavil na kakšnem človeku. Le kadar je mater zagledal, so se mu oči zasvetile v zadovoljstvu, rjave oči, obrobljene z dolgimi, črnimi trepalnicami. Nos ni bil Gričarsko orlovski, ampak kratek, širok in top, na koncu navzgor zavihan. Ustnice je imel otrok nabrekle in blede, držal pa jih je vedno nekoliko razprte, vedno v nasmešek raztegnjene. Ves drugačen je bil kakor njegov dve leti starejši bratec Adam.

Ana je pogledala za starejšim sinom, ki se je igral sredi vrta poleg vodnjaka... Da, Adam je bil zdrav, lep otrok.

Ampak Mart! Kaj je s tem ubožčkom? Ali je bolan?

Skrb se je oglasila v Aninem srcu.

Bum! — — Bum! — — Bum!

Trije streli iz trdnjavskih topov so pretresli ozračje.

Turki!

Ana je skočila s klopi. Ozrla se je na levo: na Rožnem hribu je vstajal steber dima! Na desno: Miklavž, Jera — povsod že gore grmade!

Pograbila je Marta, ki je racal proti vodnjaku, ga dvignila, prijel Adama za roko in stekla proti izhodu, planila čez Rožno ulico in skozi visoka vrata domačega dvorišča. Vsa zasopla je z otrokoma pri-tekla skozi temni, obokani prehod na sprednje dvorišče, vse zastavljeno z vedri apna in barve — pleskali so že dozidano prvo nadstropje sprednje stavbe.

Jakob je zaklepal pisarno. Na glavi je imel železno čelado, na prsih vrh usnjenega telovnika svetel oklep. Ozrl se je na ženo in ji pokimal:

»Zdaj so pa tukaj!«

Poslovodja Matej Vrbič je pritekel iz skladišča s svežnjem ključev in planil skozi vežo, da zaklene obe prodajalni. Nekaj drugih uslužbencev se je s preplašenimi obrazi nagnetlo iz skladišča na dvorišče.

Gričar je pomolel ženi ključe pisarne:

»Tu jih imaš, žena! Naroči deklam, naj znosijo nekaj hrane v kletno skladišče in umaknite se vanj, če bi Turki začeli streljati s kanoni. Pošlji nam opoldne nekaj jedi na utrdbe! Janček! Ti ostani pri gospe!« je zapovedal svojemu trgovskemu vajencu. Potem je položil blede Ani roko na ramo in jo potresel: »Kar brez skrbi, Ana! Novomeške utrdbе so doslej vzdržale vsak turški naval. In vojaštva je zdaj v mestu, da še nikoli ne toliko.« Pomirjevalno je potrepljal ženo po rami in ji prišepetal: »Saj si moja hrabra ženka!« Nato se je obrnil k uslužbencem: »Fantje, zdaj pa kar z menoj! V mestni orožarni bomo dobili puške, meče in vse kar bo treba. Zbogom, žena! Adam, priden bodi in mamice se drži! Ana, pripravi prostor za begunce iz okolice! Zbogom!«

V veži se je še enkrat obrnil in pomahal z roko. Mimo njega je pritekel poslovodja in izročil Ani ključe skladišča in prodajalne.

»Zbogom, gospa!«

»Zbogom, Matej! Pazite na gospoda!«

»Bom, gospa. Brez skrbi naj bodo!« Tekel je za drugimi.

Brez skrbi! Katera žena bo zdaj v mestu brez skrbi?

Toda potlačila je strah v svojem srcu. Zagledala je dekle, ki so prišle — kravja dekla Tona iz hleva, pesterna Micka in kuharica Katra iz dvoriščne stavbe — in preplašeno gledale gospodarico... Pogum! Mir! Mir za vsako ceno, da ne napravi brezglave zmešnjave v hiši!

»Katra! Kosilo bo treba danes nesti gospodu in uslužbencem na utrdbe. Nesla ga bo Micka in spremil jo bo Janček, da bosta hitreje našla naše ljudi. Tona in Micka! Vedve znosita zdaj vse fantovske reči, obleke in posteljnino in vse njihovo pohištvo v staro skladišče poleg trgovine. V izpraznjeno novo skladišče pa nanesita slame s poda za begunce iz okolice. Janček, pomagaj jima!«

Res so bili Anini ukrepi potrebni. Že četrto ure pozneje so pridrevili po Židani ulici prvi begunci na trg. Mestni svetovalec, stari gospod pl. Raab je prevzel dolžnost, da porazdeli begunce po hišah in po dvoriščih. Čeprav so bile vse hiše v mestu prenapolnjene z vojaštvom, je bilo treba najti prostora za ljudi, ki bi bili tam zunaj mesta zapisani strašnemu pokolu ali nič manj groznemu suženjstvu.

Že je stal stari »kvartirni mojster« Raab v Gričarjevi veži:

»Gospa Gričarca! Prosim, naj vzamejo pod streho begunce iz Bršljina in z Melarjeve pristave! Če ni v hlevu prostora, naj priklenejo živino na vrtu!«

»Prav, gospod Raab.«

Stari Raab je tekel dalje.

»Pospravite vse vozove iz kolarnice, da bo dovolj prostora za ljudi!« je zapovedala Ana deklam. Sama je šla z otrokoma za Katro, ki je kuhala že v novi, trdno obokani kuhinji v novo sezidanem prvem nadstropju sprednje stavbe. Zaklenila je vrata nad stopnicami in postavila Marta na tla. Prijela je vedro, polno barve, ki so jo bili pleskarji pozabili sredi hodnika in odnesla vedro in čopiče po hodniku v shrambo. Vzela je metlo in pomela hodnik in široko predsobje. Iz kuhinje je prinesla polno naročje deščičnih odrezkov in jih stresla v predsobju na tla.

»Tukaj imata lepe deščice, pa se igrata!« je rekla otrokoma in zaklicala v kuhinjo:

»Katra! Poglej včasih, kaj delata otroka in daj vsakemu jajce za predjužnik! Zakleni za menoj vrata!«

Odšla je in skozi vrata z gosto železno mrežo pokimala Katri, ki je zaklenila za njo.

Ko je prišla Ana po stopnicah navzdol, so že prihajali po veži prvi begunci. Ženske s culami so vodile otroke. Možje z živino, obloženo z vrečami, so prihajali z vsakovrstnim orožjem v rokah: z vilami, sulicami, nasajenimi kosišči, malokateri s puškami in pištolami.

S ceste je prihitel za njimi mladi Scheyerjev lovec Andrej:

»Vsi možje na utrdbe! Za menoj!«

Odvedel jih je čez trg proti Dolenjim vratom, kjer so pričakovali najhujši pritisk ob prvem navalu.

»Od kod ste?« je Ana vprašala ženske.

»Iz Bršljina.«

»Pojdite za menoj!«

Peljala je ljudi čez dvorišče in skozi prehod na zadnje dvorišče. Pokazala jim je kolarnico, kamor so dekleta že nanašale slamo.

»Živino pripnite tod na stebre ograje, lahko jo privežete tudi na vrtu tu čez ulico, nasproti dvoriščnih vrat. Ako boste hoteli kaj kuhati, prosim, ne zažigajte tukaj nobenega ognja, da ne nastane požar! Pridite na sprednje dvorišče. Tam bomo kuhali za vas. Izberite štiri ženske, ki bodo nosile vodo iz vodnjaka na vrtu v podstrešne čebre, da nam Turki ne zažgo streh nad glavami!«

»Bomo že vse naredile, gospa!«

Ana Gričarica se je vrnila. Na sprednjem dvorišču jo je že čakala skupina ljudi z Melarjeve pristave.

»Kar vas je mož, zglasite se na magistratu! Ženske znosite svoje stvari sem noter!« Pokazala je na novo skladišče, v katerem so bili poprej domači uslužbenci.

»Naša gospa so sporočili, da pridejo za nami iz Bršljina. Hlapec bo s konjem pripeljal staro gospo in otroka.«

»Že prav. Spravili jih bomo gor v naše stanovanje.«

Razen voza, ki je takoj nato pripeljal Melarjevo mater, ženo in otroke, sta se ustavila pred Gričarjevo hišo še dva voza kmeta Janeza Kovačiča. Na enem je ležala zakopana v kupu posteljnine bolna Kovačička, na drugem njeni štirje otroci, prašič, nekaj vreč žita, kurnik s kokošmi in nekaj posodja. Vsak voz je vlekel po en vol, zraven pa je bila privezana krava.

»Cela procesija voz čaka pred Gorenjimi vrati, da se zapeljejo čez most in skozi vrata v mesto. Komaj smo prišli na vrsto. Pravijo, da se Turki že valijo od Mehovega sem,« je pripovedoval Kovačič Ani Gričarici, ko jo je zagledal na dvorišču. »Gospa, dva voza sem pripeljal. Ali naj ju zapeljem naokoli? Bolno ženo imam na enem.«

»Hm, bolno ženo imate? Joj, kam pa naj jo spravim? No, pridite z menoj! Pisarno bom izpraznila, pa se lahko naselite vanjo. Prazna vozova in živino pa zapeljite naokrog na vrt!«

Ana je odklenila pisarno in s Kovačičem sta znosila vse trgovske knjige in še pisalno mizo v staro skladišče. Zaklenila je vhod v novo skladišče in še onega v staro.

»Tako, zdaj se pa kar vselite sem! Noben izstrelek vam tukaj ne more do živega. Vaša žena bo imela mir. Nekaj slame vam še pošljem, da boste vsi imeli ležišče. In naša dekleta naj vam pomaga prenesti ženo sem! Takoj jo pokličem.«

»Gospa, nikoli jim ne pozabim, kako so dobri z nami!«

Zamahnila je z roko in odhitela, da pokliče Tono.

Tako se je sukala med begunci, dokler niso bili vsi spravljani pod streho. Nastavila je še tri begunke, da so napravile sredi dvorišča ogenj in v dveh velikih kotlih skuhale kosilo za vse begunce, ki so se zatekli h Gričarjevem.

Nato se je Ana vrnila k svojima otrokoma, ki sta se medtem brezskrbno igrala v predsobju in na hodniku:

»Katra, ali bo kmalu kosilo za naše ljudi?«

»Je že, gospa. Naj pogledajo! V dva velika lonca sem pripravila vse skupaj, meso in prikuhe v enega, solato v drugega. Še po košaro grem v shrambo. Oni pa naj pokličejo Jančka in Micko!«

Komaj sta Micka in Janček s kosilom odšla, je zazvonilo po vseh novomeških cerkvah — znamenje, da so se Turki že privalili pred mesto.

Takoj nato se je streslo ozračje od zamolklega groma topov. Topovom z utrdb so kmalu odgovorili turški topovi z Grmskega griča, ne dolgo potem pa tudi že iz Ragovega loga. Vmes se je slišalo treskanje pušk...

Na Gričarjev vrt je Jurij Scheyer poslal četo strelcev in jih razvrstil za strelnimi linami za primer, da bi Turki poizkusili s konji preplavati Krko na tej strani. Prav tako je zavaroval obzidje višje zgoraj na vseh vrtovih do mestnega špitala. Vendar ni bilo verjetno, da bi Turki tvegali odločilen napad s te strani, ker je bil breg tukaj tako strm in skalnat, da je bil za konje nedostopen. Topovi, ki so jih Turki nastavili v Ragovem logu, so bili bolj lahke vrste in v mestu niso napravili prevelike škode, ker so bili izstrelki komaj za jajce debeli.

Nekaj izstrelkov je priletelo tudi v dvoriščno stavbo Gričarjeve hiše. A debelo zidovje jih je vzdržalo. Toda Ana se je bala, da ne prileti krogla skozi okno. Zato je spalnico takoj preselila v novo nadstropje sprednjega krila, in sicer v obokano sobo, obrnjeno na dvorišče in od vseh strani zavarovano.

Ko so dekle odnašale iz dvoriščnega krila postelje, je prišla Ana z Martom po hodniku in se ustavila tik okna male sobe, kjer je bila nastanjena stara gospa Melarjeva. Ana se je umaknila k zidu za oknom, da bi pustila Micko in Tono mimo. Zdajci pa zasliši razgovor stare gospe s svojo snaho:

»Kolikšni pa so Gričarjevi otroci?«

»Starejši je menda v šestem letu, mlajši pa v četrtem. Saj so ju videli, tamle na hodniku sta se igrala dopoldne.«

»Tista dva sta Gričarjeva? Ampak mlajši je menda bebec!«

»Ssst! Da, bebec je revček.«

»Joj. Pol človek — pol žival! Uboga Gričarca!«

Da, bila je zares uboga. Kako — tega obe gospe niti slutili nista...

Kar je ubogo Anino srce šele od daleč začelo slutiti, to je v tem trenutku treščilo z neusmiljeno jasnostjo vanjo: bebec!...

Neozdravljiv telesni in duševni pohabljenec! Pol človek — pol žival!...

Ko sta se dekli vrnili po posteljnino, sta dobili gospo nezavestno na tleh. Mart je še vedno stal ob zidu, kamor ga je bila postavila mati. Dekli sta priskočili gospe na pomoč, on pa je zablebetal:

»Mamamam — lala — bab!« in se nedolžno smehljal izpod gostih zlatih kodrčkov.

Tri dni so Turki oblegali mesto in ga naskakovali od vseh strani. Toda globoka Krka, strmo skalovje, debelo visoko obzidje in številni hrabri branilci na njem — vse je kljubovalo tudi najsrčitejšim naskokom.

Po treh dneh so Turki preko noči izginili. Le strašno razdejanje po novomeški bližnji in daljni okoli je še govorilo o njih. Tisto noč so gorele vse vasi naokrog, da je žarelo nebo v krvavem žaru. Mnogo ljudi in živine so Turki zajeli po gozdovih in vse deloma poklali, deloma odpeljali. Požgali so tudi Gričarjevo pristavo in sosedno Luterčo vas. Ljudje so se z živino rešili pravočasno v gozdove.

V tistem letu so Turki še enkrat preplavili Slovensko krajino. Ustavili so se tudi pred Novim mestom, toda z istim uspehom kakor prvokrat.

Nekaj tednov pozneje je bilo po sedemletnem vojskovanju na Ogrskem in v naših deželah sklenjeno s Turki premirje za pet let. Kralj Ferdinand se je zavezal, da plača trideset tisoč ducatov tributa.

»Kje jih bo neki vzeli!« je zagodrnjal slaščičar Krajec, ko je mestni bobnar razglasil nekega dne vest o pomirju in tributu.

»Kje drugod kakor iz naših žepov!« se je zadrł poleg njega stoječi usnjar Vojska.

Minilo je poletje.

Nekega dne v septembru, tik pred sončnim zatonom sta razjahala pred Gričarjevo hišo dva moža: Zagar in Cvekljev sluga Jernej. Zagar je odvezal s konja precej obširen zavoj in odšel v vežo, sluga s konjem za njim.

Gričar, ki je prišel s sinčkom Adamom z vrta čez dvorišče, je prisrčno objel tasta in naročil Adamu:

»Teci in povej mamici, da je prišel naš najljubši obisk — pa nikar ne izdaj, kdo je to, da se mamica ne bodo preveč razburili!«

»Ali še vedno trpi na srcu?«

»Še vedno. Tisti prekleti Turki so jo takrat tako razburili, da je še danes vsa blede ... Jernej, pelji konje tod skozi v hlev — saj sta tam moja dva hlapca. Ko oskrbiš živali, pa pridi gor v kuhinjo, da dobiš večerjo! Pojdiva oče!«

Stopala sta še po stopnicah, ko so se zgoraj odprla vrata in je Ana planila očetu okrog vratu. Ihtenje jo je streslo.

»No, no, dečva moja! Le mirno! Le mirno! Saj to ni nič hudega, če pride tvoj očka na obisk — ali ne?« se je šalil, jo poljubil na obe lici in skrivaj ugotovil, da je precej shujšala, odkar je ni videl. Vendar je rahločutno zamolčal svojo ugotovitev.

Odšli so v sobo za goste. Gričar je odvil tasto vrhno suknjo, Ana pa je prinesla zajca in mozeve copate, da bi si oče sezul škornje.

»Hvala, dečva! Še nisi pozabila, kako sovražim to nerodno obuvanje. Ampak ne bom si ga zdaj sezul. Imam še nujno pot.«

Segel je po zavoju in pogledal svojega vnuka:

»Zdaj pa midva — ali ne?«

Odvil je zavoj. Iz njega je izluščil lepega lesenega konjička na kolesih in pajaca iz pisanih cunj. Adamu so se zasvetile lepe, velike oči. Tako je zagrabil konja.

»Konj je zate, seveda. Pajacka pa nesí Martku!«

Adam je stisnil konja pod eno pazduho, pajaca pod drugo in se odpravil proti vratom.

»Ali se ne boš zahvalil dedku?« ga je opomnila Ana.

Na pol se je okrenil in v zadregi zamomljal:

»Hvala!«

Dvignil je roko s pajackom, odprl vrata in stekel, kakor, da bi ga izstrelil. Ana je zaprla vrata za njim.

»Zdaj, ko ni nepotrebnih ušes, naj vama hitro povem, kaj me je pripeljalo sem: Trubar je v nevarnosti! Klombner je zvedel, da na kraljev ukaz še nocoj zapro vse vodilne protestante: vse ljubljanske kanonike in nekaj meščanov, vmes menda Klombnerja. Nekateri so se poizkusili umakniti iz mesta, pa so jih biriči deželnega glavarja zavrnil. Wienerja so že dopoldne zaprli na Gradu. Trubarja moram še nocoj obvestiti, jutri bi bilo prepozno. Skriti ga moramo nekam. Računali smo nate, Jakob.«

»Prav. Kar meni naj prepuste to zadevo, oče! Odpravim se takoj na pot. Nobenega trenutka ne smemo izgubiti. Saj ne vemo, kdaj se biriči odpravijo iz Ljubljane.«

»Ali ne boš večerjal,« je Ana plaho vprašala in že stopila proti vratom.

»Ne. Kar zavij mi nekaj v torbo!«

Odšel je v spalnico in se vrnil oblečen v toplejšo sukno in s čepico na glavi, preko lakta pa mu je visel širok popoten plašč s kapuco.

»Zbogom, oče! Nič naj ne skrbijo! Vse bom opravil, kakor je prav, saj se toč boljše spoznam, kakor oni. Vsaka steza mi je znana in povsod imam znanca.«

»Da bi se ti le posrečilo!« mu je Žagar stisnil desnico. »Ali vzameš Jerneja s seboj? Zanesljiv človek je.«

»Vem. Poznam ga. Ampak ne bom ga potreboval. Le svoja dva konja vzamem in psa. Naj ostanejo pri nas, oče, dokler se ne vrnem! Morda bom šel še v Stično in se vrnem s tovorom blaga, da se ne bodo ljudje čudili, zakaj sprovajam praznega konja.«

Kmalu nato je Žagar slišal, kako so se zunaj zaprla vrata za zetom. Še težke stopinje po stopnicah, potem je bilo vse tiho... Gričar je odhajal skozi zadnje dvorišče in si izbral pot po Rožni ulici navzgor proti Gorenjim vratom.

Ana se je vrnila k očetu in začela pogrinjati mizo za večerjo.

»Kje pa je Mart? Nisem ga še videl,« se je oglasil oče.

Ana se je vsa stresla. Njene velike oči so se z grozo uprle v očeta: Zdaj mu mora povedati!

Bleda kakor zid, se je zrušila na stol, zakrila obraz in zaihtela. Žagar se je prestrašil:

»Ana! Kaj ti je?« Vstal je in stopil k njej: »Ana! Kaj je z Martkom?«

»Oh, oče!... Mart je — je — bebec!«

Čutila je, kako mu je roka, ki jo je bil položil na njeno glavo, zadrhtela.

»Bebec!« je šepetaje ponovil in s prestrašenim pogledom zastrmel v plapolajoči plamen lojenke: »Bebec!« je še enkrat zašepetal... Zdaj je razumel izpremembo, ki jo je bil opazil na hčeri!... Sklonil se je, jo rahlo objel z obema rokama in vzdihnil: »Ubog! moj otrok!«

Še bolj je zajokala... Le počasi se je umirila, si z robcem obrišala oči in vstala. Dolžnost jo je klicala. Mart je moral iti spat.

»Prinesem jim ga.«

Sla je ponj v kuhinjo, kjer ga je krmila postarna Micka z večerjo.

»Pravkar sva pojedla. Tudi umila sem ga že,« je rekla Micka.

»Daj mi ga!« je Ana iztegnila roke po otroku.

»Mamamam — lala — bab!« je blebetalo dete in se oklenilo nje-nega vratu z veselim smehom.

Nesla ga je v sobo.

»Kako lepe kodrčke ima!« je rekel Žagar, da bi skril žalost, ker je takoj ugotovil v otrokovem obrazu vse znake benavosti... Da, tukaj ni bilo pomoči.

Otrok je s pristrčnim nasmehom tolkel z ročico po Aninem licu:

»Mamamam — lala — bab!«

»To je vse, kar zna govoriti. To ponavlja, kadar me vidi. Ako me ni, močki cele ure, vrti kakšno reč v roki in gleda v prazno.«

Oče je prikimal.

»Hude križe boš imela z njim. Vendar — če se je navadil govoriti nekaj zlogov, ga boš — seveda z velikim potrpljenjem — navadila tudi več. Govori mu spet in spet glasno in razločno, ker je morda tudi naglušen! Mogoče se ti posreči, da ga čez nekaj let naučiš govoriti. To je največ, kar more tak otrok dobiti od svoje matere.«

Ana je prikimala. Očetove besede so se ji vtisnile globoko v srce... Čez nekaj let? Bridko je to, ampak — zdaj je imela vsaj smoter pred očmi. Tam, kjer je bila prej brezupna bodočnost, ji je oče prižgal majhno, vendar trdno upanje. Naložil ji je dolžnost, bolj tolažilno kakor vsaka tolažba...

Gričar se je vrnil šele tretji dan — peš poleg dveh natovorjenih konj. Prepustil je raztovarjanje hlapcema in poslovojni Vrbiču, in odšel takoj v stanovanje.

Ana mu je prihitela naproti in ga objela:

»Da si le prišel!«

»Prišel, seveda, peš! Rajši bi prijahal. Odvadil sem se že peša-čenja,« je odgovoril s kislim obrazom in se nasmehnil Žagarju, ki je iz sobe stopil na prag: »Dober dan, oče!«

»Dober dan, Jakob! No, vse dobro?«

»Vse!« je Gričar resno prikimal.

Več o tem nista govorila.

Šele mesec dni pozneje se je razneslo med novomeškimi luterani, kako je z zadevo ljubljanskih luteranskih voditeljev.

Kraljev odlok za aretacijo je priskrbel škof Urban Textor po podpihovanju svojega najzvestejšega svetovalca, stolnega vikarja Nikolaja Škofica.

Na škofov predlog so na Ljubljanskem gradu zaprli vse obtožence — razen Trubarja, ki je izginil, kakor da bi se bil vdrl v zemljo.

Frančiškanski gvardijan je ujetnike na škofov ukaz tako »zasliševal«, da sta družinski oče dr. Mertlic in generalni vikar Dragolič »na nepojasnen način izginila« ... Pavla Wienerja so odveli v nek samostan na Dunaju, odkoder se je s pomočjo prijateljev rešil na Ogrsko. Ostali — med njimi tudi Matija Klombner — so se nekako »izmazali«.

Trubarja so brez zaslišanja obsodili, cerkveno izobčili in mu zaplenili poleg hiše knjižnico, vredno štiri sto goldinarjev. Kajpak so mu vzeli tudi vse tri prebende: ljubljanski kanonikat, vikariat v St. Jerneju in benificat sv. Maksimiljana v Celju.

Če je škof Tekstor mislil, da je z brezsrčno inkvizicijo nad voditelji luteranov in umorom dveh priljubljenih kanonikov vrgel ljubljansko luteranstvo ob tla — se je temeljito zmotil. Luteranska stvar — saj to je vedno tako — je s svojimi mučeniki neizmerno pridobila. Prazna šenkлавška cerkev je najbolje kazala razpoloženje meščanov.

Zločin na ljubljanskem gradu je šel od ust do ust. Omajal je marsikaterega dvomljivca in ga v ogorčenju nad zverinskimi »papisti« nagnil na luteransko stran.

Frančiškanski pridigar pater Tomaž bi bil rad popravil porazen vtis, ki ga je bil med ljudstvom napravil dvojni zločin njegovega gvardijana, inkvizitorja obtoženih luteranov. V surovih izrazih, ki so se slišali le po predmestnih tabernah, je pater blatil luterane in se dan za dnem zaganjal v razdivjanem rjovenju s prižnice, dokler ga ni »bog udaril« — kakor so rekli luterani. Umrl je v začetku pomladi za kapjo. Katoličani pa so, da bi odbili napade luteranov zaradi zločina na Gradu, razglasili, da so patra zastrupili luterani.

Vest o ljubljanskem inkvizicijskem zločinu se je še pred zimo raznesla tudi po Novem mestu, kjer je imela isti učinek, kakor v Ljubljani: obe cerkvi, frančiškanska kakor kapiteljska, sta bili skoraj prazni. Pač pa je naraščalo število novomeških luteranov tako, da so morali branje in svobodno razlaganje evangelija v Scheyerjevi hiši razširiti še na dva dneva v tednu. Jurij Scheyer je celo poživel luteranske shode s spremljevanjem skupnega petja na hišnih orglah. Kot deček se je bil učil glasbe pri nekdanjem organistu gospodu Jakobu Petelinu. Po velikem požaru se je preselila vsa Petelinova družina v Idrijo, kjer se je nekaj let pozneje rodil slavn glasbenik Jakob Galus — Petelin. V Novem mestu so ostale le ob požaru rešene orgle, ki jih je bil kupil Scheyer za svojo molilnico.

Po krvavi inkviziciji v Ljubljani se je v Novem mestu še povečal prepad med katoličani in luterani. O mraku, kadar so se luterani vračali iz molilnice, so jih katoličani večkrat pričakovali na trgu in jih obkladali z raznimi izzivalnimi opazkami in posvkami.

»Glejte jih! Luterske podgane lezejo iz svoje luknje.«

»Hajdmo! Pobijmo jih z gorjačami!«

In nekaj fantalinov se je zaletelo proti skupini luteranskih žena in otrok, ki so prvi prišli iz Scheyerjeve hiše. Toda fantalini so delali račun brez krčmarja. Preden je prva gorjača mahnila po luteranskih glavah, sta se odnekod iz mraka zaleteli proti napadalcem dve zelo različni postavi: prva — dolga in koščena — je bil ključavničar Luka, druga — majhna, toda zastavna in širokopleča — je bil bojeviti usnjar Primož Vojska. Izvila sta fantom vsak po eno gorjačo in bliskovito mahala z njima po izzivačih.

Kakor, da bi jih pomedel, so pobje izginili, preden so se iz Scheyerjeve veže vsuli luteranski moške, oboroženi z meščanskimi rapirji. Na oglu Lenartove ali Frančiškanske ulice je stal gvardijan pater Ivan in z bodečimi črnimi očmi prebadal mrak in gnečo na spodnjem koncu trga. Ko je videl, da tečejo fantje na vse strani, je jezno zagodrnjal:

»Svojat figarska! Vrabčevo strašilo dvigneš, pa se že razpršel! Drugič jih oborožim s kamenjem. Od daleč imajo več poguma.«

Zasukal se je in odhitel proti samostanu, da mu je kuta plahutala na vse strani.

Res so se tri dni pozneje med luteranskim bogoslužjem zbrali pred Scheyerjevo hišo s kamenjem oboroženi katoliški nahujskanci.

»Ne merite na otroke, rajši na babe!« jim je zabičal frančiškanski cerkovnik, mladi frater Jeronim, gvardijanov zaupnik.

Ko je utihnilo množično petje, ki se je slišalo iz Scheyerjeve dvo-riščne lope, so se kmalu nato prikazali na vežnih vratih prvi molilci, toda ne otroci, temveč — moške z golimi rapirji v rokah.

»Mir fantje! Če ne, bo tekla naša kri!« je polglasno svaril eden izmed napadalcev.

Tiho so se drug za drugim odplazili, kakor pretepeni vsi. Gvardijan si je grizel ustne, ko je z okna katoliškega cerkvenega ključarja, strojarja Gregorja Lužnarja, opazoval mirni razhod luteranskih vernikov... Drugače bom moral začeti! Podkuriti jim moram in jih zastrašiti s smrtjo in s hudičem. Ampak kdaj in kje, ko nikoli ne pridejo v cerkev? Prisiliti jih moram nekako, da me bodo poslušali. Samo enkrat bi jim govoril, pa jih bo polovico manj... Tako je nestrpní Madjar snoval načrte.

Sredi januarja se je mož odločil. Pri jutranji maši je oznanil, da bo imel namesto večernih litanih ob istem času pridigo na trgu. »Ker je sneg izpred Scheyerjeve hiše najlepše pospravljen in se glas na ožjem spodnjem koncu trga ne razbije tako močno kakor na zgornjem, mislim, da bi bil tam najbolj pripraven prostor za to.«

Tako se je zgodilo, da so se med luteranskim bogoslužjem zbrali na trgu pred Scheyerjevo hišo skoraj vsi katoličani, kar jih je mesto še premoglo. Prišel je naposled tudi gvardijan v spremstvu fratra Jeronima. Z njegovo pomočjo je splezal na kamen poleg ruševin sosednega pogorišča, ki je bilo nekdanj posest Matije Drgetaja. Tam je imel v za silo kritega prostora mestni vratar Dolenjih vrat svojo živino. Pogorišče je bilo že nekaj let last Erazma Scheyerja.

Gvardijan je počakal, da so se ljudje umirili in da je utihnilo petje v luteranski molilnici onstran ruševin. V tišino, ki je nastala, je med njih zasadil svojo besedo:

»Hvaljen bog Jezus Kristus in brezmadežna devica, ki ga je rodila!«...

V pritlični sobi Scheyerjeve hiše sta opazovala zbiranje katoličanov dva moža: Scheyerjev lovec Andrej in Gričarjev poslovodja Vrbič.

»Nekaj nameravajo — le kaj?« je šepetal Andrej.

Ko je zaslišal gvardijanov glas, pa je tiho zažvižgal in položil roko na Vrbičevo ramo:

»Že vem. Ker luterani nočemo zahajati k njemu, je on prišel k nam. Rad bi nas ozmerjal in zastrašil. Pojdiva, da naše ljudi prestreževa!«

Prišla sta na dvorišče, ko so se odprla vrata molilnice. Lovec je priskočil:

Stopil je med vrata in povedal, kaj so spet uganili nasprotniki.

»Vse kaže, da bi nam gvardijan rad vsilil svojo pridigo,« se je smejal Jurij Scheyer.

Njegov oče, Erazem Scheyer, je jezno topotnil z nogo, da so zavenele ostroge na njegovih visokih škornjih:

»To se mu ne bo posrečilo! Pomedel bom prostor pred svojo hišo. Pomagali mi boste vsi, le žene in otroke pošljemo domov. Prosim, gospe, odidite z otroki tukaj skozi zadnja vrata in skozi vrt na Uskoško ulico. Pohitite po stranskih ulicah domov! Može bomo počakali, dokler ne boste doma. Potem razkadimo to sodrgo, da bo že enkrat konec njihovega izzivanja.«

Četrť ure pozneje so se na trgu odprla Scheyerjeva vežna vrata. Prav do praga so se nagnetli izzivači. Nehote so se odmaknili, ko je stopil na svoj prag stari Scheyer sam. V polmraku je sijala njegova bela brada.

»Poberite se izpred moje hiše!« je zagrmel. »Sicer bom ukazal streljati!«

Za Scheyerjem so stopili na prag luterski možje s puškami pripravljenimi za strel.

Res so se začeli ljudje umikati. Za njimi so pritisnili luterani iz veže in drug čez drugega kričali:

»Proč od hiše! Poberite se, papisti!«

V trenuten odmor je planil gvardijanov glas:

»Vse krivoverce čaka ječa, ogenj in smrt!«

Zdajci je zagrmelo nekaj strellov. Luterani so streljali v zrak. Nekateri ljudje na cesti so začeli bežati. Stari Scheyer je skočil proti gvardijanu.

»Kaj delaš tu, na mojem svetu! Poberi se, sicer ti posvetim!«

Prijel je frančiškana za kuto in ga potegnil s kamna:

In takrat se je zgodilo.

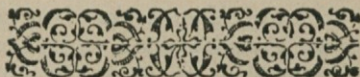
Menih je zgrabil za precej velik, s srebrom okovan križ, ki ga je nosil zataknjenega za pasom in zamahnil z njim po Erazmu Scheyerju, da mu je čelo takoj oblila kri in mu slepila oči. Okoli toječi so se v grozi odmaknili.

»Pes«! je siknil plemič in že se je zabliskal meč v njegovi roki.

Trenutek nato se je gvardijan zvrnil.

Ljudje so zakričali in se razbežali na vse strani, katoličani, kakor luterani. Jurij Scheyer in lovec Andrej sta potegnila Erazma v vežo in zaklenila vrata.

Popolnoma se je že stemnilo, ko sta se pojavila na trgu dva meniha z nosilnico. Pobrala sta smrtno ranjenega, nezvestnega gvardijana in ga odnesla v samostan.

10. poglavje.

Bilo je v letu 1553.

Na Jurjevo je bil v Novem mestu sejem. Trg sv. Antona in ves Veliki trg je bil poln hrumečih sejmarjev.

Vsi kmečki prodajalci so se gnetli proti magistratnemu poslopju, kjer so poslovali mestni merilci, kajti vse blago je moralo biti steh-tano ali zmerjeno.

Med belooblečenimi okoliškimi sejmarji so se mešali Novomeš-ščani in Novomeščanke v raznobarnih oblekah meščanskega kroja. Skozi gnečo pred magistratom pa so si jeli utirati pot praznično oblečeni mestni svetovalci — notranji ali »dvanajstaki« in zunanji ali »štiriindvajsetaki«. Za vratom so se jim belili široki, s čipkami obrobljeni ovratniki ali pa dragocena, čipkasta, trdo naškrobljena, v visoke gube naščepirjena »mlinska kolesa«.

Jakob Gričar se je preoblačil v spalnici in kdaj pa kdaj ne-mirno pogledal skozi okenske zavese na vrvež pred magistratom. Zdelo se mu je, da se že celo večnost oblači.

»Še zamudil bom sejo!« se je jezil in premetaval in iskal to in ono, dasi mu je Ana vse skrbno pripravila in razprostrla na postelji. Najrajši bi bil poklical ženo na pomoč. Toda vedel je, da ima tega dne Ana obilo dela v pisarni.

Ana Gričarca je medtem sedela pri oknu pred pisalno mizo, sklonjena nad trgovsko knjigo. Z listkov je prepisovala v knjigo blago, ki so ga prejšnjega večera znosili iz skladišča v prodajalno, da se pripravi za sejem. Včasih je dvignila glavo in pogledala skozi zamreženo okno.

Tam v sončnem kotu stebričastega hodnika se je igral osemletni Mart. Vlačil je polena iz drvarnice in jih postavljajl po hodniku, tlakovanem z opeko. Toda kmalu se je naveličal igre, se ozrl na pisarniško okno in se nerodno zazibal preko dvorišča, tlakovanega z okroglim prodnatim kamenjem. Njegova kodrasta glavica je izginila za stebrom pred oknom.

Že je odprl pisarniška vrata:

»Mama!«

Oprijel se je podboja in previdno stopil čez prag:

»Mama!«

Lice mu zažari v čudni lepoti. Oči niso več brezizrazne. V njih se zasveti nekaj, kar otroka za nekoliko trenutkov iztrga iz živalske otopenosti. Zaleti k materi, oklene se je in skrije obraz na njenih prsih.

Ana odloži gosje pero in pogladi sina po kodrasti glavi. Potem ga prime okrog ramen in pritisne svoje lice ob njegovo. Oči se ji orose... O, kaj bi dala za to, da bi mogla v to glavico vdihniti tisto, kar ji manjka, česar nikoli ne bo imela!...

Toda odločno si je z roko obrisala preko oči in rahlo odrinila otroka:

»Mama mora pisati. Pojdi k Micki na vrt!«

Mart je odkimal:

»Ne Micki!«

Ana je vzdihnila. Ljubše bi ji bilo, ako bi otrok hotel biti na svežem zraku pri dekl, ki je lopatila grede na vrtu. Ampak Mart je najrajši čepel poleg matere. Sklonila se je in potegnila k sebi pručko:

»Sedi, Martek!«

Z blaženim smehljajem na obrazu je nebogljeneec sedel k materinim nogam in naslonil glavo v gube njenega dolgega volnenega krila. Prijel je za rese, ki so visele od njene s kožuhovino podložene mantilje, igral se je z njimi in ždel predse z zadovoljnim nasmehom okrog ust.

Zunaj so se slišali koraki po stopnicah navzdol in med odprta vrata pisarne je stopil Jakob Gričar.

»No, zdaj pa moram iti. Najrajši bi ostal doma. Ta seja mi prav nič ne diši. Saj veš — obravnavali bomo tisti nesrečni »renovirani policijski red«, s katerim je cesar cerkvenim prelatom in plemičem na ljubo dovolil kmečko trgovstvo.«

»In s tem poteptal meščanske pravice,« je dopolnila Ana.

Gričar je pogledal ženo. V oči se mu je prikradel posmeh. Spomnil se je, kako je on kot dolgoletni krošnjar »spoštoval« meščanske pravice. In zdaj naj se puli zanje?

»Hm! Priznati moram, da mi je ta reč prav sitna. Saj se na mojih čevljih — takorekoč — še ni posušilo krošnjarsko blato. Zdaj pa naj pobijam kmečko trgovanje, ko predobro vem, da kmet brez njega skoraj ne more živeti! Saj se na seji niti ust ne bom upal odpreti, ker mi vsak lahko zabrusi moje nekdanje krošnjarstvo v obraz. Pa tudi upira se mi, da bi tolkel po ljudeh, ki ne delajo drugega kakor to, kar sem delal sam.«

Vznemirjen je stopil nekaj korakov po pisarni sem in tja.

»To je zares sitno,« mu je pritrdila Ana in zamišljeno črtkala z gosjim peresom po tintniku. Potem je dvignila glavo: »Naposled pa je zate le častno, da si se od revnega krošnjarja povzpел do premožnega trgovca. To te je stalo mnogo truda in trpljenja. Vendar se zdaj, ko si postal meščan in trgovec, ne moreš postavljati na stran kmeta in krošnjarja — ali ne?«

»Seveda. Saj bi ne imel nobenih pomislekov, ako bi bil prepričan, da kmet nima pravice, prodajati ali zamenjavati svojih odviskov. Ampak — kako bi bilo z meščani, če bi vsi kmetje naenkrat sami pojedli vse svoje pridelke?«

»Laže bi živel kmet brez nas kakor mi brez kmeta, to je res.«

»No, vidiš. In kakšna razlika je potem med kmetom, ki stoji in čaka na trgu, da pride ali ne pride kupec in onim, ki si krajša čas prodajanja s tem, da krošnjari od kupca do kupca, od hiše do hiše, od sela do sela?«

»Mislim, da ima trgovec od obeh enako škodo.«

»No, to mislim tudi jaz. Zato se mi zdi, da nima smisla zaletavati se v kmečko trgovstvo. Pač pa imamo meščanski trgovci drugega, večjega škodljivca. To je tisti, ki tudi našega kmeta najbolj izkorišča — zemljiški gospod. On nič ne seje, pa veliko žanje. Kmeta izmозgava z dajatvami, potem ga pa še prisili, da mu razprodaja njegove krivično nabrane viške. Nisem še pozabil, kako sem kot petnajstletni poba s kapiteljskim blagom krošnjaril po svetu — svojega sem imel bolj malo. Večino mojega dobička so spravili kapiteljski gospodje v žep.«

»Pa se pritožite na cesarja zaradi izkoriščanja kmeta po zemljiških gospodih! Če bi ne smeli tako izžemati svojih tlačanov, bi prelati in plemiči ne imeli toliko viškov in ne bi mogli meščanskim trgovcem delati konkurence s kmečko trgovino.«

»Saj imaš prav. Ampak — vrana vrani ne izključe oči. Takega patenta cesar nikoli ne bo izdal, niti ne naš deželni gospod, ker — se dobički naših zemljiških gospodov v največji meri iztekajo v njegov žep, oziroma v nenasitne blagajne njegove vojske in njegovega vedno večjega uradniškega aparata.«

»Da, to je tisto!«

»Zbogom žena! Zamudil bom sejo. Ampak dobro mi je delo, da sem se pri tebi razgovoril, tam se ne bom smel.«

Pogledala ga je s svojim milim nasmeškom. Še vedno ji je v srcu vstal občutek sreče, kadarkoli je — čeprav nikoli naravnost — priznal, koliko mu je Ana pomenila. Bila mu je mnogo več kakor le žena, ki mu je gospodinjala in vzgajala otroke. Bila mu je edini človek, ki mu je vse zaupal, zvest tovariš, ki se je z globokim razumevanjem nesebično boril ob njegovi strani za njegovo, Jakobovo, srečo.

»Gospod očka!« ga je v veži dohitel desetletni Adam: »Prosim, naj mi dajo nekaj denarja, da si kaj kupim na sejmu!«

Gričar se je ustavil in se z nasmehom v očeh ozrl na sinka... »Ne dajaj mu denarja! Naučil se bo lahkomišelnega zapravljanja in bahaštva pred tovariši!« ga je Ana že večkrat svarila. Toda zakaj ne bi sinčku privoščil veselja, ki ne stane več kakor nekaj krajcarjev? Smešno bi bilo takšno skoparjenje. Saj ni več reven krošnjar, ki je stiskal vsak vinar, da se je vztrajno bližal svojemu cilju — bogastvu. Zdaj je bogat trgovec, ki mu na vinarje in krajcarje ni treba gledati, hvala bogu...

Izvlekel je mošnjiček.

»Kaj pa boš kupil?«

»Lončenega ptička, ki čvrlika, če se vlije voda vanj. Kramarjev Jakec ga tudi ima.«

»No, če ga ima on... Na! Kupi še leseno piščal za Martka!«

»In Albritu Scheyerju in Mertu Raabu sem obljubil spominek.«

»No, naj bo! Tako, zdaj imaš dovolj za vse.«

Izročil je sinu še eno dvajsetico in odhitel.

Adam je stisnil denar v pest in skočil proti pisarni. Odprl je vrata in zakričal:

»Mama! Na sejem grem. Očka so mi dali denar.«

Zaloputnil je vrata in odskakljaj.

Po Aninem obrazu se je razlezel nasmeh, poln sreče. Njen pogled je obvisel na sivih podbojih vrat, kjer se je bila za trenutek pokazala Adamova lepa glavica. Prisluknila je njegovim plesočim korakom po tlakovani veži, potem se je zresnila... Spet je Adam dobil denar samo zato, da ga zapravi s tovariši na sejmu. Res ni treba pri Gričarjevi hiši gledati na vsak krajcar, ampak — Adam ne bo nikoli cenil denarja, niti ne dela, s katerim se denar zasluži. Dečko se vse preveč zaveda, da je njegov oče med najbogatejšimi ljudmi v mestu. Druži se le z dečki iz najmenitnejših rodovin, Albertom pl. Schyerjem in Martinom pl. Raabom. Prvi je sin graščaka, drugi bogatega trgovca. Adam se je bil spoznal z njima v zasebni šoli, ki jo je imel predikant v Scheyerjevi hiši za sinove premožnih novomeških luteranov.

Ana Gričarca je globoko vzdihnila. Adamova vzgoja jo je bolj in bolj skrbela...

Kakor vedno ob semanjih dneh, sta bila tudi tokrat Urška in stric Dobravec gosta pri Gričarjevih. Jedli so v obokani, lepo urejeni jedilnici, ki je ležala nasproti kuhinje in bila na dvorišče obrnjena. Ko so pomočniki in učenci odšli v svoje sobe in je Adam s svojo piščalko odfrlel na vrt, so Gričarjevi s starim Dobravcem še posedeli pri dolgi mizi. Jakob je odklenil vzdano omaro in vzel iz nje enega izmed skrbno zamašenih lončenih vrčkov, ki so stali lepo v vrsti na dnu omare. Postavil je vrček na mizo:

»Tegale bova midva s stricem — starina je. Ženskama ne dava nič!«

Ana je vzela s police na steni dve majoliki in ju postavila na mizo.

»Ne marava medve za tako pijačo. Privoščiva si malinovca, ali ne, Urška? Tudi Martek ga bo pil. Pridi sem, Martek!«

Nebogljenec se je igral na tleh s stričevo gorjačo in se ni zmenil za materin klic. Ana je vzela čašo in mu jo nesla k ustom.

Urška ju je gledala in vzdihnila... Njen Dorček je bil daleč. Vzeli so ji ga. Mogoče ga nikoli več ne bo videla. Koliko je prejkotala zaradi tega! Ampak ljubše ji je bilo, da je živel njen sinko daleč od nje — zdrav, kakor da bi živel poleg nje — tako bolan...

»Kako je bilo na seji? Ali se boste pritožili?« je vprašala Ana. Jakob je zamahnil z roko:

»Naj napravijo, kakor hočejo! Pomagalo tako ne bo nič. Zemljiški gospodje bodo trgovali s svojimi viški, dokler jih bodo imeli. Kam pa naj grečo z njimi?«

»Prav si povedal,« mu je pritrdil Dobravec: »In imeli jih bodo, dokler ne bo tlaka odpravljena.«

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

»Res je. Kar pustimo to prazno slamo! Dovolj smo jo že mlatili danes na seji. Nekaj drugega ti moram povedati, Ana. Močno so mi prigovarjali, naj v jeseni, ko bodo nove volitve v mestni zbor, pristanem na to, da me izvolijo za — mestnega sodnika.«

»Oho! Največja čast, ki more meščana doleteti! Glej, glej! Naš Jakob — glava Novega mesta!« se je razveselil Dobravec.

Ana je vstala s tal kamor je bila počepnila poleg Marta in postavila prazno čašo na mizo. S hudomušnim nasmehom se je zagledala v moža.

»Ali si privolil?«

Skomignil je z rameni.

»Lahko si misliš, da sem se branil, kolikor sem mogel. Ni prijetno prevzeti nase toliko odgovornosti in dela. Ampak tulili so vame, da se mora vsak enkrat žrtvovati. Ne vem, če se bom mogel otresti tega. Menda so se kar dogovorili vsi, kar jih je naše vere. Papisti so molčali. Saj njihovo mnenje tako ne pride v poštev, odkar so v taki neznatni manjšini proti nam.«

Ana ga je še vedno smehljaše se gledala... Poznala ga je in vedela: misel, da zavzame najvišji položaj v mestu, mu ni bila odvratna. Nasprotno: v srcu je čutil zadoščenje. Saj je bila čast, ki so mu jo namenili, le krona vsega njegovega neumornega dela in stremljenja.

»Kaj se smeješ? Ali bi bila že rada gospa sodnikova?«

»Seveda!« je s smehom pritrdila in pomežiknila Dobravcu in Urški, češ: prav tako rada kakor on gospod sodnik...

Meseca oktobra, v nedeljo pred sv. Golom ob šestih zjutraj se je oglasil zvon v lesenem stolpu novomeškega magistrata in klical meščane k volitvam. Zvonil je celo uro.

Gričar je, v praznično obleko napravljen, stal za zastorom svoje spalnice in gledal meščane, ki so se po trgu od vseh strani zgrinjali k magistratu, eni kot volivci, drugi kot gledalci. Prvi so se gnetli v magistratno poslopje, drugi so se ustavljali pred njim.

Ana Gričarca je s ščetko drgnila moževo žametno bareto.

»Jakob! Zdaj boš moral iti, da ne zamudiš volitev,« je s svojim prijetnim glasom opomnila moža.

Obrnil se je, vzel bareto iz njenih rok in si jo pokrnil. Z zadovoljstvom ga je Ana premerila s pogledom od nog do glave. Bil je ves v črn žamet oblečen, le nogavice so bile iz tanke sive volne in verižica na rapirju in prstani na rokah so se zlato svetili, za vratom pa

se mu je bleščal širok, bel, svilen ovratnik, obrobljen z drobnimi svilenimi čipkami.

»Zbogom, žena!«

Pritisnila je obraz na njegov rokav:

»Bog s teboj, dragi.«

Nasmehnil se ji je. Vedel je, kakšne so njene misli in želje. Brž je odšel. Stekla je za njim. Vrh stopnic ga je došla in mu prišepnila:

»Če boš izvoljen, povabi vse dvanajstake na večerjo!«

»Ni dovolj, da me izvolijo. Biti moram potem še potrjen od vicedoma. Takrat napravimo gostijo — če jo napravimo.« Odšel je po stopnicah navzdol.

Ana se je vrnila in stopila na njegovo mesto za zastorom.

Zdajci je opazila, kako so se gledalci pred magistratom ozrli semkaj — Jakob je prišel iz hiše. Ljudje so drug drugemu nekaj govorili... Morda: Gričar gre — bodoči sodnik.

Zagledala je Jakoba, ki je šel čez trg in se približal množici pred magistratom. Srce je Ani hitreje utripalo, ko je videla, kako so se mu spoštljivo razmaknili, ga pozdravljali in mu mahali, češ: Že vemo! Za sodnika nam boš!

Jakob je izginil pod oboki mestne hiše.

Ana se je okrenila od okna. Mart je še spal v svoji posteljici v kotu pri oknu. Tiho je odšla mlada Gričarca iz spalnice skozi sprejemnico in pokukala v Adamovo sobo. Dečko je tudi še spal. Zaprla je vrata in stopila v jedilnico, da pospravi z mize, kar je ostalo na njej od Jakobovega zajtrka.

Najprej bodo dvanajstaki volili z večino glasov toliko svetovalcev iz Zunanjega sveta, kolikor mest se je med letom izpraznilo v Notranjem svetu — je razmišljala Ana med delom.

Medtem ko je pomagala Micki pri pospravljanju sob, se je spomnila: Zdaj je gotovo že Zunanji svet dopolnil število svojih članov z možmi iz Občine. Mogoče se je zdaj tudi Občina že izpopolnila iz meščanov, ki doslej niso bili v mestnem zboru... Morda zdaj že dvanajstaki postavljajo kandidate za izpolnitev mestnega sodnika — navadno starega sodnika in še enega člana Notranjega sveta... Ali bo ta član res Jakob, moj Jakob, nekdanj reven krošnjar, potem tovarnik, prevoznik, nato skromen kramar, naposled trgovec, zdaj že skoraj veletrgovec, bogataš...

Tako je Ana med upanjem in dvomi prebila vse dopoldne, dokler se ni proti enajsti uri zopet oglasil zvon z »rotovža«

Tedaj pa so se zganili radovedneži na trgu, povsod so se odpirala okna in vežna vrata. Z vseh strani so hiteli možje, žene in otroci pred magistrat, da pozdravijo novoizvoljenega sodnika.

Trepetaje od razburjenosti je tudi Ana hitela k oknu in se postavila za zastor. Ni hotela, da bi jo videli ljudje. Stiskala je k sebi glavico svojega Martka, ki je ob vsaki priliki silil k njej, kakor da ga je strah samote.

Zdajci sta stopila na balkon mestne hiše dva glasnika v svetlo-modrih pelerinah s svetlimi trobentami v rokah. Zatrobila sta svečano fanfaro.

Takoj za tem se je med balkonskimi vrati zableščala Gričarjeva svetlolasa glava — novoizvoljeni sodnik je stopil na balkon, da se pokaže meščanom.

Burno ploskanje in vzklikanje ga je pozdravilo. Nekaj cvetic je priletelo ob balkonsko ograjo.

Ani so se vlile solze iz oči.

»Mama! Očka je izvoljen za sodnika!« je planil Adam v sobo. Odgrnil je zastor in potegnil Ano za seboj k odprtemu oknu: »Glej ga! Sem gleda!«

Ana si je obrisala solze in pomahala z rutico.

Gričar jo je videl. Všeč mu je bilo, da je bila z njim, ko je stal na višku svojega življenja. Priklonil se je someščanom in pomahal Ani z bareto.

Vsi na trgu zbrani so se ozrli na Gričarjevo okno, pri katerem je stala Ana z otrokoma.

Nekaj dni pozneje, dan pred sv. Golom, je prišla od vicedoma iz Ljubljane potrditev sodnika Jakoba Gričarja. Tistega večera je bila pri Gričarjevih velika gostija. Povabljeni so bili vsi dvanajstaki in nekaj Gričarjevih prijateljev, med njimi slaščičar Jakob Krajec, ki mu je bila Gričarjeva počastitev kakor lastna sreča.

Drugega dne so se Novomeščani že ob zori zbirali na trgu. Spet se je oglasil zvon z magistratnega stolpa in vabil ljudi k največji letni slavnosti Novega mesta, k slovesni zaprisegi novega sodnika v pričo svetovalcev Notranjega in Zunanjega sveta. Svetovalci — tudi sodnik Gričar — so prihajali pred magistrat na konjih. Vsi so bili v svečanih svetovalskih oblekah iz rdečega žameta — škrlat je bil za večino izmed njih predrag. Razjahali so pred mestno hišo, prepustili konje možem iz Občine in odšli v prvo nadstropje, v dvorano, ozaljšano z zelenjem in jesenskim cvetjem.

Ko so bili vsi zbrani, je najstarejši notranji svetovalec — »starešina« so mu rekli — sivolasi glavničar Pavel Zupan zaprisegel novega sodnika Jakoba Gričarja. Bivši sodnik Sparer mu je slovesno izročil srebrno sodniško žezlo, starešina pa mu je ogrnil škrlatni sodniški plašč. Obred sta spremljala dva glasnika s svečanimi fanfarami iz svetlih trobent. Stala sta med obredom v svetlomodrih, z zlatimi obšivi obrobljenih oblekah vsak na eni strani vrat.

Po končanem obredu so pristopili vsi svetovalci, se gnetli okrog Jakoba, mu čestitali in stiskali roko. Nato so se zopet oglasile fanfare, na trgu so trikrat ustrelili z osemfuntnikom in vsi so se na stopnicah uredili v svečan sprevod: najprej oba glasnika, za njima starešina, za starešino novi sodnik, za njim pa ves Notranji in na posled še Zunanji svet. Kakor so prišli iz poslopja, tako so spodaj na trgu zajahali po vrsti vsak svojega konja.

Z utrdb so pokali topovi, oglasili so se zvonovi v vseh cerkvah: v kapitelski, frančiškanski, špitalski, v cerkvi sv. Antona in cerkvi sv. Jurija.

Zadonele so fanfare. Sodnik je dvignil roko in srebrno žezlo se je svetlo zableščalo v soncu, ki je toplo sijalo z oktobrskega neba. Ves spored se je pomaknil po trgu navzgor proti izhodu Židane ulice. Z vseh oken so ljudje vzklikali in mahali z ruticami — pričel se je vsakoletni obhod mestnega sodnika po mejah krvosodne oblasti Novega mesta.

Še enkrat se je ozrl Gričar na domače okno. Njegov pogled se je srečal z Aninim in toplo mu je bilo v srcu. Potem je njegov konj zatopotal po vegastem tlaku Židane ulice proti Gorenjim vratom.

»Mama, kam pa gredo zdaj?« je vprašal Adam.

»Obšli bodo vso mejo novomeške krvosodne oblasti.«

»Ali je to daleč?«

»Seveda. Jahali bodo do večera, da pridejo naokrog. Obhodili bodo mnogo vasi — več kakor petindvajset. Ob vsakem mejniku se bodo ustavili in izstrelili strel iz osemfuntnika, ki so ga vzeli s seboj.«

Adam je zamišljeno gledal v daljavo preko streh na Grmski hrib, kjer se je med drevjem že belilo novo zidovje gradiča, ki ga je tam zidal Krištof Mordax.

»Mama! Ali se bodo ljudje zdaj bali našega očka?« se je Adam oglasil med peketanjem konj, ki se je spodaj še vedno razlegalo.

»Bali? Dobri ljudje se sodnika ne boje. Boje se ga le zločinci.«

»Ker jih bo poslal na morišče, ali ne?«

Ana je položila roko sinu na glavo in mu pogledala v jasne zelenosive oči:

»Bog daj, da bi tvojemu očetu tega ne bilo treba storiti, sinko!« Mraz jo je izpreletel, ko je pomislila, da bo moral Jakob poleg lažjih obsodb prav gotovo izreči tudi smrtne obsodbe nad tatovi, ubijalci ali nad čarownicami, ki so jih v tistih časih po vseh mestih lovili in sežigali ...

V drugi polovici novembra je burja zabrila preko Slovenske krajine. Vsa polja in vrtove je pokrila bela slana in požgala še zadnje zelenje.

Gričarjev vrt je bil ves s pestrobavrnim odpadlim listjem pokrit, drevje pa je molelo gole veje proti jasnemu nebu. Gričarjevi dekli, krepka rdečelična Tona in drobna Micka sta po vrtnih stezah grabili listje na kupe.

Nagajivi Adam se je zaletaval v nagrabiljene kupe in razbrcal zdaj tega, zdaj onega. Mart je s svojo zibajočo hojo kolovratil preko gred.

»Adam, miruj!« je kričala Tona.

Micka pa je z iztegnjeno roko pokazala skoz strelno lino v zidu:

»Adam! Poglej, kakšen napis tamle nabijajo na bajto!« Hotela je zamotiti nagajivca.

Adam se je kakor maček vzpel na jablano in pogledal čez zid. V ulici Nad mlinom, na nasprotni strani Gričarjevega vrta, je stala vegasta bajta. Na eni strani je bila že porušena, drugo stran pa je priseljenec iz tujine — pravili so, da je Francoz — za silo prekril z lesom, ki ga je, po posredovanju sodnika Gričarja dobil v mestnem skladišču v dar. Francoz je bil, tako je povedal sodnik, po poklicu krojač in nekje v Švici doma. Z ženo in osemletno hčerko Evgenijo je čez Tirolsko in Koroško pripotoval do Beljaka, kjer mu je umrla žena, potem pa je s hčerko nadaljeval pot in se nastanil v Novem mestu, ker ga ljubljanski krojaški ceh ni maral sprejeti medse.

Tega človeka je Adam zagledal na lestvi pred vhodom v njegovo bajto. Na kljuke, ki jih je bil krojač zabil nad vrata, je poizkušal obesiti desko z napisom.

»Genre,« je bral Adam.

»Genre je napisano na tabli,« je povedal Micki.

»Kaj pa se to pravi? Ali je to ime?«

Adam je skomignil z rameni:

»Ne vem. Vprašal ga bom.«

Skočil je z drevesa na gredo in stekel okrog lope po stopnicah navzdol. Odklenil je ozka železna vrata in preskočil stopnice, ki so

peljale, poševno položene, od vrat do ceste. Zdirjal je k Francozu in pokazal na napisno tablo:

»Kaj pa je tukaj napisano? Kaj se to reče: Genre?«

Francoz, bolj majhen, črnolas človek, s kozjo brado, se je z lestve ozrl na dečka, se mu nasmehnil in napol uganil, kaj je Adam hotel. S prstom je pokazal na napis in zlogoval:

»Že-ner.«

»Vi ste torej Zener?« je Adam s prstom pokazal nanj in opazil, da je iz hiše stopila deklica.

»Ui!« je kozjebraдец zapiskal in prikimal, dasi je dečka spet le na pol razumel.

V Adamovih očeh se je zablislila porednost. Spomnil se je, da je oče pri kosilu pripovedoval materi o Francozu, ki zna poleg svoje materinščine le nekaj nemških besed. Adam je zbral vso svojo nemščino — učil se jo je bil pri učitelju Wolfu, ki je v Scheyerjevi hiši poučeval nekaj dečkov iz premožnejših luteranskih rodbin — in vprašal je krojača kazaje na deklico:

»Wie heisst Ihre Tochter?« (Kako se imenuje vaša hči?)

»Ženy,« je odgovoril Francoz in zlezal z lestve.

Zeny je od strani ošinila dečka s pogledom in prijela lestev na enem koncu. Na drugem jo je zgrabil njen oče in nesla sta jo za bajto, ne da bi se še zmenila za fanta.

Adam se je zasukal in po eni nogi odskakljaj nazaj... Oči ima take, kakor ciganka, si je mislil. In Zeny ji je ime, njemu pa Zener — kakšna čudna imena! Moram mami povedati!

Ime »Zener« se je krojača prijelo, pravzaprav pa je napis na njegovi tabli pomenil toliko kakor »Moda«. Vendar so krojača od tistih dob tudi v uradnih spisih in seznamih vpisovali le kot Jakoba Zenerja.

Adam je dirjal preko vrta, ulice in zadnjega dvorišča ter pridiral skozi obokani prehod na sprednje dvorišče. Tu pa je obstal s široko razprtimi očmi.

Dvorišče je bilo polno od nog do glave oboroženih mož in konj. Pod stopnicami je stala skupina vitezov v sijajnih bleščečih oklepih. Pozdravljali so se z očetom in odšli z njim navzgor.

Bil je baron Ivan Ungnad, poveljnik novoustanovljene Vojaške krajine — obrambnega ozemlja ob turški meji — s svojim spremstvom. Prišel je, da si ogleda svoje področje in se sestane s poveljnikom hrvaško-turške meje banom Kegljevičem in s poveljnikom Uskokov Ivanom Lenkovičem. Sestanek naj bi bil v Metliki.

Kot mestni poglavar je Jakob Gričar nad vse prijazno sprejel poveljnika in njegov štab. Povabil jih je na izdatno malico in pozneje na večerjo, vmes pa si je — ob strmenju vsega mesta — ves oficirski zbor pod njegovim vodstvom ogledal novomeške utrdbe, orožarno in dobro založena žitna in druga proviantna skladišča, ki jih je vzorno oskrboval proviantni mojster Krištof Jarc, zaveden luteran. Po ogledu mestnih obrambnih naprav in zalog se je oficirski zbor vrnil v Gričarjevo gostoljubno hišo. Za ostalo vojaštvo Ungnadovega spremstva je Gričar naročil večerjo v Švarcovi gostilni.

Poleg Ungnada in njegovega štaba je Gričar povabil na večerjo še Ungnadovega prijatelja Erazma Scheyerja in njegovega sina Jurija ter nekaj drugih novomeških veljakov.

Ana in njene služkinje so imele polne roke dela. Če jim ne bi prišli na pomoč še Scheyerjeva kuharica, lovec Andrej in Pimperlijeva žena Jera, ki je tistega dne pripeljala v mesto nekaj moke in masla s pristave — kdo ve v kakšnih zadregah bi bili pri Gričarjevih.

»No, vse je šlo kakor po maslu« — je rekla Scheyerjeva kuharica. Lovec Andrej in Jera sta stregla pri večerji. Gričarjev hlapec Tevž pa je, napravljen v belo okoličansko nošo, nosil vina na mizo. Gospodje so si ga privoščili kar dobro mero. Mestni čuvaj še ni odpel polnočno uro, ko je vino Gričarjeve goste že pošteno zmagovalo.

Gričar, Ungnad in Scheyer so — v pogovor zatopljeni — ostali edini še trezni.

»Pravili so mi, da v Novem mestu zmaguje prava evangelijska resnica,« je rekel Ungnad, ki je sedel med domačinom in starim Scheyerjem.

»Prav so te poučili,« je potrdil Scheyer. »Včasih nas je bilo le toliko, kolikor jih je šlo v mojo molilnico. Zdaj se zbiramo s trikratno izmeno v tednu in še je moral Gričar žrtvovati veliko skladišče za drugo molilnico.«

»Ali imate svojega predikanta v mestu?«

»Ne. Prošt Graff je prehud sovražnik luteranov. Predikant bi se v mestu težko skrival pred njim. Zato pošiljam vsak teden svojega predikanta iz Soteske v mesto. Gospod Gričar pa ga dobiva včasih s Hmeljnika, drugače pa si pomaga z domačim branjem evangelija. Njegova gospa soproga ga prav lepo bere in slovensko prestavlja. Tudi Trubarjev novi slovenski katekizem beremo vsi pri nas in pri gospodu sodniku Gričarju.«

»Ali imajo mnogo evangelijskih knjig, gospod sodnik?«

»Nekaj jih pač imam. Lahko bi jih imel še enkrat toliko, če bi si bil pridržal po en izvod od vseh, ki so šle skozi moje roke. Žal,

takrat še nisem znal brati in nisem imel smisla zanje, pa tudi ne varnega prostora, kamor bi jih bil skril. Mnogo sem jih pretovoril iz Linca, pa tudi z Dunaja v Ljubljano, Stično in na razne gradove, veliko tudi v Trst za pokojnega škofa Bonoma, Trubarjevega zaščitnika.«

»Ali bi mogel videti njihovo knjižnico, gospod sodnik? Knjige so moja strast.«

Na Gričarjevem obrazu se je pokazala zadrega. Svoje nove knjižnice ni še nikomur pokazal. Razen Pimperlija, ki jo je bil delal, Ane in njenega očeta ni še nihče videl, kje jo skriva. Vendar je lahko zaupal Ungnadu, ki je bil luteran že takorekoč od prvih Lutrovih nastopov in je vneto širil luteranstvo najprej na Koroškem, potem pa tudi na Štajerskem in kjerkoli je hodil po deželah Notranje Avstrije. Boril se je za pravice luteranov po različnih zborih deželnih stanov vseh avstrijskih dežel. Na njegov naslov so prihajale prepovedane lutrovske knjige iz Nemčije. On jih je premnogo razposlal in razdelil somišljenikom po vseh domačih deželah.

»Prosim, naj izvolijo iti z menoj, gostop baron!« je povabil Gričar in vstal.

»Ali smem še jaz —« je vprašal Scheyer.

»Prosim, ako jih zanima, gospod pl. Scheyer.«

»Saj vedo, da!«

Gričar je vzel z mize dvoramni svečnik z dvema plapolajočima lojenkama in odšli so vsi trije v Gričarjevo sprejemnico. Tam je že pred tremi leti napravil Pimperli po vseh štirih stenah opaž iz rdeč-kastega češnjevega lesa v obliki kvadratov z rezljanimi rozetami.

Gričar je postavil svečnik na mizo in zagrnil okno. Potem je pristopil k steni in pritisnil na enega izmed lesenih gumbov, ki so jih vse rozete imele v svoji sredini. Neslišno se je odprla cela vrsta opaževih kaset in se nagnila navzdol. Pokazala se je v steni polica z vrsto lepo v usnje vezanih knjig.

»Krasno!«

»Čudovito!« sta se navdušila oba gosta nad dobrim skrivališčem. Ungnad je vneto pristopil in začel prebirati naslove:

»Aha! Lutrova biblija je na prvem mestu!«

»Moram jo imeti pri rokah, ker jo največ uporabljamo. Jaz sem pri branju bolj počasen, moja žena jo vsak večer prebira vsej moji družini in jo razlaga služinčadi, ki ne razume nemškega jezika.«

»Mhm. Nemci se menda ne zavedamo, da nam je Luter s svojo biblijo položil temelj nemškega književnega jezika. A — saj imate tudi njegova prejšnja dela: ‚Der grosse Katechismus‘ (Veliki kate-

kizem) in 'Der kleine Katechismus' (Mali katekizem) — no, biblija je važnejša — je dnevna hrana luteranov...»

»Skoda, da so po Lutrovi smrti zabredli protestanti v Nemčiji v tako srdite verske boje —« je obžaloval Scheyer.

— ki jih, nota bene, bijejo v latinskem jeziku učenjakov. Od tega pa ne bo naša nemška literatura nič imela,« je pritrdil Ungnad in zagrabil knjigo s police:

»Glej, glej! Sebastiana Francka 'Chronica, Zeytbuch und Geschichtbibel'! Pravzaprav nisem v delu našel nič, kar bi nasprotovalo naši pravi veri.«

»Pa tudi nič, kar bi govorilo za njo. Pravijo, da je Franck prekrščevalc, ker se ne ogreva za nobeno vero, sekto ali sploh mnenje. Govori o nekaki notranji besedi v človeku, o Kristusu, ki biva v vsakem izmed nas in nas vedno prav uči in vodi, le poslušati ga moramo. Katoliki so mu take nauke zelo zamerili — saj bi potem svet ne potreboval božjih posrednikov — učenih teologov,« se je norčeval Scheyer.

»No, seveda. To je pač prepričanje vseh prekrščevalcev: duhovni in pridigarji človeku niso potrebni... O, naj pogledajo! Gospod sodnik imajo še eno delo Sebastiana Francka: Paradoxa oder 280 Wunderreden... (Paradoksa ali 280 čudežnih govorov...). To je knjiga, ki je Lutra najbolj razkačila. In vendar je že izšla v ne vem kolikih izdajah. Izrebiti bi bilo treba takšen plevel.«

Gričar je vzel knjigo iz vrste in prikimal nekako v zadregi:

»Z ženo sva jo prebirala. Mnogo spotakljivega je v njej, zares. Na primer trdi Franck, da je bog pričujoč v rastlinah in živalih in v vsem, kar je na svetu.«

»Mhm. Panteizem, ki se razodeva tudi v veri bramanov, budistov in Kitajcev,« je dopolnil Scheyer.

Baron je prikimal:

»Luter in njegov prijatelj Melancthon, reformator nemških šol, sta se najbolj razburjala zaradi tega, ker po Franckovi filozofiji Kristus ne more biti bog, ampak ima le toliko božanstva v sebi, kolikor vsak nadpovprečen, za vse človeštvo zaslužen človek.«

Gričar je barona presenečeno pogledal... Kje je že slišal podobno govorjenje?

In spomnil se je: Matevž Korneder! Da, da, on je trdil skoraj isto. Menda so vsi prekrščevalci tega mnenja. Iz Švice je čez Tirolsko in Koroško prišla ta vera k nam. Ali ni morda krojač Zener tudi te vere? Ali ni nekoč, ko ga je Gričar povabil k branju evangelija, odgovoril: 'Nisem spoznavalec evangelija.' Vse evangelijske povestice

so bile napisane več kakor sto let po Kristusovi smrti — kako bi mogle oznanjati pravo Kristusovo besedo? In četudi — Kristus ni bil edini filozof na svetu in tudi ne prvi. Večino svojih naukov je posnel po Budi in po drugih starih filozofov — tako pravijo...

Ungnad je zbudil Gričarja iz razmišljanja:

»Kajpak! Prvi dve slovenski knjigi imajo tudi že, gospod sodnik.«

»Že dve leti je tega, odkar sem ju dobil. Pravzaprav ju je prejela moja žena od svojega očeta v dar. S pomočjo Trubarjevega abecednika so se naučili moji pomočniki brati. Iz Trubarjevega katekizma pa beremo in pojemo vsak večer.«

»Dobri knjigi sta to, vsemu ljudstvu razumljivi. Trubar je z njuno izdajo storil veliko delo,« je pohvalil Ungnad: »Takih knjig bi nam bilo treba še in še. Z njimi bi se prava vera najhitreje utrdila v naših deželah.«

»Velika škoda je, da je moral Trubar bežati iz dežele.« je obžaloval Scheyer. Klombner pravi, da ga moramo na vsak način spet dobiti nazaj. Z vsako svojo vžigajočo pridigo nam je pridobil kup somišljenikov.«

»No, morda je njegovo pregnanstvo tudi koristno naši stvari. Kdo ve, če bi se bil spravil k pisanju prve slovenske knjige, če bi ostal med svojimi rojaki. Še evangelij bi moral prestaviti na slovenski jezik. Naši pravi stari veri je evangelij osnova. Med Slovenci se naša vera ne bo utrdila, če jim ne damo v roke biblije, pisane v slovenskem jeziku.«

Gričar je s pogledom oplazil debeli zvezek Lutrove nemške biblije.

»Biblije! Kje bi dobili človeka, da nam jo prestavi? In če bi imeli vsaj domačo tiskarno!«

»Eh! Začetek je že tukaj,« je Scheyer pokazal na Trubarjevi knjžici. »Saj Nemci nimamo veliko več, kakor začetek. Komaj za pet, šest knjig smo pred Slovenci. In če bodo naši pisanja zmožni močje še dolgo v učenih latinskih preklarijah tratili svoje moči, potem bo suša v našem komaj začetem pismenstvu še dolgo trajala. Slovenci nas boste kar lahko prekosili.«

Gričar se je posmešnil:

»Tega oni sami ne verjamejo! Kje pa naj jemljemo pisanja zmožne ljudi? Med našim revnim kmečkim narodom ni učenjakov. Le malo-kateri Slovenec se je doslej izšolal na laških univerzah, še ta je potem pozabil, da je Slovenec.«

»Ha! Najboljši primer za to je moj najhujši sovražnik, dični ljubljanski škof Urban Tekstor. Menda je sin kmečkega tkalca. Zdaj pa si je nadel latinsko ime, se smuka okrog dvora in —«

— in mori v inkvizicijskih preiskavah poštene luterane,« je dopolnil Scheyer. »Na njihovem mestu, dragi gospod baron, bi se ga čuval. Ta človek je močno zahrbtnen.«

»Vem. Hinavski je in nevaren. Obvestili so me že o njegovih spletkah zoper mene.«

»Tudi mene bi bil že ugonobil, če bi se kralj ne bal zamere pri kranjskih deželnih stanovih.«

»Kaj — zamere! Kralj se le tega boji, da mu stanovi svojega mošnjička ne zavežejo pred nosom.«

»Da, to je edino, kar še zadržuje njegovo katoliško vnemo. Sicer pa se mi zdi, da tudi glede tega že slabo kaže. Naša sila, sila fevdalcev, propada. Vladar ni več odvisen od nas. Kar glejte, kako raste njegova moč z močjo njegove lastne armade. Ni mu dovolj najemniška vojska. Lasti si že pravico vpoklica svojih državljanov. Vsak deseti, vsak peti mož — kakor si pač izmisli — mu mora priti v vojsko. In koliko Uskokov, naših najbolj divjih branilcev, je že naselil tu ob meji!«

Gričar je prikimal:

»Pred petimi leti so tukaj na magistratu trije pisarji štirinajst dni pisali pisma o zamenjavi posestev naših obmejnih kmetov z drugimi, po večini od Turkov opustošenimi, sredi dežele. Umakniti so se morali Uskokom na kraljevo željo.«

»Da, nas, fevdalce, v borenju najbolj izurjene državljane, pa uporabljaj kralj za poveljnike in častnike v svoji vojski. Smešno je to in žalostno obenem, da moramo z denarnimi žrtvami in celo s svojim življenjem sami pomagati pri graditvi kraljeve sile, ki je prav gotovo proti nam samim naperjena. Zavedamo se, da gradimo vladarjevo samodržstvo in ga vendarle ne nehajo graditi.«

»Kako pa naj si pomagamo? Ali naj pustimo, da nas Turki popolnoma pregazijo? Ali — da nam uporniška tlačanska drhal zavije vratove?« se je razburil Erazem Scheyer.

Baron Ungnad je vzdihnil:

»Saj to je tisto! Braniti se moramo kar na dve strani.«

Gričar je posmehljivo zavlekel tanke ustne:

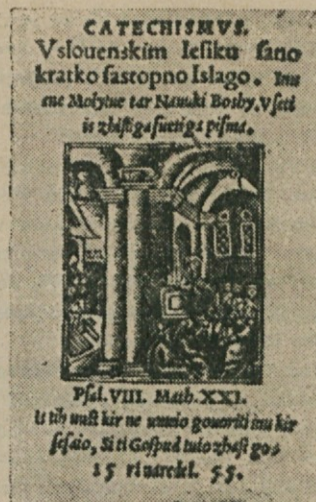
»Celo na več, gospod baron. Pozabili so na sovražnike, ki so jim stalno za petami — na papiste —«

— s kraljem na čelu. Da, prav imajo.«

»In — ali si niso zemljiški gospodje že trideset let tudi z meščani v laseh, zaradi trgovstva?«

»Saj res! Ha, ha!« se je zasmel Ungnad. »Pozabil sem, da sem pri svojem političnem nasprotniku v gosteh. No, če jih ne morem drugače oškodovati, gospod sodnik, se še nocoj napijem na njihov račun. Vino imajo zares izborna. Vrnimo se k njemu! Njihova knjižnica pa je slučajnim inkvizicijskim očem in nosovom prav dobro skrita,« je že pri vratih dostavil, ko je Gričar pritisnil na vzmet, ki je neslišno dvignila tablice v opažu na njihovo mesto.

11. poglavje

Od tistega časa je minilo osem let.

Hans Ungnad, baron Sovneški in štajerski deželni glavlar ter poveljnik Vojaške krajine, je prišel pri novem vladarju Notranje Avstrije, nadvojvodi Karlu, v nemilost in se je moral zaradi svojega luteranstva »prostovoljno«¹ umakniti v Nemčijo. Würtemberški vojvoda Krištof mu je prepustil bivši samostan v Urachu za naselitev. Tam je Ungnad ustanovil svoj »biblijski zavod«, da podpre tisk luteranskih slovenskih in hrvatskih knjig. Ravnatelj tega zavoda in obenem tudi župnik v Urachu je postal — Primož Trubar.

Trubarja so takrat klicali kranjski deželni stanovi domov. Pozvali so ga, naj kot kranjski superintendent — luteranski škof — uredi domačo evangelijsko Cerkev. Toda Trubar je po uspeli izdaji svojih prvih slovenskih knjig plaval sredi veletoka svojih knjižnih načrtov in želja. Vrh tega ga je skrbela še izdaja hrvatskih knjig —

kako naj bi vse pustil in se vrnil v Ljubljano? V Ljubljano, ki jo je nekdanj budil in vzvalovil s svojim vžigajočim govorniškimi darom, ki jo je ljubil kot torišče svojega hrabrega, neuklonljivega duha, svojih najbolj tveganih luteranskih podvigov... Vkljub vsemu delu je začel razmišljati o vrnitvi:

»Ne smem ostati sredi pota! Vrniti se moram, da uredim Cerkev svojim rojakom — slovensko evangelijsko Cerkev. In če me ujamejo papežniki?... Bog! frpel bom v tvojo slavo!... Ampak — kaj bo z mojo družino? Žena Barbara in otroci! Primož, Felicijan, Magdalena — vsi so še nedorasli... O, Jezus Kristus, molil bom, kakor si ti molil preden te je zajelo trpljenje: Oče nebeški! Če je tvoja volja, vzemi ta kelih od mene!«

In Trubar je v svoji delavnici vstal od pisalne mize, pokrite s knjigami in rokopisi, pokleknil na klečalnik pred podobo križanega in se z globoko pobožnostjo, ki ga je spremljala vse življenje, zatopil v molitev.

Potolažen in samovplivno okrepčan se je vrnil na delo in sklenil:

»Se, Svetiga Pavla ta dva lista dotiskamo in Register mojih del. Vmes sestavim še posvetilo za glagolski katekizem, potem grem na pot — z božjo pomočjo.«

Popoldne tistega dne so ga obiskali trije kranjski študenti iz bližnjega Tübingena.

»Novomeščani smo,« je visok, vitek mladenič pepelnato plavih las in velikih zelenkastosivih oči, prevzel predstavljanje. »Tole sta moja prijatelja Abraham Scheyer —«

»Aha! Scheyer iz Soteske? Vaš stari oče — bog jim povrni dobroto! — so me nekaj tednov skrivali na svojem gradu, ko sem moral bežati iz domovine. Ali so gospod vitez Erazem zdravi?«

»Da, hvala, gospod stari oče so zdravi in še prav tako odločni in neomahljivi, kakor so bili vedno.«

»Naj mi dovolijo, velečastiti gospod župnik, da jim predstavim še Martina pl. Raaba!«

»Aha! Znana novomeška rodbina. In vi mladi gospod? Znani se mi zdite. V tako zelene oči sem menda že nekoč gledal in tile pepelnato plavi lasje se mi zdijo tudi znani...«

»Adam Gričar mi je ime. Morda so velečastiti gospod poznali mojega očeta Jakoba Gričarja — njemu sem podoben, pravijo. Svetle lase pa imam po očetu in po materi.«

Trubarjeve težke, vedno na pol priprte veke, so se presenečeno razprle:

»Gričarjev sin!« Dvignil je roke in prisrčno objel mladeniča. »Sin mojega pogumnega rešitelja!« Podržal je fanta pred seboj. »Seveda! Ves kakor oče, od svetlolase glave do pete! Da, da. Nikoli ne pozabim trenutka, ko je stal sredi temne noči vaš oče pred menoj: Naj ogrnejo tale plašč, zakrijejo glavo s kapuco in se vzpenjo na tega konja! Nobenega trenutka ne smeva zapraviti — biriči so jim za petami, gospod Trubar! Joj, kako sva jo ubrala iz Št. Jerneja! Nič po izhojeni poti tovarnikov, le po ozkih stezah in skozi temne gozdove. Konja sta se neprestano spotikala in je bil pravi čudež, da smo dospeli po vseh tistih stranskih poteh v trdi noči pred soteški grad. No, dobrodošli ste mi vsi trije, moji mladi rojaki! Pridite, da vas predstavim svoji družini!«

Na vrtu bivšega samostana v Urachu je Trubarjeva žena Barbara presajala rože v cvetlične lončke. Trije otroci so se igrali okrog nje. Sedemletni resni rdečelasi Primož je na sončni gredi tik ute delal ograjo svojemu vrtcu. Petletni živahni Felicijan, deček kostanjevih las in čednega obraza, je stresal cvetočo mlado češnjo, da so se cvetni lističi usipali kakor svetel sneg po zeleni trati. Najmlajši Trubarjev otrok, hčerka Magdalena, pa je z eno roko vlekla za seboj punčko iz cunj, drugo je v zadregi pred gosti vtaknila v vsemi prsti v usta.

Fantje so pozdravili gospo Trubarjevo z vso vljudnostjo viteško vzgojenih mladeničev in tübinških visokošolcev. Gospa Barbara je mlade rojake sprejela z veseljem, kakršnega občutimo, kadar v tujini zagledamo domačega človeka. Bila je po rodu iz ljubljansko-celjske rodbine Klausov, ki so imeli svoj dom z apoteko v Ljubljani na Trgu, v bližini magistrata, med Tunzlerjevo in Gartnerjevo hišo. Eden Barbarinih bratov, Mihael, pa je imel lekarno v Celju.

Trubar in njegova žena sta peljala mlade goste v svoje stanovanje in jima postregla z dobro južino. Razgovor se je kmalu obrnil na domače verske razmere.

Adam Gričar je povedal:

»V zadnjem pismu so mi sporočili gospa mama, da se je prošt Krištof Graff spravil nad vnetega novomeškega predikanta Jurija Vlahoviča. Proštovi hlapci so ga ujeli na cesti in ga zaprli v proštijško ječo. Teden dni so ga imeli zaprtega ob kruhu in vodi, dokler ga ni prošt na pritisk deželnih stanov moral izpustiti.«

»Mhm! Zato mi je gospod Klombner pisal nekaj o trpljenju, ki ga je Vlahovič že moral prestati. Ampak, menda je mož nekoliko čudaški.«

Mladi Scheyer se je zasmejal:

»Pa ne malo! Stanoval je pri nas, da mu zvečer ne bi bilo treba hoditi po temnih ulicah, kjer bi ga lahko zalotili proštovi hlapci. On pa je hodil vsak večer po pridigi in molitvah na izprehod po mestu. Ob taki priliki so ga zadnjič ujeli. Sicer pa je vedno zahajal v svojo rojstno vas Ribnik v Belo krajino mlinarit in tkat sukno ter se vračal s celimi tovari obložen v Novo mesto. Gospod stari oče so mu rekli, da takšno delo spodobnemu predikantu ni primerno. Pa jim je odgovoril, da si je tudi svetj Pavel z delom služil svoj kruh.«

»Hm. Saj se je dobro odrezal,« je priznal Trubar z nasmehom.

Potem so prešli na tisk novih slovenskih knjig. Trubar je prosil fante, naj se drugi teden, ko bodo po dveh letih študija prvikrat potovali domov na počitnice, oglasijo pri njem, da jim za različne kranjske znance in prijatelje izroči nekaj izvodov svoje nove knjige. Tudi mladim gostom je obljubil vsakemu svoj izvod.

»Upam, da se še pred poletjem odzovem vabilu kranjskih deželnih stanov in se za nekaj časa vrnem v Ljubljano, da uredim najpotrebnejše cerkvene zadeve,« je Trubar rekel ob slovesu. »Morda se takrat vidimo.«

Štirinajst dni pozneje so sedeli Gričarjevi v jedilnici pri kosilu. Molče so zajemali juho. Slišal se je le šklepet žlic ob cinaste krožnike.

Jakob Gričar, ki je sedel ob gornjem koncu mize, je zrl s temnim obrazom predse. Globoka guba med obrvmi je pričala o težkem razmišljanju. Njegova sestra Urška, ki je zjutraj prinesla nekaj živil s pristave, je vprašaje pogledovala zdaj svakinjo, ki je sedela nasproti nje, zdaj nečaka Adama, ki je sedel poleg matere in dosledno obračal pogled predse v krožnik. Čutila je nevihto v ozračju in najrajši bi zbežala še pred njenim izbruhom nazaj na pristavo. Njeno miroljubno srce je prepir še vedno le težko prenašalo. Bratov jezni obraz, ki ga je poznala še iz mladih let, pa ni obetal nič dobrega.

Gričar je posebej svojo juho in si nakl vina iz cinastega vrča v majoliko. Pogledal je sina in nenađoma odločil:

»Kolikor ti še ostane počitnic, jih boš najbolje preživel na pristavi. Spremil boš še danes teto Urško na Grič. S seboj lahko vzameš osla, da ti bo nesel prtljago.«

Adam je dvignil glavo in oči so se mu jezno zabliskale:

»Peš menda ne bom hodil poleg osla!«

»Ali misliš, da ti bo padla krona z glave, če pojdeš enkrat peš do Griča?!«

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

»Krona ne, ampak vsak bi se smejal, če bi videl, kako sodnikov sin goni osla« je z jedkim posmehom odgovoril Adam in od strani pogledal na mater, ki ji je padel nož iz rok, ko je razrezovala pečeno kokoš. Ustrašila se je sinovega predrznega odgovora.

Toda Jakob Gričar ni vzrožil. Nasprotno. Mirno je ugotovil:

»No, mislil sem, da si ob svojem ljubimkanju s krojačevo hčerjo pozabil, da si sodnikov sin. Če si se tega spet spomnil, pa lahko vzameš še konja s seboj.«

Adamu je šinila vročina v lice. Povesil je glavo in zaodrnjal:

»Vzel bom tudi psa in puško, da bom hodil na lov. Kaj pa naj delam v tisti puščobi!«

»Seveda — puščobi! Če bi bil kaj vreden, bi pomagal pri delu na kmetiji. Ampak, gospodič se boji, da bi mu nežne ročice ne dobile žuljev. No, prav. Nič ne napraviš škode, če slučajno podereš kakšnega zajca. Srne in jelene pa mi pusti v miru! Zdaj imajo lovski počitek, ki jim ga mora privoščiti vsak pošten lovec. Risov in divjih mačk lahko postreljaš, kolikor hočeš in drugih zveri tudi.«

»Ali — ali smem povabiti tudi svoja dva prijatelja na lov?«

»Katera prijatelja?«

»Scheyerja in Raaba.«

»No, naj bo, če se bo teti Urški ljubilo skrbeti za vas.«

»Veš, da!« je zatrdila Urška. »Saj je dovolj prostora v prizidku. Osem pogradov je praznih.«

Gričar je posmehljivo zavlekel tanke ustne:

»Rad bi videl, kako bodo naši razvajeni gospodiči prekladali svoje kosti po trdih deskah.«

»Saj smo napravili nove slamnjače!« je spomnila Urška. »In Ana je zadnjič poslala nove volnene odeje!«

»Hm! Ko sem jaz bil te starosti, sem se zaril v seno in nisem potreboval ne slamnjač ne odej.«

Gričar je z zdravimi zobmi ugriznil v kos kuretime, pogledal ženo in vprašal: »Kaj pa je s tistim suknom za Reko?«

»Predikant Vlahovič je šel že včeraj domov in je vzel dva naša tovarna konja s seboj. Obljubil je, da nam v štirih dneh stke vse sukno.«

»No, je že spet pretiraval. V štirih ne bo šlo, v osmih pa morda. Jezi me, da si sukna nisem pravočasno priskrbel. Saj vem, spomnila si me na naročilo, pa sem nanj takoj spet pozabil, ko sem prestopil magistratni prag. Sodstvo mi jemlje preveč časa. Človek ne misli na nič drugega, kakor na vse te tatiče in pretepače, za svoje trgovske posle pa si že skoraj ne morem utrgati nič časa. Izguba je to. In vsak

trenutek imaš goste v hiši. Da ne pozabim, Ana: nocoj pride na večerjo Tomaž Kahlschmidt, notranji svetovalec. Dobiti ga moram v klešče, da bo na jesen prevzel sodništvo. Jaz sem tega sit.»

»Ampak — ali nimaš kot sodnik veliko dohodkov?« je Urška začudeno vprašala.

Jakob je zamahnil z roko:

»Več stroškov, kakor dohodkov.«

»In čast?«

»Lepo te prosim! Čast! Kaj pa je čast? Samo limanica, na katero se love nečimerni kalini. Jaz sam sem se pred leti — moram priznati — ujel nanjo. No, čaščenju se hitro privadiš, kakor vsakdanjemu kruhu, delo in sitnosti in stroški pa ti ostanejo v napotje. Splet in polen, ki ti letijo pod noge, niti ne računam. Modrijan je vsak, ki se zna o pravem času izogniti taki časti.«

Ana je pogledala moža. Okrog ust se ji je zarisal mil nasmešek... Hvala bogu, da je prišel do tega! Skoraj je že omagovala pod deležem te časti, ki ga je vsa leta morala prenašati: podvojeno delo in skrb v trgovini, skoraj vsak dan gostje v hiši, preobremenjeni mož pa nestrpen, siten, nikoli zadovoljen... O, hvala bogu, da se je spame-toval!

Adam je izpod čela pogledal na očeta... Ali se mu je zmešalo? Osem let prvi v mestu — je hotel to čast odvreči, kakor oguljeno suknjo!... Modrijan vsak, ki se zna izogniti taki časti? Ali res? To je pač le očetov nenasitni pohlep po bogastvu. Jezi ga, ker se ne more ves posvetiti trgovini — to je vse.

Da bo on, Adam, pri tem v očeh novomeške mladine precej izgubil, to je gotovo. Saj ne bo več »sodnikov sin«. No, Martin in Abri se za to ne bosta dosti zmenila. Za druge pa mu ni. Kramarjev Jakec mu bo »ponižanje« privoščil — to je tudi gotovo.

In Ženy Žener? Lepa, šestnajstletna krojačeva hčerka? Ali ne bo v njenih očeh izgubil nekaj tistega sijaja, ki mu ga je dajal očetov položaj? Sicer pa — v teh počitnicah ne bo več mogel do nje, ne bosta se v poznih večerih več mogla shajati na vrtu. Lepo mu je oče zagodel! Še posloviti se ne bo mogel od dekleta. Ne, to pa že mora storiti! Povedati ji mora...

Vstal je, nekaj zamrmral in odšel iz jedilnice. Zunaj je srečal Marta, ki je prihajal iz kuhinje, kjer ga je napitala stara Micka. »Uboga pokveka! Šestnajst let star, pa ga morajo še vedno pitati!« si je mislil Adam in v dolgih skokih odhitel po stopnicah.

Mart je nekaj zablebetal za njim. Ubogi bebec je ostal na razvoju triletnega otroka. Postavljal je še vedno lesene zidake na hod-

niku, se igral s peskom na vrtu in posedal pri materi v pisarni ali na klopi pod oboki pred hišo. Nikjer pa ni imel dolgo obstanka. Navadil se je tudi kolovratiti po mestu. Ure dolgo ga ni bilo domov. Vsi novomeški otroci so ga poznali in ga klicali:

»Martek! Daj mi piškot!«

Res mu je včasih kuharica Katra potisnila nekaj slaščic ali pest krehljev v žep, da bi ne bil lačen na svojem potepanju. Vse je razdelil med otroke. Kar sami so mu preiskali žepe. Zgodilo se je že večkrat, da je prišel domov brez čepice ali brez suknjiča. Cigani ali potepuhi so ga okradli, kadar je ušel iz mesta in utrujen zaspal kjerkoli ob poti. Dostikrat je zašel v gozdove ali v okoliške vasi. Kmetje, ki so ga vsi poznali, so ga pripeljali nazaj v mesto, kar naravnost h gospe Gričarci v pisarno. Dobro so vedeli, da jim bo dala lepo napitnino.

Toplega junijskega dne proti poldnevu se je Mart zatekel k materi. Za čepico mu je bil nekdo zataknil šopek poljskih cvetlic, na prsih pa mu je v gumbnici visela zlomljena roža.

Mati ga je sprejela s svojim pristrčnim nasmeškom, vzela izpod okna nizko klopco in jo postavila poleg svojega stola:

»Pridi, dragec!«

In kakor некоč kot majhen deček je sedel veliki otrok k materinim nogam in skril obraz v gube njene obleke. Tukaj se je čutil najbolj varnega. Tukaj, edinole tukaj ga niso preganjale čudne, meglene prikazni s pošastno razprtimi očmi v grozeče spačenih obrazih in z dolgimi suhimi rokami, ki so z ostudnimi kremplji segale po njem, da je moral, kamorkoli je prišel, bežati pred njimi. Le tukaj jih ni bilo, pri materi.

»Mart! Kje si bil danes?«

»P-prri t-teti K-Kramerc-c-ci.«

Materin obraz se je stemnil. Kramarca je v hudobni obrekljivosti pripovedovala strankam v svoji prodajalni, kako zanikrna mati je Gričarca, ki svojemu slaboumnemu sinu niti jesti ne da. Revež hodi k njim, Kramarjevim, prosjačit za kruh...

Ana je položila roko na kodrasto glavo nesrečnika, čepico s šopkom pa je vrgla na okensko polico:

»Mart, sinko moj! Ne hodi h Kramarjevim! Ne prosi kruha pri njih! Nikjer ne smeš prositi kruha! Mi smo Gričarji! Ni nam treba prosjačiti. Ali razumeš, Mart?« Sklonila se je in mu pogledala v oči: »Mi — smo — Gričarji!« je ponovila s poudarkom.

Blažen nasmeh se je razlil po obrazu pohabljenca. Pogledal ji je strmo v oči, jo z obema rokama objel okrog pasu, nagnil glavo v zatilnik in mukoma spravil iz sebe:

»M-mi s-smo Gri-Gričarji-i-i-!«

Zadnjo besedo je zakričal s tako strašnim živalsko hripavim glasom, da je Ana vsa prestrašena spustila roko z glave svojega nebogljenca. Potem mu je pokimala z žalostnim nasmehom in se okrenila k svojemu pisanju.

Vstopila je Micka, se po prstih približala, da ne bi motila gospe, položila roko na Martovo ramo in zašepetala:

»Pridi, Mart! Grevi na vrt. Bova jedla češnje.«

Odvedla ga je.

Ana se je ozrla za njima in vzdihnila.

Tedaj se je zdrznila. S hodnika se je razlegel Martov hripavi krik:

»M-mi s-smo Gri-Gričarji-i-i-!«

»Nesrečnež! Vendar ne bo tega stalno gonil!

Da, stavek se mu je tako vtisnil v spomin, da ga je zakričal vsakomur, če ga je le pogledal, pa tudi brezbrizno mimoidočim, kadar jih je hotel opozoriti nase. Veselo se je zasmel, če ga je kdo prav začudeno pogledal. Pokimal mu je, kakor, da se mu je posrečila dobra šala. Kmalu so mestni paglavci kričali nesrečniku, kjerkoli so ga videli:

»Gri-Gričarji-i-i-!«

In vselej jim je Mart odgovarjal s svojim hripavim glasom:

»M-mi-s-smo Gri-Gričarji-i-i-!«

Ana je zardeka od sramu, kadar je slišala zunaj na cesti sinov krik.

»Kdo ga je pa spet to naučil?« je zarentačil Jakob Gričar, ko ga je prvič slišal.

Ana je vzdihnila:

»Jaz!«

»No, veš kaj...!«

Razložila mu je nastanek tega krika.

Mož je zmajal z glavo:

»Lahko bi bila previdnejša! Zdaj nas nesrečnež smeši pred ljudmi! Saj veš — njihova zavist popade vsako nesrečo naše hiše kakor lačen pes kost.«

Molče je sklonila glavo. Saj ni imelo smisla, da bi se opravičevala. Vsak ugovor ga je le še bolj razdražil. Komaj je že čakala, da pride jesen in bo mož odložil svoje sodniške posle.

»Ali je Adam srečno odpotoval nazaj v Nemčijo?«

»Da. Pozdravlja te še enkrat. Nisem mu dala hlapca za spremstvo, ker potuje s svojima prijateljema in jih bo Scheyerjev lovec Andrej spremil do Tübingena. Dala sem Andreju dva goldinarja napitnine, da bo skrbel še za našega fanta.«

»Mhm, prav. In Adamu si dala denar? «

»Dala za šolnino, za stanovanje in hrano, za postrežbo, za pot in za male izdatke med letom.«

»Za male izdatke sem mu že jaz odrinil nekaj srebrnjakov — tega ti seveda ni povedal.«

Ana je hudomušno pogledala moža in se zasmejala:

»Saj ni neumen. Vprašala ga pa tudi nisem. Zlagal se mi ne bi. To dobro lastnost vsaj ima, da ne laže.«

»Da. To pa je menda res edina njegova dobra lastnost. Trmast je kakor osel. Domišljav pa kakor turški aga.«

»Jakob! Kateri osemnajstletni fant pa ni domišljav, če je zdrav?«

»No, nisem slep za njegove napake. Delo mu ne diši, ne tako ne tako. V trgovini se vse počitnice niti prikazal ni. V pisarni tudi ne. Za šolsko knjigo ni prijel. Le s tistima plemiškima fantoma se je podil okrog. Konji, psi, lov — dekleta, to mu še diši. Zdi se mi, da sva jo z njegovo vzgojo pošteno zavozila. Preveč prostosti je vedno imel.«

»In preveč denarja.«

»Morda imaš prav. Žal mi je, da ga nisem potisnil v trgovino, ko je bil dvanajst let star. Danes bi mi bil lahko že v izdatno pomoč. Ampak želel sem, da bi bil moj sin deležen tega, česar jaz nikoli nisem bil: temeljite izobrazbe. Nisem hotel, da bi ob vsaki priliki pogledal samouk iz njega — kakor iz njegovega očeta. Izobrazba — to je najdragocenejše, kar morem dati svojemu otroku, sem si mislil. Zdaj pa sem že skoraj prepričan, da ga je prav študiranje pokvarilo.«

»Študiranje ne more nikomur škodovati.«

»Pač! Iz treznega trgovca napravi lahko sanjača. To je za naš poklic dovolj škode. Adam se v trgovini ne bo nikoli gnał, boš videla, da ne.«

»Ze mogoče. Zanašal se bo na naju,« je Ana zamišljeno prikimala,

Tisti, o katerem sta oče in mati zaskrbljeno razpravljala, je medtem v družbi prijateljev brezskrbno dirjal proti Ljubljani, prestolnici kranjske dežele. S kratkimi odmori v Trebnjem, Višnji gori in na Škofljici, so bili vsi štirje popotniki, Adam, Martin, Abri in lovec Andrej, že od prve zore v sedlih.

Sredi dopoldneva so na ovinku zagledali utrdbe meščanskega bastijona na ljubljanskem grajskem hribu. Kmalu so zagrmela kopita njihovih konj čez most pred mestnimi vrati na Starem trgu in že so skozi temna vrata zajahali v mesto. Ko so jezdili skozi Stari trg, so opazili nenavaden nemir na ulici. Iz vseh hiš so prihajali meščani v prazničnih oblekah.

Pred hišo, kjer je še vedno stanoval stari oče, Cvekljev poslovodja Zagar, se je Adam zavihtel s konja. Fantje so se dogovorili, da bo vsak prenočil pri svojih sorodnikih.

»Na svidenje jutri ob šestih pred Špitalskimi vrati!« je zaklical Adam tovarišem in brž vprašal mimosidočega meščana: »Kaj pa praznujete v Ljubljani?«

»Prihod superintendenta Trubarja. Do Šiške mu gremo naproti,« je odgovoril meščan.

V trenutku je bil Adam zopet v sedlu.

»Primož Trubar prihaja!« je zaklical tovarišem, ki so se z njim vred ustavili.

»Joj! Sprejeti ga moramo še mi!« je vzkliknil Abri Scheyer in pognal konja za Adamom.

»Jezdimo mu naproti!« je zaklical Martin Raab.

Ježdili so korakoma, ker je bila povsod velika gneča. Zavili so skozi Trančo, čez Mesarski most in skozi Vicedomska vrata ter mimo vicedomskega vrta navzgor, potem pa v smeri proti Šiški. Vsa cesta skozi vas Šiško je bila obrobljena s praznično razpoloženim ljudstvom. Ženske in otroci so držali v rokah šopke cvetic.

Na koncu Šiške je Adam zagledal v daljavi med zelenim poljem veliko kavalkado dam in gospodov.

»Že gre! Že gre!« je kričnil živahni Martin in pognal konja mimo Adama v dir.

Ostali so zdirjali za njim. Že blizu kavalkade so se ustavili in krenili s ceste na rob travnika, na vsako stran ceste po dva. Ko se je sprevod približal, so v prvih jezdecih spoznali v sredi evangeljkega škofa Trubarja, njemu ob straneh pa luteranskega prvaka Klombnerja in trgovca Cveklja.

»Pozdravljeni gospod superintendent!« je zaklical Martin Raab.

»Novomeščani se jim klanjajo!« je kričal Adam in dosegel, da se je Trubar ozrl vanj. Spoznal ga je in zaklical, ko je jezdil mimo:

»Pozdravljeni mladi prijatelji!«

Za Trubarjem je jezdilo več kakor dvajset ljubljanskih dam in gospodov, plemičev in imenitnejših meščanov. Tudi štirje Novomeščani so se jim priključili.

V Šiški so sprejeli Trubarja z vihnim vzlikanjem. Otroci in žene, s šopki najlepšega cvetja, so mu zastavili pot, da je mož, ganjen nad prisrčnim sprejemom, stopil s konja. Tisti, ki so se prerili do njega, so mu potiskali cvetje v roke, drugi so mu mahali s čepicami in ruticami, nekateri pa so mu metali rože na pot. Staro in mlado je imelo v očeh solze radosti in ganotja ob sprejemu prvega evangelijskega škofa. Trubarju samemu so se oči vlažno svetile. Globoko ga je presunila velika izprememba razmer v domovini. Trinajst let je bilo poteklo, odkar se je bil s pomočjo dobrih prijateljev od skrivališča do skrivališča s težavo rešil pred zasledovalci na življenje in smrt. Zdaj pa ga je že javno sprejemalo več kakor dve tretjini Ljubljane...

Po vsej poti iz Šiške do Špitalskega mostu in Špitalskih vrat, pa še po Špitalski ulici do magistrata je stala navdušena množica v gostem špalirju. Za Trubarjem in njegovim spremstvom se je sama od sebe zgrinjala v velik sprevod, ki je pritiskal za kavalkado.

V veži magistrata je pričakoval evangelijskega škofa skoraj polnoštevilen zbor notranjih svetovalcev in velika večina Zunanjega sveta. Pred mestno hišo se je zbrala velika množica občinskih mož, pa tudi družine mestnih očetov so imele tukaj svoj prostor. Med zbranimi gospodi in otroki je stala žena že večkratnega mestnega sodnika, luterana Lenarta Hrena — Uršula, rojena Žitnik. Na rokah je držala sinčka Tomaža, leto starega kodrolasca, svetlomodrih oči, ki je vrislake segal po šopku krvavo rdečih nageljnov v materini roki.

»Ne, ne! To bova izročila gospodu superintendentu,« je mlada žena branila otroku. Gotovo ni slutila, da bo njen sin nekoč podiral, kar je Trubar med svojim narodom zidal.

Zdajci se je z ljubljanskega Gradu oglasila pozavna — znak, da je dragi gost prijahal v mesto.

Ves Trg se je vznemiril, vsi so iztezali vratove in napeto gledali proti izhodu ozke Špitalske ulice, kdaj se prikaže prvi škof Slovenske evangelijske Cerkve, Primož Trubar.

In tedaj je prijahal na čelu sijajno opravljene gospode on sam v svojem preprostem, nagubanem, črnem suknjiču in s preprosto popotno čepico na glavi.

Vsi moški so mu vihteli klobuke in čepice v pozdrav, ženske so mahale z ruticami in otroci in dekleta so mu sipali cvetje na pot.

»Pozdravljeni, gospod superintendent!«

»Živeli!«

»Trubar! Trubar!«

Ves Trg je valovil v navdušenju.

Po Trubarjevem obličju, polnem dobrote, so se ulile solze in mu močile zgodaj osivelo kodrasto brado.

S težavo je prodril s spremstvom do mestne hiše, okrašene s cvetjem in s preprogami. Tam ga je pod arkadami pričakoval cvet ljubljanskih žena in deklet. Belo oblečena deklica, z velikim šopkom rožnato nadahnutih vrtnic, ga je pozdravila s pesmico prigodnico. Otročički so mu s cvetjem posuli pot do hišnega praga, kjer sta ga pričakovala mestni župan in mestni sodnik v svečanih škrlatnih ornatih. Za njima je stal v avli ves zbor mestnih očetov, istotako v svečanih uradnih oblekah iz črnega žameta.

Trubar se je deklici zahvalil za pozdrav in se obložil z njenimi vrtnicami. Ko je hotel stopiti proti pragu, mu je iz vrste mestnih gospa ponudila lepa mlada žena luterana Lenarta Hrena krasen šopek krvavordečih nageljnov.

Trubar se ji je nasmehnil in iztegnil roko. Toda hitrejši kakor on, je bil mali Tomaž Hren. Z debelo ročico je zagrabil v cvetje in v pesti zmečkal glavico rdečega nageljna. Potegnil je in odtrgal cvet. Kakor krvave kaplje so padali živordeči lističi iz njegove male pesti.

»Ti boš pa odločen mož!« se je zasmejal Trubar in s poklonom sprejel ostali šopek od zardele mamice.

V tistem trenutku so se z Grada oglasili piskači, ki so s štirimi piščalmi zaigrali *Te Deum laudamus*. Igrali so ves čas, dokler je trajal sprejem na magistratu in dokler niso Trubarja spremili do hiše bogatega trgovca Andreja Foresta, kjer so mu bili pripravili stanovanje.

Nekaj hiš od magistrata dalje, nasproti stolnice, je umiral generalni vikar in kanonik Nikolaj Škofic, po smrti škofa Urbana Textorja najhujši Trubarjev nasprotnik. Kanonikov sin je tedaj sedel v ječi zaradi sodomskega greha. Niti oče, niti njegov zanikni sin nista bila med meščani priljubljena.

»Zakaj piskajo?« se je umirajoči vzdramil in pogledal svojo strežnico, kuharico in ljubico, ki je po predalniku že iskala blagoslovljeno lojeno svečo, da jo prižge umirajočemu.

Zdrznila se je in ozrla.

»Oh!« je zaničljivo našobila usta: »Piskajo zaradi prihoda tistega luteranskega škofa, Primoža Trubarja.«

Voščenoblede bolnikov obraz je izpreletelo zagrizeno sovrašтво.

»Koga?!« je hripavo kriknil.

»No, Trubarja — saj ga poznajo!«

Umirajoči je obrnil obraz proti steni in ni se več oglasil. Zadnje utripe njegovega zakrknjenega srca je poganjalo divje sovrašтво. Zadnja misel mu je bila:

»Pa prav zdaj moram umreti! Kako bo temu vrazjemu luteranu kos naš škof Seebach, ki je kot župnik v Moravčah sam delil obhajilo pod obema podobama? In če Trubar izvoha ostale grehe in slabosti našega škofa? Joj, strašni časi se obetajo ljubljanski škofiji!... Sam hudič je presadil to luteransko seme spet vanjo...«

»Lutersko seme« pa je krepko klilo in uspevalo kljub vsemu preklinjanju papežnikov. Trubar se je z vso vnemo in silo strastnega reformatorja vrgel na delo.

Najprej je kot superintendent skrbel za zunanjo organizacijo svojega cerkvenega področja. S pomočjo deželnih stanov je uredil vprašanje protestantskih pridigarjev tako, da so bila z njimi preskrbljena vsa večja središča spoznavalcev nove vere: Ljubljana, Kranj, Bled, Radovljica, Metlika i. dr.

V Ljubljano je pribežal pridigar Janž Tulščak. Iz Novega mesta se je pred preganjanjem prošta Graffa umaknil Jurij Vlahovič in se vrnil v Metliko. Novomeščanom je hodil pridigovat predikant s Hmeljnika, a tudi župnik iz Toplic Ivan Lamella. Ta je pregledoval in prevajal glagolske in cirilske knjige, ki so izhajale v Ungnadovi tiskarni v Urachu. V Kranju je pogumno deloval Rokavec, ki je imel tam že tristo obhajancev. Na Bledu je Trubar sam pridobil za luteranstvo župnika Krištofa Fašanga, ki je potem pod patronatom junškega Herberta Turjaškega in njegove žene Kristine uspešno deloval za širjenje novih nauk. Imel je okrog tisoč sto obhajancev v svoji župniji.

Vest, da se je vrnil Trubar, je vzpodbudila vse predikante k novim navdušenim naporom za širjenje luteranstva. Več katoliških duhovnikov je prestopilo v protestantsko vero. Trubar sam je v Spitalski cerkvi redno pridigoval, ob nedeljah v slovenskem, ob četrtkih v nemškem jeziku. Cerkev je bila za njegove poslušalce premajhna. Dve tretjini ljudi je stalo zunaj na ulici.

Stanovi so pričakovali, da jim Trubar takoj sestavi cerkveni red za vso svojo škofijo. Toda Trubar je v dušnopastirski vnemi mnogo popotoval po deželi in žel povsod velike uspehe. Postajal pa je od dne do dne bolj nestrpen. Klicalo ga je delo v Ungnadovi tiskarni in klicalo ga je njegova iskrena ljubezen do družine nazaj v Urach.

Nekega dne je prav slabe volje razmišljal, kaj naj stori, da pospeši prevajanje hrvatskih knjig, jih vtihotapi v Bosno in še dalj v Turčijo, prodre z evangelijem prav do Carigrada in ohromi turški verski fanatizem, ki je pomakal turške krive sablje v krščansko kri.

Če bi Turki sprejeli krščansko vero, bi bili Hrvati in Slovenci rešeni...

V razmišljanju ga je zmotilo trkanje na vrata.

»Prosim!« se je odzval in vstal izpred pisalne mize.

Vstopil je visok, svetlolas mlad človek, podolgovatega obraza, krepkega, orlovsko ukrivljenega nosu, zelenkastih oči in stisnjenih usten z neprijetnim ciničnim posmehom okrog njih — stolni prošt Polydor Montagnana. Trubar ga je s ceste poznal. Pokazal so mu ga kot posebnega varovanca nadvojvode Karola. O mlademu duhovniku so po Ljubljani krožile kaj čudne govorice. Baje je imel navado, da je lepe, mlade žene in dekleta vabil k »spovedi« na svoje stanovanje... Gotovo pa je bilo to, da se je mladi prošt rad izprehajal po ljubljanskih ulicah in s poželjivimi pogledi iz svojih zelenkastosivih oči prebadał mlade ženske, ki jih je srečaval. Spoštljivim pozdravom svojih katoliških vernikov in vernic je odgovarjal z zadržano prijaznostjo, obenem pa vzvišenostjo in lahkotnimi kretnjami plemiča, ki je deset let — po takratni navadi še kot negoden dijaček — užival sinekuro dvornega kaplana cesarja Ferdinanda.

»Naj mi ne zamerijo, gospod superintendent, da nisem javil svojega obiska!« se je z viteškim, globokim poklonom opravičil mladi prošt. »Dovolite: jaz sem stolni prošt Polydor de Montagnana.«

»Primož Trubar,« je bil kratki odgovor starejšega moža. Sedel je spet k pisalni mizi in z vljudno kretnjo pokazal na stol v bližini. Hladno je pogledal prošta od nog do glave.

Montagnana je bil oblečen v plemiško obleko, krojeno po najnovejši modi. Vrh svilenih rožnobarvnih dolgih nogavic, ki so poudarjale njegova krepka mišičasta bedra in meča, je nosil okrog ledij kratke balonasto naščepirjene sive hlače, razdeljene v razporke, skozi katere se je svetil rožnatobarven atlas. Opešnjen telovnik je kazal lepo obliko vitkega života. Balonasti rokavi so imeli istobarvne razporke kakor hlače. Sivo bareto z rožnobarvnim nojevim perjem je zavihtel z desnico do tal, levico pa je položil na ročaj kratkega viteškega meča. Na debeli zlati verižici se mu je zibal na prsih zlat križec z velikim bleščečim draguljem.

Oblečen je kakor pravi ljubljanski fičfirič. Še križec, naj bi odložil, pa bi nihče ne mogel slutiti duhovnika v njem, — si je mislil Trubar.

Slabe volje je gospod superintendent, pa bo takoj boljše! — je bila samozavestna proštova misel. Sedel je na rob stola in glasno pojasnil:

»Razmere so me prisilile, da prihajam s prošnjo k njim, prezvisehi. Prosim, naj me sprejmejo pod okrilje luteranske Cerkve!«

Z domišljavim bleskom v očeh je zrl Montagnana v bledi, ostro-
klesani Trubarjev obraz v pričakovanju, da zažari na njem veselje
in zadoščenje.

Toda nič takega — nobena poteza se ni izpremenila na obrazu
luteranskega škofa. S polzaprtimi očmi je zdolgočaseno pogledal mla-
demu človeku v oči in hladno vprašal:

»Kakšne razmere so jih prisilile k tej prošnji, gospod prošt?«

Montagnana je za trenutek povetil oči. Potem se je poglobil
ciničen nasmeš okrog njegovih ust. Dvignil je pogled in skomignil
z rameni:

»Smolo sem imel. Dekle, s katerim sem občeval, je zanosilo. Je
hčerka premožnih, uglednih staršev. Poročil bi jo, da obvarujem njo
in sebe sramote.« Umolknil je.

Trubar ga je nekaj trenutkov molče motril. Potem so se poglobile
gube med njegovimi ostro začrtanimi obrvmi. Vstal je.

Tudi Montagnana je vstal.

S trdim pogledom, ki bi ga njegovemu dobremu obličju nihče ne
prisodil je Trubar odločil:

»Ako nimajo drugega vzroka za prestop v našo vero kakor tega,
jih moram odločno odkloniti. Naša evangeljska občina ni pribežališče
pohotnežev.«

Proštove zelene oči so se zabliskale v divjem srdu. Stroge besede
slovenskega luteranskega cerkvenega poglavarja je začutil kakor klo-
futo v obraz. Ves blede od sramu in togote, je stopil korak nazaj.
Potem je vrgel glavo v zatilnik in brez pozdrava stopil proti vratom
ter jih zaloputnil za seboj... »Kesa se boš, prekleti luteran!« je
siknil polglasno in zdirjal po stopnicah.

Trubar se ni ozrl za njim. Mirno je zopet sedel na svoj prostor,
si podprl glavo z roko in se zamislil...

Da je prav ravnal, o tem ni niti za trenutek podvomil. Vedno je
ostro žigosal razvratno življenje katoliške duhovščine. Kako bi mogel
zdaj kot poglavar Slovenske Cerkve sprejemati vanjo tako gnusobo,
kakršna je bil ta pohotnež. Vendar — ta človek, namestnik ljublj-
anskega škofa in nadvojvodov varovanec, bi utegnil slovenskemu pro-
testantizmu postati iz maščevalnih nagibov prav nevaren...

»Zlodej, ki ga jaše, naj ga pobere!« je polglasno zagodrnjal Trubar.

Potegnil je k sebi rokopis in ga začel prelistavati. Bila je zbirka
cerkvenih pesmi, ki mu jo je bil predložil bivši deželni pisar Klomb-
ner v oceno. Med branjem je Trubar gubančil čelo in nejevoljno
stresal z glavo. Naposled je z jezo zaprl zvezek in ga odrinil:

»Človeka bi moralo biti sram, ako bi prišlo kaj takega v tisk!« je zagodrnjal.

Ni slutil, da si bo z odklonitvijo te Klombnerjeve zbirke nakopal že drugega sovražnika — trmastega, samopašnega in intrigantskega Klombnerja.

Še manj pa je slutil, da rovari za njegovim hrbtom ob tistem času tretji neprijatelj — hrvatski prevajalec Štefan Konzul, ki se je v Urachu na vse načine trudil, da izpodkoplje Ungnadovo zaupanje v Trubarja. Njegove podle spletke so se mu posrečile in pripravile Trubarju še mnogo bridkih ur.

Slabe volje se je Trubar odpravil, da obiše ženinena svaka Luko Cveklja, s katerim ga je še vedno vezalo resnično prijateljstvo.

Cvekelj je poznal težave, ki so stiskale Trubarjevo srce. Velike sile, ki se jim je Trubar komaj upiral, so ga vlekile nazaj v Urach. Tam je čakalo nanj delo, ki se mu je le s težkim srcem odtrgal. Kdo ve, kako je v njegovi odsotnosti s tiskom hrvatskih knjig? In nadaljnje hrvatsko prevajanje? Potrebna sta bila zanje vsaj še dva dobra prevajalca. Ali se mu posreči, ju najeti v Ljubljani?... In Trubarjeva družinica, ki je ostala v Urachu! Kako se je njemu, ki je bil njen skrbni rednik, tožilo po njej!

»Dolgo ne bom vzdržal tukaj. Prijatelja naprosim, naj mi pomaga, da se rešim teh težav,« je razmišljal Trubar, ko je šel po temnih stopnicah navzdol.

Šele drugo leto se je Trubarjeva zadeva uredila. Stanovi so dovolili svojemu superintendentu dopust in odpotoval je v Urach. Uredil je vse glede tiska hrvatskih knjig in sestavil svoje »Artikule«, v katerih je svobodno združil tri veroizpovedi: avgsburško, würtemberško in saško v celoto, primerno slovenski veroizpovedi. Seveda ni računal z ozkosrčnostjo nemških protestantskih učenjakov, ne s Konzulovim in Klombnerjevim spletkarstvom in ne z Ungnadovo pravovernostjo. »Artikuli« so mu napravili zgolj sitnosti. Odlašal pa je prav zaradi njih svojo vrnitev v domovino toliko časa, da so kranjski stanovi poslali Lukeža Cveklja ponj in po njegovo družino.

Nekako ob istem času se je vrnil iz Nemčije Adam Gričar. Ne da bi o tem obvestil starše, je svojevoljno prekinil, oziroma zaključil svoj študij in se pridružil prijatelju Scheyerju, ki se mu je zdelo, da si je nabral dovolj učenosti za poklic graščaka v Slovenski Krajini.

»Tudi jaz ne potrebujem zaključnih visokošolskih izpitov za svoj poklic — očetovega dediča, ha,ha!« se je norčeval Adam.

In tako je lepega dne zadonel pred domačo hišo njegov:

»Na svidenje, Abri!«

Razjahal je konja in ga, s prtljago oprtanega, pognal skozi vežo na dvorišče. Tam je na pragu odprte pisarne sedel Mart. Pogledal je za konjem, ki je zapeketal po dvorišču, se ozrl na brata, ki se je ustavil na koncu veže, in zapel z vreščočim glasom:

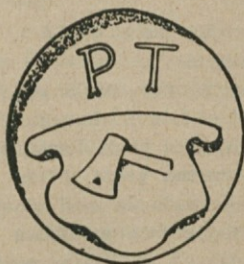
»M-mi s-smo Gri-Gričarji!«

Adam je skočil mimo njega v pisarno.

»Mama! Tukaj sem. Zadosti mi je šolanja in tujine. Zdaj ostanem doma.«

Preveč so se Ani tresle noge, da bi vstala. Sin se je sklonil k njej in jo poljubil na lice. Ana ga je prijela za roko.

»Adam!« je dahnila in se zaman borila proti nezavesti. Smrtnobleda je nagnila glavo v stran in zrušila bi se bila s stola, če je sin ne bi bil pridržal.

12. poglavje

Leto 1564 je z ostrim plugom oralo po slovenski zemlji. Že na svečnico so pridrvele močne čete Turkov do Postojne, morale in požigale ter se vrnile preko Ribnice proti domu. Vsa Krajina je trepetala.

In to ni bila edina smrtna groza, ki se je zgrnila nad njo. Še huje kakor Turki je zagospodarila nad slovensko zemljo — kuga. Počasi, toda neizbežno se je bila približala od Dunaja navzdol in zajela cele vasi in trge ter jih do kraja izpraznila.

Mnogo ljudi je bežalo iz Ljubljane na okoliške hribe. Rožnik je bil poln barak in šotorov. Prav tako Golovec. Zaradi kuge so se oblasti preselile v Škofjo Loko. Pogumnejši so ostali v Ljubljani, vendar je tudi njih oblila zona, kadar so šli mimo hiše, obdane z varnostnim plotom, zaznamovane s poševnim belim križcem na vežnih vratih — znakom kuge.

Med onimi, ki so vztrajali v Ljubljani, je bil tudi Trubar z družino. Kupil si je bil hišo na Starem trgu nasproti cerkve sv. Jakoba, preprosto dvonadstropno meščansko hišo, ki je imela v vsakem nad-

stropju troje oken. Vežna vrata so bila podprta s širokimi podboji iz rezanega kamna. Sredi temnih, rezljanih vrat, se je svetil lepo oblikovan tolkač iz bakra.

Bilo je v začetku avgusta, ko je zgodaj zjutraj zaropotal tolkač ob Trubarjeva vežna vrata. Trubar, ki je v svoji pritlični delavnici sestavljal pismo deželnemu upravitelju Joštu Gallenberškemu, je odložil gosje pero in šel sam odpirat vrata.

Na pragu je stal predikant Jurij Juričič. Trubar ga je z roko povabil naj vstopi.

»Nisem še končal pisma. Prosim, pridite v mojo delavnico. Nekaj minut boste počakali, ali ne?«

»Bom, prečastiti. Vendar so mi stražniki gospoda deželnega glavarja naročili, naj se vrnem čez pol ure, ker potem odpotujejo gospod glavar v Loko. Ne smem zamuditi njihovega odhoda, sicer ne vem, kako bi prišel brez spremstva mimo mestnih kužnih straž v Loki.«

Trubar je zapahnil vežna vrata in odhitel nazaj k pisalni mizi.

»Tako! končam. Kar sedite ondi in si oglejte knjigo, ki leži na mizi!«

Predikant Jurij Juričič je prijel za knjigo in izpod čela še enkrat pogledal predstojnika... Niti sledu jeze ni bilo več v Trubarjevem glasu. In vendar me je sinoči zmerjal kakor psa zaradi tistih pesmi, ki sem jih po Klombnerjevem naročilu nesel tiskati v Urach... Saj nisem vedel, da mu niso všeč!

Trubarjevo gosje pero je hitelo preko papirja. Po glavi so se mu podile misli: Vrniti moram Gallenbergu vse spise, ki mi jih je poslal po Ditrihu Turjaškem... Ta vražja prepoved nadvojvode Karla glede izdaje moje Cerkvene ordninge! Polomil sem jo z njo. Kdo pa si je mislil, da bo papeški podrepnik trdil, da posegam v njegove vladarske pravice. Cerkveni red je vendar stvar cerkvenih poglavarjev! Vrag ga vzemi!... In potem še v Urachu nekaj kuhajo zoper mene in mojo Ordningo. Predgovor mi je črtal vojvoda Würtemberški. Seveda na Ungnadov predlog in po Konzulovi ali Klombnerjevi spletki... Gallenberškemu pa se moram zahvaliti za poslanega zajca... In od trgovke Stetnerice sem priskrbel zanj granatna jabolka... Glede kuge ga moram potolažiti. — Potem pa — denar! Joj, denar! Suh sem kakor poper. Zena Barbara ima komaj še nekaj krajcarjev za kruh. Spet moram prositi za predjem na račun moje superintendentske plače. Vsaj trideset goldinarjev naj mi dajo...

»Tako. Hvala bogu! Pismo je končano. Eh! Še madež se mi je napravil! No, ni časa, da bi pismo prepisal. Tukaj imate zdaj vse, Jurij: spise, ki jih vračam, škatlo z jabolki in moje pismo. Zdaj pa

tecite! Bog z vami! In glejte, da se nikoli več ne zapletete v Klomberjeve mreže!»

»Brez strahu, gospod superintendent! Osel gre samo enkrat na led.«

Predikant si je potisnil papirje v popotno torbo, stisnil škatlo pod pazduho in počastil predstojnika z globokim poklonom. Trubar ga je spremil do vrat in mu jih odklenil. Ko je hotel vrata zapreti za slom, je nekdo zaklical s ceste:

»Dobro jutro, Primož! Počakaj, no!«

»O, Lukež! Dobro jutro! Ali si k meni namenjen?«

»Seveda. Koš novic prinašam,« je dobre volje stopil Cvekelj čez prag.

Ko sta si v sobi sedla nasproti, je Trubar pozval svaka:

»Zdaj pa le stresí svoj koš novic!«

»Najprej nekaj, kar dokazuje, da si dober cerkveni poglavar, ki zna varovati ugled cerkvene občine: sinoči so zaradi posilstva trinajstletne deklice zaprli človeka, ki ga pred tremi leti nisi hotel sprejeti v našo cerkveno občino.«

»Pa vendar ne prošta?«

»Da, prošta Polydorja Montagnano!«

»Hudičeva svinja! Torej je vendarle iztaknil, kar je iskal! Zdaj ga bo doletela pravična kazen — kamen za vrat in utopitev. Tako zahteva stara pravica krvosodnega sodišča.«

Cvekljev široki rdeči obraz je prešinil zaničljiv posmeh.

»Mhm! Če se le ta prasec ne bo poizkusil izmazati s svojimi dvornimi zvezami. Baje že zahteva, da ga izroče duhovskemu sodišču. Temu pa predseduje škof Seebach. In — saj veš — vrana vrani ne izkljuje oči. Škof, ki ima na vesti uboj in živi z ločeno ženo — kakšen sodnik bo to sebi podobnemu ženskarju, pa čeprav je letá najogabnejši zločinec — skrunitelj nedolžnega otroka?«

Trubar se je jedko posmehnil:

»Najbrž imaš prav.«

»In če stopi temu prascu še njegov vneti pokrovitelj nadvojvoda Karol za hrbet —«

— bo navsezadnje prejel nagrado namesto kazni!« je Trubar dopolnil in obraz se mu je stemnil.

»Zdaj pa poslušaj, Primož! Zgodilo se je nekaj, kar bo morda tudi tvojo zadevo obrnilo na bolje.«

Trubar je pogledal svaka s polzaprtimi očmi in nejeverno skomignil z rameni:

»Če pa zahteva nadvojvoda, da naj me deželni glavar zaradi Cerkvene ordninge izžene ali pahne v ječo! Ako bi deželni glavar Jakob Lamberg ne bil slučajno naš človek, bi jaz zdajle že ležal v globini grajske ječe in se morda srečal v njej s kostmi pokojnega doktorja Mertlica ali mučenika Dragoliča.«

»No, kaj pa praviš k temu: Naše rimsko veličanstvo cesar Ferdinand je —«

»— dovolil v svojih deželah obhajilo pod obema podobama in zakon duhovnikov. To že vem. To je cesar storil zato, ker še vedno upa, da se papež spametuje in reformira svojo cerkev. Vem, to vem. Obvestil sem o tem že vse predikante po deželi.«

»Nekaj drugega pa še ne veš: sinoči je prispela v Ljubljano novica, da je pred tednom dni cesar Ferdinand — umrl.« — »Ni mogoče!«

»Čakaj. To še ni vse: naslednik je njegov najstarejši sin — tvoj zaščitnik in podpornik, češki kralj Maksimiljan, o katerem vsi vemo, da je skrit luteran.«

Trubar je široko odpiral oči. Potem je molče prikimal. Čez nekaj časa je zamišljeno dejal:

»Da, to nas bo morda rešilo. Maksimiljan se je v verskih zadevah vedno upiral svojemu očetu.«

Ni jih rešilo. Vse prošnje in pritožbe deželnih stanov niso nič pomagale. Obveljal je strogi nadvojvodov odlok in Primož Trubar je moral nekaj mesecev pozneje z vso družino zopet oditi v pregnanstvo.

Jakobova pristava na Griču je leto za letom rastla. Prvotne koče, ki so jo Turki že dvakrat požgali, davno ni bilo več. Namesto nje si je Gričar dal postaviti kamnito hišo, kakršne v novomeški okolici niso bile v navadi. Povsod so imeli kmetje le lesene domove, večinoma z enim samim prostorom, kjer so kuhali in pozimi tudi spali v koteh na slami. Nova Gričarjeva hiša, podobna trdnemu stolpu, pa je bila predeljena. Poleg velike veže, v kateri je stalo ognjišče s kotlom na dolgih verigah in s krušno pečjo ob strani, je imela hiša še izbo s štirimi okenci in veliko pečjo ter manjšo čumnato.

V teh prostorih je stanoval pristavar Pimperli z ženo in dvema že odraslima otrokoma, sinom in hčerjo.

V podstrešju, ki je bilo leseno, sta bili na eni strani dve sobici za gospodarjevo uporabo, na drugi, večja shramba in dimnica. Hiša je imela še prizidek, v katerem je Jörg Pimperli napravil ob stenah osem pogradov v dveh »nadstropjih«. Na sredi te sobe, namenjene gostom ali lovskim družbam, je stala velika miza s štirimi klopmi

naokrog, v kotu pa zidan kamin z dvema lesenima naslonjačema. Po stenah nad pogradi je bilo pritrjeno jelenje rogovje. Na tleh je bilo razprostrtih nekaj medvedjih kož. To sobo so Gričarjevi imenovali lovsko.

Na novo postavljeni so bili nasproti hiše tudi prostorni hlevi, na eni strani za govejo živino in ovce, na drugi za konje. Vmes so se vrstila druga gospodarska poslopja: skedenj s podom, kašča, kolarnica, listnjak, velik kurnik, svinjak, svinjska kuhinja, sušilnica za sadje in žganjarnica — vse, kar je potrebovala velika kmetija.

»Tvoj oče bodo kmalu prekosiili vsakega veleposestnika tod okrog,« je rekel Abri Scheyer, ko ga je Adam peljal v hlev, da mu pokaže dva para težkih konj, ki jih je bil pred nekaj meseci oče pripeljal s Salzburškega in jih je čez poletje uporabil pri žetvi in razvažanju pridelkov.

Adam je pogladil konja po rdečkastormeni grivi in se posmehnil:

»Oče pa tarnajo, da bi jim človek krajcar dal. Če nam kakšna nesreča uniči trgovino, nas bo redila zemlja, pravijo.«

»Tvoj oče so pameten mož. Saj res živimo v takih časih, da ne vemo, kaj nam prinese jutrišnji dan. Vojna na Ogrskem, vojna s Turki, vojna z Benečani, vojna na Francoskem, na Nizozemskem — kar vrste se neprestano. Zraven še kuga in nesramen verski pritisk nadvojvode Karola...«

»Hočeš reči: njegove žene Marije.«

»Seveda! Saj vsi vemo, da ona nosi hlače v nadvojvodovi hiši.«

»In v katoliški protireformaciji.«

»Tako je. Vse kar pride zlega nad luterane, izhaja od nje, tercijalke papistovske.«

»Pst! Bodi previden! Novega hlapca imamo, Janžeta. Ne spoznam se še pri njem, ali je z nami ali proti nam. Jörg pravi, da fant zabavlja čez vse vprek, čez papiste in luterane, največkrat pa čez gospodo.«

»Aha! Take ptiče imamo tudi v Soteski. Sploh se mi zdi, da se spet nekaj kuha med našimi kmeti.«

»Nič čudnega bi ne bilo, saj ste jih zadnja leta pridno vadili v rabi orožja, da se morajo čutiti že kar zreli za vojno. Izprva so vpoklicali vsakega tridesetega, dvajsetega moža, potem desetega ali petega, zdaj pa naj se pripravi kar vsak na vojno.«

»Res je. Taka pripravljenost je dvorezni nož, ki se lahko obrne proti nam samim.«

Odšla sta iz hleva. Pod pristreškom je stal njun prijatelj Martin pl. Raab z velikim, nekoliko okrvavljenim predpasnikom prepasan in

z ostrim lovskim nožem v rokah. Odiral je ustreljenega srnjaka, ki je visel na kljuki pred hlevom. Prijatelja sta se vstopila kraj njega in se mu posmehovala:

»Saj si kar spreten mesar.«

»Mert! Če flikneš pri izpitih, se ponudi novomeškemu mesarju Jakobu Crobathu za pomočnika!«

Martin se je zaničljivo ozrl:

»Lenuha! Da bi pomagala, to ne. Le z jeziki opletata. Vsaj skledo mi prinesita za drob! In vedro za čreva!«

V otročje razposajeni dirki sta se mladeniča spustila proti veži, kjer sta se teta Urška in Pimperlijevka sukali pred ognjiščem.

»Teta Urška! Skledo in vedro!« je zahteval Adam.

Pri mizi pod majhnim okencem je sedel starček, oprt na svojo grčavko. Odklašljal se je in podražil fanta:

»Gospodar boš, pa si ne znaš vzeti skleda iz sklednika in vedro iz kota! He, he!«

»Stric Dobravec, prav imate! Ta poba je eno figo vreden,« se je mladi Scheyer delal domačega v hiši! Iztegnil se je in hitro vzel lončeno skledo iz sklednika na steni. Toda ko je hotel seči po vedro v kot, ga je Adam prehitel in zagrabil za ročko. Z vedrom v levici je mladi Gričar pristopil k Dobravcu in mu ponudil desnico:

»Dober dan, stric! Prav, da ste prišli. Oče so mi naročili, naj vam povem: prošt pošilja svoje hlapce in vohune okrog kapiteljskih tlačanov. Za novoverci iztikaajo, za luterani. Najrajši vdirajo v domove zjutraj ali zvečer, ko se ljudje zbirajo k branju evangelija. Bodite previdni! Saj veste, da pravijo vaši vasi Luterče selo. Vse vas imajo na sumu.«

»Mhm! Vem. Pet bajt je v naši vasi, pa smo vsi luterski. Ampak papisti nas ne bodo zajeli. Nič se ne boj! Očetu pa se zahvaljujem za njegovo sporočilo.«

Z nasmeškom v drobno nagubanem obrazu je gledal osemdesetletni starček za Jakobovim sinom.

»Tak je, kakršen je bil v teh letih njegov oče, tananko tak. Le bolj mehkega testa je. Razvajan. Po duši ni očetu podoben, le po postavi in po obrazu. Prav tako širokopleč je, kljukastega nosu in zelenkastih oči kakor oče. Le lase ima še svetlejše, menda po materi. Drugače pa je ves očetov.«

»Res bi ne mogel biti bolj Jakobov, kakor je,« mu je pritrdila Urška in stresla oprano solato iz rešeta v globoko skledo. V mislih pa je nadaljevala: Tudi samopašen je prav tako in svojeglav. Le v drugačnih prilikah je zrastel. Saj ni sam kriv, če je razvajan. In

vendar ga rada vidim. Tak mora biti zdaj moj Dorče... Dorče! Dvanajst let mu je bilo, ko mi ga je opat vzel in ga poslal v laške šole. Od tistega časa nisem dobila nobenega sporočila več o njem. »Boljše je, da ti ne veš zanj in on ne zate,« mi je rekel opat... O, da bi vedela, kje je zdaj! Samo enkrat bi ga rada še videla...

Starec jo je zmotil v razmišljanju:

»Le bolj mehak je, kakor Jakob,« je ponavljal svojo trditve. »Pozabila si, kakšen je bil Jakob v njegovih letih: ves trd na denar. Temu pa leti denar skozi prste. Vsega bi napravil s prijatelji. Zmeraj mora imeti družbo okrog sebe, ki jo krmi in napaja.«

Urška je vzdihnila in molčala... Da, njen brat je bil res ves trd na denar. O, ni pozabila, ne! Ali ni vsa njena nesreča izhajala iz bratovega pohlepa po denarju? Ali je ni za nagrado enega goldinarja preskrbel opatu za deklo? Opat sam ji je nekoč povedal. Opat, ki jo je imel za »ženo« in jo čez nekaj let zapustil!... Zapustil potem, ko ji je vzel edino, kar je imela — sina!

Odprla je peč in z loparjem dvignila velik hleb kruha iz nje. Ogledala si ga je in potrkala po njem.

»Pečen je,« je ugotovila in stresla prijetno dišeči kruh na mizo. Potem je vzela še ostale hlebe iz peči.

Starec je vstal, da bi šel.

»Žena bo spet rekla, da sem sedel na smolo,« se je opravičil z nasmehom.

»Nate, stric! Nesite teti hleb kruha, da se ji ne bo treba mučiti s peko. Saj se ne izplača peči le za dva človeka.«

»Tako govoriš zdaj že deset let, teden za tednom. Pa naj ti bog povrne — jaz ti ne bom mogel!«

S solzami v očeh je vzel še vroč hleb in ga stisnil z levico k sebi. Z desnico se je težko opiral ob grčavko in odkrevsal.

Urška je gledala za njim, ko je previdno stopal čez prag.

Videla ga je zadnjikrat.

Drugo jutro so ga gnali proštovi hlapci v družbi dveh mlajših tlačanov iz Luterčega sela zvezanega proti Novemu mestu. Verni luterani, ki so se bili zbirali pri njem ob jutranjih molitvah, so se bili preveč zanesli na otroško stražo, ki so jo vedno postavljali na pot do sela.

Prošt Jurij Graff, brat pokojnega prošta Krištofa Graffa je zaprl ulete luterane ob kruhu in vodi v temno, vlažno proštijsko ječo.

Starček ni vzdržal. Čez štirinajst dni je bil mrtev.

Jakob Gričar se je bil zaman zaganjal, da bi ga bil rešil, kakor so novomeški luterani rešili predikanta Vlahoviča s pomočjo deželnih

stanov. Dobravec je bil kapiteljski tlačan in kapitelj je odločal o njegovem življenju in smrti. Zaman je Gričar pregovarjal prošta Jurija Graffa in mu ponujal odkupnino za Dobravca. Juriy Graff ni bil nič boljši od svojega prednika in brata Krištofa. Za njegovim mračnim, nizkim čelom se je skrival mračen, nizkoten duh, duh ubijalca — ubijalca v imenu vere in zakona.

13. poglavje

Neko nedeljo v letu 1567 je imel novomeški brodnik — brod je bil last barona Ivana Lenkoviča — mnogo dela. Sicer so se ob lepem vremenu Novomeščani vsako nedeljo prepeljavali čez Krko in hodili ob njenem desnem bregu na izprehod v gozd, ki so ga imenovali Ragov log. Toda tisto nedeljo jih je šlo po tej poti izredno mnogo in — sami luterani.

Šli so skozi gozd, se okrepčali na studencu Trščaku z zdravo pitno vodo in se mimo njiv Grabenske graščine vzpeli na grič s cerkvico sv. Ane. Ženske in otroci so se zbirali v cerkvi, moški so se pred cerkvijo zgrinjali v gruce in modrovali. V eni izmed skupin je stal pridigar Jurij Vlahovič, ki so ga bili tisto leto Novomeščani zopet zvalili v svoje mesto.

Okrog njega se je zbralo nekaj najuglednejših meščanov — tedanji sodnik Krenčevič in notranji svetovalci: Gričar, Raab, Melar, Moser, Rotter in drugi.

K njim je zdajci pristopil še Jurij pl. Scheyer, Vlahovičev zaščitnik. Pozdravil je gospode in vprašal:

»Ali že veste novico, gospodje? Primož Trubar je bil nekaj dni na Kranjskem?«

»Bil? Ali ga ni več?« je vprašal Gričar.

»Ne. Na Turjaku je nekaj poizvedoval pri Turkih, ki so tam ujeti. Menda zaradi njihovega korana. Kaže, da še ni opustil načrta, poluteraniti Turke. Pa se je moral takoj vrniti, ker so ga že papisti zavohali. Ali barona Mordaxa še ni?«

Vlahovič, mož širokega, zagorelega obraza, obrobljenega s kratko temno brado, je pogledal proti gradiču Grabnu in opozoril:

»Naj pogledajo! Tamle prihaja.«

Res sta dva moža, eden v pisanobarvni noši plemenitašev, drugi v črni noši luteranskih predikantov, prihajala iz gradiča, ki je bil pravzaprav le štirioglat stolp z visoko zgoraj vdelenimi vrati, do katerih se je prišlo po dolgem, lesenem, poševno vzpetem mostu. Zadnji del tega mostu so lahko na verigah dvignili. Grad je bil za sovražnika skoraj nedostopen.

Moža, ki sta po stezi prihajala od gradu, sta se toliko približala, da so ju spoznali.

»Saj tisti, ki prihaja z baronom, je krški predikant Janez Weixler! Kako je pa ta zašel semkaj?« je vzkliknil Vlahovič.

Vsi gospodje so se ozrli.

»Morda je moral iz Krškega bežati. Slišal sem, da ga je leskovški župnik Montagnana nekaj sukal, Krško spada pod njegovo faro,« je rekel Scheyer.

»Montagnana? Polydor Montagnana, bivši ljubljanski prošt?« je vprašal Gričar. »Ali ga niso zaprli zaradi posilstva trinajstletne deklince?«

»Seveda so ga, ampak tudi kmalu izpustili — hm! ,Strica' ima v Gradcu. Tisti je baje zahteval, naj ga takoj izpuste. In še nagrado je dal dičnemu proštu za njegov zločin: za arhidiakona Savinjske doline ga je nastavil in potem so mu dali še župnijo v Leskovcu.«

»Ha! Med papisti je vse mogoče!« je vrgel vmes Vlahovič.

»Res je tako. Zaskušil je kamen za vrat in utopitev, pa je prejel namesto kazni kar dve mastni prebendi ... Dober dan gospod baron! Čakali smo na njih!«

»Nekoliko sem se zakasnil,« se je opravičil Mordax. »Po kosilu sem zaspal. Ponoči sem dobil gosta — dovolite, da vam ga predstavim: gospod predikant Janez Weixler. Iz Krškega so ga izgnali po nadvojvodovi zapovedi.«

»Aha — Montagnana! Saj sem rekel!« je Scheyer opozoril.

Gospodje so se drug drugemu predstavljali in si stiskali roke.

»Pravkar sem uganil, da jih je dični Polydor izrinil iz Krškega,« je Scheyer rekel Weixlerju.

Temu so se bojevito zasvetile živahne oči in široko se je zasmejal:

»Ha! Ha! Saj me je res — pohotna, zahrbtna svinja. Najprej je prišel v spremstvu nekaterih svojih somišljenikov med mojo pridigo v cerkev in zarjovel name, kako se drznem brez njegovega dovoljenja pridigati v njegovi podružnici. Dostojno sem mu odvrnil, da so me verniki za to naprosili in deželni stanovi nastavili. Tedaj me je začel zmerjati in mi groziti. Toda izkupil jo je. Po cerkvi je zahrumelo. S pestmi so možje navalili nanj in ga neusmiljeno prebutali. Pobili bi ga bili, če ne bi bil bežal. No, drugega dne sem šel z mestnim sodnikom in dvema drugima uglednima meščanoma k njemu v Leskovec, da se pomenimo. Vprašal sem ga, zakaj je tako grdo nastopil proti meni. Pa mi je odgovoril — hinavec neznačajni! — da ne bi imel nič proti našemu bogoslužju, ko bi le jaz hotel obleči mašno obleko, češ da so tudi v Gradcu predikanti tako delali. Ha! Seveda nisem hotel pristati na tako hinavščino. Opravljal sem svojo dolžnost še dalje v svoji vsakdanji obleki in moji verniki so prihajali oboroženi v cerkev. Včeraj pa so me zajeli papisti, mi prebrali nadvojvodovo povelje za izgon in me odtirali do mestne meje. Kaj sem hotel — iti sem moral. Mislim sem, da morda pri Novomeščanih dobim za-
točišče.«

»Seveda, častiti, pomagali bodo gospodu Vlahoviču. Dela bo za oba dovolj,« je takoj pritrdil Scheyer. »Stanujejo lahko v moji hiši, skupaj z našim gospodom predikantom. Ali jim je prav tako?« se je obrnil na Vlahoviča.

»Kajpak, da mi je prav. Saj bi gospod kolega drugod ne bili varni pred proštovimi hlapci.«

»No, stvar je v redu. Zdaj pa lahko gremo v cerkev! Prosim!« je povabil graščak Mordax.

Odšli so drug za drugim v skromni božji hram, naprej predikant Vlahovič, za njim ostali starejši gospodje, nazadnje pa mladina. Med poslednjimi sta vstopila v cerkev oba nerazdružna prijatelja: Adam Gričar in Martin Raab.

Adam je iztegoval vrat proti levi strani cerkve in v množici žensk iskal svojega dekleta — Ženy Ženerjevo.

»Pod prižnico!« mu je prišepetal Martin, ki je stopal za njim.

Res je stala tam ob zidu, na pol okrenjena proti sredini cerkve in se s svojimi žarečimi očmi od časa do časa nestrpno ozirala proti cerkvenim vratom... Ali Adama ne bo?

Naposled ga je zagledala. Njegova svetlolasa glava se je zableščala izmed vseh drugih. Čutila je, kako ji sili kri v lica. Povesila je pogled in se okrenila proti oltarju... „Adam! Moj Adam!“ ji je pelo srce.

Da, bil je njen. V tihih nočeh sta se shajala v lopi na Gričarjevem vrtu. Ljubila sta se.

»Žena mi postaneš, takoj ko bom polnoleten,« ji je obljubljal.

Tistega večera so Gričarjevi s teto Urško, ki je bila že nekaj dni pri njih v gosteh, večerjali brez gospodarja. Jakob Gričar je šel z Jurčetom Raabom in nekaterimi drugimi gospodi k Švarcu.

Ana in Urška sta rešetali, koliko in katere dninarje bi najeli za žetev.

»Špehkovke ne smemo pozabiti. Delavna je kakor nobena druga,« je rekla Ana.

Zunaj so se s treskom zaprla vrata nad stopnicami. Ana in Urška sta se prestrašeno spogledali.

V sobo je planil Jakob.

Ana je šinila kvišku.

»O! Nisem vedela, da prideš k večerji. Takoj ti prinesem —«

»Ni treba. Sem se že najedel do sitega jedi in jeze!«

Gričar je vrgel čepico na skrinjo in razburjeno z dolgimi koraki premeril sobo tja in nazaj.

S preplašenim pogledom ga je gledala žena in počasi spet sedla za mizo.

»Kaj pa je?« je plaho vprašala in postrani pogledala Adama, ki je zamišljeno zgrebal drobtinice po prtu poleg svojega krožnika.

Adam ni dvignil pogleda. Niti sanjalo se mu ni, kaj naj bi bilo povzročilo očetovo razburjenje. Stresel se je, ko je oče zakričal tik njega:

»Kaj je? To najbrž ni nič, če sin spravlja očeta pred vsem mestom v zasmeh!«

»Kaj — jaz?« se je ustrašil Adam.

Oče pa je nadaljeval:

»Govorimo tam o nesramni ovadbi krojaškega ceha in kako bi jo zavrnilo in pobili s protiovadbo zaradi krojačem nedovoljenega pre-kupčevanja s suknom in platnom, pa stopi k naši mizi moj dobri sosed Jakob Kramar in se mi zareži v obraz: „Na tvojem mestu bi ne pljuval v lastno skledo, Jaka. Saj ti imaš spravo s krojaškim cehom že pripravljeno po —“ Gričar je pogledal sina in povzdignil glas do divjega kričanja: „— svojih rodbinskih zvezah!“ Vsi so se zasmejali.

Menda že vse mesto ve, kako te je tista špekulantka omrežila. Ampak, povedal sem ti že — « Gričar je togotno udaril s pestjo po mizi: »— in ti še enkrat povem: iz te moke ne bo kruha! Nisem garal vse življenje za to, da bo sadove mojega trpljenja uživala krojačeva hči, hči navadnega obrtnika! Nikoli — zapomni si! — nikoli ne bom privolil v to, da bi prestopila prag moje hiše, taka — taka candra, ki se vlačí ponoči okrog!»

Adam je skočil kvišku, da je za njim zaropotal stol po tleh:

»Oče! Naj ne žaliyo poštenega dekleta! Zakon sem ji obljubil in —«

»Ha! Ha! Zakon ji je obljubil! Na kaj pa se bosta ženila? Če mislita na moj mošnjček, sta se zmotila! S čim pa misliš rediti družino, ubogo nihče? Nisi nič, nimaš nič, ne znaš nič — kako boš služil kruh zase, za ženo in za otroke? Zdaj si le lahkomišeln fantalin. Če se na ta način oženiš, pa postaneš — zločinec.«

»Oče! Naj pomislijo, da gre za čast njihovega sina! Saj nimam drugega izhoda!»

»Nimaš drugega izhoda? Tvoja ljubica je noseča — to hočeš reči, ali ne? Ali mi nisi mogel tega odkrito priznati? Dali ji bomo toliko, da bo otrok preskrbljen — saj imamo hvala bogu! — in še nekaj več, da njenemu pohlepnemu špekulantskemu očetu zamašimo usta.«

»Motijo se oče! Saj Žener še ničesar ne slutí!»

»Dovolj si lahkoveren, da kaj takega verjameš. In če bi bilo tudi res, to na stvari nič ne izpremeni. Star običaj je, da se vsak ženi v svojem cehu. Tudi ti se z mojim dovoljenjem ne boš zavrgel. Mislim, da ti izbira med življenjem bogataša in življenjem — berača ne bo težka. Dam ti tri dni časa za premislek in ureditev tvoje zadeve. Ako pristaneš na mojo zahtevo, ti dam na razpolago obe njivi v Ločni in hišo z vrtom na koncu trga, ki sem jo kupil za skladišče. S tem lahko zadovoljiš zahteve svoje ljubice.«

»Ampak, ona nima nobenih —«

»To me ne zanima. Za otroka, če bo živel, določim letno vzdrževalnino dvajset goldinarjev do njegove polnoletnosti. Seveda, vse to le pod pogojem, da pretrgaš vsako zvezo s krojačevo hčerjo in si poiščeš svojemu stanu primerno nevesto... Tako. Predložil sem ti jasen račun — lahko ga sprejmeš ali odkloniš. V sredo zvečer mi boš povedal, kako si se odločil. Dotlej se o tej stvari ne želim več pogovarjati.«

Pograbil je svojo čepico s skrinje in odšel v spalnico — odločen, trd, trgovski kakor vedno.

Vsi trije so kakor odreveneli nekaj časa gledali predse, ko je trdo zaprl vrata za seboj. Potem je Adam nemirno stopil po sobi tja in sem... Kaj naj stori?

Ana je vzdihnila. Pomilovala je sina. Že več mesecev je vedela, da je sin obnovil stike s svojo prvo ljubeznijo, Ženy Ženerjevo. Kaj, obnovil! Morda jih sploh nikoli ni pretrgal. Prepovedan sad je najbolj sladak. V nočeh brez spanja je slišala sina odhajati z doma in se vračati — tiho kakor tat. Tresla se je pred moževim odkritjem, ki je moralo priti. Ni imela poguma, da bi sama posegla vmes. Poznala je sinovo trmoglavost in moževo neuklonljivo voljo, s katero je ljubosumno čuval svoj ugled... Zdaj sta treščila vkup. Kdo bo zmagal — o tem ni bilo dvoma. Zmagalec je mogel biti samo oče. On svojega gospostva v hiši nikoli ne bo dal iz rok. Toda — če se sin ne ukloni njegovi želji?...

Skoraj istih misli je bila Urška. Jakob ne bo odnehal, odnehati bo moral fant. Pustiti bo moral dekle. Ubožica! Kdo ve, kakšna strašna usoda jo je čakala. Če se o pravem času ne skrije — sodna oblast je bila do nezakonskih mater neusmiljena. Ali naj Adamovo dekle res postane žrtev Jakobovega pohlepa po ugledu in bogastvu?

»Pošlji dekle k nam, Adam! Pri Dobravčevi teti bo dobro spravljena. Teti bo kar všeč, če pride k njej. Saj veš, kako je zdaj sama po stričevi smrti. Kar bo dekle potrebovalo, bodo že oče dali. Saj so obljubili.«

Adam je tiščal čelo ob šipo in se ni ozrl. Molče je stal še nekaj časa ob oknu in gledal v noč. Potem se je burno zasukal, z dolgimi koraki premeril sobo in — že je zaloputnil vrata za seboj.

Ženski sta se spogledali.

»Saj sem vedela, da bo prišlo tako. Ampak — kako naj bi bila pomagala? Stari Korneder, ki prenočuje nad našim hlevom, me je zbadljivo opozoril, da postanem kmalu stara mama. Oh, dan za dnem sem se tresla pred obračunom med očetom in sinom. Vedela sem, da Jakob ne bo odnehal. In — ni.«

Urška je prikimala in pritrdila:

»Ne. Ni in ne bo. Poznam ga.« Sama pri sebi pa je pristavila: Jakob vidi povsod le sebe, svoj ugled in svoje bogastvo. Vse ostalo mu ni mar... »Ne bo odnehal, četudi bi moral edini sin iti za kruhom,« je glasno pristavila.

»Za kruhom? Za kakšnim kruhom pa naj gre fant? Saj ni končal študija, ne spozna se v trgovini, niti ne zna prijeti za kmečko delo. Dober bi bil edinole za kakšnega pisarja. Ampak — kako naj preživlja sebe in družino ob taki beraški plači?« je obupavala Ana.

Skoraj enake misli so se podile po Adamovi razgreti glavi. V temni sobi — že nekaj let je imel sobo v dvoriščnem prizidku nad pisarno in skladiščem, kjer so bile tudi sobe za goste — je ležal oblečen na postelji in se zaril z glavo v blazino... Nisi nič, nimaš nič, ne znaš nič — mu je brnelo po glavi.

Kaj naj stori?

Ali mu niso roke vezane? Zvezal si jih je sam. Zvezala mu jih je njegova lenoba, njegova brezbržnost in razvajenost. Toda — ali je samo on kriv, da nič ni in nič ne zna? Zakaj ga oče, ki je tako trd in energičen mož, ni prisilil k poštenemu delu? Morda mu niti ni bilo do tega, da bi se sin uveljavljal v očetovem trgovskem področju? Morda hoče v trgovini vedno sam odločati? In zakaj ga ni prisilil, da dokonča vseučilišče in si poišče primerno službo?... Seveda! Brez dediča in naslednika v trgovini pa spet ni hotel ostati! Morda mu je bilo še všeč, da je sin prekinil šolanje brez izpitov? Glavno, da si je dedič pridobil izobrazbo, ki bo veljavo Gričarjev še povečala. Počasi bo sin že nekako zaplaval v trgovino — saj se ne mudi. Oče še trdno drži vajeti v rokah... Drži jih in jih bo držal do smrti...

In če se ne uklonim? Česa naj se lotim? Šel bi z Ženy v svet in si poiskal kje službo pisarja. Ampak — jaz, ki nisem bil nikoli stradal, ki sem vedno imel vsega v izobilju, naj bi z ženo in otrokom vse življenje do smrti preživel v revščini, pomanjkanju, stradanju ob beraški plači?

Ne, ne! Poznal je samega sebe. Tega bi ne zmogel. Morda nekaj tednov, nekaj mesecev... ali — vse življenje? Ne.

Torej bo treba sprejeti očetovo ponudbo? Pravzaprav — če si je zadevo natanko ogledal — kateri oče bi ravnal v tedanjih časih drugače? Med trgovčevim sinom in obrtnikovo hčerjo je bil isti prepad, kakor med plemičem in meščanko. Vrh tega je veljal zdaj Gričar za najpremožnejšega Novomeščana, premožnejšega kakor so bili trgovci Raab, Krenčević, Melar, Glavič, Rotter in drugi.

Kdo bi se mogel čuditi, ako je Gričarju njegova veljava v svetu stopila v glavo kakor močno vino?

»Oh! Pijan je svojega ugleda. Nikoli ne bo odnehal! Sprejeti bom moral njegovo ponudbo. Pustiti bom moral Ženy. Izbrati si bom moral nevesto po očetovi volji. Preklete! Navada je pač taka, dandanes. No, kar sam naj mi jo izbere! Vseeno mi je, kakšnega vruga mi obesi na vrat. Ne bom si iskal neveste in si je ne bom!«

Pri tem je tudi ostal.

Dve noči ga je Ženy zaman čakala na Gričarjevem vrtu. Vrata, ki so vodila iz ulice Nad mlinom na vrt so bila stalno odklenjena.

Tretjo noč, s torka na sredo, pa je prišel, ji vse povedal brez ovinkov in ji naročil naj drugega dne po kosilu pričakuje teto Urško na Ločenski cesti, da se za nekaj mesecev preseli k Dobravčevi teti v Luterče selo. Boljšega izhoda sam ne ve. Karkoli bi drugega ukrenili, bi bilo v pogubo njej in njemu. To mora uvideti tudi njen oče...

Seveda je jokala. Na vse načine ga je poizkušala pregovoriti, naj odide z njo v svet. Z lastnimi rokami je upala preživljati sebe in otroka. On bi skrbel le zase. Morda bi jima njegova mati skrivaj pomagala, vsaj v začetku...

Spustil je roko z njene rame in jo odrinil.

»Ne. Matere ne bom razdvajal z očetom. Mati storijo le to, kar hočejo oče. Uvideti moraš: ni druge poti, kakor ta, da se uklonim očetu. On je bil proti meni vedno radodaren. Nikoli ni stiskal, kadar je šlo za ugled naše hiše. Tudi zdaj ne bo. Tebi in otroku podari dve njivi in zidano hišo z vrtom na koncu trga. Tvoj oče se bo rad preselil vanjo iz te zakotne ulice in temne bajte. To bo povzdignilo njegovo obrt. Ti in otrok bosta imela lep dom — in dobila boš ženina v svojem cehu in se poročila z njim.«

»Adam! O! Brezsrčen si! Nesramen!«

»Ženy! Bodi pametna!«

»Pametna! Kaj ima pamet opraviti z ljubeznijo? Ha! Saj vidim: poguma nimaš, da bi se boril za najino ljubezen! Poguma nimaš, da bi zavrgel bogastvo, da bi si naprtil revščino zaradi naju dveh, zaradi mene in zaradi otroka! Oh! Jaz pa sem mislila, da si junak, ki me bo ščitil pred vsem svetom! O! Kako sem se zmotila v tebi!«

»Ženy!... No, dobro. Nisem pač junak. Nikoli mi ni bilo do junaških podvigov. Vabili so me že v vojsko, pa mi ni bilo do junačevanja. Gnusi se mi brozganje po krvi in ne vem zakaj bi zastavljal to edino življenje za tuje ljudi, za cesarja in kralja in ne vem še koga in za njihove interese in medsebojne prepire. Svoboden meščan sem in ne suženj kogarkoli. Če bi bilo treba braniti naše mesto, torej samega sebe in svoje imetje, bi že prijel za orožje in branil sebe in svoje, morda ne slabo branil. Dokler pa mi tega ni treba, ne bom samega sebe pehal v različne nadloge, v bedo in morda v klavрно smrt. Ne. Tak bedak nisem — in zato je boljše, da prenehava s tem razgovorom. Mislim, da boš toliko pametna, da se izogneš javni sramoti in sprejmeš ponudbo mojega očeta. Poleg lepega doma ti nudi še letno rento dvajset goldinarjev do otrokove polnoletnosti.«

»Haha! Kako trgovsko, hladno, premišljeno!« Skočila je s klopi, na kateri sta sedela, vrgla dolgo temno kito preko rame na hrbet in z negotovim glasom končala: »Dobro. Jutri po kosilu se poslovim od

očeta, povežem culico in pričakujem tvojo teto na Ločenski cesti. Vse bodi tako, kakor si želel.«

Glas se ji je prelomil. Brez slovesa je stekla proti stopnicam.

Nekaj trenutkov je še stal in za njenimi bežečimi koraki prisluškoval v noč. Potem je stopil v lopo, poiskal na polici velik težak ključ in šel, da zaklene vrata za njo.

Ključavnica je bila že močno zarjavela in ključ je trdo zaškrtal v njej...

»Jaz pa sem mislila, da si junak...« je odmevalo v njegovem srcu.

Ne, ne. Adam Gričar še nikoli ni bil junak. Kar oddahnil se je ob misli, da je zadeva končana. Morda je oče imel prav: ugled Gričarjeve hiše ni trpel take sramotne ženitve... Kaj pa bi rekli k tašni sramoti njegovi »plemeniti« prijatelji?... Oh, na to se še misliti ni upal.

14. poglavje

Zunaj v svetu so se bili trdi boji za svobodo reformirancev. V Franciji so katoličani v neusmiljenih krvavih množičnih pokoljih zopet in zopet poizkušali udušiti novoverce. V Španiji in Italiji je najstrašnejša inkvizicija v Kristusovem imenu mučila in zverinsko pobila na tisoče protestantov. Vojska španskih podivjancev je pridrla nad nizozemske protestante. Tisoči beguncev so se zatekli v Nemčijo. Protestante, ki so ostali, je katoliška strahovlada pobila s pomočjo nečloveško krutega sodišča, ki ga je ljudstvo imenovalo »krvavi svet«. Niti Anglija ni bila brez krvavih homatij. Tam je kraljica Elizabeta trdno in odločno država vajeji v rokah. Kdorkoli se ji je upiral, je bil smrti zapisan.

Krvavi obračuni med verskimi nasprotniki v inozemstvu in stalno podpihovanje Rima je odmevalo tudi v našo Krajino. Deželni stanovi so se za svobodo vere žilavo borili z deželnim knezom. Ko je za-

hteval od njih plačevanje dolgov svojega prednika in zvišanje dohodkov zaradi turške nevarnosti, so stanovi stavili nadvojvodi Karlu odločne protizahteve na verskem polju.

Po nasvetu svojega brata cesarja Maksimiljana je nadvojvoda odjenjal in dovolil vsem plemičem svobodo vesti in bogoslužja. Mestom in trgom pa nikakor ni hotel dati istih pravic.

»Toliko smo na boljšem, da se prostovi hlapci ne smejo dotakniti predikanta, ki ga vzdržuje moja hiša,« je ugotovil Jurij Scheyer. Stal je z Gričarjem pred magistratom in rešetala sta novice, ki jih je Gričar prinesel iz Ljubljane.

»Mislim, da je tudi ljubljanska stanovska šola s tem rešena preganjanja. Slišal sem, da jim bo Trubar preskrbel izvrstnega pridigarja, magistra Jurija Dalmatina, ki naj postane nadzornik stanovske šole. Stari ravnatelj Bohorič ga bo vesel, saj je bil Dalmatin njegov učenec že v Krškem na šoli, ki jo je Bohorič sam ustanovil in vzdrževal.«

»Mhm — dokler ga niso papisti prisilili, da je šolo v Krškem zaprl — prvo latinsko šolo v naši Krajini! Nota bene: ali niste v Ljubljani nič zvedeli o tem, kaj počno zdaj tam proti Zagrebu? Pravijo, da spet vre med tlačani!«

»Da. Slišal sem o uporih na Susedgradu.«

»Na Susedgradu? Aha — tam je graščak Franc Tahi! No, prav nič se ne čudim, če se mu kmetje upro. Svinja prve vrste! Sram me je, da se dobe med mojimi stanovskimi tovariši take zveri, kakor je Tahi. Ropar, posiljevalec, morilec — fej!«

»Brodniki v Zalogu, kjer sem naložil nekaj blaga za Zagreb, so govorili o velikem gibanju med kmeti ob Sotli, Savi in Savinji.«

»Seveda: na Susedgradu so razpihali iskro, zdaj pa tli ogenj upora nezadržno dalje po sosedstvu, dokler se ne bo razpalil v požar splošnega upora naših kmetov. Morda še letos.«

»Morda. Vsekakor bodo počakali, da spravijo žetev in opravijo trgatve in mlačev. Potem pa —«

»Da, pod zimo — če ne prej — utegne stvar dozoreti. Uboge kmečke pare! Čaka jih ista usoda, kakršno je doletela nemške kmete leta 1525. Na tisoče pobitih, obešenih, obglavljenih! Med njimi njihov vodja Tomaž Münzer.«

Gričar je prikimal in vzdihnil:

»Težka je pač usoda tlačanov«... V mislih je pristavil: Jaz sam sem se trdo boril, da sem se izvil iz tistih klešč. Moj oče je padel kot upornik...«

Iz Scheyerjevih na pol priprtih oči ga je zadel nekoliko začuden pogled:

»Luter jih je imenoval morilska roparska drhal.«

Okrog Gričarjevih tankih, stisnjenih ust en je zaokrožil bridek posmeh:

»Luter ni bil nikoli tlačan in — tisto leto se je ženil s plemiško hčerjo!«

Scheyer se je zasmel:

»Ha! Morda je bil v tistem razpoloženju res nekoliko preoster in presurov. No, zmerjati je znal mojstrsko — kakor naš Trubar. Sicer je pa tudi Trubar nekoč v pridigi ozmerjal kmete, ki zoper svojo gosposčino punte začenjajo...«

»Seveda, kako bi ne zmerjal puntarjev, ko so pa leta 1528 obesili njegovega očeta, ker je bil zvest podložnik svojega graščaka Trojana Turjaškega in se ni maral pridružiti upornikom.«

»Res? Tega nisem vedel.«

»Pokojni Cvekelj mi je pravil o tem, Trubarjev svak.«

»Cvekelj? Potem bo že res. Kaj pa delajo zdaj ljubljanski luterani? Klombnerjeva smrt in kmalu nato še Cvekljeva, je njihove vrste pač bridko zadela?«

»Seveda. Oba sta bila zelo požrtvovalna luterana. Skoraj se mi zdi, da je borbena sila ljubljanskih luteranov nekoliko popustila in prepustila vodstvo v reformacijskih borbah deželnim stanovom.«

»Naravno. Plemstvo si je priborilo versko svobodo, meščanstvo pa vladar še vedno stiska za vrat.«

»No, zadaval nas zaenkrat še ne bo, preveč smo mu potrebni,« se je posmešnil Gričar, si pogladil častljivo sivo brado, ki mu je že nekaj let obrobjala obraz, in se obrnil k mladi hišni Nežiki, ki je pritekla iz domače hiše čez trg: »No, kaj je?«

»Gospa imajo spet srčni napad in prosijo, naj jim gospod preskrbijo tista zdravila, ki so jih obljubili gospod lekarnar.«

»Tako grem ponje. Naj mi oprostijo gospod pl. Scheyer. Soproga mi je spet hudo zbolela. Iz Ljubljane sem prinesel novico o smrti njenega očeta. Revica je bila zelo navezana nanj. Zdaj je dobila spet srčni napad. Iti moram po zdravila. Na svidenje!«

Naglo se je poklonil plemiču in urnih korakov stopil proti lekarni, ki je bila poleg Švarcove gostilne, v drugi hiši od magistrata, v hiši trgovca Rotterja.

»Dober dan, gospod magister!« je pozdravil lekarnarja, ki je v ozadju lekarne nekaj trl v možnarju.

Peter Klaus, mož s kratko, oglato pristriženo, temno brado, je dvignil glavo in brž izpustil tolkač.

»O, gospod Gričar! Sem že pripravil.« Segel je na polico po stekleničico z rjavo tekočino in jo postavil na prodajalno mizo. »Kako je gospe soprog? Ali si je že opomogla od napada ob žalostni novici, ki ste jo prinesli iz Ljubljane?«

»Zdajle jo je spet prijelo. Vsak najmanjši napor ji škoduje.«

»Naj jemlje trikrat dnevno tole tinkturo. Po petnajst kapljic. Pomagalo ji bo. Moja žena Evfrozina je rekla, da bo šla popoldne k njej.«

»Prosim, naj gospa prav gotovo pridejo! Pol zdravnika so. Ali še vedno ni nobenega upanja, da bi poslali v Novo mesto zdravnika?«

»Že dvakrat so ga obljubili. Zažugal sem deželnemu zboru, da opustim lekarno, če nam ne pošljejo zdravnika. Ampak —«

Lekarnar je skomignil z rameni.

»In njihova sestra, gospa Barbara Trubarca, jim kaj pišejo?«

»Ni dolgo tega, kar je pisala. Njen mož Primož Trubar, je bil spet nekaj bolan. Bolehen je vedno. Tudi Barbara ni prav zdrava.«

»Kaj se hoče. Starost nas podira.«

»Oh, oni so še trdna korenina, gospod Gričar. Malo takšnih med Novomeščani. Utrjeni so zares.«

»Hm. Komur je bilo tako trdo postlano, kakor nekdam meni, je lahko utrjen.«

»No, zdaj se jim pač ni treba več toliko gnati, ko jim je gospod sin v pomoč.«

»Sin? Eh! Davi je šel na lov. Zvečer se vrne. Žena in jaz pa garava. Posledica: ženin srčni napad! Koliko sem dolžan, gospod Klaus?«

»Osem krajcarjev.«

Gričar je plačal, se poslovil in naročil:

»Če pišete Trubarjevim, prosim sporočite še moj pozdrav in poklon gospodu Primožu in njegovi spoštovani družini!«

Brž je odšel in trdnih korakov, vzravnani kakor vedno, prečkal trg proti svoji hiši. Bil je res še ves mladosten. Nihče mu ne bi prisodil, da je star že dvainšestdeset let. Kazal jih je največ petdeset.

Toda tistega dne proti večeru je bil vendarle že močno utrujen. Imel je dvojno delo za seboj: svoje in ženino in še kolikor toliko Adamovega.

Jezno je vtaknil gosje pero v gobo na pisalniku, ko je o mraku sin prignal konja čez dvorišče mimo pisarniškega okna. Postrani je ošinil s pogledom Adamov zagoreli, moško lepi obraz in njegove

goste svetle kodre, ki so mu plahutali izpod zelene lovske čepice s smelim dolgim fazanovim peresom.

Adam je ustavil konja. Odvezal je s sedla nekaj postreljene divjačine in jo vrgel k steburu na hodnik. Potem je pognal konja v temni prehod proti zadnjemu dvorišču, sam pa se je vrnil in z grmečimi koraki stopil po stopnicah v prvo nadstropje.

Gričar je vstal, zaklenil pisarno in odšel za sinom... »Zdaj mi je dovolj! Povem mu, kar mu gre!« je sklenil sam pri sebi.

Stopil je najprej k ženi v spalnico. Še pravočasno se je spomnil in zravnal ostro preteče gube nad močnim orlovskim nosom — žena ni smela nič slutiti o nevihti, ki se je nabirala v njem.

»Kako je s teboj, Ana?« jo je ljubeznivo pogladil po roki, ki jo je držala na beli, s čipkami obrobljeni rjuhi. Imela je visoko vzglavje, da je skoraj sedela v postelji.

»Hvala! Odleglo mi je,« je s šepetom in sunkovitim dihanjem odgovorila žena. »Najraje bi kar vstala, da ne bosta z Adamom sama pri večerji.«

»Ne, draga, vstala pa ne boš! Ne nocoj in jutri tudi še ne. Tri dni boš lepo ležala, kakor ti je svetovala gospa Klausovka! V nedeljo, ko te ona spet obišče, boš morda nekoliko vstala. Morda, pravim — če boš dotlej pridna.«

»Oh, Jakob! Saj nisem otrok! Saj vendar veš, da me takoj mine. To neumno srce se potolaži že čez nekaj ur. Ni treba, da ležim kar tri dni. Kdo bo pa delal v pisarni?«

»Adam.«

»Adam? Saj je rekel, da pojde za teden dni z Martinom Raabom na Hmeljnik. Konrad Ruess, ženin Martinove sestre, ju je povabil. Ali je Adam pozabil na to?«

»Premislil si je, ker vidi, da ti je počitek potreben,« se je lagal Gričar.

»Oh, vidiš! Saj ima vendarle dobro srce!«

»Hm. Čas je že, da se otrese svoje lahkomišelnosti in sebičnosti. Zdaj pa lepo tiho počivaj! Ali si že večerjala?«

»Sem.«

»No, lahko noč!«

Še enkrat jo je pogladil po drobni prozornoblede roki in odšel.

Slišala ga je kako je nalahko — kar sicer ni bila njegova navada — zaprl zunaj vrata sprejemnice. Kmalu nato so zaropotala vrata jedilnice. Iz kuhinje se je slišal vreščeč glas ubovega bedaka Marta, ki so ga krmile dekle. Še nekaj tekanja med kuhinjo in jedilnico — potem je Ana zaspala.

V jedilnici sta si oče in sin sedela dolgo molče nasproti. Ko je mlada hišna Nežika prinesla že drugo jed, je Adam vprašal:

»Kje pa so mama?«

»V postelji,« je Gričar kratko odgovoril.

»Ali so bolni?«

Gričar je počakal, da je hišna zaprla vrata za seboj. Nato je odgovoril:

»Imela je tako huđ napad, da sem se bal najhujšega.«

Vilice so zaropotale ob Adamov cinasti krožnik. Prestrašeno je razprl oči.

Oče je prenehal jesti, naslonil vilice in nož ob krožnik in se zrl v sinove oči. S tihim, trdim glasom je vprašal:

»Kako bi ti bilo pri srcu, če bi tvoja mati zdaj res ležala mrtva in bi si ti moral očitati, da si zaradi svoje grde lenobe in trme kriv njene smrti?«

Adam je prebledel. S tresočimi se rokami je odložil pribor in se naslonil nazaj.

»Oče!«

»Odgovoril« je mirno zahteval Gričar. Ni odmaknil pogleda od sinovih v grozi razprtih oči.

Bral je sinove misli v njegovih očeh: Da, da. Vedel sem, da je bolna, pa ji nisem hotel vzeti pretežkega bremena s šibkih ramen. Le na videz sem včasih kaj pobrskal po pisarni, da oče ni sitnaril. Lahko bi sam vodil pisarno in prevzel vsa druga materina dela in skrbi v trgovini, saj bi imela mati z vodstvom gospodinjstva še vedno dovolj težav nad seboj... Da, da, vsa leta jo vidim omahovati pod dvojnim bremenom — pa ji ga nisem hotel odvzeti! Brez srca sem! Zločinsko lahkomišeln fantalin vkljub svojim devetindvajsetim letom!

Hotel je vstati, da ubeži očetovemu trdemu pogledu, a čutil je, da ga noge ne bodo nosile, tako so se mu tresle. Oprl je roko na naslonilo stola in si zakril obraz.

Ne, ne, mama! Ne smejo umreti zaradi mene! Še je čas — še je čas, da popravim svoj greh proti njim, ljuba mama!

In mahoma se je pomiril. Čutil je v sebi novo moč in voljo.

Pogledal je očetu trdno v oči in vstal.

»Jutri zjutraj prevzamem vse materino delo v pisarni in trgovini. Saj mi bodo pomagali, oče, kadar se ne bom spoznal. Mama ne smejo več prestopiti trgovine ali pisarne... Grem k Raabu, da se opravičim, ker ne morem iti z njim na Hmeljnik. Lahko noč!«

Vstal je in trdnih korakov odšel kakor nov, prerojen človek.

Gričarjev bleščeči pogled je obvisel na vratih, ki so se zaprle za sinom... Ali je v fantu vendarle še kaj drugega kakor le tisto, kar pojé?

Za trenutek mu je pogled zastal na polnem krožniku jedi, na katero je bil sin pozabil. Potem je pomirjen prijel za pribor in nadaljeval z večerjo. Majhen, zadovoljen nasmešek se mu je prikradel okrog oči... Morda bo ljubezen do matere potlačila Adamovo mržnjo do trgovine? Morda se bo lahkomišelnost postopaj naposled izpreobrnil v delavnega človeka? Bog, daj, da bi bilo res! Saj je že to dovolj, da si noče izbrati primerne neveste. Ali naj z njim izumre naš rod? Vražji trmoglavci!

Nasmešek je izginil z Gričarjevega obraza. Zaman je razmišljal, kako bi tudi glede primerne ženitve strl sinovo trmo... Tisto Ženerjevo hčer je Adam pustil. Poročila se je lansko leto z očetovim pomočnikom. Njen nezakonski sinček je kar nerodno Adamu podoben — to se pač ne da izpremeniti. Menda lepo skrbijo za otroka. Baj je jim kar dobro gre. Žener je, odkar se je preselil s hčerjo v njeno hišo na doljnem koncu trga, postal modni krojač Novega mesta... Kdo ve, v katerem kotu mesta zdaj Adam plete svojo ljubezensko mrežo? Skoraj vsak večer zahaja k Scheyerjevim, potem pa ga skoraj do jutra ni domov! Gričar ni maral vohuniti za njim. Sinovo ljubimkanje ga ni preveč zanimalo. Tudi če bi moral plačati še kakšne odškodnine za sina — kaj bi to pomenilo njemu, najbogatejšemu Novo-meščanu! Da mu sin le ne zabrede v kakšno sramotno ženitev!... No, prepričan je bil, da je Adamu pošteno zagrenil veselje do nepriimerne ženitve...

Samovoljen nasmeh mu je hušknil preko trdega obraza. Segel je po vrču in si v čašo iz dragocenega benečanskega stekla natočil zlatorumenega vina, žlahtnega vipavca, ki ga je najbolj cenil.

Z zdravim tekom se je naposled spravil še nad cvrtje, ki ga je mlada Nežika postavila predenj. S hudomušnim pogledom se je ozrl za brhkim dekletom, ko je odhajalo iz sobe... Ana je dekleta nastavila Adamu pred nos — prepričan sem o tem. Matere so v skrbi za svoje sinove vseh muh polne. Ampak — kaj se je zgodilo? Adam se za brhko dekletce ni zmenil. Pač pa se je mladi hlapec Janže na prvi pogled zatelebal vanjo, kar, seveda, Aninim budnim očem ni ušlo. Naravno je bil Janže takoj potreben na pristavi in se je moral na željo gospodinje preseliti na Grič, s pristave pa je prišel v mesto stari Tevž.

Gričarjeve stisnjene ustne so se razlezele v škodeželjen posmeh... Ana vendarle ni prišla na svoj račun: niti se ni Adam zmenil za lepo

mlado hišno, niti se ni Nežika zaljubila v lepega mladega domačega sina. Pač pa si je dalo dekle neverjetno veliko opravka s snaženjem čevljev, stepanjem preprog in strepanjem cunj zgoraj na hodniku, kadar je Janže zjutraj prignal na dvorišče živinče s tovorom živil s pristave...

»Ha, ha!« se je Gričar glasno zasmel in si dobre volje natočil še eno čašo vkljub svoji samotni večerji. Sklenil je, da podraži Ano takoj, ko bo ozdravela.

Nekega dne proti koncu tistega leta — prvi sneg se je topil po strehah — je mlada hišna Nežika zaman tekala na hodnik: Janžeta ni bilo od nikoder.

Naposled je prignala osla s tovorom Urška Gričarca sama.

»Oh! Ali so sami prišli, teta?« je razočarano vzdihnilo dekle.

»Sama — saj vidiš!« je slabe volje odgovorila Urška. Po dolgem ovčjem kožuhu in širokih škornjih ter po moško klesanem nosatem obrazu bi človek sodil, da ima pred seboj širokoplečega moža, če preko lisičje kučme ne bi bil prevezan bel šal iz tankega platna.

Z' urnimi krepkimi kretnjami je raztovarjala osla in postavljala stvari v stebričast hodnik, posebej, kar je bilo namenjeno za gospodinjstvo, in posebej tisto za prodajo v trgovini.

»Pridi, no, dol! Kaj čakaš in prodajaš zijala! Znosi gor, kar je treba!« se je med delom zadrla nad hišno Nežiko.

Že so se odprla vrata pisarne in Adam je s peresom v roki stopil med vrata.

»Oh, oni so, teta Urška! Kje pa je Janže?«

»Sam bog vedi kje! Ni ga. Noč ga je vzela,« je zagodrnjala starka in pristavila: »Pokliči koga, da znosi tole v prodajalno!«

Medtem ko je Adam odšel skozi pisarno in staro skladišče v prodajalno, da pokliče pomočnika, se je Urška ozrla na Nežiko, ki je pobirala s tal veliko, s platneno cunjo ovito gnjat in nekaj v ruto zavezanih prekajenih klobas. Dekletu so lile solze po licih.

»No, kaj pa ti smrkaš?«

Nežika ni odgovorila. S svojim tovorom je zbežala proti stopnicam.

»A — še bodo tekle solzice, še!« je zagodrnjala Urška za njo in se obrnila k pomočniku, ki je pristopil: »V tisti ruti je pet funtov presnega masla, v loncu pa je kuhano maslo. V zavezanem loncu je med — pazi, da ga ne izliješ. In v košari je sto jajc — glej, da jih ne pobiješ! Moke sem pripravila samo dva mehova. Jutri dobite še štiri. Poslovodja naj si vse zapiše!«

»Prav!« se je že s praga ozrl pomočnik.

Urška je pobrala s tal lonček s kislo smetano in culo, v kateri je bil hleb skute, ter se odpravila v prvo nadstropje. V predsobju je nalletela na svakinjo Ano, ki je nesla v jedilnico vazo z zimzelenom.

»Dober dan, Ana!«

»O, Urška! Dober dan! Ali si danes kar sama prišla? Kje pa je Janže?«

Urška je s pogledom ošvignila Nežiko, ki je stopila iz kuhinje in se nehote ustavila.

»Pobegnil je. Bom že vse povedala, ko bomo vsi skupaj.«

Svakinji sta odšli v jedilnico, ne da bi se zmenili za mlado hišno, ki so jo iznova zalile solze.

Med kosilom, ko so bili okrog dolge mize vsi zbrani, je Ana vprašala svakinjo:

»Kaj pa je z Martom? Ali je prišel na pristavo? Videli so ga, da jo je pred dvema dnevoma mahal po Ločenski poti. Odtlej ga ni bilo domov.«

»Da, prišel je v ponedeljek pod večer na Grič. Sinoči je po večerji — z žganci in mlekom sem ga napitala — šel spat v konjski hlev, kakor po navadi. Davi pa ga nisem več videla. Ali ni prišel domov?«

Ana se je nemirno zdrznila:

»Ni. Prav skrbi me, kam je zašel.«

»Nič ne skrbi, Ana! Saj ni prvikrat, da se je potepel. Vsa novomeška okolica ga pozna. Ne more se izgubiti,« je Gričar miril ženo.

Adam je podržal pred seboj kurje bedro in se zasmejal:

»Ha! Ga bo že spet pritiral kakšen kmet na svojem oslu in ga izročil mami kot najdragocenejši tovor — haha! Saj vsi vedo, da naša mama ne skoparijo z napitnino.«

Ana se je sinu nasmehnila, na pol potolažena. Res je Mart že večkrat izginil za nekaj dni. Vselej se je srečno vrnil, čeprav dostikrat strahovito umazan, raztrgan, celo ušiv ali polgol — potepuhi so mu ukradli obleko in ga oblekli v svoje cape. Toda Ana je ob takih Martovih izletih vedno trpela. Zdrznila se je pri vsakem drsajočem šumu, ki je prihajal iz veže, dokler ni vsa srečna zaslišala značilno drsanje omahujočih nog svojega neboljenca. Tedaj je z globokim vzdihom olajšala svoje ubogo srce in s srečnim nasmehom prisluhnila njegovemu sicer zopernemu, hripavo hreščečemu vrisku:

»M-mi s-smo Gri-gričarji!«

Tako je bilo skoraj vedno. Mart je imel vkljub svoji bebastosti čudovit čut za krajevno razvedanje. Malokdaj se je izgubil v okolici.

Vselej pa so ga z veliko vnemo privedli okoličani Gričarci nazaj — njena radodarnost je bila res znana.

Ana je tistega dne potlačila v svojem srcu skrb za sina, vsaj trudila se je, da jo potlači, dasi jo je vedno iznova napadal nemir, ki ji je stiskal bolno srce.

Po kosilu, ko je Nežika nehala tekati z jedmi sem in tja in so odšli trgovski uslužbenci iz sobe, je Gričar pogledal sestro in vprašal:

»No, kaj je zdaj tam zunaj?«

Naslonil se je v naslonjaču nazaj, oprl komolec na naslonilo in sprožil sivo brado skozi prste svoje široke močne roke — roke bivšega tlačana.

Zunaj?

Tam zunaj — to je bila pristava.

Urška si je položila košček peciva na krožnik in srebnila iz čaše požirek domačega kislega vina — drugačnega nikoli ni hotela piti.

»Vse je narobe, vsi so zmešani,« je pričela. »Tam od Krškega prihaja vse to k nam. Pravijo, da ob Savi, Savinji in Sotli pripravljajo punt. Zimzelen si ovijajo okrog klobuka in petelinje pero si zatikajo zanj — to je znamenje puntarjev. V nočeh se shajajo, pripravljajo orožje in se posvetujejo o svojih načrtih.«

»Prismode!« je zaničljivo zamahnil Adam. »Tako se jim bo zgodilo kakor nemškim upornikom leta 1525. Gospoda bo zbrala svojo vojsko in zmlela uporne bedake.«

»Zakaj bedake?« se je razjezila vedno mirna in tiha Urška nad nečakom. »Ali bi se ti ne uprl, če bi dan za dnem krivično tolkli po tebi?«

»Zemljiška gospoda ima tudi svoje pravice!«

»Seveda jih ima in tistih naj bi se držala. Nikjer pa ni pisano, da bi smela gospoda ropati kmetom živino in pridelke in oskrunjati žene in hčere.«

»Tega pač ne dela noben plemič!« je skoraj ježno zavrnil Adam svojo teto. On, ki je zrastel in se šolal na nemških univerzah v družbi plemiških sinov, se je čutil skoraj osebno užaljenega.

Urška je od jeze živo zardela. Na čelu, pod gostimi, sivimi, nekoliko skodranimi lasmi so se ji pokazale potne kapljice. Prehitel pa jo je brat, ki je nejevoljno zavrnil sina:

»Motiš se! Ni vsak plemenitaš plemenit človek. Nasprotno: prav redki so med njimi, ki imajo srce na pravem mestu. Samo odpri oči! Zemljiški gospodje, bodisi posvetni ali duhovski, ravnaajo s kmeti kakor z živino, kakor z živim blagom.«

Adam je odrinil krožnik, obrisal svoje tanke prste, ki niso bili nikoli oklepali motike ali sekire, v prtič in segel po čaši žlahtnega vina, ki si ga je bil nalil iz očetovega vrča. Začudeno je pogledal očeta:

»Ali tlačani niso v resnici živo blago svojih zemljiških gospodov?«

»Seveda so!« je Gričar s svojo veliko pestjo udaril po mizi, da je zazvenelo cinasto posodje in je rdeči cviček pljusknil iz Urškine cinaste čaše. »Saj to je prav tista krivica, tista nečloveško kruta krivica, ki sili našega kmeta k upor! Ti nisi te krivice nikoli občutil — jaz pa sem jo. Kot nedorastel fantiček sem marsikdaj okusil valptov bič in divje zasovražil svojo zemljiško gospodo — novomeški kapitelj. Že takrat sem zasovražil papiste in vse kar je prihajalo od njih. Rešil sem se s krošnjarstvom — vsakemu se to ne posreči. Seveda sem moral dolga leta krošnjariti tudi za kapitelj. Jaz vem, kaj se pravi biti tlačan. Ti, v izobilju zrastel meščanski gospodič, nisi nikoli okusil trpljenja nesvobodnega človeka. Samo tak meščanski puhloglavec, kakor si ti, more —«

»Oče!«

»— hoditi z zavezanimi očmi po svetu in zagovarjati podivjano plemenitaško svojat, kakršna je na primer tista zver v človeški podobi, ki je povzročila najnovejši kmečki upor v Zasavju — Franc Tahi.«

»Oče! Od kdaj so takšen sovražnik plemenitašev? Ali ni na primer gospod pl. Scheyer njihov prijatelj?«

»Prijatelj? No, dobra znanca sva. Drug drugega spoštujeva in se podpirava kot luteranska soobčana. Ne morem pa reči, da bi si bila prijatelja. Meščanski trgovec sem, on pa plemič, fevdalec. Fevdalci pa so dandanes vsled nenehnega vojskovanja, ropanja in požiganja in posiljevanja najbolj posurovela plast človeške družbe. Z vladarji, ki jih volijo izmed sebe, se kosajo v uveljavljanju svoje namišljene pravice do zemlje.«

»Zakaj namišljene? Ali zemlja ni vladarjeva last? Ali nima vladar pravice, da jo podari v fevd, komur on hoče?«

»Tako? Kdo pa mu je dal to pravico? Fevdalci, ki so ga izvolili, kaj ne? Kdo pa jo je dal fevdalcem? Sami so si jo prilastili. Vsi fevdalci so pritepenci, ki so s silo ustrahovali naše ljudstvo in mu vzeli zemljo, katero si je v davnini samo s svojo krvjo osvojilo in jo potem s potom svojega obraza pognojilo.«

Adam je očeta presenečeno pogledal. Od te strani se mu je seveda sodobna družba zdela povsem drugačna. Vendar je še ugovarjal:

»Pravijo, gospod oče, da so fevdalci posuroveli — ali niso posuroveli tudi kmetje tlačani?«

»Kako bi ne posuroveli ob takšnih vzornikih po gradovih? In misliš, da se kmet ne zaveda, da ga zemljiški gospod po krivici izmzgava do kosti?«

»Ampak vsi graščaki vendar niso taki trinogil!«

»Hm. En graščak pritiska kmeta bolj, drugi manj. So med njimi tudi možje, ki priznavajo, da se tlačanom godi krivica. Na primer je gopod pl. Scheyer med tistimi redkimi plemiči, ki za grehe svojih stanovskih tovarišev nimajo zavezanih oči. On sam je imenoval Tahija svinjo in sram ga je, da so med njegovimi stanovskimi tovariši takšne zveri.«

Adam je povedil oči in se igral z nožem poleg krožnika. Globoko so zvenele v njem očetove besede... Njegovo oboževanje plemiškega stanu se je temeljito zamajalo.

»No, saj prav na posestvu tistega volkodlaka Tahija, na Susedgradu, se je začelo, so pravili,« je Urška spet povzela svoje pripovedovanje. »Že aprila in maja je tam izbruhnil upor. Graščaka ni bilo doma, pa so se kmetje polastili gradu in iztirali graščakove sinove. Potem so poslali poslanstvo h kralju, da mu opišejo vse krivice. Ampak niso nič dosegli. Razvedelo se je, da hoče gospoda upor s silo zatreti. In zdaj se pripravljajo kmetje, da stro vojsko, če bi jo gospoda res poslala nadnje. Vsi kmetje se združujejo v oddelke, vsak ima svojega vodjo. Pozdravljajo se z geslom: »Za staro pravdo!« in kričijo: »Dol z gospodo!« Zahtevajo osebno svobodo, desetina naj se pobira le od žita, prost naj bo lov, prosta sečnja v gozdovih za kurjavo in druge domače potrebe, prost naj bo tudi ribolov. Za vse take pravice se bodo borili.«

»Strašno bodo tepeni,« se je spet oglasil Adam. »Le kaj bodo počeli kmetje s kosami in vilami proti puškam, sabljam in kanonom izurjene vojske deželnih stanov!«

Jakob Gričar je zamišljeno prikimal:

»Skoraj gotovo se pripravlja za naše kmečko ljudstvo velika nesreča.«

Sam pri sebi pa je pristavil: Ampak razumem, globoko razumem njihov obup in njihov upor. Če bi bil še tlačan, bi — bi bil najbrž pobegnil v njihove vrste...

»Kaj pa je pravzaprav z našim hlapcem Janžetom?« je vprašala Ana.

Urška je skomignila z rameni:

»No, k njim je pač pobegnil, k upornikom.«

»Ampak — tak bedak!« se je razvnel Adam. »Njemu tega vendar ni bilo treba! Saj ni tlačan! Oče so mu kupili svobodo. Ne razumem, zakaj se zdaj nehvaležni butec meša v to reč, ki mu ni nič mar. Kar ga ne peče, naj ne pihal«

Gričar je nekaj časa molče gledal sina. Potem se je poglobila posmehljiva poteza okrog njegovih ust. Jedko je izpregovoril:

»Verjamem, da ga ne razumeš. Tebe nesreča drugih ne bo nikoli zapeljala v pustolovščine, kaj šele v boj za pravico drugih. Malo ali nič nisi podoben svojemu dedu, mojemu očetu. Tvoj ded ni bil mehovski podložnik, pa se je vendarle udeležil upora mehovskih tlačanov in žrtvoval življenje za njihovo zmago. Ampak —« Gričar je vstal in končal s poudarkom: »— ponosen sem na očeta junaka, ki je umrl za svobodo svojih tovarišev, čeprav je — pihal stvar, ki ga ni pekla.«

Besede so bile izgovorjene ostro, da so zažvižgale kakor bič okrog Adamovih ušes. Ana je videla, kako so se tresli sinovi prsti, ko so se oklenil cinaste čaše. Adam je molče dvignil čašo k ustom in v dolgih požirkih izpil vino. Ušesa so mu rdela od sramu. Kradoma je pogledal materi v oči... Ali me tudi ona obsoja? Ali sem res takšen izprijenec, da me oče po pravici zaničuje? Ob vsaki priliki tolče po meni... Oče je pač človek drugih korenin kakor jaz. Njega je vzgajalo življenje. Drži se ga še zemlja. Takšni ljudje ravnaajo nagonsko po diktatu svoje zdrave narave. Mi, izobraženci, ki nas je vzgajalo mesto in šola na tujem, mi smo izprijeneci. Zemlja nas ne napaja več neposredno s svojimi zdravimi sokovi, narava nas ne vzgaja in ne vodi s svojimi vekovitimi zakoni. Vrženi med mestno kamenje, med konglomerat ljudi iz vseh koncev sveta, omahujemo sem in tja, rastemo in se razvijamo v bitja, prav malo podobna onim, ki so nas spočela...

Ampak — ali je moja krivda, da sem tak?

Molče je strmel v mater, dokler ni dvignila pogleda.

V njenih mlkih očeh je bral razumevanje, pa tudi rahlo žalost... Torej res nimam prav? Oče me spet po pravici obsoja?

»Adam, sin moj! Bodi dober, bodi človeško dober!« so mu govorile materine oči. Razumel je njeno nemo prošnjo.

Z njegovega trdo rezanega obraza je izginila vsa jeza in trma. Nasmehnil se je materi, vstal in želel:

»Bog blagoslovi!«

»Tudi tebi!« sta mu želeli mati in teta v en glas.

Oče je stal v globoki, gotsko obokani okenski vdolbini, gledal skozi majhne, v lepem raznobarvnem mozaiku sestavljene šipe na dvorišče in se ni ozrl, ko je sin odšel.

Takoj po Adamovem odhodu je potrkal na vrata lekarnar Peter Klaus. Ni še zaprl vrat za seboj, ko je že povedal:

»Prijetelji, ples v Franciji se je že začel.«

»Kakšen ples?« se je ozrl Gričar.

»Takoj povem. Klanjam se!« Vljudno je poljubil gospodinji roko, se poklonil Urški in stisnil gospodarju desnico.

Gričar mu je ponudil naslonjač in Ana je vzela iz omare čisto cinasto čašo in jo postavila pred gosta. Gospodar je prijel vrč z vipavcem in ga nalil gostu:

»Naj pijejo najprej, gospod magister!«

»Na zdravje!«

»Na zdravje! No, zdaj pa naj pripovedujejo, kaj je s tistim plesom, ki ga plešejo v Franciji!«

Klaus si je z resnega obraza obrisal nekaj kapelj vina z brk in odmajal z glavo:

»Nič več ga ne plešejo pravzaprav. So v eni noči vse opravili, v noči od 23. na 24. avgust. Svak Trubar nam je pisal, da so v Parizu Guisi, ki se jim je pridružila kraljica mati Katarina Medicejska, pomorili vse reformirance — imenujejo jih Hugenate — več kakor dva tisoč mož —«

»Jezus!« je vzdihnila Ana.

»O, moj bog!« se je zgrozila Urška.

Gričarjeva roka se je stisnila v pest. Oprl se je z njo ob mizo in zasigal med zobmi:

»Svinje papistovske!«

»Da. In to še ni vse! Vsa Francija je kakor ena sama klavnica. Rimski obsedenci so pomorili po vsej državi nad dvajset tisoč ljudi zaradi nove vere — to je bila krvava šentjernejska noč. Kaže, da se bo v Franciji iznova dvignila vojna vihra.«

»Saj mi tudi nismo daleč od nje. Ali so že slišali o novem zbiranju kmečkih upornikov?«

»Slišal,« je prikimal Klaus. »Baje se tam proti Krškem vedno pogostje sliši klic: ‚Dol z gospodo!‘ Lepo kašo bodo skuhalo spet. Ampak nič se jim ne čudim. Naš tlačanski človek ima res pasje življenje.«

Gričar je vneto pritrdil:

»Še slabše! Psa gospodar neguje in skrbi zanj. Tlačane pa gonijo zemljiški gospodje kakor lovski psi brezpravno zver.«

Zopet se je razgovor zasukal na pravice in krivice, zaradi katerih se je že vse stoletje borilo kmečko ljudstvo. Klaus, dasi sin meščanskih staršev, je bil vendarle mož velikopoteznega značaja.

»Moj svak Primož se bo gotovo zopet jezil nad nepokornimi kmeti. On vedno zahteva pokorščino gospodi, upornike pa svari in zavrača k potrpežljivosti.«

»Uporniki mu nemara budijo grenak spomin na nasilno smrt njegovega očeta.«

»Joj! Saj bo res tako. Ubogi Primož! Zdaj ga šele razumem. Mislil sem, da v pridigah proti puntarjem le posnema Lutra, ki je bil hud nasprotnik kmečkega upora.«

Gričar je zamahnil z roko:

»Oh, Luter! On je živel pod zaščito knezov in drugih plemiških velikašev.«

»Aha! Zato je trobil v njihov rog.«

»Seveda — dasi je bil sam najbolj navdušen puntar proti svoji gosposki — katoliški Cerkvi.«

»Hm. Prav imajo, gospod Gričar. Tudi velike može utegnejo osebni interesi zapeljati h krivičnemu presojanju pravice in krivice.«

Gričarjev pogled se je srečal z očitajočim pogledom njegove žene... Veliki možje! Koliko bolj moj sin, ki je daleč od vsake veličine!

No, seveda, seveda!

Gubice okrog oči so se mu zatresle v nasmehu... To je voda na tvoj mlin, mama! Zlata mama!

Obrnil je pogled na sestro, ki je vstala, da se poslovijo.

»Ali že greš, Urška?« je vprašala Ana.

»Moram pohiteti. Dan je zdaj kratek in delo me še čaka doma.«

Sama pri sebi pa si je mislila: Poizvedeti moram za Martom. Menda je nesrečnež ni ubral za hlapcem k upornikom?

V predsobi je pobrala manjšo vrečo s soljo in drugim špecerijskim blagom, ki so ji ga pripravili za pristavo. Ana je prišla za njo iz sobe. Položila je roko na njen lakot:

»Urška, prosim, poizvedi, kaj je z Martom!« je tiho zaprosila.

»Bodi brez skrbi! Daleč ne more biti. Pretežko hodi.«

»Bojim se, da ne bi zašel med upornike.«

»Oh, kaj še! Le v napoto bi jim bil. Napodili bi ga nazaj. Prav po nepotrebnem si delaš skrbi. Poizvedovala bom, kam se je obrnil in poslala koga s pristave za njim. Morda Pimperlija.«

»Da, Urška, tako napravi,« je Ana vsa potolažena stisnila svakinji roko.

Urška je odšla, vesela, da ji je uspelo pomiriti bolešno bratovo ženo. Toda že na stopnicah se ji je obraz zresnil, saj je njo samo mučila ista zla slutnja.

Slutnja obeh žena ni bila brez osnove. Takole je bilo tistega dne z nesrečnim Martom:

Še pred dnevnim svitom se je Mart prebudil na pogradu v hlevu, kjer je po navadi prenočeval, kadar je prišel na pristavo. Temno je bilo v hlevu. Razsvetljevala ga je le leščerba, ki je visela sredi obočnega hleva s stropa. Slišalo se je hrustanje konj in šumenje sena v jasliah. V kotu je hlapec Janže napajal konja in se jezil:

»Na! Pij zdaj! Jedel boš lahko še ves dan.«

Mart se je vzpel na pogradu. Z bedastim nasmeškom se je ozrl na hlapca in si z obema rokama objel kolena. Na koncu pograda se je zganila sključena postava: starec, ki mu je dolgo petelinje pero krasilo širok črn klobuk. Izpod klobuka so mu viseli dolgi lasje, redka siva brada mu je prekrivala prsi. Z edino roko se je opiral na debelo gorjačo — Korneder!

Spoznanje je predrlo meglo bedakove zavesti:

»He, he! K-K-Korned-der!« je zajecjhal.

Korneder je bil Martu bliže, kakor rodni oče. Premnogokrat sta skupaj kolovratila po novomeški okolici. Premnogokrat je drzni stari prosjak rešil bedaka, če so ga nadlegovali potepuhi ali okoliška razposajena mladina. Morda posmehljivi siromak, ki mu je življenje nasulo zvrhano mero tegob, sam sebi ne bi hotel priznati kakršenkoli plemeniti nagib za svoje ravnanje z ubogim bebcem. Vendar je bilo res, da je ob vsaki taki priliki mislil na »drobno, bolešno Gričarčo«, ki jo je bolelo bolno srce, kadar je njenemu neboljencu hudobni svet kakšno zagodel. Matevža Kornedra je vezala na Gričarjeve sicer skrita, pa zato nič manj globoko občutena hvaležnost. Ali ni Korneder užival nekakšen tiho izgovorjeni kot v Gričarjevi hiši, če se je le prikazal v mestu? Nihče ni kazal nejevolje, tudi če je cele tedne prenočeval v senu nad Gričarjevim hlevom. Dekla Tona mu je po odredbi gospodinje in s tihim pristankom gospodarja nosila jed v loncu na klop pred hlevom. Nikoli ni bil lačen pri Gričarjevih.

Seveda, nikdar ni dolgo vzdržal v mestu. Včasih je ure dolgo posedal na kamenju, sredi ruševin svoje hiše, v ulici Pri sv. Juriju. Pogorišče je že preraščalo grmovje in gosta trava. S kljubovanjem in

bridkim posmehom v drobnih starčevskih očeh je odgovarjal na poglede mimoidočih:

»... Ali ne sedim na svojem?...«

Naposled je vedno spet zbežal iz mesta in se klatil po deželi. Nihče, ki je poznal njegov zasmehljivi, strupeni jezik, ni slutil, da se pod to trdo skorjo skriva mehko, za vse lepo in dobro dovzetno srce in pamet, ki je neustrašeno šla vsaki stvari do dna.

»Tako, zdaj sem jih napojil za slovo. Zdaj lahko greva,« je hlapec Janže stopil pred dremajočega starca.

Matevž Korneder je takoj vstal. Z zadovoljstvom je pogledal krepkega fanta, ki je držal gnojne vile v rokah. Za klobukom, daleč na tilnik pomaknjenem, mu je tičala vejica zimzelena.

»Pa pojdiva. Za staro pravdo!«

»Za staro pravdo!« je prikimal Janže.

Tiho sta odprla hlevska vrata in stopila ven.

»Ali naj Marta zaklenem v hlev, da ne bo šel za nama?« je vprašal Janže.

»Nikar! Razbijal bi po vratih in zbudil vso pristavo. Kar brž pojdiva!«

Odšla sta. Po svežem mokrem snegu se je v mesečni noči jasno poznala sled za njima.

Mart je ostal sam v hlevu. S svojim večnim nasmehom na debelušnem obrazu je škilil v luč, objel kolena in se zibal sem in tja.

Nenadoma je skremžil obraz in se ozrl. Skobacal se je s pograda in stopil k vratom. S težavo jih je odprl in odracal na zasneženo dvorišče. Velika bela ploskev ga ni presenetila. Ne da bi se obotavljal, jo je ubral po gazi, ki sta jo napravila Korneder in Janže. Voda, ki se je nabirala v odtisih stopinj je žmokala pod njegovimi nogami.

»K-Korne-d-der!« je glasno blebetal, motovillil z rokami in se v drsajočih korakih zaganjal po sveži sledi, da je voda pljuskala na vse strani.

Vztrajno je racal po gazi dalje. Okrog njega se je v mesečini kristalno bleščal taleči se sneg. V jarek ob poti se je z lahnim, počim žlobudranjem stekala voda. Z drevja je tu ali tam zdrsnila bela blazina in se razpršila po spodnjih vejah, ali pa z votlim udarcem padla na tla. Vijoličasto modrikaste in rumenkastozelene sence so dvigale belino snega. V neskončnih globinah nočnega neba so v zlatem blišču migljale zvezde iz veselja.

Martove oči so bile slepe za vso to lepoto. Videle so edinole gaz pred seboj. Njegove ustne so zopet in zopet blebetale:

»K-Korne-d-der!«

Krevsal je in krevsal.

Zašel je mesec, bledele so zvezde. Pot je Marta vodila ob Krki. Onkraj Krke se je nočno nebo umikalo jutranji zarji. Mart je še vedno krevsal po snežni plundri. Nizki škornji so mu bili vsi oškropljeni. Celo kratka zimska suknja je bila zašepetala skoraj do vratu oškropljena. Skupine mož, oboroženih s sulicami, kiji, kosami, vilami — malokateri je imel puško — so prehitevale pohabljenca. Zateptali so sled, po kateri je hodil Mart in prebrozgali plundro v snežno kašo.

Mart je pozabil na smoter svojega krevsanja, na Kornedra, vendar se je vztrajno poganjal po razteptani poti dalje. Ni se zmenil za vasi, skozi katere ga je peljala pot, niti za ljudi, ki jih je tam srečaval, niti za one, ki so ga prehitevali. Smehljaj se je z večnim smehljajem bedaka, gledal za utrujenimi očmi zaspano predse in komaj še vlekel pohabljen nožice za seboj.

Sonce je vzšlo nad Gorjanci, ko je onkraj potoka Radulje omagal. Spotaknil se je ob lastno nogo in padel v snežno močvarno. S težavo se je pobral, ves premočen po trebuhu. Napravil je še nekaj korakov in sedel kraj poti v mokri sneg. Težka glava mu je lezla na prsi. Še enkrat se je poizkusil dvigniti, pa so ga bolečine v utrujenih nogah zadržale. Zakrilil je z rokami, se vlegel v sneg in zaspal.

Mimo je prišla skupina oboroženih upornikov iz Dobruške vasi. Eden izmed njih se je sklonil nad Martom in ga potresel:

»Hej! Saj to je Gričarjev Mart! Vstani, bratec!«

»Pusti ga! Gotovo misli, da leži v svoji mehki postelji,« je zakričal drugi.

»Ampak tukaj v snegu bedaka ne moremo pustiti!«

»Zakaj ne? Saj ni mraza. Ne bo zmrznil. Ga bo že kdo našel in pobral, ne boj se! Če ga pripelje gospe Gričarci, dobi goldinar.«

»Ves moker je. Kdo ve, koliko časa že leži tukaj. Prehladil se bo. V tistole kočo stopim in obvestim ljudi, da pridejo ponj. Kar pojdite dalje, bom že pritekel za vami.«

Kakor je rekel, tako je dobričina storil. Kmalu je prišel iz koč s starejšim kmetom in kmetico. Prepustil jima je skrb za neogljenca in tekel za tovariši. Mož in žena sta s težavo predramila spečega Marta in ga odvedla v koč. Slekla sta mu premočeno obleko in ga spravila na peč. Kmet ga je pokril s kocem in utrujeni Mart je zaspal kakor ubit.

Drugo jutro ga je v tovornem konjskem oprtnjaku, na drugi strani obloženim z vrečo moke, pripeljal Pimperli v mesto. Mart je v koč zaspal. Ko so ga na dvorišču vzeli iz koša, ni mogel stati na nogah. Bil je brezbržen za vse, tudi matere ni spoznal. Zanesli so ga v nje-

govo — nekdanj Adamovo sobo in ga spravili v posteljo. Kuhala ga je huda vročina.

Poklicali so padarja Jošta Gregoriča — zdravnika Novo mesto še vedno ni imelo. Ugotovil je, da se je Marta lotila pljučnica. Spet je legla težka skrb na Anino bolno srce.

Evfrozina, žena lekarnarja Petra Klausja, odločna in razumna ženska, ji je pomagala pri zdravljenju bolnika. Toda Martova bolezen se je vlekla in vlekla. Zdaj se je njegovo stanje izboljšalo, zdaj poslabšalo. Shujšal je, da ga je bila že sama kost in koža. Ana se skoraj ni ganila od njegove postelje. Minilo je Novo leto, minil ves januar, preden je Mart spet stal na svojih šibkih, ukrivljenih nogah.

Gričar je stopil v sinovo spalnico v trenutku, ko sta lekarnarica in dekla Micka počasi vodili okrevaljočega Marta k naslonjaču, ki ga je Ana oblagala z blazinami in odejo.

»No, no, saj bo šlo,« je Jakob z bodrilnim glasom dajal ženi pogum. Vse te tedne Martove bolezni se je bolj bal za ženo, kakor za sina — bebca.

Pristopil je — v veliko začudenje svoje žene — in z močnimi rokami dvignil neboljencega v naslonjač. Ana je skrbno zavila sinove noge v odejo. Skrival si je obrisala solzne oči. Sočutje, ki ga je čutila v moževih besedah, jo je spravilo iz ravnotežja. Saj je vedela: Ni mu bilo do sina bebca. Nikoli ni vprašal po njem, nikoli se zmenil zanj. Gledal je nekako preko njega. Hodil mimo njega, ne da bi ga ogovarjal... Saj v njegovih očeh ni imelo smisla ogovarjati bebca, ki je bil brezčuten za vse okoli sebe, za vse — razen za tri osebe: za mater, za svojo strežnico Micko in za Matevža Kornedra. Mimo očeta je bebec hodil kakor oče mimo njega — tujec mimo tujca.

Ano je to bolelo. Ona je ljubila oba sinova z enako močno ljubeznijo matere, vendar vsakega drugače: enega s skritim ponosom, drugega z usmiljenjem in žalostjo. Ni mogla prav razumeti Jakobove brezbriznosti do Marta. Videla je v njej skrit prezir do nje in očitek: Mi, Gričarji, smo zdravi, korenjaški ljudje — ti, ubožica, si pohabljenka. Kdo ve, kakšna dediščina se skriva v tvoji krvi!...

Ali ni imel prav?

Ali ni človek kakor rastlina ali žival, trdna in zdrava, dokler živi zunaj v naravi, slabotna in izmaličena, če jo postavimo med plesnive zidove in ji vzamemo zrak in sonce?

Jakob je kmečka kri, ona meščanka...

S takimi in podobnimi mislimi si je delala težko srce. Jakobovega značaja ni prav poznala. Ni premislila, da je v njem dobršen del sebičnosti, ki je ona ni prav nič imela. Kar je motilo njegovo du-

ševno ravnotežje, je Gričar kratkomalo odrinil daleč od sebe, pa najsi je to bil njegov lastni otrok. Nikoli mu ni prišlo na misel, da bi lahko v zavesti in v srcu svojega pohabljenega sina zavzemal vsaj tisto mesto, ki si ga je s svojo globoko zatajeno srčno dobroto pridobil potepuh Korneder...

Korneder!

Na bregu Save je tiste dni — bilo je v začetku februarja — ležalo na stotine poklanih ljudi, po večini kmetov. Pobili so jih Uskoki pod Thurnovim poveljstvom. Med razmesarjenimi, okrvavljenimi trupli je ležal na savskem produ tudi enoroki starec — Korneder. Sulica je tičala v starčevem žilavem vratu. V otrpli, krčevito stisnjeni roki je še vedno stiskal svoje edino orožje — debelo gorjačo. Brezzoba usta so mu ostala v zadnjem kriku odprta, oči pa so bile kakor v divji pritožbi uprte v nebo: Ti tam zgoraj! Kje pa je zdaj tvoja neskončna pravičnost!?

Ni bilo pravice za tlačansko ljudstvo in ne za siromaka, ki ga je gnalo srce, da je »pihal, kar ga ni peklo« — je rekel Adam Gričar.

Nekaj dni pozneje so si po vsej Krajini prišepetavali ljudje o strašnem porazu kmetov pri Krškem, pri Brežicah, pri Stubicah: na tisoče pobitih, pobešenih, obglavljenih, odpeljanih v strašne ječe, nečloveško do smrti mučenih. Ob imenih kmečkih voditeljev mučenicov — Matija Gubec, Ilija Gregorič, Pasanac — je vsakemu človeku, ki je sočustvoval s trpečim ljudstvom, zadrhtelo srce.

Na tožbah in dolgih procesih se je nato razkrila vsa grdobija zemljiške gospode: krivična, samovoljno naložena tlaka, izkoriščanje in ropanje, posilstva in umori.

Vse zaman!

Obveljala je pravica močnejšega, pravica gospode.

»Puntarija« je bila strta. Vsi veliki načrti upornikov so bili uničeni. V bojih je padlo okrog šest tisoč najpogumnejših mož Slovenske in Hrvatske Krajine. Le malo se jih je rešilo v hribe in gozdove, odkoder so se posamič splazili na svoje domove.

Nekaj dni po velikem porazu upornikov se je nekega večera na pristavi prikazal hlapec Janže. Na bledem, upadlem obrazu so se mu poznali sledovi trpljenja. Nič ga niso izpraševali. Sprejeli so ga medse, kakor svojega človeka, kakor da nikoli ne bi bil pobegnil. V boju je dobil na desnem stegnu precej hudo rano, ki se mu je pa k sreči še dosti dobro celila. Urška, ki mu je rano prevezala, je zagodrnjala:

»Srečo si imel!«

»Kopriva ne pozebel« se je nasmehnil Janže. Ampak nasmeh mu je na mah otrpnil ob spominu na grozote, ki jih je videl in sam doživel.

15. poglavje

Novo mesto je cvetelo in bogatelo. Nekdanje ruševine so izginjale. Pogorišča so izpreminjali v vrtove. Med stare Novomeščane so se vrnili novi: Nemci, Lah, Francozi, Španci, večinoma begunci reformiranci, pa tudi potujoči rokodelski pomočniki. Dosti je bilo zaslužka za vse, saj je prihajalo v mesto tudi vedno več vojaštva. Iz tal so rasla stanovanjska poslopja, skladišča, hlevi — vse za vojskine potrebe.

Vse delavnice, gostilne, trgovine so bile polne ljudi.

Pa je prišel dan strahote — 1. marec 1576... V nekaj urah je med tuljenjem viharja, grmenjem plamenov, v dušečem dimu in strašni vročini, med blaznim rjojenjem in obupnim jokom meščanov — izginilo vse.

Mesto je pogorelo do tal...

Ogenj je uničil ali vsaj močno poškodoval vse hiše na trgu z magistratom vred, zgorela je kapiteljska cerkev in proštija, zgorela so vsa vojaška poslopja, skladišča in hlevi, seveda so zgorele tudi vse

lesene hišice po stranskih mestnih ulicah. Nepoškodovan je ostal edinole frančiškanski samostan, ker je stal osamljen sredi vrtov in starih pogorišč in ker je veter pihal od tiste strani.

Kajpak so plameni zajeli tudi Gričarjevo hišo. Takoj ob izbruhu ognja v spodnjem delu mesta sta Gričar in Adam znosila v kletno skladišče nekaj perila, obleke in posteljnino, cinasto posodo in vse knjige, predvsem pa težko skrinjo, polno zlatnikov in srebrnjakov, ki je ponavadi stala v Gričarjevi spalnici. Druge stvari so zmetali v pisarno. Potem so pobrali živino iz hlevov in se umaknili z njo na vrt.

Poslovodja, trgovski pomočniki in učenci so skrbeli za to, da so v lopo na vrtu nanosili dovolj živil iz prodajalne in domače shrambe. Neprestano so tekali tja in sem. Navlekli so iz gospodarskih poslopij razno orodje, seno in žito. Ko je že gorela streha sprednje stavbe, se je Adam spomnil na kuhinjski kotel, Tona pa se je prav tedaj domislila na svoje kure in na golido, ki jo je bila pustila pred hlevom. Oba sta tekla nazaj, dasi jima je Ana v prevelikem strahu klicala, naj se vrneata na vrt.

No, čez nekaj časa sta se oba srečno vrnila. Adam je poleg kuhinjskega kotla prinesel svojo lovsko puško in škatlo z naboji, Tona pa je v dveh vrečah privlekla kure, zraven pa zvrhano golido ovsu in prosa. Izpraznila je kolibo, kamor so spravljali vrtno orodje, cvetlične lončke in podobne reči, ter zmetala vanjo kure.

»Dokler ni ognja na tej strani, lahko rešimo še sedla in konjske komate in drva in plug in vozove. Pojdite z menoj! Gospa naj ostanejo pri Martu. Kar še rešimo nam bo prav prišlo.«

Tona, zdrava, korenjaška Tona je izmed vseh ostala najbolj razsodna in mirna. Vsi so jo ubogali in se zadrevili nazaj. Vseh se je lotila prava reševalna mrzlica. Navlekli so na vrt vse mogoče reči. Vse navzkriž je ležalo okrog lope: živila, obleka, odeje, posoda, posteljnina, pohištvo.

»Karkoli še izpulimo ognju, nam bo kakor podarjeno,« je vzpodbujal tudi Gričar. Sam je vlačil na vrt, kar mu je prišlo pod roke. Vendar je bil ves bled od razburjenja.

Kaj bi ne bil! Dobra polovica njegovega premoženja — njegovega življenjskega dela! — je bila v nevarnosti. Če bi mu vse pogorelo, mu ne bi preostajalo nič drugega, kakor da se izseli iz mesta na pristavo in postane — kmet. Še sreča v nesreči, da si je tekom let pomnožil posestvo, da bi za silo redilo njegovo družino.

Z glušečim pokanjem so odletavale pribite skodle z gorečih streh in povzročile nove požare.

»Da bi le oboki vzdržali!« je vzdihnila Ana, ki je sedela, v svoj volneni šal ogrnjena, v lopi, z Martom pri nogah. »Potem nam ostane vsaj blago v prodajalnah in skladiščih.«

Gričar je prikimal. Utrujen je sedel v visok naslonjač, pa se je takoj spet pognal kvišku.

Proti sinu obrnjen je vprašal: »Ali misliš, da b' lahko še znosili skladanico desk iz kolarnice? Potrebovali jih bomo za zaklonišče. Pod milim nebom v tem mrazu ne moremo prenočevati.«

Adam se je ozrl proti hlevu in kolarnici. Na hlevsko streho je že priletelo nekaj gorečih skodel. Na kolarnici jih še ni bilo.

»Dosti časa še imamo,« je odločil Adam, skočil iz lope in zaklical: »Fantje! Skladanica desk je še v kolarnici. Zaklonišče si napravimo iz njih. In drva bomo še rešili, kar jih je zloženih na dvorišču.«

Takoj so se vsi zadrevili proti vrtnim vratom. Kolarnica se še ni vnela, ko je bila že izpraznjena. Sredi vrta pa so nametali visok kup bukovih drv.

»Zdaj pa na delo! Spalno barako prislonimo kar ob vrtno lopo, da pridobimo eno steno,« je rekel Gričar.

»Ampak, kako bomo delali, ko imamo eno samo kladivo,« je opomnili Adam.

»Saj sta dve sekiri tukaj in žaga tudi.«

»Pa žebli?«

Gričar je pogledal poleg stoječega Tevža.

»Žebljevi pa res ni,« se je Tevž počehljal po glavi. »V skladišču so, kjer sem davi zabijal zaboje. Tudi orodje je zraven. Ampak sprednje poslopje je zdaj že vse v plamenih.«

Molče je Adam pograbil ključ z mize in se zakadil po vrtu.

»Adam!« je kriknila Ana.

Toda sin se ni ustavil. Ana je očitajoče pogledala moža. Za malenkost je tvegala sina.

»Saj pojde pod oboki!« je Gričar potolažil ženo. »Brez žebeljev res ne moremo nič napraviti.«

Ali zadeva že ni bila več tako preprosta. Ko je Adam pritekel v predor, se je valil pod oboki gost dim. Pogumno je zajel sapo in se zagnal skozenj. Na sprednjem dvorišču se je ustavil. Tu je vse navzkriž ležalo goreče tramovje, ki je padalo z ostrešja. Iz oken v prvem nadstropju so bruhalo plameni. Stebričasti hodnik ob skladišču in pisarni pa je bil vsaj ob zidu še prost. Adam je planil k vratom pisarne, jih odprl in zopet zaprl za seboj, kajti od padajočih strešnih skodel in tramovja so pršele iskre na vse strani. Čez nekaj trenutkov se je vrnil z zabojčkom orodja in velikim zavojem

žebļev v rokah. Zaklenil je železna vrata in se obrnil, da steče pod oboki.

Toda zdajci je zgoraj zahreščalo in zagrmelo. Leseni stropi v prvem nadstropju so se podrli, ostreje je zgrmelo za njimi. Nekaj gorečega tramovja je zdrknilo na dvorišče. Eden izmed gorečih tramov se je kakor ogromna bakla za trenutek zasadil v gorečo grmado na dvorišču, nato se je nagnil in se položil preko stebričastega hodnika ter zgradil Adamu pot.

Adam se ni prav nič pomišljal. Z zabojškom pod pazduho in zavojem v rokah se je zaletel in preskočil goreči tram. Zapeklo ga je na nogi. Brž se je sklonil, z zavojem podrgnil po tleči nogavici ter stekel v obokani predor. V velikih skokih se je skozi dušeci dim zagnal po njem. Na njegovem koncu je treščil ob nekoga in ga skoraj podrł.

»Oče!«

Gričar si je tiščal mokro cunjo na nos. Molče je zagrabil Adama za rokav in ga potegnil iz predora... Vendarle se je bil zbal za sina...! Še nekaj korakov daleč se je gnal črn dim za njima. Iz sajastega obraza se je Adam nasmehnil očetu.

»Teci. Mama bo skoraj ponorela od strahu!«

Oba sta stekla čez ulico na vrt. Hlev je bil že v plamenih. Tudi iz prvega nadstropja dvoriščne stavbe so lizali plameni.

»Oh, Adam! Prosim, ne hodi več tja!« je zastokala Ana, ko je Adam stopil pred njo.

»Naj se ne bojijo, mama! Ne upal bi se več. Sprednja hiša je že vsa v plamenih. Pravkar so se stropi v prvem nadstropju udrli. Goreč tram, ki sem ga preskočil, me je oplazil s plamenom po nogi. V prehodu je tako gost dim, da se ne da več dihati v njem.«

»Ne, zdaj res ne sme nihče več v gorečo hišo!« je odločil Gričar.

»Ali misliš, Jakob, da bodo oboki v pritličju vzdržali?« je Ana po kratkem molku s strahom vprašala moža.

Gričar je skomignil z rameni.

»Upajmo!«

Stopil je iz lope k uslužbencem, ki so sedeli na dveh klopih poleg vodnjaka, obrobjenega z lepim, belim, okroglo klesanim kamnom. Veter je zanašal na vrt oblake črnega dima. Kmalu je bilo vse pokrito s sajami. Včasih je priletel vmes žareč ogorek ali kos osmojene cunje, ki so ga brž pogasili.

»Kaže, da se je vse mesto vnelo,« je pokazal poslovodja Vrbič proti proštiji in kapiteljski cerkvi, ki sta bili obe v plamenih.

»Zdi se mi, da požar na naši strani ponehuje,« je pristavil starejši pomočnik.

»Treba bo, da se lotimo zaklonišča. Vsi se na noč ne moremo stlačiti v lopo,« je Gričar pozval svoje ljudi.

Porazdelil je delo med njimi in kmalu je odmevalo žaganje in nabijanje po vrtu. Delali so do poznega večera. Luna jim je že svetila, ko so znosili v zaklonišče koce, pojedli preprosto večerjo, ki jo je v kotu skuhala Katra, pod vodstvom gospodinje so odmolili večerno molitev in legli k počitku. Ker v bližini vrta ni bilo nobenega poslopja več, ki bi se moglo še vneti, so brez skrbi zaspali: moški v zaklonišču, ženske z bednim Martinom, ki očitno ni razumel, kaj se godi okrog njega, pa v lopi. Konje so bili pokrili s koci in jih privezali k drevju, za kravo in oba prašiča pa so napravili v vrtnem kotu ogrado, v katero so nastlali listja.

Medtem ko je večina Novomeščanov zbežala iz mesta, so Gričarjevi vendarle ostali na svojih tleh, dasi niso vedeli, kaj jih pričakuje drugi dan za ožganimi zidovi.

Gričar vso noč ni zatisnil oči.

Adam pa je spal zraven njega, kakor ubit... Seveda — njemu ni bilo do trgovine! Morda bi bil še vesel, če bi se je iznebil? Nemara bi mu postopanje na pristavi bolj dišalo?...

Ob prvem jutranjem svitu je Gričar vstal in odprl preprosta vrata zaklonišča. Ozrl se je proti pogorišču. Nad ožganim zidovjem je molelo proti nebu nekaj zoglenelega tramovja. Nobenega dima več. Le jutranji veter je prinašal oster, kiselkast vonj po čadu in po osmojenih cunjah. Iz Krke je vstajala rahla megla. Z golih vej velike stare lipe so visele drobne bleščeče kapljice.

Gričar je stopil k vodnjaku in dvignil iz njega vedro kapnice. Vlil si je vode v skledo in se umil, da si prežene utrujenost iz oči.

»Zdaj grem na pogorišče. Videti moram, ali sem še trgovec, ali nisem,« si je mislil. Obrisal se je v cunjo, ki je visela pred lopo, si pokril kučmo in stopil na peščeno stezo proti vrtnim vratom.

»Naj počakajo, oče! Grem z njimi,« je Adam zaklical za njim. Zbudil se je bil ob očetovem vstajanju in se zbal, da se oče na pogorišču ne ponesreči.

Šla sta drug za drugim skozi obokani prehod.

»Tukaj so vzdržali oboki,« je rekel Gričar in umolknil. Ni se upal izreči domnevo, da so vzdržali oboki tudi drugod.

Na stebričastem hodniku sta se morala umikati in prestopati preko ožganega tramovja.

»Kdo ve, kaj se skriva za temi železnimi okni?« je Adam izrekel očetove misli, ko sta šla mimo oken skladišča in pisarne.

Gričarju se je tresla roka, ko je odklepal železna vrata svoje pisarne... Ali se je obokani strop udril ali ne?

»Ne, tukaj se strop ni udril!« je veselo vzkliknil Adam za očetovim hrbtom.

Gričar ni spravil nobene besede iz ust. Grlo mu je bilo od razburjenja kakor zadrgnjeno. V dveh skokih je bil mimo velikanskega kupa posteljnine in oblek, ki so jih bili nametali na sredo pisarne, pri vratih, ki so vodile v staro skladišče in prodajalno. Odprl jih je in obstal. V temi ni mogel razložiti, kaj se je zgodilo. Vendar je gosta, močna železna mreža v vratih prodajalne propuščala toliko svetlobe, da se je trgovec polagoma razgledal po obeh prostorih: skladišče in prodajalna sta bila nedotaknjena! Oboki, ki jih je nekoč ob prezidavi prvega nadstropja po Pimperlijevem nasvetu okreplil z močnimi železnimi vezmi, so vzdržali...

Adam je planil skozi pisarno do vrat manufakturnega skladišča in jih odprl:

»Vse v redu. Oče, rešeni smo!«

Gričar je le prikimal. Oči so se mu vlažno svetile... Hvala bogu! — je vstala molitev v njegovem preprostem luteranskem srcu. Odšla sta zopet ven in zaklenila pisarno. Do manufakturne trgovine na drugi strani hiše ni bilo mogoče prodreti. Ožgane ruševine so jima zapirale pot. Od prvega nadstropja je kar nevarno viselo nekaj ožganega strešnega tramovja.

»To moramo najprej odstraniti, da se ne zgodi še kakšna nesreča,« je pokazal Gričar. »Najbolje bo, če se dela takoj lotimo. Pokličí še druge!«

In spet je Gričar pospravljál pogorišče ter dovažal opeko in les. Seveda tega ni delal sam, temveč je bil od jutra do večera v prodajalni. Pač pa je prihajal večkrat na dvorišče in se zanimal za gradbo, h kateri je poklical Pimperlija in poklicnega zidarja ter jima dodal vse svoje hlapce in pomočnike, da je z obema učencema ostal sam v špecerijski trgovini, manufakturno pa je prepustil Vrbiču.

»Ti pa pojdi na pristavo in vzemi starega Tevža s seboj!« je rekel Adamu. »Posekajta v gozdu na Kiju štirideset smrek in štirideset bukev in peljita hlode na žago. Vzemita si v Luterčem selu še dva moža na pomoč. Pimperli naj ti pove kakšne deske in kakšne trame bo potreboval. Zvožite v mesto tudi ves les, kar ga je suhega na pristani.«

Adam je očeta začudeno pogledal...

On naj seka drevje in ga zvozi na žago? On, s svojimi negovanimi rokami? Krvave žulje bo dobil! Vendar — saj delajo vsi, prav vsi Novomeščani. Osmešil bi se, če bi se zdrav človek ob tej splošni strašni nesreči branil dela.

Šel je.

Za njegovim hrbtom je Gričar stisnil tanke ustne v posmeh... Pa je vendarle Gričarjeva kri, ta razvajenec. V sili ne odreče...

Po vsem mestu je bilo strašno razdejanje, še hujše kakor leta 1540. Večina meščanov se je nastanila po okoliških vaseh, pa tudi na pristavah in po kozolcih in vseh skednjih zunaj mesta. Mnogo pa jih je seveda — za vselej odšlo.

Ker so zgorela vsa vojaška poslopja in skladišča, se je večji del vojaštva umaknil v Črnomelj in Metliko. Ostala je le manjša posadka, da bi pomagala pri obnovitvenih delih.

Uničeni Novomeščani so prosili pomoči na vse strani. Posebej so se še obrnili z milo prošnjo da vladarja, naj jim odpusti davke in pomaga, da iznova pozidajo poslopja, potrebna za vojaštvo, ki je bilo doslej Novomeščanom edini vir dohodkov, čeprav so imeli marsikdaj od podivjanih, najemniških krdel, ki so se valila skozi mesto, več škode kakor koristi...

»No, pomagal bom tej protestantski zalegi, da ne bo imela od mojega vojaštva ne škode, ne koristi več,« se je odločil nadvojvoda Karol v Gradcu in poklical dvornega gradbenika, da mu izdela načrt za močno trdnjavo.

In tako je prišel tri leta pozneje nad Novo mesto najhujši udarec.

Mesto si je od požara komaj nekoliko opomoglo. Sicer so očrnele ruševine še po vseh ulicah pričale o obupu in popolnem propadu posameznih meščanov, vendar je življenje po vrnitvi vojaštva še nekako prišlo v stari tir. Le to je bilo hudo, ker je vojaštvo zasedlo v popravljenih hišah vse najboljše prostore, kajti cesar je bil gluha za vse prošnje za pozidavo novih vojaških stanovanjskih poslopij in skladišč.

Bilo je v začetku julija 1579. leta. Že tri dni so prihajala močna vojaška krdela skozi mesto. Vojaki so vodili s seboj mule, ki so bile težko obložene z vsakovrstnim orodjem, merilnimi pripravami, zidar-skimi potrebščinami itd.

»Kam greste?« so jih izpraševali Novomeščani, ki so se nabrali ob Krki pri brodu.

»Na turški meji bomo zidali veliko trdnjavo,« so odgovarjali vojaki.

»No, hvala bogu, da nas boste zavarovali,« je pripomnil usnjar Primož Vojska, ki je vkljub svoji visoki starosti še vedno vtikal nos v vsako zadevo.

Provantni mojster Jurij Jarc — sin Krištofa Jarca, po katerem je podedoval tudi službo — je brž izrabil priliko in ponudil vodji oddelka svojo zalogo za čas zidanja. Oficir je obljubil, da bodo pošiljali po živila v Novo mesto.

Držal je besedo. Več kakor poldrugo leto so Novomeščani zalagali zidarje nove trdnjave, ki so jo na čast nadvojvode Karla imenovali Karlovec. Z novim trgovskim prometom je blagostanje novomeških pogorelcev rastle iz dneva v dan.

Takrat je prišlo kakor strela iz jasnega: nekega jutra zgoda spomladi je bila vsa stalna novomeška posadka na nogah. Po vseh hišah so se vojaki odpravljali na odhod...

Zbrali so se na Velikem trgu po oddelkih, vsak oddelek s svojim častnikom na čelu. Poveljnik je s svojim štabom krenil v novo magistratno poslopje in se javil na poslovilni obisk pri poglavarju mesta, mestnem sodniku Tomažu Moserju.

Tomaž Moser, majhen človek z inteligentnim obrazom, je prebledel, ko mu je sluga naznanil obisk. V trenutku je razumel njegov pomen in vse strašne posledice.

»Ali odločbe ni mogoče odvrniti? Če — če bi mesto vložilo prošnjo do nadvojvode?«

Poveljnik je molče segel v žep svojega plašča, vzel iz njega polo papirja, jo razgrnil in jo pomolil mestnemu poglavarju.

»Odlok je podpisan od Njegovega Veličanstva nadvojvode Karla samega,« je opozoril.

Moser je pogledal na podpis in pečat dvorne pisarne in vrnil častniku listino. Uvidel je, da bi bila vsaka prošnja zaman.

Z zagotovilom medsebojnega spoštovanja in z zahvalo poveljnika za gostoljubnost Novomeščanov sta se moža ločila.

Še isto popoldne je odšlo iz mesta tudi vse vojaško uradništvo in se preselilo v Karlovec.

Marsikateri Novomeščani tisto noč ni spal. Nepreklicna izguba vira njihovega blagostanja je ležala na vseh kakor mōra. Čudna tihota je vladala nad mestom, nobenega pijanega kričanja, nobenega pretepa v temnih ulicah.

Ana Gričarica je ob svojem visokem vzglavju na pol sedela v postelji in prisluškovala v gluho noč. Tiho dihanje moža poleg nje in

njegovi globoki vzdihni vmes so oznanjali, da Jakob ne spi... Gotovo se muči z iskanjem rešilnega izhoda za svojo trgovino, ki ji je vojaštvo dajalo največ dobička. Zakaj skriva svoje skrbi? Včasih sta se v nočeh brez spanja o vsem pogovorila. Njena nadarjena glavica je marsikdaj našla izhod, ki ga je on prezrl. Zdaj pa že nekaj let skriva vse svoje skrbi, da ne bi vznemirjal bolehnih žene. Pa prav to jo razburja največkrat prav po nepotrebnem. Njegove male, vsakdanje skrbi se v njenem skrbnem srcu podeseterijo.

Ni še zaspala, ko je mož zjutraj vstal. Ogrnila je haljo in šla za njim, da mu pripravi zajtrk. Toda v jedilnici ga ni bilo. S hodnika je videla luč v pisarni.

»Gotovo pregleduje, kolikšen padec bo naša trgovina zdaj utrpela. Mislim, da nam je vojaštvo in njegovo uradništvo dalo dobro polovico našega letnega dobička...« je razmišljala.

Ko je Adam — kakor ponavadi — zadnji vstal in prišel k zajtrku, je mati sama sedela v jedilnici in čakala na očeta.

»Ali oče še spijo?«

»Oh! Že dve uri delajo v pisarni.«

»Aha! Skrbi jih, kaj bo zdaj. Mama! Ali ne bi bilo najboljšje, če obesimo trgovino na klin in se zadovoljimo s kmetijo?«

Ana je z nasmehom pogledala sina. Trgovina mu pač že od nekdaj ni dišala.

»Ne vem, če bodo oče s tem zadovoljni. Pomisli, da z vsem srcem visijo na trgovini. Rastli in zrastli so z njo.«

»Marsikateri trgovec bo zdaj prisiljen, da jo opusti. Saj oče ne bi bili edini,« je vztrajal sin in umolknil, ker je oče vstopil.

Gričar je bil bled in ves utrujen. Sivi, kodrasti lasje so mu zmršeni padali na čelo.

»Dobro jutro!« je pozdravil.

»Dobro jutro!« sta se odzvala žena in sin hkrati.

Ana je odhitela, da mu prinese zajtrk.

Gričar se je težko spustil v svoj naslonjač. Sukal je sivo brado med prsti, pogledal sina in se zbadljivo oglasil:

»No, zdaj se ti ne bo treba več pritoževati, da ti delo v pisarni raste čez glavo. Lahko boš trikrat na dan gnal pse čez Rožni hrib, pa še ti bo ostajalo časa.«

Adam mu ni takoj odgovoril. Z nožem je obrezoval kračo in pri-grizoval kruh.

»Nisem še dosti razmišljal o tem. Po mojem mnenju se ne bo izplačalo loviti tistih krajcarjev v trgovini. Vsaj polovico trgovin bo treba zapreti v Novem mestu. Zakaj bi ne zaprl še naše?«

Ni prenehal z jedjo in ni pogledal očeta.

Gričar je stisnil ustne v tanko črto. Pričakoval je kaj podobnega. Adam je že od nekdaj mrzil trgovino.

»In potem?«

»No, razprodali bi vse zaloge blaga, lahko tudi to hišo, si dokupili še nekaj njiv in travnikov ter se preselili na pristavo. Prizidali bi ji prijazno stanovanjsko poslopje, vse skupaj dobro utrdili in —«

— in živeli udobno življenje veleposestnikov postopačev — ali ne? Ha, ha!« se je Gričar ostro zasmel, da se je njegova žena, ki je vstopila z zajtrkom, močno zdrznila.

»Ne, dragi sin, iz te moke ne bo kruha. Res sem že v sedemdesetem letu, ampak, ne čutim se še dovolj starega za poklic postopača. Nasprotno: pljunili bomo v roke in delali na vse kripje, da nadomestimo, kar nam je z vojaštvom ušlo izpod prstov. Takoj danes začnemo. S poslovodjo bosta pripravila seznam blaga, ki ga prihodnji teden peljemo na sejem v Krško.«

Adam je planil.

»Kaj!! S kramarstvom se mislijo ukvarjati?!«

»S kramarstvom ne, pač pa s sejmarstvom. Doslej so kupci prihajali k nam, zdaj bom zahajal pač jaz h kupcem. Vsi novomeški trgovci se udeležujejo sejmov po deželi, le jaz sem s tem prenehal, ker sem imel z veletrgovino dovolj posla.«

»Saj jim ta posel tudi zdaj ne bo ušel.«

»Že. Ampak zakaj naj moja trgovina nazaduje, če to ni potrebno? Kakor sem rekel, tako naj bo. Sestavita seznam in predložita mi ga do opoldneva!«

Gričarjev glas je bil trd, kakor da bi z jeklom tolkel ob kamen.

Adam je molče popil skodelico mleka in odšel s kratkim: »Bog plačaj!«

Niti ozrl se ni na mater, ki je že odpirala Lutrovo biblijo, da glasno prebere odstavek, kakor je to delala vsako jutro. Adamova pobožnost ni bila kdo ve kako globoka.

Oče je pogledal na vrata, ki so se trdo zaprla za sinom.

»Zdajle ga spet tare togota, ker ni obveljala njegova,« je dejal Gričar z mirnim glasom.

Ana je pokimala in listala po bibliji. Potem je dvignila glavo in vprašala:

»Ali se ti ne zdi, Jakob, da bo treba Adamu pomagati na drug način?«

»Adamu? Rad bi vedel kako!«

»Če bi moral Adam skrbeti za lastno družino, bi imel več veselja do dela.«

»Hm. Morda imaš prav. Treba ga je pripraviti do tega, da se bo oženil. Ampak — pripravi ga, če moreš, to trdo trmasto butico.«

»Ali ti ni že enkrat rekel, da si snaho sam poišči? Ali ni tvoja očetovska pravica, da mu jo res poiščeš? Ali se ti ne zdi, da je skrajni čas za to? Jakob! Stara sem, rada bi še videla — vnuke... Tudi Adam je že star za ženitev. Letos jih bo imel šestintrideset.«

»Hm! Težko mu bo izbrati takšno nevesto, da bi mu bila všeč. Dekle njegove starosti mu bo prestarikavo, dvajsetletni mladenki pa bo on prestar.«

»No, poizkusi, Jakob! Morda se ti posreči.«

Gričar je prikimal:

»Bom pač poizkusil.«

Posebno vesel pa tega naročila ni bil.

Na vse načine so si Novomeščani prizadevali, da prebolijo udarec, ki jim ga je dala izselitev vojaštva in njegovega uradništva. Toda vse je bilo zaman. Po vsem mestu je nastopilo občutno mrtvilo.

Zaradi varčevanja vseh meščanov je v rokodelskih delavnicah delo zastalo. Mojstri so odpuščali pomočnike. V gostilnah je potihnilo hrumenje, ostale so prazne. Trgovci so po vrsti zapirali svoje trgovine. Postali so poljedelci, saj ni bil nobeden izmed njih brez njiv in vinogradov.

V trgovski hiši bogataša Gričarja ni bilo večjih sprememb. Nobenega uslužbenca ni odpustil. Starega Tevža je poslal na pristavo in poklical krepkega Janžeta nazaj v mesto, kjer ga je uporabil za skladiščnega hlapca in sejmarskega voznika. Izmed treh trgovskih pomočnikov, ki bi jih zaradi manjšega prometa v domači trgovini moral odpustiti, je porabil najmanj spretnega na njegovo lastno prošnjo — težko je bilo takoj dobiti službo v mestu — za konjskega hlapca, druga dva pa za nakladalca in spremljevalca na svojih trgovskih potih. Edinole prevoznik in izposojevalec tovornih konj Matija Rozman je bil prikrajšan za zaslužek.

Gričar je bil večkrat z doma. Večje tovarniške odprave je vodil sam. Adama ni mogel pripraviti do »kramarskih potov«, poslovodji pa ni povsem zaupal, ker še ni pozabil, kako je sam bogatel kot stiški prevoznik. Le sejmov se ni udeleževal, ampak je pošiljal nanje poslovodjo z dvema pomočnikoma.

Na svojih trgovskih potih se je Gričar večkrat spomnil na Anino željo, da bi poiskal Adamu nevesto. Toda bil je morda sam preveč zahteven glede svoje bodoče snahe. Iskal je zdravo, mlado, lepo, dobro vzgojeno in pošteno dekle, ki bi dalo Gričarjevemu rodu zdrave, lepe in dobre potomce. Ampak vrh vseh teh zahtev je najodločneje stal samoumevni prvi pogoj: veletrgovec Jakob Gričar je mogel nevesto svojemu edinemu potomcu iskati le v trgovskih rodbinah. To je bilo tudi pravilo v trgovskem cehu.

Razumljivo je, da je Gričar nad svojim očetovskim poslanstvom skoraj obupal. Vsakokrat, kadar se je vračal z daljšega potovanja, so ga ženine oči tiho izpraševale. Vsakokrat je pred njimi povetil svoj pogled.

Nekoč — sedeli sta z Urško v vrtni lopi in trebili solato — je rekel Ani kar naravnost:

»Ana, ne misli, da sem pozabil na tvojo željo! Ampak ne posreči se mi pač, da bi našel pripravno dekle. In če jo kje iztaknem, je prav gotovo že zaročena.«

Ana je tiho prikimala. Udala se je že v misel, da vnukov ne bo imela. Molče se je sklanjala nad svojim delom.

Gričar je videl žalost na ženinem obrazu. Da jo razvedri, je segel v žep in privlekel drobno knjižico na dan. Položil jo je pred Ano na mizo:

»Na! Novo Trubarjevo knjižico sem dobil v Beljaku. Beljak je že ves protestantski.«

»O!« se je vzradostila. Vstala je, odložila nož in odšla k vodnjaku, da si umije roke. Obrisala si jih je v žepno rutico in takoj prišla za knjižico z naslovom: Ta prvi psalm z njega trijemi izlagami 1579.

»Obiskal sem predikanta Vlahoviča v Ljubljani, na smrt je bolan. Pri njem sem dobil ravnatelja stanovske šole Adama Bohoriča in trgovca Seyerla. Bohorič me je opozoril na pamflet v novi Trubarjevi knjižici. Saj se spominjaš na tistega pohotnega ljubljanskega prošta Montagnano? Bil je pozneje župnik v Leskovcu in je iz Krškega pregнал predikanta Weixlerja, ki je pribežal v Novo mesto.«

»Da, da. Spominjam se. Takrat je bil predikant Vlahovič tukaj v Novem mestu.«

»Da. No, tisti Montagnano je zdaj arhidijakon v Slovenski Krajini. Morda pride kdaj na vizitacijo v Novo mesto. Lep vizitator! Začel naj bi pri sebi! Le beri Trubarjevo pesem o njem! Čakaj! — tukajle!« Gričar je odprl knjižico in s prstom pokazal na pesem.

»Glasno beri! Tole beri, šesto kitico!«

Ana je brala:
Obtu moj pravi krščenik,
aku Polydor Mrčenik
tebe zlu oblagajo,
s tejm niju bogu — zljudo —
nih col, činž zvejestu dajo.

»Hudo ga je ošvignil, ali ne?« je Gričar s posmehom vprašal. Namesto Polydorja Montagnano ga imenuje Polydorja Mrčenika, to je »Pohotneža. Vsak, ki pozna Montagnano, bo takoj vedel, koga je Trubar mislil.«

Urška je gledala brata s široko razprtimi očmi... Polydor!... Za Polydorja je bil krščen njen Dorče... Seveda tisti Montagnano ne more biti njen sin. Dorče se piše po njej, njegovi nezakonski materi, za Gričarja. Po očetu bi se pisal za Neffa... Ne, tisti Montagnano ne more biti on, njen sin. Saj je Italijan...

»Ali ti je slabo, Urška?« je vprašala Ana, ki je opazila, kako je Urškin obraz prebledel.

»Res mi je tako čudno. Vroče je danes,« je odgovorila Urška, si odvezala pečo in jo s čepico vred položila poleg sebe na klop.

Gričar je prodirno pogledal sestro. Ime Polydor jo je spomnilo na njenega otroka — si je mislil. Rdečica mu je — še po tolikih letih lezla v obraz. Pogled se mu je zmedel, ko se je srečal s sestrinim pogledom.

Še se zaveda svoje krivde — je Urška sama pri sebi ugotovila in se nasmehnila. Saj je bilo vse to že tako daleč nekje za njo — menda več kakor štirideset let!... Ostala je v njej le bolečina za sinom, ki so ji ga bili vzeli, še vedno sveža bolečina...

»Žalostno novico sem prinesla,« je rekla bratu. »Jörg Pimperli je zbolel na smrt.«

»Jörg? Kaj mu je?«

»Menda z njegovim žolčem in z jetri nekaj ni v redu. Ves je rumen. Jé nič. Pravi, da bo umrl.«

»Jörg — zvesta duša! Težko ga bomo pogrešali!« Takoj po kosilu odjaham na pristavo — si je mislil. Rad bi ga še enkrat videl...

Niti pomislil ni, da je imel že dolgo pot iz Ljubljane za seboj.

P A D E C

16. poglavje

Proštija in cerkev sta bili še vedno v ruševinah. Prav pošasten je bil pogled na obe poslopji vrh novomeškega hriba. Črna rebra razdejanih streh so molela vrh mesta proti nebu in glasno obtoževala nemarno gospodarstvo prošta Jurija Petrovinaja. Popraviti je dal le cerkovnikovo hišo in tudi v njej stanoval, kanoniki pa so se morali razkropiti po različnih meščanskih hišah.

V najhujši zimi v začetku leta 1582 kapiteljski gospodje pač niso pričakovali vizitatorja. In vendar je sredi kratkega zimskega popoldneva kavalkada oboroženih mož z arhidiakonom Polydorjem Montagnano na čelu prispela skozi Gorenja vrata v mesto. Vprašali so mestnega vratarja za pot k proštovemu stanovanju in se zakadili po Kapiteljski ulici, mimo kapiteljske šole in učiteljevega stanovanja do cerkovnikove hiše, kjer so poskakali s konj.

Z dragulji posut zlat križec, ki se je zibal na zlati verižici vrh Montagnanovega dragocenega kožuha, je takoj priklical prošta na hišna vrata. Od razburjenja komaj da je poslušal vizitatorjevega taj-

nika, ki mu je javil uradni obisk. S praga vrh stopnic je iztegoval vrat za Montagnano, ki je že izročal konja enemu izmed svojih hlapcev. Prošt je videl, kako je vizitator, obut v visoke škornje, stopil po zasneženi poti pod pokopališkim zidom nekaj korakov navzgor, da je bolje videl razrušeno cerkev in proštijo. Montagnana je zmajal z glavo in se vrnil po poti navzdol. Pogledal je prošta z velikimi zelenkastosivimi očmi. Mačjimi očmi, zahrbtno hinavskimi očmi — je prošt ugotovil sam pri sebi in v mislih pristavil: Saj tega človeka nisem še nikoli videl, vendar se mi zdi znan — le komu je podoben?

Moža sta se pozdravila po vseh predpisih njunega dostojanstva in prošt je vizitatorja povabil pod skromno streho, svojemu cerkovniku pa je za gostovim hrbtom prišepetal:

»Teci na magistrat in napni vse sile, da dobiš za gospoda vizitatorja in njegovo spremstvo dostojno stanovanje! Naroči moji kuharici, naj postreže gostom z najboljšim, kar imamo pri hiši!«

Z mirno vestjo, da je storil vse, kar je bilo v revnih razmerah mogoče storiti, je potem stopil za gostom v svojo skromno sobo.

Montagnana je sedel v edini naslonjač, ki je stal poleg pisalne mize pri oknu s šiljastim gotskim obokom.

»Prosim!« je z roko odkazal proštu prostor poleg mize, s samozavestjo domišljavega predstojnika, ki prezira domačinove pravice. Zapičil je svoj mačji pogled v proštove kratkovidno prižmurjene oči in takoj začel s hladnim glasom:

»Ogledal sem si že torišče vaše dejavnosti, gospod prošt. Mislim, da sem z enim samim pogledom mnogo videl, ker nisem — nič videl, he, he, he, he!«

Zasmejal se je lastnemu dovtipu z neprijetnim ciničnim posmehom, ki je zarezal dve grdi potezi okrog njegovih ust.

Ta človek je zloben — si je mislil Petrovinaj — paziti se moram pred njim.

»Ne razumem, kaj mislijo,« je rekel, vendar ni vzdržal mačjega pogleda svojega predstojnika.

»Koliko let je poteklo odkar sta pogoreli cerkev in proštija?« je Montagnana strogo vprašal namesto odgovora.

»Šest jih bo prvega marca.«

»In kaj ste storili v teh šestih letih, da popravite škodo, gospod prošt?«

»Popravlil sem gospodarska poslopja: hleve, žitnico, skedenj. Postaviti sem dal cerkveno lopo —«

»Kaj? Cerkveno lopo? Tista baraka poleg cerkve vam nadomešča božjo hišo? Saj ne spravite vanjo niti sto ljudi!«

»Njihova Prevzvišenost naj upoštevajo, da v Novem mestu ni sto katoličanov.«

»Kaj?! Zakaj pa ste potem vi tukaj? Kakšen proš je to, ki z vsem svojim kapitljem ne zna varovati pred krivoverstvom niti takšnega piškavega gnezda, kakor je tole požgano mesto? In zakaj ne skrbite za dostojno božjo hišo? Rekli so mi, da je novomeški kapitelj najbogatejši veleposestnik v Krajini. Nekaj pa bi menda tudi v okolici nabrali za cerkev, če že mesto samo zaradi vaše nezmožnosti drži hudič v krempljih,« je kričal vizitator Montagnana.

Proštov obraz je bil temnordeč.

»Njihova Prevzvišenost naj mi ne zamerijo — dohodki komaj zadostujejo za vzdrževanje kapitlja. Poleg mene in dekana šteje kapitelj še enajst kanonikov.«

»Kaj?! Trinajst duhovnikov! In tukaj niti ni vštet kup frančiskanov! Torej več kakor dvajset dušnih pastirjev za niti ne sto ver-
nikov!«

»Razen trinajstih članov kapitlja moram s kapiteljskimi dohodki vzdrževati še petnajst uslužbencev,« je dopolnil proš svoje opravičevanje.

»Petnajst uslužbencev! Torej imajo gospodje kanoniki vsak svojega komornika, ali kaj?« se je repenčil Montagnana.

»Tisto ne. Imamo: oskrbnika, valpta, tri velike hlapce, dva mala hlapca, pastirja, dve kuharici, sobarico, učitelja, organista, cerkovnika in logarja. Nobenega izmed teh bi ne mogli pogrešati.«

»Hm! To bomo šele videli!«

»Prevzvišeni naj upoštevajo, da ima kapitelj svoja posestva raztresena po več kakor šestdesetih vaseh. Podložnih nam je okrog sto štirideset kmetij, mnogo kajž in osem mlinov. Razen tega je treba pobirati desetino od žita, živine, panjev in vina v dvesto petdesetih vaseh na Kranjskem in na Štajerskem. Pobirati je treba od kmetov tudi davek v denarju in denar, ki ga nekateri plačujejo namesto tlaké, potem najemščino od njiv in vrtov —«

Montagnana je grozeče dvignil pest in udaril z njo po mizi:

»In še se drznete trditi, da dohodki ne zadostujejo za najpotrebnejše — za božji hram!«

Prošt je utihnil in odprtih ust buljil v predstojnika. Potem si je z roko obrisal pot, ki se mu je nabral na čelu. Sklonil je glavo. Spoznal je: Ta človek me hoče uničiti. Prišel je z namenom, da me uniči. Zaman je vse, kar mu navedem v svoj zagovor.

Petrovinaj ni videl, kako se je arhidiakonu poglobil ciničen posmeh okrog ust.

Montagnani je šlo vse gladko po njegovem načrtu. V svojem vizitatorskem poročilu oglejskemu patriarhu — pod njega je takrat Krajina v cerkvenem oziru še spadala — je opisal razmere v Krajini, posebno še tiste kapitelskega gospodstva. Ni pozabil na zapuščeni, že šest let razrušeni božji hram, in ne na požgano proštijo, ki »družini trinajstih kanonikov, razkropljenih po privatnih hišah v mestu, v svojem razrušenem stanju že šest let brani skupno življenje pod isto streho in v istem gospodinjstvu, kakor to zahteva ustanovna listina novomeškega kapitlja«. Tudi ni pozabil na »potratno gospodarstvo, ki vkljub ogromnim dohodkom v šestih letih ne zna prištediti za popravilo cerkve in proštije potrebnega denarja«. Poročilo je Montagnana zabelil še z opombo, da v mestu, ki je štel preko tisoč prebivalcev, in ima z družino samostancev sv. Frančiška in nekaterimi zasebnimi beneficalii čez dvajset katoliških duhovnikov, ni niti sto katoličanov, kar kaže na veliko mlačnost ali brezvestno lenobo poglavarja novomeške duhovščine — prošta Jurija Petrovinaja.

Ob koncu svojega poročila je priporočal Montagnana patriarhu, naj se posvetuje po svojem zastopniku z vladarjem tega področja, nadvojvodo Karlom, in po njegovem predlogu zamenja novomeškega prošta z odločnim možem, ki se ne bo obotavljal napraviti v kapitelskem gospodarstvu red in razgnati novomeško lutersko gnezdo.

Seveda je Montagnana istočasno napisal pismo svojemu protektorju, nadvojvodi Karlu, mu opisal razmere v Novem mestu in pristavil:

»Mikalo bi me, da bi tu kar sam vzel vajeti v roke. Prepričan sem, da bi s pomočjo Vaše Visokosti zavzel to luteransko trdnjavo in jo vrnil v naročje naše edinozveličavne rimsko katoliške Cerkve.«

Nadvojvoda Karol, svetlolas človek vodenosivih oči, je bral pismo svojega varovanca in tovariša mladih dni, nekdanjega dvornega kaplana kralja in pozneje cesarja Ferdinanda, Karlovega očeta. Bral je pismo glasno in na koncu pogledal svojo ženo Marijo, ki mu je sedela pri kaminu nasproti. Bila je odločna ženska, moškega značaja, moških potez v zdravem obrazu, zagrizena katoličanka in najhujša sovražnica luterancev.

»Kar dajo naj mu proštijo, gospod soprog! Luterani tistega mesteca tam ob turški meji menda s Karlovcem niso bili dovolj udarjeni, da bi klonili. Montagnana jih bo prisilil na kolena. Dovolj je brezobziren in častihlepen!«

»Dobro!« se je — kakor vedno — uklonil nadvojvoda ženinemu nasvetu, segel na mizo poleg svojega naslonjača in prijel za srebrn zvonček, da pokliče komornika in ukaže tajnemu dvornemu svetniku, napisati odlok o nastavitvi Montagnane.

Tako se je zgodilo, da je nekaj tednov pozneje novomeški kapitelj sprejel novega prošta, potem ko je bil prejšnji odstavljen in je brez slovesa odšel.

Pol stoletja prej, ko Novo mesto še ni bilo poluteranjeno, so Novomeščani novega prošta slovesno sprejeli pri Gorenjih vratih in ga med zvonjenjem vseh zvonov in ob pokanju možnarjev v procesiji z nebom in banderi spremili v kapiteljsko cerkev.

Montagnane ni nihče slovesno sprejel. Pač pa sta mu šla naproti dva kanonika s kapiteljskim upravnikom in dvema hlapcema in ga počakala v Trebnjem, ker je prišel s Štajerskega po dolini Mirne. Tudi ga je pri Gorenjih vratih pričakovalo pet zunanjih mestnih svetnikov — Notranji svet je bil že ves protestantovski — in ga na svojo roko pozdravilo v imenu mesta. Nekaj radovednežev se je nabralo zraven, vendar ni bilo med njimi nobenega zavednega luterana.

Vse mesto se je čudilo, ko je drugi dan prišel prošt Polydor Montagnana na magistrat in se javil pri mestnem sodniku Tomažu Moserju na nastopni obisk.

»Sapramiš! Ta je pa vljuden!« je zagodrnjal mali Moser, ko mu je sluga javil prošta. »Ali ne ve, da smo pri nas luterski ljudje? Ali je tako preprost, da nas misli s svojo vljudnostjo pridobiti?«

Mestni pisar Lenart Melar se je ozrl od svoje pisarije in dobrosrčno pripomnil:

»Morda je pa dobrodušen, spravljiv človek. Rad bi živel v miru z nami.«

»Joj, Melar! Ti sveta dobrota! Ali nisi nikoli nič slišal o —«
Proštov vstop ga je prekinil.

Sodnik mu je šel vljudno naproti. Gospoda sta izmenjala najgloblje poklone in nekaj vljudnostnih puhlic, ob koncu pa je prošt prosil mestnega poglavarja, naj mu dostavi seznam najimenitnejših Novomeščanov.

»Rad bi z njimi navezal družabne stike, da se čimprej udomačim v Novem mestu.«

Mali Moser je začudeno pogledal Montagnano. Že dolgo ni bila več navada, da bi katoliški prošt želel zahajati v hiše »najimenitnejših« meščanov, ker so bili to skoraj sami protestanti: Scheyer, Raab,

Gričar, Krenčević, Moser, Melar, Dilanc itd. No, tale elegantni Polydor je bil menda res človek, ki je hlepel po družabnih zabavah. Pravijo, da se rad suče okrog lepih žensk, da je imel v Ljubljani umazano afero. Morda pa bi rad vohunil po luteranskih hišah? Ali se ni že v Krškem izkazal kot preganjalec protestantov? Nadvojvoda Karol je njegov protektor ... Hm! Pravzaprav zelo neprijeten človek, tale novi prošt ...

Moser se je priklonil:

»Rad ustrežem njihovi želji, gospod prošt,« se je zlagal s prijaznim nasmehom.

Zeliš mi pa: Vrag te vzemi! — si je mislil Montagnana in ciničen posmeh okrog ust je izdal njegovo misel.

»Gospa! Gospa! Gospod prošt prosijo, da jih sprejmejo!« je važno pritekla stara Micka v spalnico, kjer je Ana Gričarca sedela v kotičku pri peči in šivala drobne čipke na bel svilen ovratnik svojega moža.

»Pelji gospoda v sprejemnico in pojdi v pisarno klicat oba gospoda!« je mirno velela Ana. Bila je že pripravljena na ta obisk. Sodnik Moser ga je že pred dvema dnevoma s smehom najavil.

Odložila je delo in stopila pred ogledalo, da spravi svojo pričesko v red. Njeni pepelnato plavi lasje so že povsem osiveli. Nosila jih je v dve debeli kiti spletene v zatilniku. Na temenu pa so ji kodri nagajivo štrleli kvišku. Pogladi si jih je s ščetko, si popravila gube dolge volnene obleke, pod vratom zadrgnjene z nagubanim muselinastim vložkom, in odšla v sprejemnico.

Kdo bi prisodil temu odličnemu kavalirju, da je duhovnik? si je mislila, ko je zagledala Montagnano. Potem se je zdrznila: Kaj je v pogledu tega človeka in sploh v vsem njegovem obrazu? Čuden izraz mu je dajalo znamenje na levem licu v obliki velikega fižola.

Resno mu je vrnila poklon.

»Častivredna gospa naj mi ne zamerijo! Privedla me je v njihovo hišo želja, da se predstavim ugledni in splošno spoštovani rodbini Gričarjevi. Moje ime je Polydor de Montagnana. Po milosti našega vladarja, nadvojvode Karla, sem postal prošt kapiteljskega kolegiata.«

»Zelo veliko čast nam izkazujejo gospod prošt,« mu je vljudno odgovorila in ga z roko povabila, naj sede na blazinjak.

Odrinil je dolg plemiški meč, ki mu je visel ob boku in sedel na rob blazinjaka.

Zunaj so se čuli koraki. Radovedno je Montagnana uprl pogled v vrata. Vstopil je visok, slok mož z dolg, skoraj belo brado, za njim

pa njemu podoben prav tako velik mlajši, mož obritega zdravozagorelega obraza — Gričarja, oče in sin.

Gospodje so se pozdravili in sedli.

Prošt se je še enkrat opravičil, da je vdrl v njihovo hišo, češ da ni vaju samote, da nima pravega doma, ker je proštija v ruševinah, in bi zato družabne stike z meščani le težko pogrešal.

Gričar mu je vljudno odgovoril, da je njegov dom gospodu proštu vedno na razpolago. Ni bilo dvoma, da je izrekel le družabno puhlico.

Adam je pristavil:

»Družabno življenje v našem mestecu ni kdo ve kaj živahno. Posebno pozimi se vsak zabuba v svoj dom. O predpustnih prireditvah ni govora. Oni, gospod prošt, so gotovo študirali v Italiji. Tam ljudje niso tako zaspani, kakor pri nas. Plesi in maškarade se kar vrstijo v vseh večjih mestih.«

»Da, študiral sem v Benetkah in v Padovi. Res je tam predpustno življenje dokaj razgibano. Je pa tudi mentaliteta tistih ljudi popolnoma drugačna kakor naša.«

»Naša? Ali gospod prošt niso Italijan?«

»Moja mati je bila Slovenka. Zato se čutim tukaj kar domačega. Le med svojimi kanoniki, bolehnimi starci, sem bolj osamljen. Kaj naj počnem z njimi? Niti na lov ne spravim nobenega več.«

Gričar si je mislil: Ali predstojnik kapitlja nima drugega posla kakor družabne prireditve in lov? ... Ampak ta človek je pač svetski človek ...

»Kaj hočete,« je nadaljeval prošt. »Moja vzgoja je bila taka, da nisem družbe nikoli pogrešal. Vsa študijska leta sem preživel počitnice na dvoru cesarja Ferdinanda. Še deček sem dobil sinekuro dvornega kaplana — brez službenih dolžnosti, seveda. Podil sem se s princi, ki so bili približno iste starosti, okrog in zapravljal čas s kavalirskimi zabavami. Kdo mi more zameriti, če je nekaj tistih razvad ostalo v meni? Posebno lov v veseli družbi tukaj pogrešam. Saj se ne morem poditi po gozdovih sam s svojimi hlapci.«

Adam se je spogledal z očetom. Kar je bral v njegovih očeh ni bila vzpodbuda, pa tudi ne prepoved.

»V soboto zjutraj sem domenen za prijatelji za lov v naših in v hmeljniških gozdovih. Če jim naša družba ni nevšečna, gospod prošt, jih vabim, da se nam pridružijo.«

»O, z veseljem, gospod! Če se ne motim, meje kapiteljski gozdovi na hmeljniške.«

»Da. Na drugi strani pa na naše.«

»Imenitno! Imeli bomo torej prav obširen strnjen lovski revir.«

Dogovorila sta se še podrobneje glede časa, lovskega osebja in priganjačev, ki naj bi jih prošt vzel iz vrst svojih tlačanov. Dobro volje in zelo ljubeznivo se je prošt poslovil od Gričarjevih.

»No, kaj praviš k temu obisku?« je Gričar vprašal ženo, ko je Adam spremil gosta do hišnih vrat.

Pogledala ga je in se zamišljeno nasmehnila:

»Ali se ti ne zdi, da je našemu Adamu čudno podoben?« je vprašala namesto odgovora.

»Ali si ti tudi to opazila? Pozna se mu pač, da je sin slovenske matere, ampak — pravzaprav mi ta človek z vso svojo družabno uglajenostjo in obsedenostjo na zabave ni posebno všeč. Res je imel svetsko vzgojo, toda strogo katoliško. Kaj hoče med nami?«

»Ali ni pravil pokojni boter Cvekelj, da se je Montagnana некоč pogajal v Trubarjem zaradi prestopa v protestantizem?«

»Menda bolj zaradi prestopa v zakonski stan.«

Ana je prikimala.

»Ne morem ga obsojati zaradi tega. Se pač ujema z njegovo posvetno usmerjenostjo. Kriva je bila njegova vzgoja, ne on.«

Gričar je zmajal z glavo.

»Ne morem se otresti suma, da se mož vriva v družbo Novo-meščanov po določenem načrtu. Prav gotovo je poučen o tem, da smo protestanti. Kdo ve, kaj ima za bregom? Skratka: ne morem mu zaupati. Zdi se mi hinavski.«

Adam, ki se je vrnil, je slišal očetovo sodbo in prikimal.

»Saj tudi je. To je zagrešilo okolje, v katerem je zrastel. Preveč bistrega duha je, da bi ne imel o vsaki stvari svojih misli. Stlačili pa so ga v najbolj nesamostojno miselno področje, zagrajeno na vse strani — v katoliško vero.«

»Zraven še pogubni vpliv hinavske dvorske kamarile! Prav imaš. Ni mogel postati drugačen, kakor je.«

Urška Gričarjeva je stala na zasneženem pragu in držala pred seboj pehar kurje piče. Trosila je z roko zrnje na dvorišče in klicala svoje varovanke:

»Na, na, kokica, na! Pi-pi-pi!«

Od vseh strani so se zakadile kokoši proti njej.

Zdajci je zagrmel tolkač po širokih, z železom obitih dvoriščnih vratih. Pasje lajanje se je oglasilo za njimi. Iz hleva je pritekel mali hlapec Blaž in odpahnil vrata. Trije psi in osem jezdecev s puškami

preko hrbta so se zaprašili na dvorišče. Domači psi v ograjeni psarni so zagnali divji lajež.

»Dobro jutro, teta Urška!« je Adam Gričar prvi skočil s konja.

Ostali jezdec: sodni pristav Martin Raab, graščak Abri Scheyer, njegov lovec, hmeljniški graščak Konrad Ruess s svojim lovcem in prošt Montagnana s svojim logarjem so storili isto. Blaž in tuji uslužbenci so sprovajali razgrete konje po dvorišču, Adam pa je svoji teti predstavil novega lovskega tovariša:

»Teta Urška, naj mi dovolijo, da jim predstavim novomeškega prošta Polydorja de Montagnano!«

Adam je začudeno gledal starko, ki je smrtno prebledela. Pehar z ostankom kurje piče je zletel na tla in se zakotalil pred prošta. Temu je stopila vsa kri v obraz, ko se je sklonil in s poklonom izročil pehar domačici.

Urška je še vedno strmela v gosta ... Polydor! Dorče! Njen Dorče! Na levem licu je imel temno znamenje v obliki fižola. In oči! To so vendar njegove oči, Dorčkove, Gričarjeve! Ni mogoče, da bi se motila!

»Dorče!« so zašepetale njene prebledele ustnice.

»Kaj jim je, teta? Ali smo jih prestrašili? Pozabil sem jim sporočiti, da pridemo. Morda nam pripravijo skromen zajtrk? Vsi smo še tešč. Saj pojdemo takoj na lov, le nekaj kapiteljskih tlačanov pri-ganjačev še počakamo, hmeljniški pridejo od one strani.«

Urška se je osvestila. Še enkrat je pogledala proštu v zardeli obraz. Povesil je oči pred njenim pogledom. Slekel je rokavico, iz- vlekel svileno rutico in si obrisal potne kaplje z obraza.

Ali me je tudi on spoznal? Zadrega v njegovem obrazu, zavest krivde v očeh ... Da, tudi on je spoznal svojo mater, saj je bil star že dvanajst let, ko jo je bil zadnjikrat videl. Spominjal se je prav gotovo še njenega imena ... V samostanski šoli so ga klicali za Gričarja ...

Toda — zatajil jo je! Visok katoliški cerkveni dostojanstvenik, plemič s tujim imenom, bivši dvorni kaplan, nadvojvodov varovanec — nezakonski sin slovenske kmetice? Kdo bi mogel pred vsemi vzeti nase toliko sramote?

Urška Gričarja je stisnila ustnice. Močke se je obrnila in odšla v vežo, da s pomočjo Jere Pimperlijevke pripravi zajtrk za lovske goste. Jasno se je zavedala, da je sina našla in — izgubila. Živa duša ne sme zvedeti za njuno pravo medsebojno razmerje.

Teden pozneje, proti koncu marca, se je Jakob Gričar mudil po kupčiji v Ljubljani.

Sedel je v pisarni veletrgovca Seyerla, pri katerem je tudi prenočeval, in pogovor je nanesel na otroke in naslednike.

»Vse življenje se mučiš s trgovino, da se prikoplješ do gotovih uspehov, naposled pa ti pride takle fičfirič, kakor je moj Adam, in se zaničljivo zmrduje nad vsem, kar si dosegel. Prepričan sem, da bi trgovino raje danes kakor jutri obesil na kol.«

»Nima zanimanja za pridobivanje,« je rekel Seyerle, »ko bi imel kopico otrok, ki bi mu premoženje raznašali z dotami in študijami, bi se že potrudil za zaslužkom. Zakaj se ne ženi?«

»Nisem mu dovolil ženitve z neko neprimerno deklino, pa zahteva zdaj, naj mu sam poiščem nevesto!«

»No, in — zakaj mu je ne poiščeš? Saj to je vendar dolžnost vsakega očeta!«

»To ni tako lahko. Adam je zdaj v štiridesetem letu. Mlada ga ne bo marala, starikave pa on ne bo maral. Dekle mora biti zdravo, da mi bo dalo zdrave vnuke. Rad bi tudi, da bi Adamova žena imela dovolj veselja in razumevanja za trgovino. Jaz sem star in Adam — saj sem ti pravil, kako je z njim.«

»Hm. Veliko zahtevaš od svoje snahe. Vendar ne toliko, da bi bilo nedosegljivo. Hm, ja — kaj ko bi potrkal pri Štrusnikovih? Saj poznaš našega mestnega pisarja Vincencija Primoža Štrusnika? Ima trgovino z železnino, ki jo vodita njegova žena in starejša hči Marija. Ta Marija bi bila morda primerna žena za tvojega sina. Stara je okrog dvajset let, zdrava in delavna.«

»Dvajset let! Tako mlado, neizkušeno dekle —«

»Neizkušeno? Hm. Tega nisem trdil. Nasprotno. Bojim se, da je kar preveč izkušena v ljubezenskih zadevah. Je zelo živahno dekle. Fantje so precej pritiskali za njo. Zdaj je hodila s tem, zdaj z drugim. Pred dvema letoma bi se morala poročiti, pa ji je ženin umrl za kugo, ki je takrat razsajala pri nas. Zdaj ne vem, kako je z njo. Če hočeš bom povprašal.«

»Zelo bi ti bil hvaležen.«

Tri dni po tem razgovoru se je Gričar vrnil domov. Dobil je sina samega v pisarni, sklonjenega nad svežnjem fakturnih prepisov.

»Si imel veliko dela v teh dneh?« ga je vprašal, si slekel rokavice in odpel kožuh, kajti v pisarni je bilo močno zakurjeno.

»Kar dovolj,« je sin kratko odgovoril, ne da bi prenehal iskati račun.

»No, poskrbel sem, da dobiš kmalu pomoč — če pojde vse po sreči.«

»Kakšno pomoč?« se je ozrl Adam.

»Nevesto sem ti našel. To se pravi: dogovorili smo se, da te prihodnji teden predstavim dekletu. Upam, da bosta drug drugemu všeč. Ta pogoj je stavil njen oče, ljubljanski mestni pisar in trgovec Štrusnik.«

Adam je skomignil z rameni in se zopet sklonil nad pisalno mizo. Očividno ga zadeva ni niti malo vznemirila.

»Saj sem jim že rekel, da mi bo vsaka, ki mi jo izberejo, prav.«

»No, mislim, da boš z mojo izbero lahko zadovoljen. Dekle je prav čedno, zdravo in mlado.«

Adam je trmasto molčal. Ni hotel očetu priznati, kako neprijetno ga je presenetil s to snubitvijo. Saj je upal, da je zadeva za vedno zaspala. Razen tega... Rjav obraz s črnimi, strastnimi očmi se je za trenutek prikazal pred njim — njegova ljubica Ženy... že pred tremi leti je spet navezal stike z njo.

Gričar je vzel rokavice, ki jih je bil položil na stol, in odšel, da pozdravi Ano. Ko je stopal po stopnicah navzgor, je čutil, da ga je dolga ježa iz Ljubljane — zadnjo postajo so napravili v Trebnjem — precej zdelala. Dvainsedemdeset let je imel! Skrajni čas, da dobi v družino človeka, ki mu bo vsaj v domači trgovini prevzel delo, če že mora za zunanje trgovske posle skrbeti sam. Kako se mu bo prileglo če bo po takšnem napornem potovanju, lahko dan ali dva počival!... Staram se — je ugotovil.

Dobil je Ano v Martovi sobi, kjer je zlagala sinove srajce v predalnik.

»Dober dan, žena!«

»Dober dan, Jakob!«

Pozdravila je moža z nasmehom in takoj odložila delo, da mu postreže.

»Prinesem ti tople vode in pripravim sveže perilo. Kar pojdi v spalnico!«

Ko je bil umit in preoblečen, mu je prinesla malico v kotiček pri peči. Sedla mu je nasproti v naslonjač in vprašala:

»Ali je bila huda pot iz Ljubljane?«

»Ne morem reči. Ni bilo ne blata ne prahu. In — saj veš, kako lepa je naša Krajina na pomlad.«

Prikimala je z blestečimi očmi. Potem pa je povescila glavo in si mislila: Zadnjikrat sem potovala po njej, ko sem obiskala grob svojih staršev. Vem — nikoli več ne napravim nobenega potovanja. Moje srce je že preveč opešalo.

»Ali si bil zadovoljen s kupčijo?« se je otresla žalostnih misli in prišla za rezino kruha, da mu jo namaže s surovim maslom.

»Še dosti. Ampak nekaj drugega se mi je posrečilo: Iztaknil sem pripravno nevesto za Adama.«

»Ali res?« je Ani zastala roka.

Gričar je skomignil z rameni.

»Seveda je še vprašanje, če bo kaj iz tega.« In ponovil je, kar je že povedal sinu.

Ana ga je verno poslušala. Ko je umolknil, je vzdihnila:

»Oh! Bala sem se že, da si pozabil na Adamovo ženitev, ali da si se premislil. Prelepo bi bilo, če bi se mi želja vendarle izpolnila... Ali si zvedel kaj novega v Ljubljani? Kaj delajo ljubljanski luterani?«

»Stokajo in tožijo, pa vendarle napredujejo. Dobili so iz Nemčije novega direktorja za stanovsko šolo, ki jo mislijo vso preurediti. Starega Bohoriča so upokojili in ga povzdignili za šolskega nadzornika. Šola ne bo več v Bohoričevi hiši, ampak jo bomo premestili v Špital, kjer že pripravljajo prostore zanjo.«

»Kaj pa slovenska biblija? Ali je ne mislijo tiskati? Menda bo že sedem let, odkar si mi pravil, da je magister Jurij Dalmatin prestavil Lutrovo biblijo na slovenski jezik. Kako lepo bi bilo, če bi jo mogla brati naši služinčadi!«

»Pri Seyerlu sem govoril s Trubarjevim sinom Felicijanom, ljubljanskim predikantom, ki ima za nevesto Seyerlevo hčer. Ta mi je pravil, da so že lansko leto biblijo pregledali in odobrili odposlanci stanov s Koroškega, Štajerskega in Kranjskega. Bila bi že v tisku, če bi nadvojvoda ne pregnal edinega tiskarja Mandeljca iz Ljubljane. Z vsemi silami pritiskajo katoličani, da preprečijo tisk Dalmatinove biblije. Ampak ne bo se jim posrečilo vkljub vsem intrigam škofa Janeza Tavčarja. Mandeljc je res moral bežati iz dežele. Toda če ne bodo tiskali biblije v Ljubljani, jo bodo kje drugod. Da se le gonja proti njenemu tisku nekoliko poleže. Glavno je, da je biblija zdaj pregledana, odobrena in za tisk pripravljena.«

»Trebaja jo bo o pravem času naročiti. Gotovo jo bodo hitro razprodali.«

»Sem že prosil svaka Felicijana Trubarja, pisatelja Jurija Dalmatina samega, naj prihranijo dva izvoda zame. Enega bomo imeli doma, drugega na pristavi.«

»Prav. Ali sem ti povedala, da sem Trubarjev abecednik posodila Urški? Rekla je, da se bosta z Jero Pimperlijevko na stara leta brati naučili. Zraven se bo učilo skoro vse Luterče selo, da bodo lahko sami brali Trubarjeve knjige.«

»V Luterčem selu so trdni verniki. Čim bolj je pritiskal kapitelj nanje, tem bolj so se utrdili v spoznanju evangelija.«

»Da ti ne pozabim povedati: prošt Montangana je bil med tvojo odsotnostjo pri nas. Vprašal je po tebi — kakor da ne bi vedel, da si v Ljubljani! Rekel je, da mu je žal, ker te ni. Hotel te je prositi, da mu posodiš Lutrovo biblijo, ker ima svojo knjižnico še v Laškem. In jaz sem se mu zlagala, da nimamo protestantskih knjig.«

»Prav si storila.«

»Ne morem pomagati — ampak ta človek mi dela vtis velikega hinavca.«

»Saj je,« je pribil Gričar in vstal. »Prepričan sem, da se vriva med nas le zato, da bi vohunil. Ko bo vse izvohal, nam pokaže kremplje in nas pritisne ob zid. Že tisti njegov protektor tam gori v Gradcu se mi zdi sumljivo ozadje. Zdaj pa moram iti, da pogledam, kaj delajo naši ljudje. Morda spremim jutri karavano v Zagreb. Čez dva dneva se vrnem.«

»Ah! Ali se ne bi rajši odpočil prej od ljubljanskega potovanja? In prihodnji teden pojdeš z Adamom zopet v Ljubljano!«

»Nerad prepuščam poslovodji večje prevoze. Saj bom nocoj počival vso noč. Ampak ti pojdi počivat do večerje.«

»Tvoj prijatelj Krajec in sodnik Moser sta rekla, da prideta nocoj k nam. Rada bi zvedela kaj novic iz Ljubljane. Povabila sem ju na večerjo.«

»Ženka, to si imenitno napravila! Tem bolj gotovo moraš iti zdaj počivat. Pa brez ugovora!«

Prijel jo je s še vedno močnimi rokami in jo dvignil na široko, oblazinjeno klop pri peči. Bila je lahka kakor peresce. Poravnal ji je svileni blazino pod glavo in jo pokril z njenim dolgim toplim šalom.

»Tako! Zena bodi možu pokorna!« se je smejal nagajivo kakor v mlajših letih. Ona pa mu je prav tako odgovorila:

»Mož pa naj z ženo lepo ravna!«

Položil ji je svojo široko šapo na usta:

»Psst! Tiho in spat!«

Po prstih je šel do vrat, se med njimi smehljuje se ozrl in jih tiho zaprl za seboj.

Počasi je zamrl nasmeh na njenem drobnem, okrog oči in ust nagubanem obrazu. Ozrla se je po mizi poleg sebe in ni je strpelo. Vstala je, pospravila mizo in odnesla posodo v kuhinjo. Potem se je vrnila, popravila platneni, z rožami izvezeni prt na mizi in spet legla. Res ji je popoldanski počitek dobro del. Bila je štirinješdeset let stara in njeno srce z leti ni bilo boljše.

Bilo je tri dni pred Adamovo poroko. Pri Gričarjevih so čistili tri sobe nad pisarno in skladiščem in jih pripravljali za »mlada dva«. Adam je trmasto vztrajal na svoji posebni spalnici, spalnico za mlado ženo pa so pripravili na drugi strani sprejemnice, ki je ležala vmes.

»Ampak — kaj bodo rekli ljudje k vajinima ločenima spalnicama!« je Ana rahlo ugovarjala, ko je stala v sprejemnici, kjer je Adam poravnal po tleh veliko turško preprogo — očetovo darilo.

»Mama! Še nikoli v življenju se nisem oziral na to, kaj porečejo ljudje. In če je Marija zadovoljna s tako ureditvijo —«

»Ali ni bila užaljena?«

»Nikakor ne. Še ugajalo ji je. Rekla je, da imajo v Ljubljani le najimenoitnejši plemenitaši tako urejena stanovanja.«

»Hm.«

Ana ni več ugovarjala. Mislila pa si je: Če bi bil mene Jakob tako odrinil — jokala bi...«

S stebričastega hodnika, ki je okrog dvorišča vezal vse prvo nadstropje, je vstopil Gričar.

»A, tukaj si!« je pozdravil sina. »Povej mi, kako je zdaj s to zadevo! Sodnik Moser pravi, da je notranji svet v moji odsotnosti sklenil, naj prevzameš zastopništvo Novega mesta na ljubljanskem zborovanju najbolj odličnih deželanov evangelske vere. Spremljal te bo svetnik Jernej Vodnik. Zborovanje pa bo sedemindvajsetega maja zvečer — torej na dan tvoje poroke. Hotel sem Moserju dopovedati, da je tvoja udeležba nemogoča, pa mi je odgovoril, da si že privolil in je zadeva v redu. Kako si mogel privoliti? Ali nisi mislil na poroko?«

»O, sem.«

»Ampak — saj smo vendar sklenili, da po poroki takoj odpotujemo iz Ljubljane in bomo zvečer že dospeli semkaj!«

»Bosta pač z Marijo sama potovala, jaz pa pridem prihodnji dan za vama.«

»Adam, ali si ob pamet!?« je Gričar jezno vzkliknil.

»Ne, Adam, tega res ne moreš storiti,« je posredovala Ana, »vendar ne moreš svoje novoporočene žene poslati same domov!«

»Zakaj pa ne? Saj bo potovala v varnem spremstvu očeta, dveh hlapcev in dveh voznikov! Lepo jih prosim, naj ne delajo takšnega hrupa zaradi tega!«

»Neverjetno!« se je jezil Gričar. »In tega nisi pomislil, da bo Marija užaljena?«

»Užaljena? Menda bo razumela, da protestantski deželani ne bodo preložili svojega zborovanja zaradi najine poroke! Sicer pa lahko preložimo poroko na drugi dan.«

»Preložiti poroko?« je Ana prestrašeno dahnila. »Ne, Adam, to pomeni nesrečo v zakonu!«

»Eh, praznoverje!« je Adam zamahnil.

»Ne verjamem, da bi bila Marija s preložitvijo zadovoljna,« je podvomil tudi Gričar. »Ženske so vse vraževerne.«

»No, potem nima smisla, da se prerekamo o tem. Obljube, ki sem jo dal Moserju ne morem preklicati. Na magistratu računajo, da se bodo tako izognili vsem stroškom za svoje zastopstvo: Jernej Vodnik gre v Ljubljano po kupčiji, jaz pa na poroko. In zakaj bi mestu ne storila te usluge, ko bova že v Ljubljani?«

Gričar je molče skomignil z rameni... Kar si bo nadrobil, to bo pojedel — si je mislil in odšel po svojih opravkih.

Adam je pogledal na vrata, ki so se trdo zaprla za očetom. Za trenutek mu je zaplaval pred očmi bel obrazek z bliskavimi črnimi očmi, tankimi, v pogumnem loku razmahnjanimi, črnimi obrvmi, s srčastimi rdečimi ustnami, z majhnim, nekoliko kvišku štrlečim ravnim nosom in s šopom črnih gladkih las vrh visokega čela... Marija Štrusnikova.

Adamu se je začrtala ostra guba med obrvmi. Videl je svojo nevesto le enkrat — ob snubitvi. Pričakoval je neosebno, nesamostojno, pohlevno bitje, v vsem pokorno svojemu odločno nastopajočemu očetu, z očmi brez izraza, ne posebno privlačnim obrazom in pomanjkljive debelušne postave — dekle pač, ki je brez odpora pripravljeno vzeti dvajset let starejšega moža samo zato, ker ji ga je oče izbral po starodavni šegi in pravici.

Cedna, visoka in sloka, temperamentno strastna Marijina pojava ga je presenetila. Vendar svojega brezbržnega vedenja ni spremenil. Morda je prav ta brezbržnost povzročila, da je Marija sprejela snubitev brez ugovora?

Podzavestno jo je mikalo, da premaga njegovo hladnost. Saj se doslej ni zgodilo, da bi srečala moškega, ki bi ostal vpričo njenih čarov hladen. Skrivaj ga je opazovala, kako je zdolgočasno gledal nekam mimo nje, ko ji je pri zaročni večerji opisoval Novo mesto in svoj dom. On je opazil njene poglede, pa se ni zmenil zanje. Hladno-krvno ji je predložil svojo željo glede ureditve stanovanja in ona je v vse privolila.

Morda ji je bila misel na deljeni spalnici celo všeč, saj ji je bil ženin povsem tuj. Morda ji je misel na telesno združitev — kar

takole na vrat na nos — bila odvratna. Morda pa je bil spomin na njenega pred dvema letoma umrlega ženina še preveč v njej? Vrag vedi, kakšne misli so se podile za njenim visokim belim čelom?!...

Adam se je otresel razmišljanja in ga zaključil s pogledom na mater, ki je stala na pragu Marijine spalnice in se radovala njene prijetne domačnosti... Ne, zaradi materinih ženskih pomislov res ne bom izpremenil svojega stanovanja — si je mislil — niti ne svoje udeležbe na zborovanju protestankov.

Na dan Adamove poroke je bilo še lepo sončno vreme. Proti večeru, ko se je stari Gričar s sinovo nevesto vrnil domov, pa je bilo nebo že čez in čez prepreženo z oblaki. Drugo jutro je deževalo. Lilo je v enakomernih curkih, kakor da ne misli še tako kmalu nehati.

Ana Gričarca se je s skrbjo ozirala v nizke temne oblake.

»Kako bo Adam potoval v takem vremenu? Ali misliš, da v Ljubljani tudi dežuje?« je pri zajtrku vprašala moža.

Gričar se je ozrl na mlado snaho, ki si je mirno mazala maslo na kruh.

»Morda,« je kratko odgovoril.

Zdelo se mu je, da so se Mariji sumljivo zatresle sočne ustne. Ali niso bile njene veke nekoliko zatekle? Morda je ponoči jokala? Čudno bi ne bilo.

Marija je s prijaznim nasmehom pogledala tasta in rekla navidez brezbržno:

»Menda ne bo šel v takem vremenu na pot. Do kože bi bil premočen. Upam, da ga bodo moji starši pridržali, dokler se ne izlije.«

»No, stopil se tudi ne bi, če bi jahal dan daleč po dežju,« je zagodrnjal Gričar. Mislil pa si je: Kdo je videl novoporočenca, ki bi se toliko obotavljal objeti svojo lepo, mlado zakonsko družico? Sicer pa — Adamu je podobno, da tako brezobzirno označi svojo poroko kot kupčijsko zadevo...

Marija je hrabro skrivala svoje misli. Nikakor ni hotela pokazati, da je užaljena. Saj je razumela: Adam ni mogel drugače ravnati, ni mogel odkloniti poslanstva. Ali ga res ni mogel? Ali gospodje na novomeškem magistratu ne bi razumeli, da je poroka življenjski praznik, ki ga ni mogoče žrtvovati občinski uslugi?

Nič mu ni do mene!... Kako tudi — saj sva se videla komaj dva-krat: pri snubitvi in pri poroki. Poročila sva se po volji in po dogovoru najinih očetov. Večina zakoncev se od pamtiveka zveže na ta način. Tujca sva si. Vsak ima za seboj svoje ljubavne doživljaje. On

še več kakor jaz, saj je toliko starejši. Morda ga celo veže resna ljubezen? Moja edina resna ljubezen je mrtva in pokopana. Ampak on, moj mož? Ni verjetno, da bi bil živel doslej brez ljubezni. Ali me prezira zaradi nje, od katere se ne more ločiti?

Take misli so tistega dne rojile Mariji po glavi.

Popoldne je jemala perilo in obleko — svojo balo — iz skrinj in zabojev in jih urejala v omare. Na hodniku pred njenim stanovanjem so stali odprti na pol izpraznjeni zaboji. Na poslikani skrinji, pomaknjeni ob zid, so se kopičile skladanice belega perila. Lepo rezljana, z grškimi stebrički in renesančnimi vzorci okrašena skrinja pa je stala v odprti sprejemnici. Iz nje je Marija jemala svoje obleke in plašče, ko je vstopila Ana Gričarca.

»Ali ti lahko pomagam, Marija?«

Marija je dvignila pogled k tašči. Tiha, skromna gospa ji je bila všeč. V njenem nasmehu je bilo nekaj milega, dobrega.

»Hvala, gospa —«

»Reci mi vendar: mama!«

»Hvala, gospa mama! Saj sem že skoraj končala. Moja bala ni tako velika. Pohištva — razen dveh skrinj in šivalne mizice — sploh nisem prinesla k hiši.«

»O, saj smo se tako zmenili. Dovolj lesa imamo pri hiši. Mizar ti bo napravil, kar boš želela. Lepo perilo imaš. Jaz nisem imela toliko perila. Kako si le mogla tako hitro vse pripraviti?«

»Ali jim niso povedali, da sem bila pred dvema letoma že zaročena? Ženin mi je umrl tik pred poroko. Imela sem že takrat vse pripravljeno. Naj sedejo tamle na skrinjo pri vratih, gospa mama!«

Ana je sedla poleg skladanic perila na skrinjo. Njen zamišljeni pogled je obvisel na Marijini črnolasi glavi, ki se je sklanjala nad skrinjo v sobi.

Marija je previdno dvignila jutranjo haljo, iz katere je izmotala bronasto figurico:

»Tole mi je prinesel moj prvi ženin iz Benetk.«

Dvignila je kipec k stari gospe.

Ana je vzela kipec v roke in ga zamišljeno ogledovala. Potem je pogledala snaho:

»Ali si svojega prvega ženina zelo ljubila?« jo je tiho vprašala.

»Da. Umrl je štirinajst dni pred najino nameravano poroko.«

Ana Gričarca je pomilovalno pogledala mlado ženo... Uboga Marija! Kakor je videti v ljubezni nima sreče. Hladen preračunan zakon z Adamom ji tudi ni obetal kdo ve kaj. Toda zdelo se je, da se Marija ne razburja zaradi očitvidnega prezira svojega moža...

Ana se je motila.

Čim bolj se je bližal večer, tem bolj je rastlo razburjenje v Mariji. Prisluhnila je ob vsakem koraku v hiši ali na dvorišču.

Proti večeru je nehala deževati.

Po večerji je Ana povabila Marijo:

»Ali greš z menoj? Zelo si želim vdihavati svež zrak. Slabo srce imam.«

»Prav rada grem z njimi, gospa mama. Ampak — ali ne zapro mestnih vrat ob sončnem zatonu?«

»Šli bova na naš vrt, ki leži takoj za hišo.«

Vzeli sta vsaka svoje ogrinjalo in odšli.

»Kako lep, velik vrt! Običajno v mestih ni tolikšnih vrtov,« je vzkliknila Marija.

»Novo mesto jih ima mnogo. Skoraj vsako drugo pogorišče izpremenijo sčasoma v vrt. Naš je res izredno velik.«

»In kako lepa lopa z razglednim hodnikom okrog strehe! Ali smem stopiti gor?«

»Le pojdi! Pridem bolj počasi za teboj.«

Marija je skočila po stopnicah ob strani lope.

»O! Čudovit razgled!« je vžhičeno vzkliknila.

Sonce za gorami je z zadnjimi žarki rdečilo oblake na nebu. V žarečem odsevu se je svetila spodaj globoka Krka kakor goreče jezero. Gozdovi po gričih in gorah v ozadju so že tonili v mraku. Iz vrta je dehtelo majniško cvetje v opojnih vonjavah: vijolice, šmarnice, narcise.

»Lepo je tukaj,« je sanjavo vzdihnila Marija, ko je Ana Gričarca stopila poleg nje k ograji.

»Dober večer, gospa Gričarca!« je pozdravil nekdo, ki je stal na ulici pod vrtnim zidom.

Ana se je ozrla navzdol.

»Oni so, gospod prošt! Dober večer!«

»Ali je tudi njih vsa ta krasota izvlekla iz hišnih zidov? Z njihovega hodnika mora biti krasen razgled. Ali bi mi gospa dovolili, da si ga ogledam?«

»Seveda, gospod prošt, takoj jim odklenem vrata.«

»Naj pustijo, gospa mama, da grem jaz odkleniti!« se je ponudila Marija.

»No, pa daj! Ključ tiči menda v vratih.«

Nekaj trenutkov nato se je prošt kavalirsko poklonil pred Marijo.

Marija se je zdrznila, ko je pogledala v njegove svetle zelenkaste oči. Za trenutek se ji je zazdelo, da jo je pogledal Adam. Z graciozno

kretno je pokazala na stopnice, toda kavalirski prošt ji je s poklonom dal prednost.

Ko sta bila zgoraj na hodniku in se je prošt poklonil pred gospo Gričarco, je Marija od strani s pogledom preletela proštov profil.

Ali ni bil res Adamu podoben? Morda je bil nekaj let starejši od njenega moža, vendar je bila podobnost res presenetljiva. Le izraz je bil v proštovem obrazu nekako posmehljiv, satanski — je na tistem ugotovila Marija.

Ana je predstavila prošta svoji snahi in zdaj je imel prošt priliko, da je s pogledom ocenil mlado Marijo Gričarco — spodaj pod lopo, v polmraku, tega ni mogel storiti. Njegov sijoči »mačji« pogled ni prikrival njegovega vzhičenja. S pobožnim občudovanjem, katoliškemu duhovniku malo primernim, je poljubil mladi ženi roko, in še enkrat potopil svoj fascinirajoči pogled v njene cigansko črne oči.

Čuden srh je izpreletel mlado ženo.

Obrnila je pogled v pogorišče Ženerjeve bajte onkraj ulice in ni se upala več ozreti v proštove oči, dasi je med pogovorom čutila njegov pogled na sebi.

Zmračilo se je že popolnoma, ko se je prošt poslovil. Marija ga je spremila po stopnicah navzdol do ozkih železnih vrat. Odklenila mu jih je, on pa je še enkrat prijel njeno roko in pritisnil nanjo nespodobno dolg poljub.

Tema je zakrila rdečico, ki je Mariji silila v obraz, ko se je vrnila k tašči. Odšli sta z vrta. Na dvorišče pred hlevom je padal dolg odsev luči iz hleva.

»Ali te zanimajo konji?« je vprašala Ana.

»Oh, seveda, vedno sem si želela, da bi jahala konja kakor plemiške gospe v Ljubljani.«

»No, če boš hotela, te Adam nauči jahati. Konj imamo dovolj.«

Marija ni odgovorila. Z jezo se je spomnila, da se Adam tudi nocoj ne bo vrnil. Ponoči gotovo ne bo potoval. Sicer pa — tudi če bi se vrnil, ga ne bi pustila k sebi... Vrata zaklenem! Doslej je on mene preziral, zdaj mu jaz pokažem, da mi ni nič do njega!...

Oči so ji jezno žarele, ko je stala na hlevskem pragu.

»Tu imamo le štiri konje, dvoje jezdnih in par težkih tovornih. V hiši na dolnjem koncu trga imamo skladišče za železnino, zraven pa hlev. Tam imamo še par težkih konj, zunaj na pristavi pa sta dva para plemenskih konj,« je razlagala Ana.

»Ali imate še eno hišo v mestu?«

»Celo še dve. V eni je skladišče, ta stoji poleg Scheyerjeve hiše, le ozka ulica je vmes. Drugo hišo, ki stoji poleg Krajčeve na Trgu sv. Antona, so oče lansko leto kupili za Marta.«

Sli šta skozi predor na sprednje dvorišče. V pisarni je bila še luč. Skozi okno sta videli očeta pri pisalni mizi.

»Ubogi očka! Odkar me ne pusti več v pisarni delati, mu pač raste delo čez glavo. Adam tudi ne zmore vsega.«

»Saj bi lahko jaz prevzela nekaj dela. Doma sem delala vse. Pisarne nismo imeli, ampak kar je bilo treba računati, sem vse sama storila. Pisati znam in računati tudi. Kar ne bom znala, me boste pa naučili, ali ne?«

»Seveda te bomo.«

»Kar takoj se ponudim gospodu očetu. Ali smem?«

»No, daj! Več kakor zapoditi naju ne morejo,« se je pošalila Ana. Marija je potrkala in vstopila tik za taščo.

»Očka! Novega knjigovodjo sem ti pripeljala —« je rekla Ana.

»— ki pa trgovske knjige še nikdar videl ni!« se je zasmejala Marija. »Volja je pač dobra, moje znanje je pa slabo. Ampak nekako me bodo že morali porabiti, gospod oče, da ne bom za peto kolo pri hiši.«

»Hm, ali znaš pisati, Marija?«

»Znam. Oče so me naučili. Tudi računati znam za silo, knjig pa ne znam voditi. Doma nismo vodili knjig v trgovini. Tega v Ljubljani še veletrgovci ne delajo vsi.«

»Vem. Naučili te bomo, kar bo treba. Prav rad sprejemem tvojo pomoč. Vem, da boš delala z večjim veseljem kakor Adam, ki trgovino sovraži in dela v njej le zato, da je mamu razbremenil.«

»Dobro. Jutri takoj po zajtrku me uvedejo v mojo pisarniško službo!« se je smejala Marija.

»Velja!« je Gričar dobre volje iztegnil roko in Marija je za šalo krepko udarila vanjo.

Odšli so vsi trije k počitku.

Toda zaspati še dolgo ni mogel nihče. Vsi trije so prisluškovali v noč. Ali ga res ne bo?...

»Vražji domišljavec!« se je na tihem jezil Gričar in si prizadeval, da bi ležal mirno in ne budil žene s premetavanjem v škripajoči postelji.

Ana je slišala globoke močeve vzdihne in si mislila:

»Jezi se nad Adamom, zato ne more spati. Adam je res brezobziren. Zakaj žali mlado ženo, ki ni nič hudega zagrešila? Ali misli, da Marija ne čuti njegovega prezira?«

Marija pa je za zaklenjenimi vrati še dolgo sedela pri oknu svoje sobe. Preko pogorišč in vrtov je gledala proti Rožnemu hribu, ki je v temni senci moled proti zvezdnatemu nebu. Tam po njegovem pobočju je tekla navzdol cesta, ki je prihajala iz Ljubljane. Po njej bi moral priti Adam. Ampak nocoj ga ne bo. Če bi mu bilo kaj do nje, bi bil prišel. Toda saj sta si tujca! Niti poljuba še nista izmenjala. Vse med njima je bil doslej le pust kupčijski dogovor. Ali naj se mu ona vrže za vrat? ... Nikoli! Saj ni ona njega snubila, zasnubil je on njo! Zakaj ji potem s tolikšno brezbrižnostjo kaže svoj prezir?

»Bolje bi bilo, ako bi bila vzela kateregakoli svojih ljubljanskih častilcev. Četudi nobeden ni imel počene dvajsetice v žepu; vsak bi bil srečen, če bi me bil dobil. Kaj mi pomaga Gričarjeva imenitnost in vse njihovo bogastvo, če moram trpeti tolikšno ponižanje!«

Stisnila je pest in jo oprla ob okensko polico. Čim bolj je razmišljala svoj položaj, tem bolj jo je grabila jeza in žalost. V njej je naraščal občutek krivične sramote. Ona, ki je žela željne moške poglede, kjer koli se je pojavila, ona, ki od svojega štirinajstega leta ni bila brez častilcev in od šestnajstega leta ne brez resnih snubcev — njej se je moralo zgoditi, da žanje pri izbranem možu zgolj prezir!

Le kaj jo je premotilo, da je privolila prav v to možnost? Zgolj bogastvo, o katerem ji je pravil oče?

Ne. Če si je predstavljala vso Adamovo pojavo: mladeniško sloko lepo postavo, moško izklesani obraz, lepe, velike oči in pepelnato plave, lahno skodrane lase, zraven pa uglajeno vedenje, ki je kazalo izobraženca, vzgojenega in doraslega med odličnimi ljudmi — o, vse to jo je pač tudi spravilo ob pamet...

Toda vse to vendar ne opravičuje njegovega vedenja do mlade žene!

»Ne! Ne udam se ti, dokler me na kolenih ne prosiš za to!« je šepetaje zapretila grešniku.

Jezno je z roko obrisala solze, ki so ji močile lica in začela se je v temi slačiti.

Marija še ni poznala Adamove trmoglavosti. Pač je prvi večer po svoji vrnitvi iz Ljubljane potrkal na njena zaklenjena vrata. Ker se mu ni oglasila, je odšel.

Drugi dan je gledal mimo nje. Tudi ko je v pisarni moral govoriti z njo, ji ni pogledal v oči. Zvečer pa ni več poizkušal priti do nje.

Slej ko prej je skoraj vse večere preživel pri prijatelju Scheyerju. Prihajal je pozno ponoči domov. Nikoli več se ni ustavil pred njenimi vrati.

Njena jeza in užaljenost se je stopnjevala od dne do dne. Sram jo je bilo, da bi njegovi starši ne prišli njunemu nenaravnemu razmerju na sled. Njena jeza na moža, ki ji ni bil mož in jo je vsako noč iznova osramotil s prezirom, se je izprevrgla v sovraštvo. Posmehljivi izraz, ki je včasih izpreletel njegov obraz, kadar je bil v pisarni prisiljen, da jo je ogovoril in ji dal to ali drugo navodilo, je dvignil v temperamentni Mariji tolikšen bes, da se je le s težavo krotila.

Divje misli o maščevanju so se ji porajale v glavi:

Vrnem se k staršem in ne spravijo me več nazaj!

V Krko skočim, kjer je najgloblja!

Sramoto mu napravim, da ga bo ves svet zaničeval...

V nočeh brez spanja je jokala v svojo blazino zaradi ponižanja.

Nekega toplega večera sredi junija ni vzdržala v sobi. Ogrnila si je širok svilen turški šal, ki ji ga je bil prinesel tast z Reke, in odšla na vrt. Vzela je iz lope nizek stolček brez naslonila in ga zanesla na razgledni hodnik. Sedla je, naslonila glavo na ograjo in obrnila obraz proti vetru, ki se je v toplih valih zaganjal od Krke proti mestu. Preko vrta se je razlegalo čvrčanje čričkov in rezko striženje kobilic. Iz mlina pod bregom je odmevalo šklepetanje sit. V Ragovem logu onkraj Krke se je oglasilo krakanje vran. Iz mesta se je slišalo zateglo petje nočnega čuvaja... Deseta ura, čas, ko mora vsak meščan biti že doma.

Marija je dvignila glavo in se vzravnala. Pozorno je pogledala v temo onkraj ulice Nad mlinom. Ali se ni tam v senci ob Ženerjevem pogorišču nekaj zganilo?

Nekdo stoji tam!

Ali jo opazuje?

Naglo je vstala, da bi odšla. Tedaj stopi iz sence moška postava, zavita v temen plašč. Izpod plašča je gledal svetel konec viteškega meča, izpod temne čepice vrh glave pa so se v mesečini svetili bledoplavi lasje.

Neznanec je skočil na sredo ulice pod vrtni zid in z globokim poklonom snel čepico... Prošt Montagnana!

Beži! — je bil prvi Marijin nagib.

Toda sama sebe je ustavila: Ne vedi se bedasto!

»Klanjam se, prelepa gospa! Ali tudi oni občudujejo krasoto tega večera?«

»Da, škoda se mi zdi, da bi ga prebila med hišnimi zidovi,« se je prisilila k brezbržnemu odgovoru, dasi ji je srce močno bilo od razburjenja in strahu.

»Kako jim ugaja to mestece?«

»Hm. Pravzaprav si ga še nisem ogledala.«

»Kaj? Ali tičijo ves dan v svojih sobah? Gospod soprog jih pač ljubosumno čuva, kakor Turek svoje haremske dame?«

Po sili se je zasmejala.

»Res mi še ni privoščil ogleda svojega rojstnega mesta.«

»Mislim, da le Novomeščanom ni privoščil, da bi si ogledali njegovo lepo ženo.«

»Zelo se motijo, gospod prošt. Moj mož je pač zaposlen. Ves dan tiči v trgovini.«

»Ob nedeljah pa vendar ne?«

»Ob nedeljah jezdari že zjutraj na pristavo.«

»In svojo mlado ženko pušča doma? To ni lepo. Zakaj ne jahajo z njim, milostiva?«

»Saj ne znam jahati.«

»O, naučijo naj se! Gričarjevi imajo dovolj konj. No, če dovolijo, gospa Marija, vzamem to reč sam v roke. Jutri dopoldne se zglasim pri gospodu soprogu, povabim ga na lov in mimogrede sprožim tudi zadevo z njihovim jahanjem. Ali jim je prav tako?«

»Ne, ne. Moj mož bo že našel kakšen izgovor, da iz tega ne bo nič. Mislil bo, da — da sem jih jaz naprosila—«

»Kako bi mogel to misliti! Saj mu ne smejo povedati, da so govorili z menoj!«

Ob svitu mesečine ni bilo videti, kako živo je Marija zardela. Čutila je nedostojnost proštove zahteve, naj svojemu možu nekaj — četudi malenkost — prikriva. Vendar je skrita jeza na Adama udušila vso njeno tankočutnost.

»Ne verjamem, da bi se jim posrečilo, gospod prošt,« je privolila v skrivno zvezo.

»No, bomo videli jutri. Lahko noč, milostiva gospa!« Zvenelo je kar zmagoslavno.

»Lahko noč!«

Montagnana bi ne bil pretkani Montagnana, če ne bi dosegel, kar je hotel doseči. Povabil je na lovsko gostijo tudi Marijo in prepričal Adama, da se imenitnemu bogatašu, kakršen je mladi Gričar, ne spodobi, da sili svojo ženo v malomeščansko zatišje, temveč je njegova dolžnost, da jo uvede v krog svojih znancev in prijateljev, novomeških bogatašev in okoliških plemiških rodbin.

»Ne bo šlo drugače, kakor da naučijo svojo mlado gospo jahati. Vse mlade gospe njihovega poznanstva znajo jahati. Le malomeščanske ženske čepijo svojemu možu za sedlom,« je končal prošt svojo diplomatsko misijo. Spretno je zabrenkal na Adamovo najobčutljivejšo struno, na njegovo nečimernost.

Adam je nasedel kavalirskemu proštu. Teden pozneje je že Marija v svojem jezdarenju toliko napredovala, da je z možem in s tastom odjezdila v nedeljo zjutraj na pristavo. V sedlu, ki ji ga je tast pre-skrbel iz Ljubljane, je sedela udobno in lagodno vodila konja, ki je bil kajpak izmed najpohlevnejših, kar so jih premogli Gričarjevi hlevi.

Konec vasi Ločne so se spustili v lahen drnec. Na ovinku jim je prihajal naproti jezdec na iskrem vrancu — prošt Montagnana. Spretno je ustavil konja in spoštljivo pozdravil Gričarjeve. S ciničnim nasmehom okrog ust je svoje zelenkastosive oči obrnil k Mariji in lagal:

»Le srečnemu naključju se moram zahvaliti, da lahko občudujem njihove jezdne uspehe, milostiva gospa.«

Samo Marija je vedela, da se je nesramno pretvarjal. Njegova jutranja nedeljska ježa ni bilo nobeno naključje. Že ves teden se je večer za večerom ob svojem povratku z obiska pri gvardijanu frančiškanskega samostana vračal po ulici Nad mlinom in se ustavljal pod Gričarjevim vrtnim zidom na kratek razgovor z Marijo.

Sinoči sem mu povedala o nameravanem izletu, zdaj pa govori o »naključju«, si je mislila in živa rdečica ji je stopila v obraz zaradi njunega tihega sporazuma in njegovega skritega posmeha.

Njega pa je izpreletela želja, da bi obrnil konja in jo pospremil do Griča, do — matere Urške. Toda strah, da bi ga Urška ne izdala, ga je zadrževal. Ali se ni že pri prvem svidenju prav sumljivo vedla? Prestrašila se je, da je kar prebledela.

Ne, ni smel tvegati, da ga razkrinka. Njegov položaj tega ni trpel. Izogibati se mora — nje, svoje lastne matere, edinega bitja na svetu, ki ga je kdaj resnično ljubilo!

Ciničen smehljaj je izginil z njegovega obraza. Zamislil se je v svoja otroška leta, ki jih je prebil v samostanu svojega »strica«, opata Neffa, moža, ki je bil po svojem značaju pravi šviga-švaga... Ali nisem podedoval nekoliko njegovega hrepenenja po miselni svobodi, po lepoti in resnici, pa tudi nekoliko njegove nečimrnosti, njegove neodločnosti, njegovega nihanja med dobrim in slabim in njegovega sebičnega stremušva, ki je vselej zmagovalo nad vsem: ... Da, po svoji notranjosti sem ves očetov, po zunanosti pa ves materin, ves Gričar.

»Kaj morem zato, da se tisti, ki bi me morali vzgajati, niso znali boriti z očetovo dediščino v krvi! Še podpirali so jo s svojo hinav-

ščino in brezmejno propalostjo. Nihče me ni mogel rešiti. Iztrgali so me edinemu človeku, ki bi me bil z ljubeznijo in nepogrešljivim čutom za resnico in pravico vzgojil v dobrega človeka: moja mati, Urška Gričarica. V življenju nisem srečal nobenega drugega človeka, ki bi me mogel rešiti. Morda Trubar? On me je v svojem vase zaljubljenem puritanstvu pahnil od sebe, on, zgledni voditelj vseh kranjskih luteranov — kako bi si mogel svoje posvečene škofovske roke mazati z reševanjem nečistnika?...

O, lep apostol, ki z lastno roko pahne po rešitvi hrepenečega človeka nazaj v prepad grešnega življenja! Dobro, imejte me, kakršnega ste hoteli!

Ciničen posmeh se je vrnil na obraz zamišljenega prošta. Zelene oči so se zasvetile v trdem blesku. Vzpodbodel je iskrega konja v divji dir proti Novemu mestu.

Juljski dnevi so bili izredno vroči in soparni. Dežja ni hotelo biti. Po poljih in vrtovih je bilo že vse požgano zaradi dolge suše.

Ana je zaradi neznosnega izžganega ozračja hudo trpela s svojim bolnim srcem. Neke noči ni mogla zaspati. Zdelo se ji je, da se mora zadušiti med zidovi. Vstala je, se oblekla in tiho odšla, da ne zbudi Jakoba, ki je trdno spal. Niti čevljev ni nataknila, temveč se je bosa splazila iz hiše na vrt.

Po razgreti peščenici stezi jo je bodlo v razvajene občutljive podplate. Stopila je v hladno travo in se od strani bližala nizki široki klopi, kjer je med grmičjem ob vrtnem zidu vedno rada posedala.

Kar ji zastane korak — ali se ni čulo polglasno govorjenje za grmom? Ali je kdo tu? Previdno je stopila še nekaj korakov do visokega od mesečine oblitega grmovja in pogledala skozenj: na klopi je sedel v polni mesečini proš Montagnana in v njegovem naročju — Marija!

»Pst! Ali nisi čul? Ali ni nekdo zastokal v bližini? Čuj! Kaj je to?« je šepetala Marija.

Slišal se je zamolkel padec nečesa težkega, potem je bilo zopet vse tiho.

Montagnana je odrinil Marijo iz naročja in skočil kvišku. Oba hkrati sta planila okrog grma in se prestrašena zastrmela v nepremično postavo v travi.

»Adamova mati!« je trepetaje zašepetala Marija. »Beži!«

Prošta ni bilo treba dvakrat pozvati. V dolgih skokih se je zadrevil proti stopnicam in izginil za lopo. Njegov meč je trknil ob železna

vrata, ko jih je zapiral. Marija je prisluhnila njegovim hitrim korakom po ulici navzgor, potem se je sklonila k tašči:

»Gospa mama!« jo je potresla; bila je nezavestna.

V divjem razburjenju je Marija razmišljala, kaj naj stori.

Ali naj zbeži še ona, se vleže v posteljo in taji, da bi bila na vrtu? Vse bi izgledalo kot prikazen, ki jo je imela bolna žena, če jo bo Ana obtožila.

Toda Ana medtem lahko umre in Marija bi bila kriva njene smrti!

»Ne sme predolgo v nezavesti ležati!«

Marija je skočila k vodnjaku in potopila vedro vanj. Toda pri-
vlekla je prazno vedro na dan. Vodnjak se je v dolgotrajni suši posušil.

»Tasta moram poklicati na pomoč in Adama.«

Stekla je po vrtu proti hiši.

Toda pred hišo jo je ustavila zločinska misel: Če Ana zdajle umre — kdo bi kdaj zvedel, kaj jo je pognalo v zadnji srčni napad?...

Samo za trenutek je Mariji noga zastala, potem se je še z večjo silo zagnala v hišo... Ne, umora noče imeti na vesti!

Ana po svojem napadu ni več vstala. Ležala je v postelji dneve dolgo z zaprtimi očmi, brezbrizno in tiho, kakor mrtva. Le Urška, ki so jo poklicali, da bi ji stregla, in Jakob sta smela biti okrog nje in Mart, seveda, ki je vsak dan ure dolgo sedel na stopnici poleg njene visoke postelje in naslanjal glavo na njeno odejo. Če je pogledal v sobo Adam, se je vznemirila. Marije pa sploh ni bilo blizu.

Nekega jutra, ko je Jakob odšel v trgovino in je Urška pristopila z zajtrkom k Anini postelji, se je Ana ozrla v svakinjo:

»Urška!« je zašepetala. »Obljubi mi, da tega, kar ti bom povedala, nikomur drugemu ne poveš, kakor Adamu!«

»Obljubljam ti, Ana!« je Urška zagotovila in postavila zajtrk na nočno omarico.

»Jakob tega ne sme zvedeti, preveč bi ga bolelo!«

»Ne bo zvedel, kar mirna bodi!«

»Urška! Zalotila sem Adamovo ženo v — v — proštovem naročju!«

Urška je prebledela in sedla na stopnico pred Anino posteljo.

»Ana!« je dahnila. »Ali se nisi zmotila?«

»Ne, nisem se zmotila. Razločno sem ga videla in spoznala. Montagnana je bil. Mesec je svetil naravnost njemu v obraz. Na vrtu sta sedela tisti večer, na vrtu, na moji klopi. Nisem se mogla premagati — zastokala sem, tako me je zbolelo srce. Stala sem tik njiju za grmom in slišala sem, kako mu je šepetala: Ali nisi čul?... Tikala

ga je! Nisem se motila, prav sem videla. Oh! Urška! Kakšna grdobija! Jakob in jaz pa sva jo s tolikšnim veseljem sprejela! Kako sva se veselila na vnuke, ki nama jih bo dala! Zdaj pa — zdaj nama bo podvalila bastarde! Bastarde tega pre —

Urška je planila in položila bolnici roko na usta:

»Ana! Ne preklinjaj! Lepo te prosim! Pomiri se! Škodovalo ti bo toliko govorjenja.«

Ana je trudno zamahnila z roko.

»Z menoj je končano...« je še zašepetala vsa zasopla.

Urška si je pokrila blede obraz z obema rokama.

»O, bog! O, bog!« je zastokala in mislila na svojega razuzdanega sina... kako ga je imenoval Trubar v tisti svoji pesmi?... Polydor Mrčenik... Polydor Pohotnež!... Oh, njen sin! Njen Dorče!

In da se je spravil nad ženo svojega bratranca! Skalil je zarod Jakobovih vnukov, vnukov tistega Jakoba, ki je bil kriv, da se je Dorče rodil! Jakobovo izdajstvo nad lastno sestro je rodilo izdajalca nad njegovim sinom...

Po kosilu je Adam na očetovo prošnjo jahal na Hmeljnik po predikanta Jagodiča. Predikant je še pred večerom prišel, blagoslovil bolnico in molil ob njeni postelji, dokler ni še tisti večer zaspala — za vedno. Njena drobna ročica se je do zadnjega diha oklepala Jakobove široke starčevsko žilave roke. Ob njeni smrtni postelji so bili zbrani vsi družinski člani in vsi uslužbenci. Le Marija se je vrgla v sosedni sprejemnici na stol in bridko jokala v zavesti svoje krivde in v strahu pred kaznijo, ki jo je pričakovala.

Kaj bodo storili z njo? Ali jo zapodijo iz hiše in izročijo javni sramoti kot prešustnico? Vsak trenutek lahko stopijo pred njo mestni biriči in jo odženejo.

Kakor pretepen pes se je Marija potikala po samotnih kotih po hiši. Največ ur je prečepela v svoji sobi. Na vrt sploh ni šla več. Strah jo je bilo kraja, ki je bil priča njene pregrehe in njene strašne krivde.

Razmišljala je o svojem padcu in nobene opravičbe ni našla zanj. Vse je videla v drugačni luči kakor prej.

Adamova mlačnost, njegovo odlašanje, da bi se ji približal — ali ni bilo vse naravno in razumljivo, če je pomislila, da mu je bila tujka, vsiljena po očetovi volji in izberi? In če je na njeno užaljenost in trmo odgovoril s svojo trmo in užaljenostjo — ali ni bilo to pravično?

Ali je bilo treba, da se je iz jeze, užaljenosti in trme vdala zapeljivcu? Še tega izgovora ni imela sama pred seboj, da zapeljivca ni

poznala. Dovolj je slovel po svoji razuzdanosti in pohoti. In vendar jo je premamil s svojimi zelenimi mačjimi očmi, ki so bile včasih tako čudovito podobne Adamovim. Z njimi je uspaval njeno voljo.

Voljo? Ali jo je sploh imela kdaj? Če je razgrebla svojo notranjost do dna — kaj je bilo tam? Ali ne močna spolna dozorelost, usmerjenost in pripravljenost za spolno uživanje, prekomerna strastnost, ki je puhtela iz njenega vročekrnega, zdravega močnega telesa?

Torej je v dvojni meri kriva za svoj padec tudi sama, kriva je njena narava, njen značaj.

Mislila je, da mora brati svojo obsodbo v očeh vseh, ki jih je srečavala v hiši. Toda nihče je ni gledal z drugačnimi očmi kakor vedno. Edinole teta Urška je ni pogledala in ni govorila z njo... Ali je bilo mogoče, da je edinole ona poznala Marijino krivdo?

Marijin vprašujoči pogled je povsod šel za starko, ki je prevzela v hiši vse gospodinjske dolžnosti.

»Urška, preseli se k nam!« jo je bil naprosil brat takoj po pogrebu vpricho vseh domačih. »Marija je še premlada, da bi vodila tako veliko gospodinjstvo. Naučila se bo ob tvoji strani.«

»No, vidim, da ne pojde drugače,« je Urška le nerada privolila.

Še istega dne proti večeru se je Urška odpravila na kapitelj.

»Poravnati moram na kapitlju zadevo z grobom,« je rekla, vzela denar, ki ji ga je Jakob naštel in odšla.

Jakob je hvaležno pogledal za njo, ko se je s širokim, nagubanim, belim kmečkim krilom odločno zasukala med vrati. Prav rad ji je prepustil opravek v kapitlju, ki je pokop luteranov dopuščal na svojem pokopališču pri cerkvi le v posebnih primerih — se pravi: za posebno visoko ceno.

Urška je drobnela mimo Kramarjeve hiše, čez ulico sv. Antona in mimo stare cerkvice navzgor proti kapitlju.

»Povem mu, kar mu gre,« je sklenila in v mislih gledala sinu v oči.

Šla je pod pokopališkim zidom mimo učiteljeve in organistove hišice in odločno stopila po stopnicah pred cerkvenikovo hišo navzgor. V veži, kjer sta cerkvenikova žena in proštova kuharica kuhali večerjo, je starka pozdravila in vprašala:

»Ali so gospod prošt doma?«

»Da, tamle potrkajte!« je odgovorila kuharica Mreta, ne da bi se zmenila za kmetico.

Urška je potrkala na proštova vrata.

Na odziv je vrata odprla, vstopila in jih zopet zaprla. Prošt, ki je sedel v mračni sobi s knjigo na koleni pri oknu, se ni takoj ozrl.

Urška je molče stopila nekaj korakov proti njemu. Dvignil je glavo in oči so se mu razširile. Bréz glasu je pregibal ustnice. Gledal je nanjo, kakor na prikazen.

Urška pa, ki je bila na srečanje bolj pripravljena, ga je brez ovinkov tiho nagovorila:

»Sin moj, pogovoriti se morava zaradi Marije. Nič ti ne bom očitala. Vem, svet te je dovolj pokvaril, da bi me niti ne poslušal. Vendar — če je ostalo še kaj poštenja v tebi, te rotim: pusti ženo svojega bratranca in ne oskrunjavaj krvi svojega rodu! Če mi izpolniš to željo, ti prisegam, da bom molčala in nihče ne bo zvedel, da si nezakonski sin revnega kmečkega dekleta — vem, da te to skrbi. Na obrazu sem ti brala strah, da se ne izdam.«

Montagnana je povesil pogled. Vstal je in primaknil materi stol k mizi. Potem je sedel spet v svoj naslonjač pred mizo in si zakril z roko obraz.

Urška ga je gledala in molče čakala.

Naposled je odmaknil roko in pogledal mater.

»Mati!« je zašepetal.

Zdelo se mu je, da se mora razjokati ob besedi, ki je ni izrekel od svojih otroških let. Premagal je ganotje in nadaljeval:

»Mati! Hudoben človek sem, koristolovec in pohotnež. Omahujem med vero in nevero. Razuzdanec sem brez srca. Veliko hudega sem že storil, morda še bom. Ampak — če sem kdaj storil dobro delo, sem ga v spominu na vas, mati. Kako bi vam mogel odreči prvo željo, ki jo slišim iz vaših ust? Bodite brez skrbi! Nikoli več se ne približam Mariji. Če bo le Marija molčala, nihče ne bo zvedel, kdo je njen skrunilec.«

»Molčala bo. Priseči mi bo morala,« je Urška tiho, toda odločno izjavila, nato pa glasneje dodala: »Prinesla sem jim plačilo za grob Ane Gričarce. Kar je več, naj bo za dober namen.«

»Za novo cerkev,« je rekel Polydor. »Zastavil bom vse sile, da jo spet pozidam.«

Urška je prikimala. Da brat luteran za prispevek k zidanju katoliške cerkve ne bo navdušen, je ni motilo. Ni bila več katoličanka, pa tudi ne preveč verna luteranka. Življenje v katoliškem samostanu, polnim skritih luteranov, jo je izmodrilo.

Nagnila se je k sinu in mu šepetala.

»Prosila bom boga, da se ti načrt uresniči. O, sin moj! Kaj bi dala za to, da bi bil zmeraj dober človek! Vsi ljudje bi te imeli radi. Z dobrimi deli bi jih vse pridobil. In jaz bi bila ponosna nate!«

Sin jo je pogledal in okrog ust se mu je zatresel grd nasmeh.

»Ne verjamem, da bo Krajina z mojim delom posebno zadovoljna. V cerkveni službi bom storil, kar je moja dolžnost. Za svoje zasebno življenje pa ne morem jamčiti. Vrag v moji krvi je močnejši od boga. S tem se morate sprijazniti, mati. To je pač očetova dediščina.«

»Vsaj to mi obljubi, da v Jakobovo hišo ne boš več zahajal!«

»Obljubil sem vam, da se Mariji ne bom več približal, torej se bom moral odslej Gričarjeve hiše izogibati.«

»Prav, zunaj na Griču pa se le oglasi kdaj med tednom, ko bom sama tam! Štirinajst dni bom še v mestu, da vpeljem Marijo v gospodinjstvo, potem se vrnem na Grič. Tam je moj pravi dom. Srečna bom, če te kdaj vidim. Zbogom, Dorče!«

Podala mu je roko.

Stisnil jo je in zašepetal:

»Zbogom, mati!« In še enkrat glasneje: »Zbogom, Urška Gričarcal! Strmel je še dolgo na vrata, ki so se zaprla za materjo. V tistem trenutku je začutil, kako zelo jo je pogrešal vse življenje, edkar so ga odtrgali od nje. In vendar je sam pri sebi sklenil, da se je bo čim bolj izogibal. Bal se je, da bi se kakorkoli ne izdala in mu ne škodovala na ugledu, do katerega se je po svoji polomiji pred osemnajstimi leti s težavo zopet dokopal.

Njegovo sebično koristoljubje je visoko presegalo njegovo ljubezen do matere.

Stopil je v kot k postelji, zagrneni z rdečimi svilenimi zastori, vzel z visoke nočne omarice srebrn dvoramni svečnik in kresilnik ter prižgal obe lojenki. Sedel je zopet v naslonjač in vzel v roke knjigo, ki je ležala odprta na mizi — Trubarjevo najnovejše delo TA CELI NOVI TESTAMENT.

Še enkrat je poiskal v predgovoru prve knjige v nemškem posvetilu vojvodi württenberskemu, Trubarjevemu mecenu, mesto, ki ga je posebno zanimalo:

»Kajti nam in vsakomur je znano, da ni bilo najti pred štirinintridesetimi leti nobenega pisma ne registra, nikar knjige v našem slovenskem jeziku, kajti mislilo se je, da sta slovenski in ogrski jezik tako surova in barbarska, da ju ni mogoče ne pisati, ne brati.«

Montagnana je povetil knjigo in se zagledal v plamen lojenke... Veliko delo je dovršil mož, ki je svojemu narodu dal prvo knjigo! Velika in trdna je bila njegova vera in ljubezen do svojega ljudstva, da mu je žrtvoval vse svoje najboljše sile...

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

Mene pa je pahnili od sebe — on, človek velikih idealov, mene, ničvrednega »Mrčenika«... O, zakaj mi ni podal rešilne roke, me pritegnil k svojemu delu, dal mojemu življenju vsebino, visoke cilje? Zakaj ni očetovsko prezrl mojo domišljavost, moj napuh? Gnusila se mu je moja mladostna razbrzdanost! Nič drugega ni videl v meni kakor moralno propalico!

Ali je človek, ki se je odločil pahniti od sebe preživelo katoliško ideologijo, mastne prebende, najvišjo protekcijo in visoko kariero ter vse to zamenjati za položaj v zatišju živečega, večno preganjanega luteranskega predikanta, sebe in družino skromno preživljajočega — ali je tak človek res popolnoma propadel?

Ali res nisem bil vreden rešitve?...

Velike oči Polydorja Montagnane so se zameglile. Luč v katero je strmel, se je razpršila v slapovje žarkov, ki so se razbijali v temo.

Zganil se je in z jezo kretnjo obrisal s hrbtom ozke roke preko vlažnih oči.

Ta bi bila lepa, da bi se cmeril nad svojim »luteranskim neuspehom!«

»Ne, ne! Pot na katero ste me pahnili, leži zdaj jasno pred menoj. Ne bom se oziral ne na desno, ne na levo, ko bom hodil naravnost po njej.«

Stisnil je tanke ustne. Med obrvmi sta se poglobili dve ostri zarezi, ko je odrinil knjigo od sebe in segel po drugi, enako veliki — drugem delu izdaje Ta celega novega testamenta. Po svojih zvezah je imel v Nemčiji izhajajoče knjige, bodisi katoliške, bodisi protestantske, prej v rokah kakor marsikateri izmed vernih protestantov v Krajini. V Laškem pri Celju je imel v svoji rojstni hiši, podedovani od očeta, opata Neffa, veliko knjižnico. V tej ni manjkalo nobene izmed Trubarjevih knjig.

Primaknil si je svečnik in bral:

Truber od Slovenov slovu jemle
Le-te bukve z le-to predgovorjo vam mojim lubim Slovenom, jest, kir sem 74 lejt star, 52 pridigar, h ti muji odhudni iz tiga svita za sebo pustim — —

Mož torej čuti, da se mu odmika svet! Star je in bolan. Morda ne bo več dolgo in moj protivnik bo obmolknil za vedno. Njegovo ostro pero ne bo več pisalo pamfletov na »Mrčenika«. Hm! Pravzaprav — škodovalo mi njegovo javno zmerjanje ni — prej koristilo v očeh odločujočih »papežnikov«...

Običajen ciničen posmeh se je vrnil na proštov obraz. Prijel je obe knjigi in ju odmaknil, ko mu je kuharica prinesla večerjo. Razgrnila je po mizi bel platnen prt in razvrstila po njem cinaste sklede in krožnike. Naposled je odprla visoko omaro in vzela iz nje vrč sladkega laškega vina in čašo ter postavila oboje pred prošta. Montagnana je ljubil dobro kapljico.

»Mreta! Postavi še eno čašo na mizo in prinesi še svojo večerjo! Nocoj ne maram biti sam.«

Brez ugovora je kuharica Mreta storila, kar je gospodar zapovedal. Mlada, debelušna, ne preveč inteligentna ženska mu je bila vdana z vsem srcem in telesom.

Mart Gričar je še vedno taval okrog. Z bedastim nasmehom je krevšal po hiši, po mestu, po okolici in iskal, iskal. Včasih se je vsedel v kakšen kot, na hišni prag ali kar na rob tovarniške poti. Objel je z rokami kolena, se zibal in šepetaje ponavljal:

»Ma-ma! Ma-ma!«

Bil je že sedemintrideset let star, vendar so bila njegova lica še vedno otroško okrogla. Le okrog oči so se mu nabirale gube in nizko čelo je bilo prepreženo z njimi. Kodraste lase so mu kratko strigli, ker je s svojega večnega potepanja že nekajkrat prinesel uši domov.

Odkar je pred dvema letoma umrla njegova dolgoletna negovalka Micka, ga je oskrboval, pital in oblačil hlapec Janže, ki je tako napredoval za hišnega slugo. Z Nežiko, s katero se je poročil, sta poleg bedastega Marta imela na skrbi čiščenje in pospravljanje po vsej hiši ter postrežbo pri mizi.

Stari Gričar se slej ko prej ni zmenil za svojega mlajšega sina. Toda kadar ga je videl, kako nesrečnež tava po hiši iz prostora v prostor in išče svojo mater, so se starcu orosile oči. Vendar se ni ustavil pri siromaku, ampak je bežal mimo njega.

Le Mariji je vedno zastala noga, kadar je zagledala bebca. V srcu jo je zapekla slaba vest. Ni se mogla iznebiti pekočega očitka: Kriva sem, da je siromak prezgodaj izgubil mater! Lahko bi mu bila še živila.

Ce je kje ždel v kotu, je včasih pristopila in ga pogladila po glavi, kakor je to vedno storila pokojna Ana Gričarca. Ubogi bedak je dvignil glavo, v njegovih velikih rjavih očeh se je zasvetila zavest in — ugasnika. Zopet je topo strmel pred se... Ni matere, nikjer je ni — to je bila edina jasna misel, ki jo je bil zmožen misliti.

Marijina cvetoča zunanost se je v tednih po taščini smrti čudno izpremenila. Njena roznata lica so zbledela, temno obrobljene oči so bile vdrtne in so žarele v bolnem žaru. Prej polna in stasita, je Marija v nekaj tednih shujšala, da so obleke kar visele na njej.

»Kaj pa je s teboj?« jo je tast nekoč nagovoril v pisarni. »Bleda si in shujšana — ali so bolna?«

Mariji je živa rdečica zalila obraz.

»Ne, nič mi ni,« je s težavo spravila iz grla.

Starec jo je še enkrat ostro pogledal. Prišla mu je misel: No-seča-jel!

»Janže mi je pravil, da se dan za dnem ženeš v divjem diru čez drn in strn, da te hlapec komaj dohaja. Takšno divje jahanje ni zdravo za ženske. Ne razumem, da ti ga Adam ne prepove.«

Marija je zaničljivo našobila sočne ustne in globoko sklonila glavo nad pisanjem:

»Adam se ne zanima za take reči,« je zagodrnjala.

»Kako, da bi se ne zanimal!« je vzrožil stari. »Zdravje njegovega rodu je odvisno od tvojega zdravja!«

Marijin prestrašeni pogled ga je ustavil. Nekaj je še zagodrnjal sam vase, kar se je glasilo približno kakor: »Mu bom že posvetil!« — ali nekaj podobnega. Jezno je odšel v prodajalno in vrata po svoji navadi trdo zaloputnil za seboj.

Marija je z grozo v očeh strmela za njim... Ali — ali se ji že pozna? Z Adamom bo govoril! Adam bo zvedel! O, bog!

Kaj zdaj?

Končati mora to klavrno življenje, končati tako mlada!

Dobro je vedela, kaj čaka zakonolomno ženo: javna sramota in strašna smrtna kazen! Živo jo zazidajo ali pa jo utope!

»Rešiti me mora on, moj zapeljivec! Koliko katoliških duhovnikov je že prestopilo v protestantizem! Poročili so se in se izognili sramoti. Zakaj bi se ne poročila midva? Po načelih luteranske vere je ločitev od prvega moža mogoča. K Polydorju pojdem. Morda me je večer za večerom pričakoval na vrtu. Jaz pa se po taščini smrti nisem več upala priti tja. Če me on ne reši, mi ne preostaja drugega kakor — Krka...«

Prihodnjega dne zjutraj se je odpravila in rekla možu:

»Grem v kapitelj, da nam dovolijo postaviti okrog maminega groba ograjo. Morda bomo morali dokupiti še en prostor, da jo lahko postavimo.«

»Vzemi dovolj denarja s seboj, gospodje so oderuški, kadar gre za grob luteranov,« je rekel Adam. Vstal je od pisalne mize, stopil k železni skrinji, vzel iz nje nekaj tolarjev in jih izročil Mariji.

Spravila je denar v torbico, ki ji je na dolgi srebrni verižici visela od pasu in ji ob strani zajemala široko krilo v globoke gube. Pokrila je glavo s šalom iz črnih benečanskih čipk in odšla.

»Gospa Gričarca bi radi govorili z njimi,« je Mreta naznanila prostu, se umaknila, da bi Marija vstopila, in zaprla vrata.

Montagnana, ki je pri mizi nekaj računal v kapiteljskem urbarju, se je zdrznil. Preden je vstal, je bila Marija sredi sobe. Nekaj trenutkov je strmel v njen blede obraz, potem ji je primaknil stol.

»Prosim!«

Sedla je, ker so se ji tresla kolena od razburjenja. Zaman je iskala besed, da pojasni svoj prihod.

»S čim jim lahko postrežem, častivredna gospa?« je Montagnana vprašal hladno, dasi morda ni bil tako miren, kakor se je delal.

Pogledala mu je v trde zelene oči in tiho spregovorila:

»Noseča sem.«

Njegov obraz se ni izpremenil.

»Častitam, gospa!«

Povesila je oči.

»Mož se me doslej ni dotaknil,« je s težavo spravila iz sebe.

Zdajci je Montagnana poskočil.

»Neumnost!« je surovo zarohnel. Tiše pa je nadaljeval: »Ali kdo ve za tvojo nosečnost?«

»Tast sluti.«

»Hm!«

Stopil je s trdimi koraki po sobi tja in sem. Naposled se je ustavil pred njo.

»Ali kdo ve za najino razmerje? Ali je stara Gričarca govorila pred smrtjo?«

Marija je prikimala.

»Mislim, da je povedala teti Urški. Drugi se v svojem vedenju proti meni niso izpremenili. Edinole Urška —«

Na proštovem obrazu se je pokazal posmeh.

»Ta bo molčala,« je pribil in v mislih dostavil: Saj je moja mati!

»Ostane torej edinole tvoja nosečnost kot dokaz.«

Spet je zamišljeno stopil po sobi. Nenadoma je položil roko na njeno ramo.

»Marija! Dokaz bo treba odstraniti!« ji je prišepetal na uho.

Pogledala ga je s prestrašenimi očmi, ne da bi ga prav razumela.

»Odpravila si boš plod!« ji je pojasnil. »Pojdi k zdravniku dr. Homeliusu in zahtevaj, naj te pošlje v Laško na zdravljenje. Tam boš stanovala v moji hiši. Moja ključarica se spozna na take zadeve. Pomagala ti bo, bodi brez skrbi. Čez štirinajst dni se vrneš ozdravljena v Novo mesto.

Vsa trda od groze je poslušala njegov šepet. Ni dvignila pogleda k njemu.

Naposled je odmaknil roko z njene rame. Bila je mrzla, vlažna roka.

»Ali ti je prav tako?«

Še bolj je povesila glavo.

»Misliha sem, da se poročiš z menoj. Saj — saj si že nekdaj hotel prestopiti v lutersko vero... Prosil si Primoža Trubarja —«

Zdrnila se je. Grd, glasen krohot je planil iz njegovega grla. Toda premagal se je in ji razložil:

»To je bilo pred več kakor dvajsetimi leti. Takrat sem bil negoden mladenič, zdaj mi že sivijo lasje. Daleč za menoj so tista moja nora leta, ko sem bil pripravljen za lep obrazek vse žrtvovati.«

Marija je vstala, blede kakor smrt. Ni ga pogledala. S povešenim pogledom se mu je kratko priklonila in se opotekla proti vratom. Že so se zaprla za njo.

Montagnana je dvignil obrvi in nagubal čelo, stisnil je ustne in skomignil z rameni. Nato se je vrgel v naslonjač.

»Histerija!« je siknil in se zopet sklonil nad svoje gospodarske račune.

Marija pa je hitela domov. Z eno roko je držala vlečko svojega krila, z drugo je pod brado stiskala čipkasti šal, ki ji ga je veter odnašal z visoke pričeske. Ljudje, ki so jo srečavali, so jo pozdravljali, ona pa jih ni videla. Šla je po ulicah s povešeno glavo in gledala trdovratno predse v tla. Začudeno je ta ali oni pogledal za njo in zmajal z glavo, saj so jo vsi poznali kot žensko, ki je znala vkljub svoji mladosti vedno primerno občevati z ljudmi.

Doma je stekla v stanovanje, se zaklenila v svojo spalnico in se vrgla oblečena na pogrnjeno posteljo. Divje hlipanje jo je stresalo. Nobene rešitve ni videla pred seboj.

»Otročička, ki raste v meni ne dam! To bi bil umor! Nobene razlike ne vidim v tem, ali pustim ubiti nerojenega ali rojenega otroka. Ne! Če ne moreva skupaj živeti, bova skupaj umrla. Nič se ne boj, detece moje!«

Tako se je pogovarjala z nerojenim otrokom v svojem telesu in jokala nad njeno in njegovo neizbežno smrtjo. Strah ji je stiskal srce.

»Vsako uro, vsako minuto se lahko zgodi, da bo tast govoril z Adamom — potem sem izgubljena. Še nocoj se moram umakniti!«

Stresla se je, ko je pomislila na strašno globino Krke, ki jo bo sprejela vase, na strahotno mrzlo silo, ki se bo še nocoj zgrnila nad njo.

Ali naj zbeži k staršem? Ne, ne! Tudi tja bi prišli za njo biriči...

»Kaj pa je z Marijo, da ne pride h kosilu?« je vprašal Gričar sina. Adam je dvignil ramena in mirno jedel dalje.

»Pa bi šel vendar pogledat! Morda ji je slabo. Zdi se mi, da nekaj ni v redu z njo. Morda je v blagoslovljenem stanju?«

Adam je posmehljivo zategnil ustne.

»Najbrž ne,« je zamomljal.

»Pojdi vendar in poglej, kaj je z njo!« je nestrpno zahteval oče. Sin se je mirno ozrl na hišno, ki je stregla.

»Nežika! Pokliči gospo h kosilu!«

»Da, gospod.«

Hišna je odšla in se kmalu vrnila.

»Gospa so se zaklenili v svojo sobo in pravijo, da ne bodo jedli.«

»Saj sem rekel, da nekaj ni v redu z njo! Poglej vendar sam!«

Adamu sedaj ni preostajalo drugega, kakor da se je dvignil in šel. Očeta ni hotel preveč razburjati.

Potrkal je na Marijina vrata.

»Odpri, Marija!«

Čez nekaj trenutkov je odprla. V sobi je vladala poltema, ker je bilo okno zagrnjeno. Marija je bila še oblečena in pokrita s šalom, kakor je bila prišla s kapitlja. Vtisi na postelji so kazali, da je bila ležala. Njene oči so bile objokane.

»Sedi semkaj k mizi! Čas je, da se pomeniva.« Adam je sedel na oblazinjen naslonjač ob eno stran mize, Marija ob drugo — pa ne zato, da bi ga ubogala, temveč zato, ker so se ji noge tresle od strahu pred odločitvijo.

»Vem, kaj hočeš reči. Oče so te opozorili na to, da sem noseča. Niso se zmotili.« Glas se ji je tresel.

Adam se je zdrznil. Popolnoma nepričakovano ga je zadelo. S široko razprtimi očmi je strmel v ženo, ki je naslonila roke na mizo in skrila obraz med njimi. Pritajeno je zahlipala.

Njega je zgrabila divja jeza. Skočil je kvišku in stopil korak proti njej. Prijelo ga je, da bi jo zagrabil za črni čop vrh glave in jo divje stresel.

Toda premagal se je. Ne, telesno ne bo obračunal z njo, saj ni divjak! Na razpolago so mu druga sredstva za njeno nezvestobo: sodišče, kazen — smrt.

Molče se je zasukal in odšel v svojo sobo.

Odprl je okno in globoko zajel svež zrak, ki je prihajal preko zaraslih pogorišč in vrtov do njega. Obrnil se je ter začel nemirno stopati po sobi do vrat in zopet nazaj do okna. Tja in sem, tja in sem.

Kdo? Le kdo?

Nenadoma mu je prišlo na misel: Bila je pri proštu! Od njega se je vrnila tako razburjena! Ograja za grob ji je bila le izgovor. Nemara sploh ni kupila še enega prostora na pokopališču? Hotela je govoriti s proštom — zakaj? No, to ni težko uganiti...

Morda se pa vendarle motim?

Toda s kom naj bi se bila potem spečala? V hišo so hodili razen poslovnih ljudi zgolj očetovi stari znanci: Melar, Jurij Raab, Jurij Scheyer, Krenčević, Krajec in Adamova prijatelja Mert Raab in Abri Scheyer. Nikogar bi Adam ne mogel obdolžiti nesramne izdaje, ki je bila tiste čase zvezana s smrtno nevarnostjo. Edinole prošt — prosluli pohotnež — — — da, ta se ne bi ustrašil zakonolomstva. Kdo ve, kolikokrat ga je že zagrešil. Računal je pač na najvišjo zaščito, ki bi ga v skrajnem primeru izvlekla iz blata... Njega, bivšega dvornega kaplana, avstrijski principi ne bodo pustili na cedilu.

Zdajci se je Adam ustavil sredi sobe... Zakonolomstvo? Saj je bil on sam zakonolomec! Ali ni nadaljeval svojega ljubimkanja z Ženy Ženerjevo vključno z njeni možitvi, vključno z njegovi ženitvi! Vsak teden sta se shajala v Gričarjevem skladišču za železnino v hiši na dolnjem koncu trga, v bližini Ženerjeve hiše. Za vrtovi je hodila Ženy k njemu.

O! S kakšno pravico obsoja Marijo on, ki se je pod krinko trme otresel svoje vsiljene mu novo poročene žene, se ji posmehoval in — hodil k ljubici!? Kako bi nastopil kot tožitelj on, dvakratni zakonolomec?

S tresočo se roko si je Adam pogladil lase s čela. Svet okrog njega se je zamajal. Zrušila se je njegova samozavest. Sam pred seboj je stal kakor klavirni grešnik...

KRIVEC JE ON, NE MARIJA!

Vrnil se je k oknu in sedel na stol poleg njega.

In kaj zdaj?... Zdaj bo pač treba vzeti nase kazni za dvojni greh: proštovo kukavičje jajce...

Ali je zares proštovo? To je moral dognati. Ne bo se mučil vse življenje s to negotovostjo!

Vstal je in odšel k Mariji. Dobil jo je, kakor jo je bil zapustil. Niti glave ni dvignila, ko je stopil v sobo.

»Marija!«

Zganila se je in počasi dvignila glavo. Obraz ji je bil ves moker od solz.

»Marija, ali si kupila prostor poleg groba?«

Molče je odkimala.

»Ali si dobila dovoljenje, da postavimo ograjo okrog groba?«

»Po-pozabila sem na to...«

Adam je stisnil zobe, da so zaškrtali... Mrčenik! Da, on je.

Marija je segla v torbico in položila na mizo denar. Toda Adam se je že obrnil in odšel iz sobe.

Spomnil se je na očeta. Ni maral, da bi on prišel za njim, zato se je vrnil v jedilnico. Oče ga je sprejel z vprašujočim pogledom.

»Da, prav ste imeli, oče. Noseča je,« je Adam z dokaj mirnim glasom odgovoril na nemo vprašanje.

Oče se je nasmehnil in prikimal. Vstal je in stopil k vzdani omari, jo odprl in vzel iz nje zapečaten glinast vrč.

Odtrgal je pečat in odmašil vrč. Nalil je sinu in sebi, prijel čašo in jo dvignil:

»Na rast in čast najinega rodu!«

Adam je prebledel, ko je s tresočo se roko trčil ob očetovo čašo. Izlil je vase nekaj čaš zaporedoma.

»Močno je. V glavo mi gre,« je ugotovil pri četrti čaši.

»Naj le gre! Danes imava praznik,« se je smejal stari in mu natočil še peto čašo.

Adam jo je izpil in rekel:

»Spat grem, za delo danes nisem.«

Položil je ključ pisarne na mizo pred očeta, odšel na vrt, se vlegel na klop med grmovjem in trdno zaspal.

Zbudilo ga je streljanje s puško. Nekaj časa je trajalo, dokler se ni spomnil, kaj pomeni: Novomeščani so se vadili v streljanju na strelišču. Streljali so preko Krke v razsvetljene tarče. Tudi Adam je bil navadno med njimi. Bil je med najboljšimi novomeškimi strelci.

»Nocoj bodo opravili brez mene,« si je mislil.

Obrnil se je na hrbet, si podložil roke pod glavo in se ozrl v zvezdnato nebo. Po nebu so drug za drugim švigali zvezdnati utrinki, saj je bil avgust, mesec, ko »potujejo« zvezde.

Kakor zvezdnati utrinki so preskakovale Adamove misli:

Velik je svet in lep, le človek v njem je majhen in grd, kadar se zapleta v svoje strasti.

Moral si bom življenje nekako urediti, da bo znosno zame in za Marijo. Tako ne pojde dalje.

Oče ne smejo o vseh zapletljivih nič slutiti. Ne smem jim zagreniti zadnjih let življenja.

In Ženy? Kako naj uredim zadevo z njo? No, do Marijinega poroda je še čas, da tudi to uravnam. Ukiniti bom moral razmerje z ljubico, kajpak. Sestanki v skladišču za železo bodo morali prenehati. Prej ali slej jih privleče kakšno naključje na dan in oče bodo zvedeli, da ne prečepim toliko noči pri prijatelju Abritu, ampak pri ljubici.

Ne vem, zakaj se sploh še sestajam z njo. Najina ljubezen je že zdavnaj izpuhtela. Nekaj časa me je gnala trma, zdaj pa menda le še živalski nagon. Skrajni čas je, da razmerje končam.

Kdo pa je to? ...

Slišal je lahen korak po vrtni stezi, nato je zahreščal pesek na kamnitih stopnicah za lopo.

Adam je šinil kvišku in skočil k stopnicam. Že so zacvilila in se zaprla železna vrata. Adam je bil v dveh skokih spodaj in pogledal na ulico. Preko ulice je ženska postava stekla na strmo pot navzdol proti mlinu. Zagnal se je za njo in jo dohitel snedi poti.

»Marija! Kaj delaš tukaj?«

Ni mu odgovorila. Poizkušala se mu je izviti.

Trdo jo je prijel za laket in jo odvrlel nazaj. Na vrtu jo je potegnil na klop pri vodnjaku in sedel poleg nje.

»Zdaj mi povej, kaj si hotela tam spodaj!«

Spet je molčala.

»Ali naj ti jaz povem? Hotela si svojo krivdo pokriti z drugo krivdo — s samomorom!«

Zganila se je in odgovorila komaj slišno:

»Boljši samomor, kakor smrt pod rabljevo roko!«

»Misliš torej, da te izročim rablju?«

»Saj ne zaslužiš drugega.«

»Hm. Potem bi moral izročiti najprej samega sebe. Hujši grešnik sem kakor ti... Ne, ne mislim te izročiti sodišču. Sodil naju bom oba sam: živila bova brez ljubezni drug ob drugem. Zakon nama bo hladna dolžnost — nič več. Najini grehi pa naj bodo pokopani. Zakaj bi ljudem, ki jim najino razmerje ni nič mar, privoščila zabavo, da bi se zgražali nad nama? Otroka, ki ga rodiš, priznam za svojega.«

Marija si je pokrila obraz z rokama in zajokala kakor pod udarcem.

»Zdaj pojdiva! In ne delaj nobenih neumnosti več! Oče ne smejo nič zasumiti. Stari so in ne smeva jih vznemirjati. Saj že tako pre-

hudo trpijo zaradi mamine smrti. Če ti je mogoče, bodi dobra z njimi!»

Marija je vstala. Pogledala je človeka, ki je bil njen mož, kakor da ga vidi prvič. Prešinila jo je želja, da bi prijela njegovo roko in jo poljubila.

Toda nič takega ni storila. Molče je stopila z njim proti vrtnim vratom. V srcu pa je sklenila, napeti vse sile, da bo zadovoljen z njo, čeprav je vedela, da je ne bo nikoli ljubil.

17. poglavje

Politične razmere so se za luterane v Notranji Avstriji s smrtjo nadvojvode Karla občutno poslabšale, ker je regentstvo prevzela najbolj zagrizena sovražnica luteranov — nadvojvodinja Marija v družbi z omejenim nadvojvodo Ernestom.

Zaman se je cesar Rudolf II. boril za pravično razmerje države do luteranskih meščanov. Po krvoločni odredbi »tercijalke« v Gradcu so državni organi neusmiljeno zasledovali protestantske meščane, jih mučili po strašnih ječah, kaznovali z visokimi denarnimi kaznimi, jim zasegali premoženje in najtrdovratnejše celo zganjali z dežele.

Morda bi se trda roka po vsej državi osovražene ženske pokazala v še hujši obliki, če je ne bi nova turška nevarnost nekoliko zadrževala. Tri leta so neprenehoma divjali boji na meji. Pred Karlovcem je obležalo štiri tisoč kristjanov. Padel je Bihač. Leta 1593 pa so se Turki pod Hasan pašo bližali Sisku.

Prebivalstvo vse Krajine se je treslo od strahu.

Novo mesto je bilo v stalni pripravljenosti. Na utrdbah okrog mesta so bile po vseh stolpih podvojene straže. Novomeščani so se vsak dan vadili v streljanju in mečevanju. Takratni sodnik je bil že star mož in je na željo Notranjega sveta prepustil poveljstvo mestne posadke mlajšemu — Adamu Gričarju, ki je bil znan kot dober strelec in izvrsten mečevalec.

Tiste dni je bil Adam zelo malo doma. Trgovino je moral prevzeti zopet stari Gričar, dasi se je bil že pred dvema letoma preselil na pristavo. Triinosemdesetleten starec je bil sicer še krepak in zdrav, vendar je po smrti svoje žene izgubil precej svoje vneme za trgovsko pridobivanje. Rad ali nerad pa se je zdajci moral preseliti v mesto.

Meščani so se v tistih dneh sploh držali svojih domov, komaj da so se upali obdelovati polja v okolici, saj so divjale bitke le nekaj ur daleč. Vsak čas so se divje horde krvoločnih Turkov lahko razlile preko Krajine.

Bilo je 21. junija, na predvečer bitke pri Sisku. Oglednik je prinesel vest, da se zbira pred Siskom Turkov kakor listja in trave, že teden dni neprestano obstreljujejo trdnjavo, ki se bo morala udati, če kristjani ne dobijo pomoči. Premiki turške armade kažejo, da se Turki pripravljajo na odločilno bitko.

Adam Gričar je poklical vse obrambe zmožne Novomeščane na utrdbi. Pričakovali so, da se turške čete takoj po zavzetju Siska razlijejo po Krajini. Ali se bo to zgodilo še tisto noč, ali zjutraj, ni nihče vedel, zato je morala biti vsa obramba pripravljena.

Zvečer je bilo za obzidjem živahno vrvenje. Dovažali so iz skladišč municijo, pripravljali v obrambnih stolpih topove, razdeljevali po lesenih hodnikih rezervno orožje in polnili požarne sode z vodo, ki so jo ženske v škafih donašale iz Krke.

Ko so bile najnujnejše obrambne priprave končane, so možje posedli po lesenih hodnikih za linami, žene in otroci pa so jim pri našli z domačih ognjišč večerjo.

V stolpu pod kapitljem, najvišjem stolpu novomeških utrd, je imel Adam Gričar svoj poveljniški stan. S tega stolpa je bil najlepši razgled po vsej novomeški okolici onstran Krke tja do Gorjancev in do Roga na drugi strani. Stolp je imel v seženj debelih zidovih ozke strelne lince. Iz njih so gledale po pokrajini grozeče topovske cevi. Strme lesene stopnice so vodile v obokano klet, kjer so bil topovi nastavljeni na odru visoko pod stropom.

V pritličju precej prostornega stolpa je bilo stanovanje mestnega čuvaja. Na levo je ležala majhna, tri korake dolga in komaj dva široka kuhinja z odprtim ognjiščem in krušno pečjo. V ozki pred-sobici pred to kuhinjo se je nastanil poveljnik Adam Gričar. Tu ni stalo drugega kakor miza z dvema stoloma. Pod majhnim oknom sta ležali na tleh dve odeji — poveljnikovo ležišče. Prostor je bil sicer tesen, imel pa ja to prednost, da je poveljnik ponoči ob vsaki uri lahko opazoval okolico z majhnega kuhinjskega okna in mu ni bilo treba buditi čuvajeve družine, ki je spala v sobi z razgledom na Krko. Prostor poleg te sobe je zavzemal čuvajev hlev. V njem sta bila mestni pastir Pavle in čuvajeva krava.

Prava čuvajnica z razglednimi linami proti vzhodu in jugu je bila pravzaprav v prvem nadstropju nad čuvajevim stanovanjem. Toda v času velike stanovanjske stiske zaradi požara so sobo oddali vdovi obubožanega bivšega špitalskega mojstra. Prostor nad hlevom so uporabljali za orožarno.

Iz te je stopil Adam, ko je slišal spodaj glas svoje žene Marije, ki je povpraševala po njem.

»Ze grem!« se je odzval nad stopnicami. Rožljaje z dolgim mečem je prišel navzdol. V polmraku je bil videti njegov obraz izmučen in neprespan.

»Kar tamle na mizo postavi!« je velel hišni, ki je stala s polno košarico v rokah poleg Marije Gričarce.

Hišna je pristopila k mizi, Marija pa je jemala jedi iz košarice in jih postavljala na mizo. Naposled je prijela za vrč z vinom in napolnila z njim cinasto čašo.

»Pojdi zdaj po večerjo za svojega moža! Nazaj grede boš odnesla še to posodo domov!« je Marija velela služkinji.

Nežika je odšla.

»Sedi semkaj k meni!« je rekel Adam. Odložil je čelado in prsni oklep kar na tla.

Ana je pogledala na bleščeči se oklep — šele prejšnji mesec si ga je bil Adam prinesel iz Gradca — in si mislila: Turški meči bodo pač spodrsnili ob oklepu. Ali pa bo oklep obvaroval moža pred turškimi krogliami?

»Strašno nerodna reč je to železje,« je rekel Adam. »Ne vem, če ga ne bom vrgel v kot še preden se spoprime s Turki. Saj se počutim v oklepu, kakor da bi bil zvezan.«

»Kristus, pomagaj! Le tega ne stori!« se je Marija prestrašila in mu za trenutek izdala svoj strah. Videla je, kako so se mu oči

poredno zasvetile in brž se je obvladala ter dodala: »Obljubi, da ga ne odložiš!«

Posmeh okrog ust se mu je poglobil:

»Menda se ni oglasil strah v tvojem hrabrem srcu? Ali ne veš, da so novomeški zidovi doslej vzdržali vse napade krivih sabelj? Ni vrag, da bi jih še zdaj ne!«

Marija je molče prikimala. Vzela je z mize čutaro in včila iz vrča vina vanjo. Roka se ji je tresla... Kaj ve on o njenem srcu! Res ni bila solzave narave, a dostikrat se je vse treslo v njej od strahu, pa se je premagovala in se delala pogumnejšo, kakor je v resnici bila. Kolikokrat se je bila že tresla za njegovo življenje, kadar je šel na potovanje, pa ga ni bilo ob dogovorjenem času domov! V duhu ga je videla izropanega, ranjenega v obcestnem jarku, kruto posekanega od turških morilskih čet, obešenega od razuzdane drhali roparskih vite-zov, ujetega od vladarjevih biričev, in vrženega v ječo zaradi luteran-stva ali zaradi prenašanja luteranskih knjig. Oh, saj ni slutil, kako se je tresla zanj!...

»Jej, da ne bo mrzlo!« ga je pozvala.

Sedel je na drugi konec mize in se lotil večerje. Marija je sedla njemu nasproti in se zagledala v njegov obraz, ki se je svetil iz pol-mraka. Bil je obrit obraz petdesetletnika, ki mu je udobno življenje zabrisalo mladostno ostrino potez. Lase je nosil po novi modi kratko ostrižene in so se mu v gostih kodrih kopičili nad visokim čelom.

Čutil je, da ga gleda in izpod sklonjenega čela je dvignil k njej pogled.

»Zakaj me gledaš, žena?«

V zadregi je brž povsila pogled... Ali naj mu pove, da se boji zanj? Kdo ve kaj prinesejo prihodnje ure? Če Turki navale na mesto — marsikateri hrabri branitelj bo obležal, s kroglo ali puščico predrt.

»Oh, kar tako! Saj je ta prostor tako tesen, da nimaš kam gledati,« je odgovorila, toda glas se ji je nekoliko zatresel.

Adamu to ni ušlo. Nasmehnil se je in vprašal s tišjim glasom:

»Marija, ali se bojiš zame?«

Molčala je. Lagati ni marala, priznanje pa ji je tudi šlo težko iz ust. Zakaj bi ga še ona vznemirjala, ko je imel že dovolj skrbi? Žene vendar niso smele jemati braniteljem poguma!

Hrabro je potlačila ihtenje, ki ji je vstajalo v grlu. Zmajala je z glavo in se prisilila k brezskrbnemu tonu:

»Zakaj bi se bala! Saj Turki še nikoli niso zavzeli Novega mesta. In za zidom te ne bo zadela krogla.«

Pogledal jo je prodirno, opazil vlažne oči in se hudomušno namuznil.

»Prav imaš. Čudno bi bilo, če bi se poveljnikova žena cmerila. Ponosen sem, da imam hrabro ženo. Sicer pa — najbrž ti sploh ni mnogo do tvojega starega moža. Če padem, lahko vzameš dvajset let mlajšega.«

Zdajci pa je bila mera njenega zatajevanja polna. Skočila je kvišku, planila okrog mize in ga objela.

»Kako grdo se norčuješ iz mene! Dobro veš, kako trpim!«

Solze so se ji vllile po licih.

Odložil je pribor in si jo potegnil v naročje.

»Marija, ali me imaš vendarle rada? Ali mi nisi le žena iz dolžnosti?«

»Saj tebi ni nič do tega, ali te ljubim, ali ne. Ti imaš tisto — tisto —«

»Marija, že osem let nisem bil pri njej — od tistega časa, ko sem se zavedel, da te imam rad. «

Dvignila je glavo in mu pogledala v oči.

»Osem let! In vsa ta leta si me pustil trpeti! Hodil si k meni, kakor bi terjal dolžni davek!«

»Čakal sem, da mi poveš, kaj čutiš do mene.«

»Oh, Adam! Kakšen strašen trmoglaviec si! Pomisli! Osem let sreče si nama ukradel!«

»In ti, Marija? Ali nisi bila tudi trmoglava?«

Skrila je glavo na njegovih prsih in dahnila:

»Nisem se ti hotela vsiljevati.«

»Uboga moja Marija! Šele strah za moje življenje je uklonil tvojo trmo! Jaz pa sem na tihem že obupal nad teboj. Tako hladna si bila vedno z menoj!«

»Bala sem se popustiti, ker — ker —«

»Ker nisi hotela priznati, da me ljubiš vkljub vsemu?«

»Da.«

Sklonil se je in jo poljubil na usta.

»Marija! Veliko sva zamudila. Ampak odslej bova vse nadoknadila!«

»Odslej? Joj! Saj nocoj pridejo Turki! Oh, naj ostanem pri tebi!«

»Ne, ne! Če pride sovražnik, bom moral nadzorovati vse utrdbe. Z menoj ne moreš hoditi po njih.«

»In če bi se preoblekla v tvojo paradno strelsko obleko in si naredila šlem z naličnikom — kdo bi me potem spoznal?«

»Ha, ha! Marija! Svojih bujnih ženskih oblik ne skriješ z nobeno maškarado. Poleg tega te potrebujem doma. V primeru, da nastane med obleganjem ogenj, mora biti v hiši nekdo, ki bo pametno vodil žensko služinčad, da reši, kar se bo rešiti dalo. Ko prideš domov, poglej, če so požarne kadi v podstrežjih napolnjene z vodo. Nastavi oba vajenca, da bosta v primeru požara v soseščini oblivala našo streho z vodo. Dve služkinji naj jima podajata vedra. Če se vname hiša, ti bosta Katra in Tona povedali, kako smo ob požaru pred sedemnajstimi leti reševali, kar se je rešiti dalo. Tako, zdaj pa bodi moja hrabra ženka in pojdi domov!«

Poljubil jo je še enkrat in jo odrinil iz naročja.

»Pojej do konca, da ne boš lačen! Noč je še dolga,« mu je pri-maknila jed in dostavila: »Počakala bom, dokler ne poješ.«

»Hm!« je zagodrnjal polnih ust. Vedel je, da išče izgovor, da bi bila čim dalj pri njem.

Vso noč in ves drugi dan so Novomeščani preživel v velikem strahu. Vse vesti, ki so prihajale od Siska so poročale o veliki pre-moči Turkov. Ljudi se je polaščal obup. Nekateri so molili, drugi zakopavali svoje zaklade, tretji so vse moči posvetili utrjevanju mesta. Šele na večer drugega dne je pridirjal sel z veselo novico o veliki zmagi Avstrijcev pri Sisku. Po tolikih izgubah v zadnjih letih ven-darle enkrat zmaga? Novomeščani kar verjeti niso mogli.

In vendar je bilo res. Že nekaj dni pozneje so se vračale čez Novo mesto proti Ljubljani prve čete zmagovalcev pod vodstvom junaka Andreja Turjaškega in v spremstvu nepregledne vrste voz vojnega plena. Novomeščani so jih z veliko slavo in hvaležnostjo spre-jeli in pogostili.

Na magistratu je bil slavnostni banket, ki so se ga udeležili poleg povabljenega častniškega zbora zmagovalnih čet vsi imenitnejši me-ščani. Pri častnem omizju na gornjem koncu dvorane so sedeli poleg Turjačana siyolasi mestni sodnik, mestni poveljnik Adam Gričar, okoliški graščaki: Ruess s Hmeljnika, Gusič s Poganc, Lenkovič z Otočca, Scheyer iz Soteske, Mordax z Grabna, njegov brat z Grma in nekaj drugih. Za njimi so se vrstili vsi novomeški notranji sveto-valci in še ta in oni imenitnejši meščan.

Skoraj vsi — razen Lenkoviča, nekaterih notranjih svetovalcev, starega mestnega sodnika, prošta in gvardijana — so bili luterani. Zato je razgovor potekal že od začetka pojedine živahno in neprisiljeno. Luterani svojega prepričanja niso skrivali. Nasprotno. Marsikatera

pikra je padla na račun razmer v državi, posebno na gornjem koncu mize, kjer je poleg mogočnega Turjačana sivolasi sodnik ves vase zlezal in se — čeprav katolik — plaho smehljal zmagovalčevemu zabavljanju.

»Niti Čehi, niti Nemci nam niso prišli na pomoč, čeprav smo poslali k njim odposlanstvo z baronom Jurijem Kislom, ki jim je razložil strašno nevarnost, v kateri se nahajajo vse naše in njihove dežele. Ti vragi sebični že sto let prekrižanih rok gledajo, kako naši ljudje padajo pod turškimi meči. Mi smo jim živ zid, za katerim se skrivajo pred sovragom.«

»Zajci potuhnjeni!« mu je pomagal prošt Montagnana. »Nič ne pomislijo, da se tukaj na naši meji borimo za ves krščanski svet.«

»In kaj bi bilo z nemško in s češko kulturo, če bi je mi ne varovali!« je dodal Jurij Lenkovič, sin slavnega uskoškega glavarja, bolj nežen človek, bolehnega obraza.

»Da. Kultura našega ljudstva pa zaradi večnega vojskovanja s turškimi roparji zaostaja za kulturo severnjakov,« se je oglasil prošt.

»In kolikšno moralno škodo trpi naše ljudstvo!« je vzdihnil gvardijan.

Turjačan, ki mu je vino že razgrelo možgane, je strupeno pogledal meniha, o katerem je vedel, da je velik ženskar, in zinil:

»Kar se morale tiče, mislim, da imajo njen propad na vesti razuzdani služabniki katoliške Cerkve. Le oni so zakrivili propad katoliške vere v naših deželah.«

Na obrazu prošta Montagnane, ki je sedel Turjačanu nasproti, se je pokazal ciničen posmeh.

»Po mojih mislih je bil ta propad potreben, ker le razkroj in propad rodi odpor zdravih elementov, rodi prerod, nove misli, nove sile —«

»Katoliška Cerkev pač ne trpi nobenih novih misli,« je mestni poveljnik Adam Gričar zapičil svoj pogled v prošta. »Saj ni bolj konservativne institucije, kakor je ona. Znano je, da se Cerkev brani ljudske izobrazbe in širjenja ljudske kulture. Umetno zadržuje ljudstvo v neumnosti, da ne bi bilo zmožno svobodnega duševnega dela, samostojnega razmišljanja.«

»Katoliška vera se redi od nesmiselnosti,« mu je pomagal Abri Schreyer. »Credo, quia absurdum est — verujem, ker je nesmiselno.«

»Vera je slepo zaupanje,« se je branil prošt. »Vera ni tisto, kar veš in razumeš, ampak le tisto, česar ne veš in vedeti ne moreš, kar torej moraš verovati.«

»Aha! Zato živi Cerkev od lažnive skrivnosti!« je vzkliknil Turjačan. »Dobro ve, da preprostega, neukega človeka privlači vse, kar se mu zdi skrivnostno, čarodejno, nepojmljivo, grozljivo in strašno. Katolicizem uči verovati stvari, ki si jih ne moremo razlagati na priroden način, ki se jim ne moremo približati s svojim razumom. Po njihovih mislih, gospod prošt, katoliški veri razum ni potreben?«

»Verovati moremo le s srcem, nikoli ne z razumom. Razumevanje je pojmu verovanja protivno. Kdor razume, mu ni treba verovati.«

»Aha! Torej čim večji bedak si, tem laže veruješ, tembolj se oklepaš edinozveličavne Cerkve. In biblija — kaj pravijo o njej? Ali je resnica ali laž?«

»Biblija je stara židovska knjiga, polna bajk in polresničnih zgodovinskih spominov.«

»Torej laž?«

»Čista resnica ne more biti, saj so evangelji nastali šele v prvem in drugem stoletju po Kristusu.«

»Hm. Kje naj torej iščemo resnico? Komu naj zaupamo?«

»Le vera je slepo zaupanje.«

»Da. Ampak na svetu je več ver,« je Adam Gričar ostro pripomnil. »Inteligenten človek se bo odločil za tisto, ki ji je um vodnik, srce pa sodnik.«

»Tako je!« je burno pritrdil Turjačan.

»Naj živi svoboda vesti in prepričanja!« je Adam zaklical in dvignil kozarec.

Po dvorani mu je zagrmel odzdrav. Le navzoči katoličani se niso odzvali. Svoboda vesti in prepričanja! Kolikokrat so avstrijski luterani že poskušali prodreti s tem geslom, ki je pač zmagalo v čeških deželah, v Notranji Avstriji pa za meščane ni in ne bo nikoli prodrlo, dokler je držala za krmilo — »tercijalka« Marija.

Nanjo je pomislil Montagnana. Grdo je pogledal preko mize na Adama Gričarja in si misli: Boš že še čutil svobodo! Kako sovražno se je nocoj spravi! nadme! Ali mu je morda Marija le izdala, kdo mu je podtaknil sina? Mati Urška? Ne, ona me ni izdala, vem, da ne, čeprav je od tistega njenega obiska pri meni nisem več videl. Bal sem se slučajnega odkritja. Človek vendar ne sme zaradi prevelike čustvenosti postaviti svoje kariere na kocko!

Njemu, trdosrčnemu ciniku, je bila ljubezen do matere nekaj, kar je odpravil s »preveliko čustvenostjo«!

»Prinesli so mi vest, da se patriarhov namestnik monsignor Francesco Barbaro nahaja na vizitaciji po naših krajih in pride prav go-

tovo tudi v Novo mesto. Ali je njim, gospod prošt, kaj znano o tem?» je Turjačan zmotil Montagnano v razmišljanju.

Prošt je odkimal in dejal:

»Ne verjamem, da bi se Barbaro v teh nevarnih časih podal na pot proti turški meji. Francisco Barbaro je previden mož. Za enkrat je omejil svojo vizitacijo na Goriško.«

Govoril je resno in s prepričanjem. V resnici pa je imel v rokah že pismo samega patriarha, katerega generalni vikar je bil. V tem pismu je patriarh sporočil, da je prejel obširno proštevno poročilo o verskih razmerah v Krajini in se bo njegov namestnik čimprej podal na vizitacijo v te kraje. Upa, da bo z odločnimi ukrepi ugnal trdovratne krivoverce vse Slovenske Krajine tja do turške meje.

Montagnana se je skrivaj posmehnil... Ali bodo gledali krivoverci po vsej Krajini, ko bo prišel Barbaro s seznamom vseh njihovih grehov in jim brez usmiljenja stopil na vrat! Na primer tale zmagovalec Turjačan ima na svojem gradu Žužemberku predikanta Slivca, ki si je s pomočjo luteranskih vaščanov prisvojil cerkev, da se v njej shaja s svojo krivoversko drhaljo. In tistile Gallenberg, graščak iz Luknje, si prisvaja nadzorstvo nad ženskim samostanom v Mekinjah, ker ga je baje ustanovil eden njegovih prednikov. Opatica, njegova sorodnica, živi svobodno življenje kot velika dama in zapravlja samostansko premoženje kar na debelo. S svojim življenjem in krivoverstvom je pohujšala že vse mlade nune in noben opomin doslej ni nič zalegal. No, Barbaro jih že užene! Svetoval mu bom, naj opatico živo zazida.

In gvardijan p. Ludvik! Ta hinavec! Za njegovo svetniško krinko se skriva ženskar najhujše vrste. Vse minorite svojega samostana je že pohujšal, da se zgraža vse mesto, meni pa se kaže svetnika! Menda ni zavohal, zakaj ga vsak večer prijateljsko obiskujem?

No, še drugi bodo prišli na vrsto. Na primer opat cistercijanov v Kostanjevici, p. Andrej, ki tako nesramno zapravlja samostansko premoženje in na njegov račun živi s svojo priležnico in otroki življenje velikega gospoda.

Ha! Škoda, da moram zaradi konspiracije svojega službenega delovanja ostati v ozadju. Rad bi videl obraze grešnikov, kadar jih bo monsignor Barbaro razkrinkal in pritisnil ob tla. To bi bil užitek zame, ki me imajo za bedastega dvornega kavalirja!...

Montagnana se je zganil, ko ga je nagovoril mestni sodnik:

»Gospod prošt, kako pa napreduje njihovo zidanje?«

»No, bolj počasi. Cerkev imamo pod streho. Treba jo bo še znotraj in zunaj izdelati, postaviti oltarje in vse drugo. Denarja pač ni,

da bi naročil več delavcev. Bira se ni obnesla. Kapitelj je moral prevzeti stroške sam. Pogodil sem se s kanoniki, da so se odpovedali svojim dohodkom do najpotrebnejše preživnine. Nekaj sem dodal sam. Tako upam, da bomo v nekaj letih cerkev končali. S prostijo bo šlo morda bolj počasi. Glavno je cerkev. Zanj sem naročil v Benetkah krasna barvasta steklena okna. Patriarh Grimmani mi je na mojo prošnjo kot prispevek k zidanju cerkve za letošnjo stoletnico ustanovitve kapitlja obljubil lepo oltarno sliko z našim patronom sv. Nikolajem. Naročil jo je pri slavnem beneškem slikarju Tintoretu.

»O, to bo za naše mesto velika pridobitev!«

»Da. Veselim se že na umetnino. Rač imam lepe slike. Lepe slike in lepe knjige — zato sem v življenju zapravil že celo premoženje. Pa mi ni žal. Če mi visi na steni nekaj lepih slik in si v omari lahko vsak čas poiščem zanimivo knjigo, potem se nikoli ne čutim osamelega. Žal mora ta moja umetninska in knjižna zbirka ostati za enkrat na mojem domu v Laškem, dokler ne bo prostija toliko dozidana, da se za silo vselim vanjo.«

Prijel je za cinast vrč, ki so ga bili postavili predenj, in pil v dolgih požirkih. Pri tem se mu je pogled srečal s trdim pogledom bratranca Adama... Ta človek me sovraži! Izogiblje se me. No, le počakaj dragi moj sorodnik, tudi ti še prideš na vrsto! Toliko sem te že pretipal, da vem, kdo je med najvplivnejšimi protestanti v Novem mestu...

»Gospod mestni poveljnik!« je zdajci zaklical preko mize stari Jurče Raab. »Na sinočnji seji Notranjega sveta smo sklenili, da jih letos izvolimo za mestnega sodnika.«

Adam je pogledal sivolasega gospoda in njegove tanke ustnice so se posmehljivo zavlekle.

»Da me kot protestanta ljubljanski vicedom odkloni, kakor je pred tremi leti odklonil njih, gospod pl. Raab? Ne! Saj vidijo, da veter, ki brije iz Gradca, odpiha vsakega protestanta s sodniškega stola. Izvolitve nikakor ne bom sprejel.«

»Ha! Saj te ne bomo dosti prosili! Potisnili ti bomo žezlo v roke in — vozi!« se je smejal mestni pisar Lenart Melar.

Abri Schreyer, ki je sedel poleg zagrizenega katolika barona Jurija Lenkoviča, je zaploskal:

»Dobro si povedal, Melar! Kdo pa ima v mestu tako odličen nastop kakor naš Adam. Postavi se na svoje dolge noge, široka pleča strese kakor lev in z zelenimi očmi zabliška kakor divji maček — pa zleze najbolj divjaški Uskok pred njim pod mizo. Ali ni res?«

»Ha! Ha! Res je!« so mu pritrdjevali z vseh strani.

»Adam! Ne bodi siten! Vsak se mora enkrat žrtvovati,« je pritegnil proviantni mojster Jurij Jarc z drugega konca mize.

»Pa zakaj bi si nakopali delo z nepotrebno pisarijo sem in tja, ko dobro veste, da iz te moke ne bo kruha!« se je Adam odločno branil.

Iz proštovih oči ga je preko mize zadel potuhnjen pogled... Ne bo je, ne! Zato bom že poskrbel...

Montagnana se je spogledal z Lenkovičem in obema se je posmeh zatresel okrog ust.

Turjačan je prestregel njuno spogledovanje in njun posmeh. Uganil je njune misli: Zaman se otepate, uboge reve luteranske! Vaša zlata doba je minila!... Andrej Turjaški se je od strani ozrl na Gričarjevo moško klesano obličje in — molčal. Predobro je poznal sile, ki so bile tedaj v Notranji Avstriji na delu: skoraj vsa dvorna komora in ves Tajni svet sta bila že katoliška, obema je neomejeno vladal regentski svet pod predsedstvom nadvojvodinje Marije, dasi je bil zakoniti regent nadvojvoda Ernest. Vrhtega je živel ljubljanski škof Tavčar, ki mu je bila luteranska Ljubljana zoprna, kot dvorni tajni svetnik in namestnik vladarja stalno v Gradcu in neprestano skrbel, da se verske razmere v njegovi škofiji čim prej izboljšajo. Tako so šele pred dvema letoma izpodrinili v Ljubljani luteranskega župana — v Ljubljani, kjer je bil mestni zbor več kakor trideset let v luteranskih rokah! Prav nič upanja ni, da bi se v Novem mestu zgodilo drugače. Posebno še ko ima tale vražji dvorni podrepnik Montagnana menda povsod svoje nečedne prste vmes...

Temen pogled je iz grofovih oči oplazil prošta, ki je v novomodni elegantni dolgi duhovniški sutani, kakršne so pred desetimi leti prvičkrat uvedli v Parizu, sedel brezbržno za mizo, segal od časa do časa po vrču in s tankimi prsti vrtel križec, ki mu je na dolgi zlati verižici visel na prsih.

Res so desetega oktobra izvolili Adama Gričarja za mestnega sodnika. Čeprav je že pet let poslovala med Karlovcem in Ljubljano preko Novega mesta pošta na konjih, je novomeški magistrat poslal vicedomu Nikolaju Bonomu v Ljubljano posebnega sla s poročilom o Gričarjevi izvolitvi in s prošnjo, naj vicedom izvolitev potrdi, dasi je Adam Gričar luteran. Ampak bolj primerneга, bogatega in izobraženega moža Notranji svet ne more predlagati za sodnika. Vicedom naj se ne ozira na odklonitev Adama Gričarja, temveč naj ga potrdi za mestnega sodnika.

Toda obenem je Bonomo prejel po pošti dvoje pisem. Eno je nosilo pečat novomeškega kapitlja in je v njem prošt Montagnana sam gospoda vicedoma prijateljsko posvaril pred nerodnim položajem, ki bi v njega vicedom kot vladarjev zastopnik zašel, če bi potrdil izvolitev tako vnetega luterana, kakor je novoizvoljeni mestni sodnik Adam Gričar.

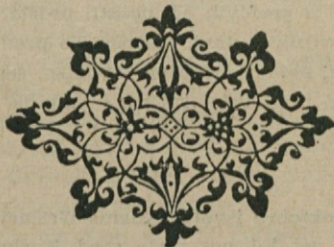
Drugo pismo, pisano s čedno izpisano pisavo izobraženca, je vicedom prebral ves začuden, ga še enkrat preletel s pogledom in se zagledal v podpis: Adam Gričar.

Adam Gričar, novoizvoljeni novomeški mestni sodnik, je izjavljal kratko in odločno, da izvolitev odklanja in prosi gospoda vicedoma, naj te izvolitve ne potrdi...

»Vražji človek, tale Gričar!« je zagodrnjal vicedom Nikolaj Bonomo. »Zavohal je ostrejši veter, ki brije iz Gradca, pa si je hotel prihraniti osramotitev. No, ustrežem mu prav rad.«

Poslal je Novomeščanom v grožnjami krepko zabeljen odgovor.

Novomeščani so se ga ustrašili in — klonili. Na vicedomovo povelje so izvolili spet katoličana za mestnega sodnika.

18. poglavje

Pritisk iz Gradca je postajal od leta do leta hujši. Na ušesa Novomeščanov so prihajali glasovi o preganjanju luteranskih predikantov, o njihovih aretacijah, zasliševanju po dvorni inkvizicijski komisiji v Gradcu, o ječah, visokih denarnih kaznih, izgonu in vseh mogočih strahotah, ki so izbruhnile za luterane še prav posebno po nastopu vlade komaj polnoletnega nadvojvode Ferdinanda, sina zloglasne Marije Bavarske.

Katoličani so se z vso silo zagnali na delo.

Najprej so se v Gradcu, potem še v Ljubljani vgnezdili jezuiti in ustanovili s podporo nadvojvode in njegovega svetovalca škofa Tavčarja v Gradcu kolegij, ki je kmalu pritegnil vso učečo se mladino Notranje Avstrije, katoliških pa tudi protestantskih staršev. Šolanje v Nemčiji je nadvojvoda prepovedal s strogim odlokom, stanovske šole pa so morale prenehati zaradi izгона predikantov in učiteljev. Celo

stari Adam Bohorič, ki so ga zadnje čase zopet nastavili za ravnatelja stanovske šole, je moral oditi v pregnanstvo. Protestantom so se obetali hudi časi. Klicali so svoje sinove z nemških šol domov, da ne bi bili zaradi njih preganjani.

Učenci ljubljanske stanovske šole so zaman čakali na otvoritev šole. Kar je bilo izvenljubljskih, so se polagoma razkropili na domove. Ni imelo smisla čakati na šolo, ki morda ne bo nikoli več odprta.

Gotard, sin Marije Gričarce, je imel petnajst let, ko ga je Adam pripeljal iz Ljubljane domov. Takoj drugi dan so morali fanta poslati na pristavo — tako si je izgovoril stari Gričar. Dečko je bil njegov in Urškin ljubljeneec. Cel mesec je trajalo, preden sta ga starca vrnila v mesto — saj ga nista videla vse leto. Adam ga je na Marijino prošnjo šel iskat.

»Tudi jaz bi ga rada nekaj časa imela pri sebi,« je rekla Marija.

Dečko je bil res prikupnega vedenja, brez tistih zoprnih razvad in napak, ki jih ponavadi kažejo mladci v razvojnih letih. Po svojem značaju je bil resen in molčeč.

»Tak je kakor teta Urška,« je rekel Adam... Človek bi mislil, da je njene krvi — je pristavil sam pri sebi. Ni vedel, da je bil fant res Urškine krvi, da je bil res pravi Gričar.

Bilo je v nedeljo sredi junija. Vsa Adamova družina je bila na vrtu. Adam je svojo ženo učil streljati z Gotardovim samostrelom. Stala je pri kamniti mizi poleg vodnjaka in streljala v tarčo iz plutovine, ki je visela na vrtnem zidu.

»Zopet sredina!« je Marija zmagoslavno vzkliknila.

»No, če bi streljala na našem strelišču, bi morala dati za vino. Trikrat zaporedoma sredina — tak strelec ni kar si bodi.«

»Le norčuj se! Žena najboljšega strelca mora tudi kdaj zadeti sredino.«

Odložila je samostrel poleg tulca na mizo in sedla na klop. Pred očmi se ji je izpod drevja zalesketal svetlozlat šop las: Gotard!

»Kam ga bomo pa zdaj poslali v šolo, ko nam je pot do protestantskih šol zaprta?« je vprašala moža, ki je sedel poleg nje.

Adam je pogledal na drugo stran prostranega vrta, kjer se je Gotard igral z malim bratcem in sestro. Podili so se s psom po trati pod drevjem: vsem naprej gibčni in vitki Gotard, za njim eden izmed Adamovih lovskih psov, zadaj pa sta kakor metuljčka frfotala najmlajša Gričarja, štiriletna Felicita in triletni France. Adam je vzkliknil:

»Saj nimamov izbire! Peljal ga bom v Gradec v jezuitski kolegij. Tudi drugi luterani bodo tako storili s svojimi sinovi. Pod vlado tega sfanatiziranega rimskega hlapca nam ne preostaja drugega. Ali naj pustimo otroke rasti brez šol?«

»Morda pa ne bo vedno tako hudo. Saj je Gotard pameten fant. Znal se bo ukloniti disciplini šole brez škode za svoje prepričanje.«

»Brez škode? Že sedaj se mi zdi premehak, tih je in sam vase zamišljen. Rad bi vedel, kaj vedno razmišlja. Vljuden je in ubogljiv, da je kar čudno. Ali se je že kdaj komu uprl?«

»Res ne vem, da bi se bil.«

»Sicer pa je v danih razmerah bolje, da je tak. Laže bo shajal na tisti visoki šoli hinavščine, v jezuitskem kolegiju. Le kako mu bo pri duši, ne vem. Če bi bili mene svoj čas poslali v takšno brezno protislovja, iz kakršnega se bo moral on tam izkopati, bi se upiral in tolkel okrog sebe kakor pobesneli žrebec.«

Marija se je glasno zasmejala:

»Haha! Verjamem. Ponižen in skromen menda nisi bil nikoli v življenju.«

»Hm. Menda res ne,« se je Adam posmehnil.

»No, tudi jaz nisem bila kdo ve kakšna tutka.«

Zamislila sta se vsak v svojo mladost.

»Ali nič ne kaže, da bi se razmere kdajboljšale? Nekoč si pravil, da je Ferdinand odzdravljajal Ljubljancem z ljudomilim nasmeškom. Morda pa ni tak —« se je Marija vrnila k predmetu njunega razgovora.

»Ljudomilim! Privzgojena dvorska hinavščina! Kdor je le enkrat pogledal v domišljavi habsburgovski obraz tega bedaka, ve, da Ferdinand ne bo nikoli popustil, ker ne bodo popustili tisti, ki ga vodijo. Videl sem ga lansko leto ob priliki poklona deželnihi stanov v Ljubljani in sem se zgrozil. Ta človek nima niti trohice samostojnosti. Vedno bo pokoren sluga, igrača v rokah tistih premetenih rimskih priganjačev, ki vodijo njegov dvor: terciarka Marija in lavantinski škof Stobej, naslednik škofa Tavčarja, Ferdinandov namestnik v vladi Notranje Avstrije. Da je moč naših protestantskih stanov v zatonu, se je videlo že pred tistim poklonom, ko je najpogumnejši protestant grof Ahac Thurn zaheval rešitev verskih zadev in priznanja verske svobode še pred poklonitvijo. V ostrem prerekanju je zmagal nad njim stolni dekan Tomaž Hren in dosegel, da so stanovi glasovali za brezpogojno poklonitev.«

»Uklonili so se navadnemu dekanu?«

»Navadnemu? Hm. Mislim, da so v Gradcu že spoznali, da Hren ni navaden človek. Ferdinand ga je že lansko leto, takoj po Tavčarjevi

smrti imenoval za ljubljanskega škofa, menda na Tavčarjevo priporočilo in — gotovo ne brez vzroka. Kakor so mi v Ljubljani pravili, je velik gorečnejš.«

»Čudno! Njegovega očeta, Lenarta Hrena, sem dobro poznala. Bil je nekajkrat pri nas. Zaveden luteran je bil in večkrat en ljubljanski župan.«

»Vem. Sin se je šolal pod nadzorstvom njegovega svaka Žitnika in se pokatoličil. Poturica pa je vedno hujši od Turka.«

Gričar je vstal in poklical psa, ki je v divjih skokih pritekel h gospodarju. Za psom so pritekli otroci, vsem naprej Gotard. Dečko i je z razkremenimi prsti popravil šop svetlih las vrh glave. Njegovi lasje so bili »gričarski«, črne oči pa je podedoval po materi, le zastrte so bile z zaspano povešenimi vekami.

»Očka, ali gredo na pristavo?«

»Da, na pristavo bom jahal.«

»Očka! Naj me vzamejo s seboj! Teti Urški sem moral obljubiti, da pridem še po slovo, preden odidem spet v šolo.«

»No, teti moramo izpolniti željo. Zdi se mi, da si jim zelo pri srcu. Le naroči v hlevu, naj še tebi osedlajo konja!«

Dečku so se zasvetile oči.

»Ali smem jahati Lisca?«

»Lisca? Letos še ne. Prešibak si še za njega. Lisec ima svoje muhe. Kar Piko naj ti pripravijo! Meni pa Ahmeda! Čez eno uro odjezdiva.«

Gotard je našobil rdeče ustne, vendar je poslušno oddirjal. Adam se je obrnil k ženi:

»Marija! Oče so naročili, naj jim prinesem letne srajce. Ali mi jih boš pripravila? Prosim! Medtem stopim še na magistrat k Melarju. Včeraj se je vrnil iz Ljubljane. Rad bi vedel, če je prinesel kaj novic.«

Odšel je po stezi proti izhodu. Marija je gledala za njim, dokler ni njegova krepka, še vedno elegantna postava izginila za širokimi železnimi vrati, ki so jih pred nekaj leti postavili namesto lesenih.

»Pojdita z menoj, otroka! Pripravim vama malico,« je Marija pozvala mala dva. Odložila je ročno delo, vzela s kamnite mize košarico s češnjami in odšla z otrokoma z vrta. Spotoma je na gredi napulila nekaj rdečih redkvic in jih podala hčerki: »Na! Nesi jih v kuhinjo Katri, da jih opere. Jih bo očka jedel. Reci Nežiki naj pogrne za malico na hodniku!«

Malčka sta oddirjala.

Medtem ko je v tastovi sobi pripravljala zavoj s srajcami, je Marija razmišljala: Gotard pojde v Gradec... v jezuitski konvikt...

Ali res ni drugega izhoda? Prošt si bo domišljjal, da smo to storili zaradi njega, ker se ga bojimo, kakor se ga zadnje čase boje vsi Novo-meščani. Kdo bi si pa mislil, da tiči za tem hinavskim kavalirjem cel satan! In vendar izhajajo vse protiprotestantske spletko v Slovenski Krajini le od njega. Še sreča, da spada Slovenska Krajina v verskem oziru pod akvilejski patriarhat. Če bi spadali pod ljubljansko škofijo, bi nas tisti novi gorečnik Hren z nadvojvodovo pomočjo prav gotovo v žlici vode utopil...

»Mamica! Franci je v kuhinji izpil poln korec mrzle vode, ki jo je Barbika prinesla s studenca. Pa je ves razgret, ker je tekal za psom.«

Barbika je bila mlada kuhinjska dekla, ki so jo najeli stari Katri v pomoč.

Marija je položila zavoj s tastovim perilom na stol in stekla v kuhinjo. Tam je stal na prepihu pri odprtem oknu mali grešnik z razbeljenimi lici in potnim čelom.

»Franci!« Segla mu je z roko za ovratnik. Otrok je imel srajco vso premočeno od potu.

Pograbila ga je in nesla preko hodnika v otroško sobo, da ga preobleče. Ni še končala, ko je stal Adam na vratih.

»Ali si se že vrnil? Glej, ta nesrečnež je bil ves razgret, pa je pil mrzlo vodo. Zelo se bojim, kaj bo iz tega. Še zdaj ves žari. Lahko bi dobil pljučnico.«

»No, upajmo, da ne bo tako hudo!«

»Ali si zvedel, kaj je novega v Ljubljani? So moj oče zdravi?«

»Da, zdravi so. Melar jim je izročil tvoj zavoj z maslom, medom in suhimi klobasami. Lepo se ti zahvaljujejo. Betka pravi, da bodo opustili trgovino.«

»Prav imajo. Dovolj so se trudili vse življenje. Betka jim pa tudi ne more več dosti pomagati. Saj ima s svojimi otroki in možem dovolj opravka. Svak že tako rad godrnja, kadar je ni doma, če se on vrne utrujen iz službe. Kot poslovodja v Stettnerjevi trgovini ima res dovolj dela in odgovornosti. Čudim se mu, da noče prevzeti očetove trgovine.«

»Betka je rekla Melarju, da se bo morda še premislil, zdaj ko bodo gospod oče nehali sitnariti po prodajalni.«

Marija se je zasmejala.

»Sitni so bili že kar pomnim, zdaj pa so gotovo še bolj, odkar so jih kot protestanta odslovili na magistratu iz pisarske službe.«

Adamov obraz se je stemnil.

»Ali veš, da so hoteli tudi na našem magistratu pisarja Melarja odslloviti zaradi protestantstva?«

»Ni mogoče! Lenarta Melarja! Tako dobričino, ki jim dela za tri druge in čepi od jutra do večera za svojimi akti!«

»Po nadvojvodovem odloku morajo odstraniti po mestih vse protestantske župane, sodnike in pisarje. Raab pravi, da je čudno, ker ne pomečejo še pristavov iz mestnih pisarn. Ampak dobro se zavedajo, da med katoliki ne dobe toliko izobražencev. Poglej naše papiste! Komaj da zna kateri za silo brati in pisati.«

»Seveda, ker niso obiskovali druge kakor kapiteljsko šolo. Pa še tisto, kar so se kot abecedarji tam naučili, so potem hitro pozabili. In kaj bo zdaj z Melarjem?«

Adam je vzdihnil in stisnil tanke ustne. Potem se je na pol obrnil proti svoji sobi in zamahnil z roko:

»Pokatoličil se je.«

Mariji je zastala roka, ko je otroku zapenjala jopico.

»Pokatoličil!« je zašepetala.

Adam je napravil dva koraka proti svoji sobi, da se preobleče v lovski suknjič in vzame puško in lovski nož. Sredi sprejemnice se je ustavil in na pol obrnil:

»Bil je v Ljubljani pri spovedi in davi je poslal spovedni listek v prošnjo.«

»Joj!« je vzdihnila Marija.

Adam je skomignil z rameni.

»Je pač premehak človek. Pravi, da hoče imeti mir in je storil to zato, da bodo siti. »V dušo mi pa ne morejo pogledati,« je še pristavil. Ampak oči je imel solzne od ponižanja.«

»Verjamem. Toda zakaj se ponižuje? Saj je bogat! Vrgel bi jim pisarsko službo pred noge!«

»Da, če ne bi bil tisti satan zavohal, da se Melarjev sin še vedno šola v Nemčiji. Kaj pa mu preostaja drugega, ko polaga že zaključne izpite! Melarja pa bi zaradi tega lahko izgnali.«

Marija je prikimala in povesila glavo... Da, da — tisti satan! To je bil seveda prošt Montagnana!

Adam je stopil v svojo sobo.

Marija je prišla sinčka za roko in zaklicala za možem:

»Adam! Na hodniku je pripravljena malica.«

»Takoj pridem.«

Marija je posedla otroka za mizo in se vsa zamišljena spustila na stol poleg njega. Medtem ko mu je mazala kos kruha z maslom, je razmišljala zadevo z Melarjem... Res so luterani sklenili, da se ni-

komur ne bo štel v sramoto, če bo moral kloniti pred silo in se s prestopom v katoliško vero rešiti pred izgonom ali ječo, vendar — strašno je bilo zatajiti svoje prepričanje, pustiti vero, v kateri je bil rojen in vzgojen, se ukloniti sili in se javno udeleževati obredov, ki se ti zdijo smešni, zastareli in nesmiselni... O, zdaj je razumela Adama, zakaj ni hotel kljubovati oblastem posebno še nadvojvodovemu odloku in poslati Gotarda v nemške šole! Ni hotel dati proštu orožja v roke in ni se hotel ponižati pred njim. Vedela je: Montagnana bi bil dovolj ciničen, da bi denunciral tudi — rednika svojega sina...

»Marija!« jo je nagovoril Adam, ko je prislonil puško ob steber in sedel nasproti ženi za okusno pogrnjeno mizico: »Mislim, da prihodnji mesec lahko zapremo trgovino.«

»Ali si očetu že povedal, kaj si sklenil?«

»Nisem. Danes jim povem na pristavi.«

»Nesrečni bodo. Trgovina je njihovo življenjsko delo.«

»Zdi se mi, da nekaj že slutijo. Kaže, da so se s to mislijo že sprijaznili, ko so mi trgovino prepustili, saj vedo, da mi je bila že od nekdaj zoprna. Ampak zaradi Gotardovega šolanja bodo hudi. Očitati mi bodo, da bova vzgojila papista.«

»Najbrž ne bodo razumeli, da so se časi hudo izpremenili. Pojasniti jim boš moral, da so protestantom odrezali vsako pot do višje izobrazbe. Fanta, ki želi študirati in je za študij tudi dovolj nadarjen, pa vendar ne moremo s silo potisniti v trgovino. Dovolj, da so tebe naposled le stlačili vanjo.«

»O, Gotarda bi oče nikamor ne silili. Njemu vse dovolijo, tako so zaljubljeni vanj. Sicer pa oče svoj trgovski up lahko presadijo na Francita. Morda je on podedoval njihovo trgovsko žilico,« se je Adam šalil.

Marija se je medlo nasmehnila in vzdihnila... Kdo ve, kaj nas še čaka — si je mislila. Vstala je, ko je spodaj pod dvoriščnimi arkadami slišala Gotardov poskakovalni korak. Sklonila se je čez ograjo in zaklicala:

»Gotard! Pridi na malico, preden odideš z očkom!«

»Že grem!«

Cetrť ure pozneje sta skozi Gorenja vrata prihajala oba Gričarja. Ljudje so ju spoštljivo pozdravljali in zavistno gledali za njima... Da, da, Gričar! Kakšno srečo ima ta človek! Ni čudno, da se pri svojih petinpetdesetih letih kaže najmanj deset let mlajšega. Ima lepo mlado ženo, krasne, krepke otroke in — bogastva nič koliko! Bogastva, ki mu ga je pripravil oče! Adam se zanj ni kdo ve koliko pehal. Nasprotno. Odkar je živel stari Gričar na pristavi, so se še bolj pogosto zbirali

gostje na Gričarjevih pojedinah. Pravili so tudi o skriti sobici v Švarcovi gostilni, kjer je Adam gostil svoje znance. Bil je predsednik ceha novomeških strelcev in je svoje zmage kot najboljši strelec vselej slavil z bogatimi gostijami. Ni čepel na svojih vrečah cekinov kakor stari Gričar. Ne, Adam je bil »mestni« človek, radodaren in širokogruden.

Take in podobne so bile misli someščanov, ki so tisto nedeljo, srečavali oba Gričarja.

Ko sta onkraj mostu čez mestni jarek prijahala po klancu navzdol, je Gotard iztegnil roko in z jahalnim bičem pokazal na visoko kočijo, ki se je počasi pomikala po strmem pobočju Rožnega hriba navzdol:

»Proštova ladja!« se je zasmel fant. »Naš pomočnik je pravil, da prošt vedno zleze na kočijo, kadar se pelje v Stično. Opat Rajner ga tako napoji s svojimi dobrimi vini, da bi se pijani prošt ne mogel obdržati na konju«.

»Hm! Poženiva, da pred njimi doseževa Ločensko pot!«

Zdirjala sta, na ovinku pri Melarjevi pristavi pa prešla v korak. Prav takrat je s hriba navzdol pridrdrala kočija z dvema paroma konj in s proštovim strežajem poleg kočijaža na visokem kozlu.

Zastori neokretne kočije so se premaknili. Odgrnila jih je proštova s prstani obložena roka. Proštov zapiti obraz pod visoko štirikrogelno čepico se je pokazal med zastori. Montagnana je gledal za jezdecema in stisnjene ustne so se mu skrivile v občutku globoke zavisti: Tamle jaha moj gospod bratranec s svojim »sinom« — mojim sinom! Jaz pa svojega najlepšega otroka niti ogovoriti ne morem! Zdaj jezdi na Grič k Urški Gričarci, k svoji — stari materi .. Nikoli ne bo dečko vedel, kdo je njegov oče... Tak krasen dečko! Kako moško sedi v sedlu! Velik je, širok v ramenih. In samostrel mu visi na hrbtu, njegovemu »očetu« pa puška. Na lov bosta šla. In Urška, moja mati, jima bo spekla divjačino na ražnju... Mati!... Zaman me je pričakovala! Nisem ji izpolnil želje, nisem je obiskal... Strahopetec sem. Bal sem se, da bi me ne izdala — s pogledom, z veseljem na starem nagubanem obrazu...

Prošt je spustil zaveso in se spet zleknil na blazine. Nerodna vprega je oddrdrala proti mestu. Za njo sta se zapodila dva oborožena proštova hlapca na konjih.

Ko sta se Adam in Gotard zvečer vrnila s pristave, jima je prišla Marija vsa obupana naproti.

»Franci je zbolel. Hudo vročino ima. Poslala sem že po zdravnika.« Gričarjev od sonca in vetra ožgani obraz je prebledel. Vrgel je svoj lovski plen — dve raci in nekaj jerebič — na hodniku v kot in

odhitel v Marijino spalnico. Njegov edini sinček je ležal v svoji otroški posteljici in nemirno obračal razgreto glavico. Očeta ni spoznal.

»Prehladil se je zjutraj, ko je bil ves razgret in je pil mrzlo vodo. Oh! Bojim se, da ne zboli za pljučnico,« je šepetala Marija.

Adam ji ni ugovarjal, je ni tolažil. Bil je sam tolažbe potreben. Otrok je bil njegov ponos, ves up njegovega rodu, edini pravi Gričarjev dedič!

Zgodilo se je po dolgem času prvikrat, da je bil Adam v mestu, pa ni šel na strelišče, kjer je vsako nedeljo zvečer priredila strelska družina tekme. Sedel je tisti večer z ženo pri otroku in se vso noč vkljub Marijinemu prigovarjanju ni ganil od otrokove posteljice. Šele proti jutru je nekoliko zadremal na ženini postelji.

Ko se je zdanilo in je prišla hišna Nežika po ključe, da pospravi pisarno, se je Adam prebudil. Dvignil se je, zagledal Nežiko in trudno zamahnil z roko:

»Kar pusti pisarno! Reci poslovodji, naj pripravi za vse uslužbenke plačo do konca leta. Prodajalne ne bomo več odprli — tako mu povej! Naj še danes začne z inventuro vsega blaga v prodajalnah in skladiščih.«

Marija je pomislila na starega Gričarja, poglavarja Gričarjeve trgovske hiše... Ali je Adam govoril z njim? Ali se je strinjal z razpustom trgovine?... Vprašanja so ji bila na jeziku, toda ni se ji zdelo vredno odpreti ust. Saj je bila vsa ta zadeva tako nepomembna! Saj je ležal dedič, edini dedič Gričarjeve trgovske hiše na smrt bolan pred njo. Hropel je s piskajočim glasom in ni se zmenil več niti za svojo ljubljeno mamico...

Nevzdržno so Mariji lile solze strahu po licih.

»Kaj je z njim?« se je Adam oglasil poleg nje.

Odgovoril mu je le ženini ihtljaj. Otrokovo neprestano hropenje mu je trgalo srce.

Tri dni in tri noči sta stregla otroku. Zdravnik dr. Šober je prihajal dvakrat dnevno. Odredil je to, odredil ono, prinašal zdravila, ki jih je, ker je bilo mesto že nekaj časa brez lekarnarja, sam pripravljaval po Paracelzovi metodi iz raznih kemikalij. Toda trdovratna vročina se ni umaknila, vnetje se je širilo in razširilo na vsa pljuča.

Cez tri dni je proti večeru prenehalo težko hropenje, preko izsušenih ustnic in iz nosu se je otroku pocedila penasta kri. Še nekaj krčevitih stresljajev in — otrok je bil mrtev.

Marija se je z glasnim ihtenjem zrušila poleg posteljice na kolena.

Adam se je opotekel v svojo sobo in se zaklenil vanjo. Vrgel se je na posteljo in v blazinah dušil svoj jok. Vedel je, da je s tem edinim

sinom umrlo poslednje upanje njegovega rodu, kajti Marija Gričarca je bila zaradi hudega prehlada ob svojem zadnjem porodu — neplodna.

Zdravnik, droban človek s kratkovidnimi očmi in kozjo bradico, je prišel, pogledal mrliča in tolažilno položil roko na ramo materi, ki je še vedno klečala poleg posteljice. Zaman je iskal primernih besed v tolažbo obupani materi.

Teden pozneje je Adam Gričar razprodal vso zalogo blaga, po večini novomeškim trgovcem. Nekaj špecerijskega blaga, kolikor ga ni bilo tako hitro pokvarljivega, je spravil za domače gospodinjstvo v eno izmed sob, kjer so prej stanovali pomočniki. Tudi nekaj manufakturnega blaga je obdržal za domače potrebe, vse drugo je šlo iz hiše. Vsi trgovinski prostori so bili prazni.

Za denar, ki ga je Adam izkupil za blago, je odkupil še nekaj njiv v bližnji okolici mesta, pa tudi lep vinograd na Trški gori je dodal svojemu prejšnjemu. Na očetovo željo je kupil od kapitlja — kapitelj je potreboval denar za zidanje cerkve — še velik travnik blizu Luterčega sela in tako znatno razširil že prej veliko posestvo.

»Kmet sem postal,« je odgovarjal, če ga je kdo vprašal po njegovem delu in počutju: »Počutim se pa kar dobro, ko ni več tiste zoprne gonje za dobičkom in zaslužkom nad menoj.«

Govoril je resnico.

Štirinajst dni po sinovi smrti je Adam peljal svojega posinovljenca v Gradec. Na prošnjo Martina Raaba je vzel s seboj tudi mladega Jurčeta Raaba, Gotardovega vrstnika in prijatelja.

Po vrnitvi iz Gradca je poročal prijatelju Martinu:

»Mislim, da bosta glede oskrbe kar dobro spravljena. V konviktu imajo dobro hrano, gojenci so veliko na čistem zraku, delajo dolge izprehode in izlete, vežbajo se v borjenju in jahanju — kar strmeli sem nad veliko skrbjo za zdravje gojencev. Mislim, da se skriva za tem jezuitska politika: pritegniti hočejo čim več sinov iz vplivnejših družin.«

»Za telesno zdravje!« je Raab pikro pripomnil. »Kaj pa bo z njihovim duševnim zdravjem? Ko se najina sinova čez leto dni vrneta na počitnice, bosta — duševna pohabljenca!«

Gričar je prikimal in nemirno stopil po Raabovi sprejemnici do okna in zopet nazaj.

»Odtujila se bosta domu in naši veri, to je gotovo. Zgodi se morda celo, da se nekoč vrneta kot sovražnika evangeličanov in —«

»— in naju obsodita kot krivoverca,« se je Raab bridko posmehtil.

»Kaj, za vraga, pa je to?« je Adam vzkliknil in pokazal na trg.

»Glej, koliko vojakov prihaja tam od spodnjih vrat navzgor!«

Raab je vstal iz naslanjača in pristopil k oknu.

»To so možje karlovške posadke! Zakleniti bo treba vrata, da nam ti divjaki ne vderejo v hišo.«

Gričar je še enkrat pogledal po jezdecih, karlovških arkebuzirjih, ki so se do zob oboroženi in vsi na konjih bližali z dolnjega konca trga. Potem se je okrenil:

»Domov moram, da se ne zgodi nesreča!«

Zbežal je iz sobe, Martin pa za njim.

Ko je Adam hitel preko trga, so že povsod zapirali prodajalne in hišna vrata. Celo železna varovalna vrata in železne naoknice so zapirali v prodajalnih arkadah po vsem trgu.

Adam je doma zaklenil debela hrastova hišna vrata za seboj. Prodajalna ga ni skrbela, saj je bila prazna in vsa zaklenjena.

Ob vhodu na dvorišče je čepel v senci stebra bedak Mart. Obraz — nekdanj napihljen — je bil grobo naguban. Koža mu je ohlapno visela ob debelih ustnah. Med redkimi lasmi se je vrh glave svetila pleša.

»M-mi s-smo Gri-Gričarji!« je pozdravil brata.

Adam se je ustavil pred dohodom na stopnice, zaprtim z železno pregrado, ki je segala do stropa.

»Mart, pojdi hitro z menoj gor, da zaklenem vrata! Slišiš, Mart? Gor pojdi!«

»A-A-Adam!« je blebetal bebec s svojim večnim nasmeškom. Ni se dvignil. Ni se zmenil za bratovo povelje.

Eh! Bedaku ne bo nihče nič hudega storil, si je mislil Adam in skrbno zaklenil železna vrata pregrade za seboj.

»Karlovčani so tukaj!« je rekel ženi, ki je s hčerko sedela pri mizi na hodniku in jo je po Trubarjevem abecedniku učila brati in pisati.

Marija se je zdrznila.

»Karlovčani? Ali bodo spet ropali po mestu?«

»Morda. Pripravljeni moramo biti na vse.« Skočil je v svojo sobo, si nadel oklep, ki je visel na steni poleg njegove postelje, in si pripel poveljniško šerpo. »Morda jih zastrašim,« si je mislil. Pograbil je vse svoje orožje: dve vojaški puški, eno lovsko in tri pištole ter stekel na hodnik.

»Kje pa je Janže?«

»Na zadnjem dvorišču seka drva.«

»In konjski hlapec?«

»V hlevu.«

Adam je zdiral po hodniku v dvoriščno poslopje, da skozi okno pokliče oba hlapca.

Kmalu se je vrnil, vzel ključ iz žepa in stekel na stopnice, da odpre uslužbencema vrata. Že sta pridirjala. Adam jima je odprl železno pregrado in jo spet skrbno zaklenil. Na hodniku so si razdelili orožje: vsak po eno puško in vsak eno pištolo. Adam je vsakemu odkazal primeren steber za kritje z razgledom na železno rešetko v veži, za primer, da bi roparji navalili na stopnice.

Marija je potisnila malo Felicito v spalnico in ji zapovedala:

»Tukaj počakaj! Grem po Nežiko.«

Stekla je v kuhinjo in obvestila služkinje o nevarnosti.

»Jezus Kristus!« je vzkliknila Nežika in takoj pristavila: »Kje je pa Felicita?«

»V moji spalnici. Kar k njej pojdi, da se ne bo ustrašila, če bi slišala streljanje. Ostanita v sobi, dokler roparji ne odidejo!«

»In Martek, gospa? Ali naj ga grem iskat?«

»Spodaj je na hodniku, noče iti gor. No, njega se ne bo nihče lotil. Barbika ne jokaj! Pojdi z Nežiko k otroku!«

Le stara kuharica Katra se ni razburila. Prikimala je gospodinji in mirno mešala nekaj v loncu.

Marija je stekla v tastovo sobo, kjer je v počitnicah bival Gotard, in snela samostrel s stene. Stegnila se je še za tulcem s puščicami in zbežala na hodnik.

»Marija! Umakni se v sobe! Vsak čas razbijejo spodaj železna vrata prodajalne. Ali jih slišiš, kako razbijajo po njih? Ko zagledajo prazno prodajalno in prazno skladišče — kdo ve kakšno vragolijo si potem izmislijo. Sestradani so in pobesneli, ker že tri mesece niso dobili plač.«

»Pusti me, naj ostanem pri tebi. Ne bi mogla vzdržati v sobi, če se tukaj spoprimeš z njimi. Saj si me učil streljati! Na drugo stran hodnika pojdem in se skrijem za steber.«

»Ne, tam se bomo nastavili mi trije, ker se od tam vidi dohod na stopnice. Če bodo oni napadli, jim odgovorimo. Sicer pa bodo morda popustili, če jim dopovem, da nisem več trgovec in nimam blaga.«

»Dobro. Če vi trije potrebujete tisto stran hodnika, ostanem jaz tu,« je Marija trmasto vztrajala. Glas se ji je sumljivo potresel.

Gričar se je vdal. Ženinim solzam in viharnim izbruhom ni bil nikoli kos. Razporedil je oba uslužbenca za stebri na nasprotni strani hodnika, sam pa stopil k vogalnemu stebriu.

Spodaj se je čul neznanski trušč in vpitje iz prodajalne in pisarne. Odprli so železne naoknice pisarne in na dvorišče so leteli svežnji starih računov, trgovske knjige, tintniki, blagovni vzorci, — sploh vse, kar je bilo v pisarni premakljivega.

Za stebrom se je zganil Mart, vstal in se s spotikajočimi se koraki zagnal za raztresenimi papirji in knjigami, jih pobiral in z živalskim tuljenjem razmetaval po dvorišču. Razdivjanci so se mu krohotali skozi okno. Čulo se je ropotanje železnih zapahov na skladiščnih vratih, vrata so odletela in z vikom in krikom se je drhal zakadila na dvorišče. Ozirali so se in se z divjim tuljenjem zagnali proti vhodu na stopnice.

»Stoj!« je zagrmel Adam Gričar.

Arkebuzirji, vajeni ostrega poveljevanja, so se zdrznili. Zagledali so na hodniku vojaka v oklepu, s poveljniško šerpo rreko prsi in s puško, namerjeno nanje. Za trenutek so odreeneli. Toda že v prihodnjem trenutku so planili v krohot in se spet zagnali na železno pregrado. Eden izmed njih je skočil za steber, drugi se je ozrl na hodnik v prvem nadstropju. Oba razbojnika sta hkrati dvignila puške k licu. Toda že je izza ogelnega stebra zagrmel strel in vojak, ki je stal brez kritja, se je z Adamovim mojstrskim strelom zadet v koleno zvrnil, preden je mogel sprožiti puško. Drugi, skrit za stebrom, je milo zacvilil in padel na trebuh: v stegnu mu je tičala puščica, izstreljena iz Marijinega samostrela. Razbojnikov strel je zgrešil cilj.

»Hvala, Marija!« je zaklical Adam, ko je zagledal puščico v razbojnikovem stegnu. Še enkrat je zapovedal vojakom: »Stojte! Ne dotikajte se tistih vrat! Kdor dvigne orožje, bo ustreljen. Poveljnik naj stopi naprej! Govoril bom z njim.«

»Nimamo poveljnika, iščemo si pravice sami,« je zatulil eden izmed napadalcev.

»Kaj hočete?«

»Jesti. Lačni smo.«

»Dobro. Meščani vam bomo dali jesti in piti. Ampak s silo ne boste nič dosegli. Postrelimo vas, kakor pse. Bodite pametni, pa vam bomo dali, kar vam gre. Seveda le, ako takoj nehate ropati po mestu. Zberite se na trgu in počakajte, kaj sklene mestni zbor. Takoj ga skličemo.«

Arkebuzirji, vsi zagorelih, bradatih obrazov, umazani in zanemarjeni, nekateri v obnošene raztrgane uniforme odeti, toda vsi dobro

oboroženi in divjih pogledov, so se ozirali drug v drugega in se niso mogli odločiti.

»Prisezi, da nas ne varaš!« je viknil eden izmed njih.

Adam se je odzval, ne da bi izpustil nastavljeno puško:

»Prisegam pri bogu in svetem evangeliju!«

Arkebuzirji so se spogledali in nasmehnili drug drugemu... Bogati meščan je bil njihove vere, luteran.

»Bogami! Naš človek! Držal bo besedo,« je eden zagodrnjal. Večina Karlovčanov so bili protestantski Hrvatje.

Drugi jih je pozval:

»Idimo!«

Pobrali so oba ranjenca in odšli.

Adam in Marija sta skozi okno sprejemnice gledala na trg in opazovala, kako so se roparji klicali in zbirali. Nato so se pred magistratom postavili v vrsto in čakali.

Zdajci je Adam odhitel na magistrat, poiskal slugo in mu kot mestni poveljnik velel naj zbobna mestne svetovalce na sejo.

Pol ure pozneje so se zbrali vsi mestni očetje v tesni magistratni dvorani.

Posvet je bil kratek. Ker so arkebuzirji po nerodnosti pijanega mestnega vratarja vdrli v mesto, meščanom ni preostajalo drugega, kakor da so jih sprejeli kot goste in skrbeli za njihovo prehrano in nastanitev, dokler — no, dokler se bo razdivjani soldateski zdelo primerno.

Zadeva se je v zadovoljstvo — ali nezadovoljstvo — vseh mirno uredila. Vsak večji posestnik je dobil po dva, manjši po enega vojaka na stanovanje in hrano.

Vse bi bilo zdaj v redu, če ne bi na Novomeščane pritisnila nova velika skrb: po vsej deželi se je vedno bolj razširjala kuga.

Stolno mesto Ljubljana se je že dalj časa na vse načine otepalo z njo, ampak vse prizadevanje ni rodilo kdo ve koliko uspeha. Kuga je v Ljubljani pobirala dan za dnem svoje žrtve in meščani so bežali iz mesta in živeli po barakah na bližnjih gričih, na Rožniku in na Golovcu, kakor leta 1564.

Seveda — brez hrane Ljubljančani niso mogli živeti. Z živili, katerih prevoz ni bilo mogoče tako natanko nadzorovati, pa je kuga našla vedno iznova pot skozi zastražena mestna vrata, posebno z dolenske strani, ki je bila okužena daleč po vaseh, skoraj do vrat Novega mesta.

Novomeščani so zavarovali svoj »pomerij« in nastavili kužne straže na glavni cesti, pa tudi na vseh tovarniških poteh, na mostovih in

križpotjih. Od vsakega, ki je hotel stopiti na tla novomeškega področja, so zahtevali potrdilo, da prihaja iz neokuženega kraja.

Tudi na novomeških mestnih vratih so zahtevali taka potrdila, ki so jih — kdo ve zakaj — imenovali »fedi«.

»Imaš fedi?« so izpraševali stražarji na cestah in mestni vratarji vsakogar, ki je hotel priti na mestno področje ali skozi mestna vrata.

Edinole plemstvo in vojaštvo se je prosto gibalo po deželi. To prednost je tudi temeljito izrabljaj del karlovške posadke, ki se je vgnezdil v Novem mestu in tam prezimil. Dan za dnem so se skupine arkebuzirjev kakor turška vihra podile po bližnji in daljni okolici, ropale po kmetijah živila, posiljevale kmečke žene in dekleta ter stikale za denarjem.

In zgodilo se je, kar so Novomeščani že dolgo s strahom pričakovali: z zanemarjenimi vojaki se je pritihotapila v mesto — kuga.

V jutranjem mraku so grobarji zanesli iz Scheyerjeve hiše mrliča, enega izmed obeh tam nastanjenih Karlovčanov. Pokopali so ga brez pogrebcev v kotu kapiteljskega pokopališča. Prošt Montagnana je takoj poslal oster protest na magistrat in zahteval, da se vsak za kugo umrli pokoplje odslej zunaj mesta. Mestni očetje so določili za kužno pokopališče njivo onkraj mestnega jarka.

Se istega dne se je vsa Scheyerjeva družina preselila na svojo graščino Soteska. Vzeli so s seboj tudi služinčad. Le stara ključarica je ostala v hiši in arkebuzirjev tovariš, ki so ga pa čez dva dni tudi mrtvega odnesli.

Prišel je mestni birič z vedrom apna in širokim čopičem ter napravil čez Scheyerjeva vrata velik poševen križ...

Kuga!

Po mestu je završalo. Vsi so bili zbegani. Zapirali so se v svoje hiše in se izogibali drug drugega. Le po gostilnah so hrumeli neugnani pijanci.

Kdorkoli je mogel, je bežal iz mesta. Adam Gričar se je dan po odhodu Scheyerjevih izselil z ženo, hčerko in vso služinčadjo razen stare kravje dekletone Tone in kuharice Katre, ki sta izjavili, da mora nekdo hišo varovati, ker bosta sicer arkebuzirja, ki sta spala nad hlevom, še vdrla v stanovanje in vse pokradla.

»Pridi z nami, Katra!« je še enkrat povabila Marija zvesto deklo.

»Lepo zahvaljeni, gospa! Res ne morem. Kdo bi pa arkebuzirjem dajal hrano?«

»Plačali bomo v gostilni hrano za njiju.«

»In Martek? Kdo bo zanj skrbel?«

»Mart je že teden dni na pristavi. Obdržali ga bomo tam.«

»Oh, gospa! Bojim se, da jim uide in se vrne. Saj vedo, da nikjer ne vzdrži dolgo. Kdo bo pa potem skrbel zanj? Pokojni gospe sem nekoč, ko so imeli hud srčni napad, obljubila, da bom skrbela za Martka, če bi drugi pozabili nanj. Mrtvim moramo obljubo držati.«

Pustili so svojeglavo starko v mestu, ji izročili hišne ključe in odšli. Mimogrede je Janže zapeljal voziček z različnimi živili k stari Špehkovki in jo naprosil, naj včasih pogleda, kako živita stari služkinji v zapuščeni hiši. Špehkovka, dasi že stara, zgrbljena in belolasa, je bila še vedno nekakšna dopolnilna delovna moč Gričarjeve hiše. Zahvaljevala se je za bogato darilo — vsakdo, ki je ostal v mestu si je želel nabaviti čimvečjo zalogo živil. Revežem je kajpak v zaprtem mestu pretila lakota.

Magistrat je moral urediti prehrano za ljudi, zaprte v okuženih hišah, in za revno ljudstvo. Za reveže so kuhali v bivši Švarcovi gostilni poleg magistrata, v okužene hiše pa so pošiljali hrano v košarah po vrveh skozi okna.

Življenje v mestu je potihnilo. Malokdaj si videl človeka na ulici. Karlovčani so pobegnili iz mesta. Ves promet se je ustavil. Po Velikem trgu je rastle visoka trava. Med njo si je po jarkih na obeh straneh trga delala pot gnojnica, ki se je v mavričnem lesketanju odtekala po bregu navzdol proti Krki.

Mestna vrata so zaprli in zastražili.

Skoraj vsa hišna vrata na trgu so bila že s križem zaznamovana. Vsak dan so tekali grobarji z novimi žrtvami iz mesta. Razkuževalci so imeli mnogo dela. Za vsakim mrličem so zažigali po stanovanjih brinje in pleskali vse stene, vrata in okna z apnom, postelje s posteljnino vred pa zažigali na širokem trgu. Umrlo je že blizu sto štirideset — dobra polovica — gospodarjev, vse skupaj pa skoraj osem sto ljudi.

Na Gričarjevi hiši še ni bilo križa. Stari dekli sta tu živeli zaklenjeni in od vsega sveta odrezani. Saj sta imeli doma vsega dovolj in še preveč. Shramba je bila še vedno polna živil, v hlevu je stala krava — konje so vzeli na pristavo — in na vrtu sta pridelali dovolj zelenjave ter toliko sadja, da sta ga oddajali še Špehkovki, kadar je prišla pogledat k njima.

Nekega dne pa je burno udarjal tolkač ob sprednja Gričarjeva vrata. Kovinski glas je vztrajno donel skozi hišo. Starki, ki sta sedeli pri mizi v kuhinji, sta se spogledali. Katri, ki je gnetla testo na deski, se je zatresla brez zoba čeljust.

»Tona! Pojdi pogledat, kdo je!«

Tona, vkljub svojim petinšestdesetim letom še vedno močna in zajetne postave, je vrgla iz rok leseno žlico, s katero je zajemala iz latvice kisko mleko in odšla navzdol odpirat hišna vrata.

Pogledala je skozi rešetko v vratih — morala je pogledati nizko navzdol — pred vrati je stal Mart Gričar.

»Joj, Martek!« je vzkliknila in mu hitela odpirati.

Mart jo je pozdravil s svojim bedastim nasmehom in z drsajočimi koraki odšel naravnost v kuhinjo. Bil je lačen.

Ko sta ga dekli napitali in napojili, sta se spogledali.

»Paziti bova morali, da nama ne uide v mesto. Lahko bi zanesel kugo v hišo,« je rekla Tona.

Stara Katra je prikimala.

»Težko mu bova ubranili pohajkovanje po mestu, saj nima nikjer obstanka.«

Vendar sta ga še nekako ugnali. Vsa vrata sta vedno zaklepali.

Nekega jutra sta bili močno prestrašeni: v shrambo so vdrli tatovi, ki so splezali čez zid sosednjega pogorišča in odnesli večino zaloge. V mestu je bilo pač mnogo siromakov, ki so zaradi stroge zapore neusmiljeno stradali, kajti občinska prehrana je bila zelo skromna.

Starki se nista dolgo razburjali. Hitro sta se potolažili: »Naj mu bog blagoslovi! Gotovo je bil močno potreben. Midve pa od lakote ne bova umrli,« je rekla Katra.

»Saj imam še nekaj moke in kaše v kuhinji.«

»In mleka imava na pretek, da ga še Špehkovki dajeva.«

»Poslali bova Špehkovko na pristavo po novo zalogo živil. Spravili bova živila kar k sebi v sobo.«

Tako sta tudi storili. Poslali sta Špehkovko z velikim košem na Grič in ji naročili, naj tam pove, da je Mart prispel v mesto.

Zvečer se je Špehkovka vrnila, toda ne sama. Z njo se je na veliko začudenje vseh preživelih Novomeščanov vrnil tudi stari Gričar s svojo sestro Urško in strežnikom Janžetom, ki je pripeljal dva visoko natovorjena konja.

»Le kaj je prignalo trmastega starca v to okuženo gnezdo nazaj?« se je vpraševal prošt, ko je slišal novico.

Bilo pa je tako:

Jakob Gričar, devetinosemdesetletni starec, se je že nekako potročil. Včasih ga je pičila sitna muha in za malenkost je rentatil po pristavi, da so se ga vsi izogibali. Njegova prirojena lastnost, grabežljiva skopost, ki se je v njegovih moških letih umaknila širokopotezni trgovski dejavnosti, je v pokoju njegovega — sicer nepriznanega — brezdelja na pristavi prišla spet na dan. Hodil je po kmetiji od jutra

do večera in povsod priganjal svoje ljudi k delu in redu, čeprav je bil vsak po svoje dovolj vesten delavec. Zaradi malenkosti — včasih zaradi sredi dvorišča ležeče trske ali prgišča ob skrinji raztresenega ovsa — pa se je starec tako razburil, da se je že vsem neumno zdelo.

Ko je bila prispela na pristavo Špehkovka z novico o tatvini v mestni Gričarjevi hiši, je starec kar ponorel. Pred očmi mu je bil denar, ki ga je bil pred odhodom na pristavo zakopal v kleti — le Adam in Marija sta vedela kam.

»Vse nam bodo raznesli! Vse uničili! To je zato, ker vedo, da ni moškega pri hiši. Kakšna neumnost, pustiti dve stari babnici za varhinji v hiši! Koliko let garanja je v moji hiši! Velika je kakor graščina. Najlepša hiša v mestu! Koliko denarja sem vtaknil v pohištvo, v preproge, v dragoceno posodje! In moja knjižnica! Ze ta je vredna težke stotake. Seveda, kdor za vse to ni s prstom mignil, ne zna ceniti vrednosti vsega tega.« Od strani je pogledal na sina Adama, ki je pri oknu mirno snažil svojo puško, in zaključil: »Ampak iz mene se novomeške barabe ne bodo norčevale in mi izropale hišo. Še danes se vrnem v mesto.«

Zdajci je Adam vendarle okrenil glavo.

»Oče! Življenje je vendar več vredno kakor blago! Če bi bila hiša polna cekinov, bi se ne izplačalo tvegati življenja zanjo. Ali so gospod oče pozabili na — kugo?«

»Kuga se ne nalezje od daleč. Jaz pa ne bom hodil okrog kužnih bolnikov in nihče od mojih ljudi ne. Ne bom odpiral niti hišnih vrat, niti oken — kako naj kuga najde pot v hišo? Saj ne bo prvi-krat, da se bom znal ubraniti te bolezni. Kolikokrat sem jo srečal na svojih potovanjih! Nikoli me ni zgrabila.« In poklical je: »Urška! Pripravi mi nekaj obleke in perila! Vrnem se v mesto.«

»Jezus Kristus!« je kriknila Urška iz veže in pritekla v izbo, kar so ji dale stare noge: »Ali si ponorel? Ali bi rad dobil kugo?«

»Ne, prav nič si je ne želim. Sicer sem star in goden za grob, pa vendarle vidim, da sem še potreben na svetu. Špehkovka je rekla, da starki le s težavo zadržujeta Martka v hiši.«

Zdajle zvitorapi — si je mislila Urška. Nikoli se ni zmenil za pohabljenega sina. Kako, da je zdaj tako v skrbeh zanj?

»Še kugo mi zanese v hišo, ubogi bedak. Kako bodo potem gospodarili v hiši razkuževalci, to si lahko misliš. Vse mi bodo odnesli, razen oken in vrat.«

A — tako! Ni mu do sina. Zakopal je nekje v kleti svoje srebro in zlato. Zanje se boji. Le za premoženje mu je hudo. Jaz pa si tako

želim, le enkrat še videti svojega sina! Moj Dorče! Ne upa se priti do mene... Kmalu bo prepozno...

Nekaj časa je bilo vse tiho v izbi...

»S teboj pojdem,« se je Urška nenadoma oglasila iz kota, kjer je čepela ob skrinji in jemala bratovo perilo iz nje. Zdelo se je, da mora, mora še enkrat videti sina.

Jakob jo je najprej debelo pogledal. Potem je prikimal in zvil tanke ustne v posmeh:

»Prav. Tri starke boste že zalegle za eno mlado gospodinjco.«

»Gospod oče! Naj ostanejo tukaj! Lahko se zgodi —« se je od okna, kjer je šivala, oglasila Marija.

»Nič se ne more zgoditi pametnemu človeku, ne boj se, Marija!« je kratko in oblastno odrezal starec in dodal: »Reci Janžetu, naj otovori dvoje konj z živili — ob izpraznjeni shrambi ne bomo mogli živeti.«

»Oh, seveda!« se je prestrašila Marija nad svojo brezbriznostjo. Vrgla je šivanje iz rok in odhitela, da vse pripravi.

Urška se je zganila pred skrinjo... Ali bo jokala Nežika, če se bo moral mož vrniti v mesto! Škoda bi bilo Janžeta, če — če se ne bi nikoli več vrnil k svoji družinici! Dvoje negodnih otrok ima...

Starka je globoko vzdihnila in vstala, da stlači bratovo perilo in obleko v popotno vrečo. Potem je še sebi pripravila nekaj najpotrebnejšega.

Po izdatni malici so se poslovili. Rahločutni Mariji so pritekale solze po licih, ko je podala roko tistu in teti Urški... Bila sta mi vedno kakor oče in mati, si je mislila. Zdelo se ji je, da ju vidi zadnjikrat.

»Gotarda pozdravi!« je Urška prišepetala Mariji na uho: »Mojega ljubljenca!« je še pristavila in poljubila Marijo na obe lici. Tudi ona! Tudi Urška čuti, da se poslavlja za vedno — je pretreslo Marijo. Rekla pa ni nič. Vedela je, da Urška svoje čustvenosti nikoli ne razkazuje.

Tam pri konjih z visoko natovorjenimi oprtniki sta se poslavljal Janže in Nežika.

Janže se je sklonil in dvignil triletnega sinčka k sebi. Potem je postavil otroka na tla in položil levico na glavo dvanajstletni hčerki, z desnico je stisnil ženi Nežiki roko.

»Ne jokaj, Nežika! Kuga zame ne bo marala, boš videla, da ne. Saj se v soboto vrnem. Konje pripeljem nazaj in gospa so rekli, da bodo dali še nekaj žita v mlin. Tisto moko mi pripravite, da jo odnesem v mesto. In srajco mi operi, da se preoblečem!«

S temi stvarnimi naročili je poizkušal skriti svoje ganotje.

Špehkovka, oprtana s polnim košem, je že stala na dvoriščnih vratih in velela mlademu hlapcu, ki je odpiral vrata:

»Skoči mi po kakšno palico, da se bom opirala nanjo. Ta vrak je težak, jaz pa sem že stara.« In popravila si je oprtni koš, napolnjen z mastjo, maslom, mesom in drugimi dobrotami... Zdaj bo že šlo, zdaj ne umremo od lakote — si je mislila. Le to ji ni šlo v glavo, kaj je pičilo »starega in Urško«, da sta silila v okuženo mesto.

To je bil v prihodnjih dneh tudi predmet razgovora po vseh novomeških družinah, kar jih je še ostalo.

Sčasoma so se naveličali govoriti o tem. Gričarjeva hiša je ostala zaklenjena in vsa okna na trg so bila vedno zaprta.

Vse, kar so Novomeščani mogli opaziti iz življenja v hiši bogatega Gričarja, je bil ob toplih večerih poznega poletja stari Gričar sam, ki se je — še vedno krepak in le malce sklonjen, dasi ves belolas — včasih povzpел na razgledni hodnik svoje vrtne lope in se razgledoval po prelepi okolici.

Nekega dne pa je v tihi Gričarjevi hiši nastal poplah: Martek je ušel! Izmuznil se je bil iz vrta medtem, ko je stari Gričar poslal strežnika Janžeta v hišo po knjigo, po Lutrovo biblijo, ki jo je starec še vedno rad prebiral — saj se mu je zdelo, da ob prebiranju znanih besed sliši glas svoje ljubljene pokojne žene, ki je nekoč vsako jutro in vsak večer prebiralala družini to knjigo in jo še posebej razlagala služinčadi, ki nemščine ni razumela.

»Išči ga! Saj ne more biti daleč!« je stari gospod poslal slugo na ulico.

Janže je tekел naprej h Gorenjim vratom. Mestni vratar Martu ni bil odprl vrat in ga ni videl. Sluga je tekел na trg, pogledal v vsako stransko ulico, vprašal vratarja pri Spodnjih vratih — ne, nikjer niso videli bebca. Na stavbišču novega mostu, ki so ga postavljali pri Spodnjih vratih čez Krko, Marta ni bilo. Delo je tudi tukaj — kakor po vsem mestu — počivalo.

Janže se je napotil v gornji del mesta. Prazne ulice... križi na vratih in oknih... izumrli, odprti domovi, ki so jih razkuževali... ponekod otroški jok, stokanje bolnikov... vsa hišna vrata zaklenjena, delavnice zaprte. Stopil je po stopnicah navzgor na kapiteljsko pokopališče do novozidane cerkve — bila je zaklenjena. Šel je proti prostiji in se oziral po vrtovih pred njo. Poizkušal je odpreti proštjski hlev — bil je zapahnen od zunaj.

»Kaj pa iščeš tod?« se je skozi proštjsko okno nekdo zadrл nanj.

Janže se je ozrl. Na oknu je zagledal prošta.

»Martek Gričar je izginil. Iščem ga po vsem mestu.«

»Išči ga Na Bregu! Videl sem ga iti mimo mežnarije navzdol.«

Prošt je zaprl okno, še preden se je mogel Janže zahvaliti.

Naročil bi mu bil pozdrav za mater — si je mislil Montagnana in že hotel zopet odpreti okno, pa se je premislil. Kaj bi rekli ljudje, če bi naročil pozdrave samo za Urško Gričarco? Da bi jih sporočil tudi staremu protestantu Jakobu Gričarju, ki proštu nikoli ni bil posebno naklonjen, bi bilo pa vendar preneumno. Torej je svojo namero opustil.

Janže je res dobil Martka v ozki ulici Na Bregu. Klečal je na široki vegasti klopi pred leseno bajto, poleg vrat, na katerih se je svetil — kužni križ. Okno nad klopjo je bilo odprto. V bajti je stokal bolnik. Martek je gledal skozi okno v kočo in se smehljal bolniku.

»Martek! Pojdi z menoj!« ga je Janže prijel pod pazduho in potegnil s klopi.

Mart je brez ugovora odkloбуštral s strežajem domov.

»Po vsem mestu sem ga iskal. Nazadnje so mi prošt povedali, da so ga videli iti navzdol proti cerkovnikovni hiši. Dobil sem ga Na Bregu. Klečal je na klopi pred zaznamovano bajto in skozi odprto okno gledal vanjo.«

Stari Gričar se je zganil.

Urška je prebledela.

»Preobleci ga in umij!« je kratko zapovedal Gričar.

Janže je takoj storil, kakor mu je bilo ukazano. Toda — bilo je prepozno in vse zaman. Zvečer je bilo Martu že slabo, da je komaj lezel naokrog. Ponoči ga je zvijalo po trebuhu, da je bilo stokal. Urška mu je kuhala kamilice in druge čaje, da bi mu ustavila krče v črevesju. Drugo jutro je Mart sicer z Janžetovo pomočjo vstal, toda že po prvem koraku se je onesvestil. Ni bilo več dvoma — našel je kugo.

Spravili so ga nazaj v posteljo in poklicali zdravnika. Vidno je otekal v obraz, v roke in noge. Črnikaste lise so se mu pokazale po vsem telesu.

Prišel je doktor Šober, pogledal bolnika od daleč in skomignil z rameni.

»Kuga!« je rekel kratko.

Dodal je nekaj navodil in se poslovil od starega Gričarja, ki ga je spremil do vrat.

»Dva do tri dni,« je dejal že med vrati. »Šlo bo hitro, ker je slaboten.«

Stari gospod je prikimal. Potem je v zadregi pomencal:

* »N-nekaj bi jih prosil, gospod doktor. Ne bi rad, da mi hišo zaznamujejo. Pripravljen sem, da to uslugo bogato nagradim. Jamčim jim, da nihče od nas —«

»Zelo žal mi je, gospod Gričar. Rad bi jim ustregel, toda — to bi me stalo glavo, najmanj pa dosmrtno ječo. Prišel je strog odlok iz Gradca — res, žal mi je.«

Že pol ure pozneje sta prišla z magistrata dva biriča. Eden je zahteval ključ hišnih vrat, drugi je imel v levi roki vedro z apnom, v desni širok čopič in ne da bi se zmenil za koga, je naslikal preko lepo rezljanih hrastovih vrat velik poševen križ, prav takšnega, kakršnega je že naslikal na poldrugi sto hišnih vrat v mestu...

Stari bogati Gričar je bil jetnik v svoji hiši, ki so mu jo zaznamovali prav tako kakor katerokoli raztrgano bajto v »ulici siromakov«, na Bregu.

Zdravnikova prerokba pa se ni izpolnila. Mart je ležal že teden dni. Temne lise po telesu so se mu izpremenile v ostudne gnojne bule, toda — bebec ni umrl.

Pač pa je njegovega strežnika Janžeta že četrti dan hudo prijelo. Vlekel se je še nekaj ur po hiši, potem je obležal. In zjutraj — zjutraj je Katra dobila Janžeta — še pred dvema dnevoma krepkega in zdravega — mrtvega v postelji. Široko razprte oči v črnolisastem zabuhlem obrazu so bile z grozo uprte v strop.

»Revež! Težko se je ločil od sveta! Bog mu daj večni mir in pokoj!« je pomolila pobožna Katra, stopila k mrliču in ga pokrižala na čelu, ustnah in prsih. Nato je odbežala, da pove gospodarju žalostno novico.

»Gospod! Janže je umrl!«

Gričar, ki je s knjigo na kolenih dremal v naslonjaču, se je ves stresel. Dvignil je pogled in ga zapičil v staro kuharico.

»Kdo je umrl?«

»Janže. V svoji kamri leži mrtev na postelji. Strašno je črn v obraz.«

Starec je vstal. Knjiga mu je zaropotala na tla. Hotel se je prestopiti, toda kolena so se mu zatresla od strahu in sesedel se je nazaj v naslonjač. Zakril si je prebledeli obraz z roko in dahnil:

»Povej zdravniku, kadar pride k Martku!«

Prijel je za palico, naslonjeno ob stol, pobral z drugo roko knjigo, vstal in počasi odkrevsal preko hodnika v svojo sprejemnico. Kolena so ga komaj ubogala.

»Slabo mi je zaradi razburjenja. Eh, star sem, star!« je polglasno govoril sam s seboj: »Ta vražja bolezen je še mene nagnala v strah. Tako močan, utrjen človek, kakor je bil Janže, pa ga stare preko noči! Sicer je že pred tremi dnevi potožil, da ga »nekaj zavija«. Kdo bi si mislil, da ga bo tako hitro zvilo? Kaj bomo zdaj brez njega? Kje naj dobim drugega strežnika za Martka?«

Odprl je tajno knjižnico, spravil knjigo in tajno polico spet zaprl. Odvlekel se je v spalnico in sedel v kotiček k peči, ki je bila zakurjena, ker je Katra pekla kruh. Vkljub topli peči je starca stresal mraz — sredi poletja!

Katra mu je prinesla zajtrk in ga razpostavila pred njim na mizi.

Spodaj se je čulo odklepanje hišnih vrat. Ključ so še vedno imeli na magistratu.

»Aha! Zdravnik!« je rekla starka in odhitela iz sobe.

»Zapri vrata za seboj!« je Gričar zaklical za njo.

Vrnila se je in zaprla vrata v spalnico v trenutku, ko je šel zdravnik preko sprejemnice v Martovo sobo. Zdravnika sta spremljala kužni nadzornik in Urška.

»Spi,« je rekla Urška, ko sta z zdravnikom stopila k bolnikovi postelji.

»Odkrite ga!« je zapovedal zdravnik.

Urška je odgrnila odejo in dvignila Martkovo spalno srajco. Črne lise z gnojnimi bulami so zbledele. Gnojni uljesi so se sušili.

»Ozdravel bo,« je ugotovil zdravnik.

Urška se je oddahnila.

»In strežaj? Kaj je z njim?«

»Mrtev.«

»Mrtev?«

Urška je prikimala.

Doktor Šober je vzdihnil... Da, tako je — kuga je zloben, neizprosen vladar. Gre milostno mimo ničvrednega bebca, nekoristnega člana človeške družbe, pa zgrabi in stare močnega, zdravega človeka, rodbinskega očeta in pridnega delavca...«

»Poslali bomo grobarje po mrliča. In drugi ste zdravi?«

»Zdravi, hvala bogu!«

»No, prav. Tegale pridem še jutri pogledat. Mislim, da bo kmalu vstal.«

Tistikrat se zdravnik ni zmotil. Martu je šlo vidno na bolje. Drugo jutro je že sedel, z blazinami oprt, na postelji in pozdravil zdravnika s svojim bedastim smehljajem.

»No, vidite, saj bo šlo!« se je zdravnik bodrilno nasmehnil stari Urški, ki je bila videti prav izmučena.

Starka je pokimala, toda njen obraz je ostal resen in zaskrbljen.

»Da — ampak brat mi nič kaj ne ugaja. Že sinoči je rekel, da ga ves dan mrazi. Danes pa še ni nič jedel. Pravi, da mu je slabo. Vstal je sicer, pa se je vlegel zopet na posteljo.«

Doktor Šober je pazljivo opazoval konice svojih čevljev in molčal... Torej — tudi bogati Gričar je na vrsti! Da, da, kuga ni izbirčna: bogat, reven, mlad, star — vsak ji pride prav.

»Tudi kuharica je zbolela,« je Urška nadaljevala. »Vstala je, pa se je onesvestila, da jo je krepka kravja dekla Tona morala odnesti nazaj na ležišče.«

Zdravnik je dvignil pogled in ga ustavil na bledem, drobno nagubanem obrazu starke.

»Oprostite, koliko ste stari, gospa?« je vprašal in si mislil: Revše staro! Kako je izgarano!

Urška ga je nekoliko začudeno pogledala.

»Stiriinosemdeset jih imam.«

»Ali naj vam pošljem strežnika ali streznico? Zdaj je v mestu že precej takih ljudi, ki so srečno preboleli kugo.«

»Ne, hvala, gospod doktor! Mislim, da bova s Tono že zmogli delo.«

»Prav. Gospodu bratu skuhajte močnega črnega vina. Tudi požirek žganja bi mu morda ne škodoval od časa do časa. Razkužil mu bo želodec in čreva. Tudi vam bi ga svetoval, da se vas bolezen ne prime. Umivajte si roke in privežite si v žganje namočeno cunjo čez nos in usta, kadar strežete bolnikom. Ali ste preskrbljeni s hrano?«

»Da, še jo imamo za nekaj dni. Naročila bom Špehkovki, naj nam še kaj prinese s pristave, saj pride vsak dan k plotu zadnjega dvorišča, da nam vrže nekaj zelenjave in sadja čez plot, ker so nam zgradili izhod na vrt.«

»Mhm. To pač ne gre drugače. Prebivalci okuženih hiš se ne morejo prosto izprehajati po mestu. No, sicer pa kuga že pojema in mislim, da se je kmalu rešimo.«

Res je bilo vedno manj novih primerov kuge. Toda med njimi sta bila Gričarjeva kuharica in — Jakob Gričar.

Tretji dan sta bila oba mrtva.

Prišli so grobarji in zanesli drugega za drugim iz hiše. Toda z večjo in lepšo krsto so krenili na kapiteljsko pokopališče, manjšo, iz surovih desk zbito, pa so odnesli na kužno pokopališče. Na Urškino željo je Špehkovka posredovala pri proštu, da so Jakoba Gričarja pokopali poleg njegove žene.

»Urška Gričarca jim sporočajo: Če po tej božji preizkušnji ostanejo živi, poravnajo sami stroške za bratov pogreb. Če bi jih pa božja milost poklicala k sebi, naj gospod prošt dovolijo, da grobarji pokopljejo še Urško Gričarico v bratovi bližini. Račun bodo že gospod Adam poravnali, kadar se vrnejo v mesto!«

»Že prav. Sporočite Urški Gričarci, da bom vse uravnal po njenih željah,« je odgovoril prošt z okna svoje pisarne — v proštijo ni puščal nikogar... Spomnil se je želje svoje matere, ki je ni nikoli izpolnil in pristavil je: »Poslušajte žena! Povejte Urški Gričarci, da bom jutri dopoldne ob deseti uri delil bolnikom na Trgu božji blagoslov in odvezo grehov. Kdor hoče biti te tolažbe deležen, naj se pokaže na oknu in naj mi odgovori z znamenjem svetega križa!«

»Povedala bom, častiti gospod.«

Prošt je zaprl okno, Špehkovka pa je vsa zadovoljna odhitela.

Drugi dan, točno ob desetih je prišla od kapitlja navzdol skupina cerkvencev: na čelu je stopal cerkovnik s križem v roki, za njim pa je šel odrasel ministrant — otrokom je bilo prepovedano hoditi po ulicah — za ministrantom je veličastno korakal prošt v polnem ornatu s palico in mitro, dva kanonika sta zaključila sprevod. Zavili so okrog pogorišča, ki ga je bil Gričar spremenil v vrt, pa so ga Gričarjevi le redkokdaj uporabljali. Sprevod se je ustavil takoj poleg pogorišča pri Kramarjevi hiši. Tam je stal pri majhnem okencu mladi Kramar sam. Kuga mu je ugrabila ženo, očeta in dvoje otrok. Najstarejšega je poslal na kmete, sam pa je pravkar s težavo okrevail.

Takoj nato je krenila prošтова skupina pred Gričarjevo hišo. Zgoraj so se odprle oknice in na oknu se je pojavil smrtno blede obraz starke — Urške Gričarce. Prošt je dvignil roko k blagoslovu. Urška se mu je komaj opazno nasmehnila in se pokrižala s tresočo se roko...

»Zadnjikrat ga vidim, zadnjikrat! Zbogom, zbogom, Dorče moj!« so šepetala njena brezzoba usta. Pogled se ji je zameglil od solza. Obrisala jih je z rokami.

Se za trenutek se je prošt obotavljal. Tudi njega je prešinilo prepričanje: Ne bom je več videl, nje, edinega človeka, ki me resnično ljubi na svetu, vkljub vsej moji grdobiji...

Sprevod je nadaljeval svoj obhod.

Pet dni pozneje so pokopali Urško Gričarico poleg njenega brata na kapiteljskem pokopališču. Prošt je gledal od daleč skozi proštijško okno, kako so grobarji metali prst na njeno krsto, da je votlo bobnelo. Toda Polydor Montagnana ni imel poguma, da bi stopil dol in blagoslovil grob svoje matere.

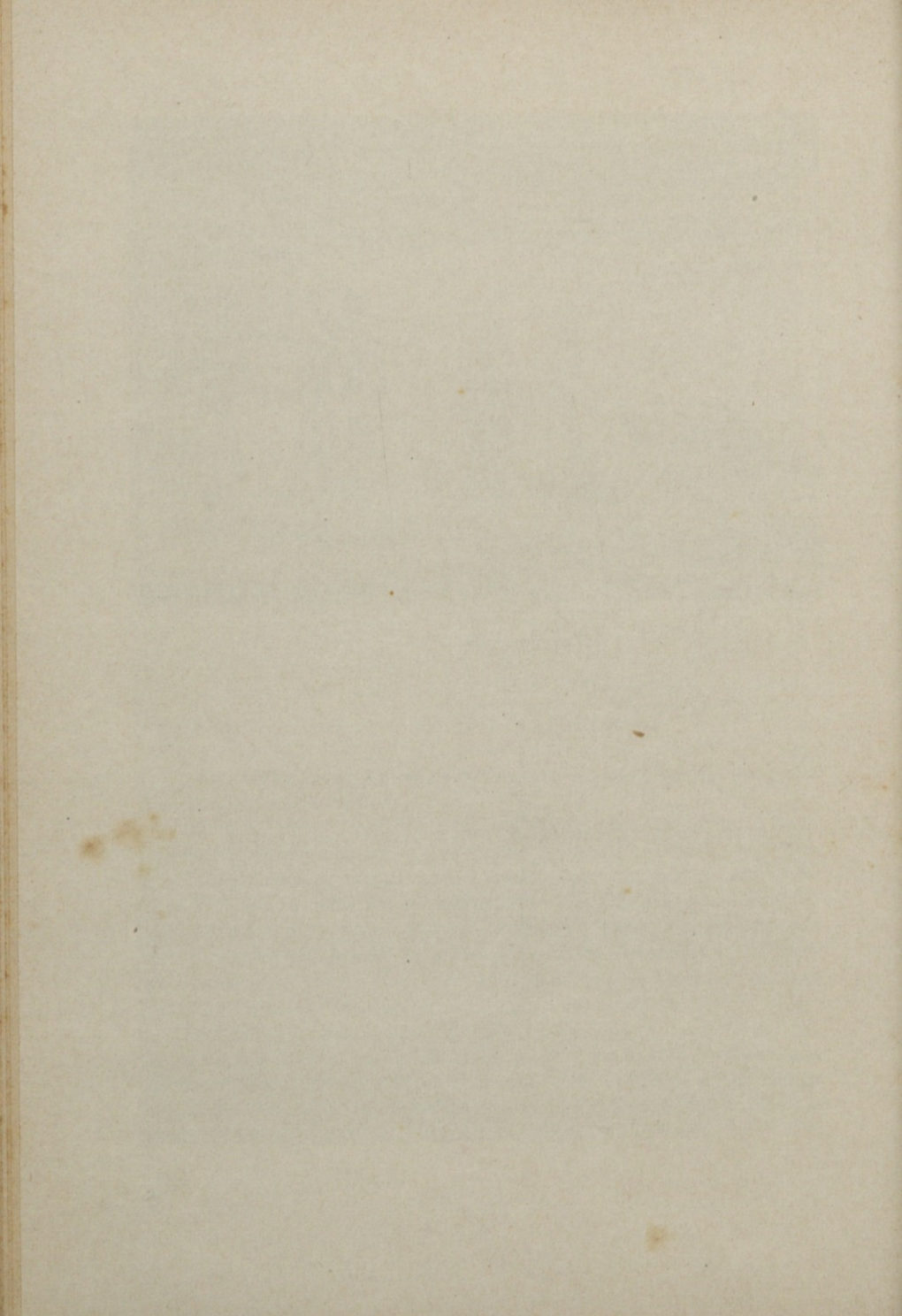
19. poglavje

Kuga se je naposled vendarle poglela. A takoj za njo je prišla nad Krajino nova nadloga:

Po deželi se je raznesla vest o brezobzirnem nastopanju škofa Hrena. S procesijo je prišel pod noč v Spitalsko cerkev v Ljubljani, z velikim kladivom razbil krstni kamen, zapovedal odpreti vse grobnice v cerkvi in pometati protestantske mrliče v Ljubljano. Na Trgu v Ljubljani je dal zažgati osem voz luteranskih knjig in nekaj dni nato še tri vozove. Ustanovil je protireformacijsko komisijo, ki je brez prizanašanja — izlepa ali izgrda — »izpreobračala« luterane po vseh večjih mestih kranjske dežele.

Lepega — za novomeške luterane črnega dne v marcu leta 1602, se je tudi v Novem mestu pojavila protireformacijska komisija pod vodstvom škofa Hrena v spremstvu vicedoma Kobenclja in deželnega oskrbnika Paradažzarja. S komisijo je prišel močan oddelek deželnih biričev.

Skladno z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah
(Uradni list RS, št. 16/07) je avtorsko delo zakrito.

Komisija se je nastanila v prošnji. Poleg škofa in vicedoma je sedel v njej deželni sodnik s tropom prisednikov, pisarjev in slug.

Po vrsti so klicali pred komisijo vse novomeške luterane. V mestu je nastal pravi poplah. Marsikdo bi se bil rad umaknil zasliševanju, toda na mestnih vratih je stala podvojena straža.

»S kakšno pravico nam omejuje škof našo meščansko svobodo, bi rad vedel,« se je jezil Jakob Krajec mlajši, proti sosedu Juriju Uršiču, sinu Mateja Uršiča.

Sosed je skomignil z rameni:

»Škof je božji in nadvojvodov namestnik,« se je norčeval.

Pred komisijo pa sta oba klonila. Nikogar niso mučili s »strogim izpraševanjem«, kakor so meščani pričakovali. Postavili so vsakega pred izbero: Ali se pokatoličiš ali se izseliš iz države.

Pustiti dom? Podati se z ženo in otroki na tuje, v negotovost? In še oddati deseti del premoženja? Ne. Človek živi samo enkrat.

Drug za drugim so prinašali komisiji spovedne listke kot dokaz svoje izpreobrnitve. Tudi Uršič in Krajec sta ga prinesla — in mnogo drugih trdnih protestantov je klonilo: potomci Primoža Vojske — v grobu bi se obrnil bojeviti Primož, ako bi to vedel! — vdova bogatega Rotterja, mestni pristav Martin pl. Raab z družino, Jernej Vodnik s sinom in še mnogo, mnogo drugih.

Družina Adama Gričarja se še ni vrnila s pristave. Vendar je birič tudi v Gričarjevo hišo prinesel vabilo. V hiši je bival le Mart Gričar s svojim novim strežnikom Alešem, stara kravarica Tona in nova kuharica Liza.

Ko se nihče Gričarjevih ni odzval vabilu, je eden izmed sodnih prisednikov opozoril deželnega sodnika na to.

»Zasedite hišo meščana Gričarja in privedite sem vse člane njegove rodbine!« je zapovedal namesto sodnika škof sam. Bil je rdeč od togote.

Tomaž Hren je bil človek srednjih let, svetlolas in modrih oči, ki pa so imele trd vročičen lesket. Njegov nos je bil precej dolg ter na koncu nekoliko zabuhel in rdeč. Kazal je, da škof rad in mnogo pije. Pa ne le pil, tudi jedel je Hren rad dobro in obilo. Pojedine, ki jih je prirejal, kadar je bival v Ljubljani — to sicer ni bilo mnogo-krat, ker je stanoval večnoma v Gornjem gradu — so bile po bogati izberi najbolj redkih, včasih iz daljnih dežel dobljenih jedi in pijač znane po vsej državi. Zgodilo se je, da je sredi zime gostil povabljenec s svežimi rdečimi jagodami in sladkim španskim vinom ali z drugimi redkimi dobrotami, ki so kazale, da je škof pravi sladkosec.

Ob takšnih prilikah se je vodja protiprotestantske gonje vselej prav pošteno napil in vinjen kvasil največje neumnosti, grozil luteranom in se naphoval na vse načine.

Montagnana, ki je poznal škofove slabosti, se je pošteno trudil, da je kolikortoliko zadovoljil škofovo strast do dobre jedi in obilne dobre pijače.

Ko je slišal Hrenovo povelje glede Gričarjeve rodbine, se je zganičil... Kolikšna muka srečati svojo nekdanjo ljubico in mater svojega sina pred neizprosno protireformacijsko komisijo! Ali bo prenesel zaničljivi blesk iz njenih črnih oči? Saj bo vedela, da je njeno zasliševanje njegova krivda. Mislil je, da bo škof vse luterane klical v Ljubljano na zasliševanje. Da bo prišla komisija v Novo mesto, tega takrat, ko je odposlal listo protestantov, ni vedel. Z lahkoto bi bil Marijo črtal iz seznama luteranov, njo in vso njeno rodbino, če bi bil le hotel. Toda tega on ni hotel... Morda bi bil to storil, če bi še živela njegova mati. Le misel nanjo ga je včasih še omeščala. Ampak ona njegove hudobije ne vidi več. Zakaj bi si ne privoščil srečnejšega tekmeča, ki je užival vse, kar je bilo pravzaprav njegovo, Montagnanovo: ljubezen lepe Marije in ljubezen njenega sina...

Ne, ne. Zaničujeta in sovražita me že tako in tako. Nekoliko več ali manj me ne bo bolelo... Najbolj ju udarim, če udarim oba. Sicer pa se moram držati svoje dolžnosti in nimam izbire.

Tako je prošt cinično zaključil svoje razmišljanje. Vzravnal se je v naslonjaču in brezbrizno podprl brado z roko. Druga roka se mu je igrala z zlatim medaljonom, v katerega je bil vrezan Kristusov monogram.

Montagnana se je že precej postaral v zadnjih letih. Njegov gladko obriti obraz je bil naguban, nos vinsko zabuhel, oči bolj stisnjene, lasje pa so močno osiveli in redki, padali v gladkih dolgih predenih preko belega ovratnika na črno, z vijolično svilo obrobjeno sutano. Mož je bil videti najmanj deset let starejši, kakor je bil v resnici. Bil pa je tisto leto šestdeset let star. Razuzdanost in zloben posmeh sta se mu neizbrisno zarisala v obraz. Čim starejši je bil, tem razlozeneje sta stopala na dan. Noben hinavski nasmeš ju ni mogel več prikriti.

Menda noben član protireformacijske komisije ni ob zasliševanju novomeških protestantov tako užival kakor Polydor Montagnana... Zdaj vas imam na kolenih! Mislili ste, da vam bo pomagala starčevska brezbriznost in prevelika oddaljenost oglejskega patriarha Francesca Barbare. Zmotili ste se! Jaz, ki ste me prezirali, sem dosegel, da je nadvojvoda v svojih deželah izpodnesel patriarhovo oblast in jo,

izročil ljubljanskemu škofu Hrenu. Zdaj se spoprimate s človekom volčjega srca, ki ne pozna prizanašanja. Ha! Nastrgali vam bodo »hrena«, da vam njegov duh iztisne solze iz oči, vam in vašim družinam...»

»Izprašujte, gospod pristav, dokler se ne vrne gospod sodnik!« je zapovedal škof Hren mlajšemu človeku v sodniškem talarju.

Pristav je živo zardel, se važno vzravnaval in poklical drobno ženico, ki je sedela na zatožni klopi:

»Vdova Poskokovka!«

Ženica pokrita z belo platneno avbo, kakršne so nosile revne meščanke, je vstala.

»Zakaj je prišla sama? Kje ima moža?«

Ženica je pristava debelo pogledala. Ali je ni pravkar poklical za »vdovo«? Škof ga je ošvignil s hudim pogledom svojih živomodrih oči. V ozadju je nekdo prhnil v smeh.

»Saj vedo, da sem vdova! Mož mi je umrl lansko leto.«

Rdečica v pristavovem obrazu se je kar mučno poglobila.

»Kdo — kdo je potem ta Jurij Poskok, ki je bil tudi poklican pred komisijo?« je s težavo izdaval.

»Moj sin.«

»In kje je?«

»Ne vem. Odšel je po zaslužku preko Kolpe.«

Preko Kolpe je bila zemlja grofov Zrinjskih. Mnogo protestantov se je zateklo tiste čase pod njihovo zaščito...

»Torej živi ona zdaj sama?«

»Sama.«

»H kakšni veri se priznava?«

»H Kristusovi.«

Spet je bil pristav v zadregi. Pogledal je proti sedežem komisije. Srečal je teman pogled vicedoma Filipa Kobencija. To ga je še bolj zmedlo. Zajecal je nekaj, česar ni nihče razumel.

»Ali je luteranka?« je škof naravnost treščil v Poskokovko.

»Sem,« je odgovorila ženska kratko in brez oklevanja... Kaj mi pa morejo — si je mislila — ničesar nimam, da bi mi vzeli. Ubili me pa menda ne bodo takoj. Pa če tudi! Kaj mi je do tega pasjega življenja!

Hren se je zganil. Preprosto, samozavestno priznanje beraško oblečene meščanke ga je zadelo kakor zasmeš njegove neomejene moči, moči »velikega inkvizitorja«, kakor so ga imenovali v Ljubljani. Trdo kakor jeklo so se zasvetile njegove oči. Zapičil je pogled v njeno

mirno, starčevsko nagubano, v trdi življenjski borbi izsušeno obličje in zapovedal pristavu:

»Začasna razsodba!«

Pristav je vstal, vzel v roke formular in začel brati razsodbo, po kateri je bila meščanka Poskokovka obsojena kot luteranka na plačilo sto goldinarjev kazni za sodne stroške. Ako v teku treh mesecev ne bi svoje izjave preklicala in pri verski komisiji v Ljubljani predložila spovednega listka v dokaz, da je prestopila v katoliško vero, mora brezpogojno zapustiti dežele Notranje Avstrije.

»Ali je razsodbo razumela?« je vprašal škof.

»Razumela. Kazni pa ne morem plačati,« je starka mirno odgovorila.

»Zakaj ne? Ali ni hišna posestnica?«

»Hiša nam je že pred leti pogorela. Bajta, v kateri stanujeva s sinom, pa je brez pohištva in se na eni strani že podira.«

Škof si je z eno roko pogladil svetlo, redko brado, z drugo je pobobnal s prsti po mizi. Res je bil sam v zadregi, kaj naj stori z beraško meščanko.

»Zaprte jo za teden dni v stolp ob kruhu in vodi!« je odločil.

Zunaj se je čulo čudno vpitje. Ko so biriči odprli vrata, da odvedejo obsojeno luteranko, je vstopila s hodnika straža, za njo pa pohabljenec, ki se je na vso moč trudil, da se iztrga drugemu stražarju, ki ga je vodil pod pazduho. Za biričema in »hudodelcem« je stopil v dvorano sodnik z dvema prisednikoma in dvema biričema. Komisija jih je sprejela z mrkimi pogledi.

Hren, ki je mislil, da bo udaril po najbogatejšem novomeškem luteranu Gričarju, je zaslutil, da se mu je bogataš izmuznil.

Filip Kobencelj, zagrizen katoličan, je spoznal, da je bila name-ravana aretacija vplivne luteranske rodbine udarec v prazno... Vse mesto se nam bo smejalo — je vicedom, ves besen, pomislil.

Montagnana se je zganil, ko je videl bebca namesto svojega srečnejšega tekmeca Adama. Bil je močno razočaran, da ni prišel na svoj maščevalni račun.

»Kaj je z rodbino Adama Gričarja?« je škof vprašal sodnika.

Ponižno se je deželni sodnik poklonil pred mogočnim predsednikom protireformacijske komisije in povedal:

»V hiši meščana Gričarja prebiva že več kakor tri leta samo služinčad z gospodarjevim bratom, umobolnim Martom Gričarjem. Ostali člani rodbine so že od izbruha kuge na svojem posestvu.«

Škof je oprl komolec ob naslonilo svojega stola in si z roko pogladil redke brke in kratko brado. Montagnana, ki je sedel poleg njega bi bil prisegel, da je Hren siknil prostaško kletvico med zobmi.

»Kje je to posestvo?« se je potem zadrł na klop, kjer je sedel novomeški mestni sodnik Pavel Cestnik s svojim pisarjem Lenartom Melarjem in tremi notranjimi svetniki. Morali so biti verski komisiji vedno na razpolago za različna pojasnila.

Pavel Cestnik, izpreobrnjen luteran, se je dvignil in spoštljivo odgovoril:

»Slabe pol ure od gradu Otočec.«

Hrenu so se zasvetile oči.

»Torej na državnem fevdu, gospod deželni oskrbnik?«

Paradajzar je zmajal z glavo:

»Tisto zemljo so takratni graščaki na Otočcu, Villandersi, podarili kapitlju.«

»Aha! Torej spada to posestvo pod njihovo oblast, gospod prošt?« Montagnana je obžaloval, da ni mogel pritrditi.

»Gričarjev oče se je odkupil tlaki in kupil je kot svobodnjak zemljo od kapitlja. Našel sem pogodbo v arhivu. Večji del posestva je še potem dokupil kot svoboden meščan.«

»Torej pripada posestvo mestnemu pomeriju?« je Hren ves vesel pograbil priliko za izhod iz zagate.

Mestni sodnik Cestnik se je kar potil od zadrege.

»Ne. Zemlja je bila prvotno fevdalna last. Otočec je fevd. Graščaki z Otočca so imeli svojo lastno krvosodno oblast. Potem je postala zemlja z vladarjevim privoljenjem kapiteljska, torej cerkvena last. Kapitelj pa jo je z vsemi pravicami prodal svobodnjaku. Mislim, da spada tista zemlja edinole pod državno oblast kakor vsa zemljišča svobodnih posestnikov.«

»Če vzamemo, da je sploh vsa zemlja državna last,« je mirno pristavil Kobencelj.

Hren ga je od strani pogledal. Sam ni vedel, kako bi se lotil Gričarja... Prositi bom moral nadvojvodo, naj me pooblasti, da v takih primerih nastopim v njegovem imenu — si je mislil — potem se lahko lotim vseh svobodnih posestnikov in vseh fevdalcev.

»Kaj je zdaj s tem hebcem?« je vprašal in pogledal na Martka, ki se je umiril in sedel brezbrizno na klopi, kamor ga je bil birič potisnil. Bingljaj je s kratkimi ukrivljenimi nožicami in se prijazno smehljajal predse.

»Mart Gričar, vstani!« ga je dregnil birič.

Martek je zdrsnil s klopi.

»Gospoda škofa glej!« mu je spet ukazal mož s helebardo v rokah in pokazal na škofa.

Martek je pogledal na človeka v vijolično rdeči obleki, z velikim zlatim križem na dolgi verižici. Nasmehnil se mu je s svojim bedastim nasmehom, napel trebuh, iztegnil vrat in zakričal zmagoslavno:

»M-mi s-smo Gri-Gričarji!«

»Saj je to popoln bedak!« se je Hren obrnil k proštu.

Montagnana je skomignil z rameni.

»Menda je že od rojstva tak. Mislim, da ni odgovoren za svoja dejanja.«

Hrenov pogled se je vrnil k bebcu.

»Ali si pravi kristjan?« je Hren poizkusil svojo srečo.

»He-e!« mu je Mart odvrnil s širokim smehom. Vprašanja, seveda, ni razumel.

»Pokrižaj se!« mu je zapovedal Hren, ki si je vtepel v glavo, da nekako pokrije svoje osramočenje zaradi aretacije bedaka.

Pokrižati se — to pa je Mart znal. Tega ga je naučila mati. Vsak večer, ko ga je dekla Micka spravila spat, je Ana Gričarca pristopila k sinovi postelji in rekla: »Pokrižaj se, Martek!« ... Na mater se je spomnil bedak Martek, oči so mu zažarele v prečudnem ognju in dvignil je roko s skrivljenimi prsti k čelu:

»V i-im-menu o-očeta ...«

Pokrižal se je počasi in pravilno.

»No, prav. Vidim, da si dober kristjan. Zdaj ga pa pelji domov!« je Hren velel biriču.

Birič je prijel pohabljenca pod pazduho in ga odvedel. Preden je stražnik zaprl vrata za njima, je Mart Gričar zakričal, da je odmevalo po vsej proštiji:

»M-mi s-smo Gri-Gričarji!«

Nekaj tednov potem, ko je protireformacijska komisija končala svoje delo v Novem mestu, se je vrnila Marija Gričarca s pristave. Čeprav so potekla že skoraj tri leta odkar so razkuževalci temeljito razkužili Gričarjevo stanovanje, prebelili vse stene in sežgali sredi trga vso posteljnino in obleko umrlih družinskih članov, vendar se je pod Marijinim vodstvom pričelo ponovno razkuževanje in čiščenje.

»Zdaj se Adam z otrokom lahko vrne s pristave,« je nekega dne, ko je bilo vse urejeno, rekla Marija gospe Raabovki, ki je prišla na obisk.

Raabovka je vzdihnila:

»Da, oni so dobro storili, ker so ostali toliko časa zunaj. Mi pa smo se pre zgodaj vrnili v mesto in padli verski komisiji v roke. Kaj smo

hoteli? Vdati smo se morali ali oditi v tujino. Moj soprog je rekel — njim to lahko zaupam — da je bil tisti dan, ko je oddal v prošnji spovedni listek, najsramotnejši dan njegovega življenja. Jokala sem. To je res sramotno nasilje!»

»Razumem jih, gospa. Če bi jaz —«

»Gospa! Kapiteljski birič je prinesel to pismo,« se je pojavila na vratih nova hišna Marjetka.

Marija je vzela pismo.

»Kaj pa hoče kapitelj od mene? Dovolite, gospa, da preberem dopis!«

Stopila je k oknu, odprla pisanje in ga prebrala. Prikimala je in glasno prebrala podpis:

»Za versko komisijo: Polydor de Montagnana, prošt... No, tudi nas še čaka ista preizkušnja, kakor je doletela njihovo rodbino, gospa pl. Raab. Dobila sem vabilo, naj se še danes dopoldne zglašim na zaslišanje pri zastopniku verske komisije, pri proštu.«

»Je že zvedel, da so se vrnili, gospa. Naj bodo previdni v svojih izjavah! Moj soprog trdi, da je prošt »cel satan«. Pa je menda res.«

»Res, res!« je vzdihnila Marija. Kdo je bil o tem bolj prepričan kakor ona! Kakšen boj jo je čakal tam v prošnji? Ali naj sede na svojega konja in zbeži iz mesta? Najbolj pametno bi bilo...

Ne. Tega zmagoslavja mu ne pripravim, da bi mislil: Zbežala je pred menoj! Boji se me!...

Gospa Raabovka se je poslovila, Marija pa je odšla v svojo sobo, da se preobleče. Nosila je še belo žalno obleko za svojim tastom. Na glavo je pokrila širok klobuk, znotraj bel, na zunanji strani črn. Nataknila si je še črne rokavice in si popravila lase, ki so ji silili izpod klobuka. Bila je vkljub svojim šestintridesetim letom še vedno lepa žena.

Z zadovoljstvom je premerila svojo pojavo pred velikim benečanskim ogledalom, ki je viselo na steni.

Hotela je biti lepa. To je bilo edino maščevanje, ki si ga je mogla privoščiti nad podlim zapeljivcem, ki nekoč ni imel toliko poguma, da bi ji bil pomagal in prevzel odgovornost za svoj greh.

»Gričarca gre!« je vzkliknil Jakob Krajec mlajši, ko je šla Marija mimo Krajčeve hiše preko Trga sv. Antona. »Na kapitelj gre!«

»Pozvali so jo na zagovor, komaj da se je prikazala v mesto,« je odgovoril stari Krajec, devetdesetleten starec, ki se je ves dan tiščal peči. »Pekovska peč je kakor žena. Greje te pozimi in poleti,« je po-

navljal svojo šalo odjemalcem, ki sta jim stregla sin in njegova žena. Sam ni bil — kakor je rekel — »za nobeno rabo več — kakor plesniv kruh«.

»Glej, da ne pustiš oči v njej!« je šaljivo posvaril sina, ki je iztegoval vrat in gledal za Marijo Gričarco.

Sin se je dobrodušno zasmel. Bil je dolg, suh človek, vkljub svojemu pekovskemu poklicu.

»Je preveč imenitna zame,« je odgovoril.

Starec ga je pogledal, vzdihnil in prikimal... Kje so časi, ko sem kot najboljši gospodarjev prijatelj stalno zahajal v Gričarjevo hišo!

Marija Gričarca je medtem stopala urnih in trdnih korakov po Cerkveni ulici navzgor, se vzpela po kamnitih stopnicah na pokopališče in se ustavila pred domačimi grobovi. Imeli so nove nagrobne kamne, ki jih je bil Adam naročil.

Prošt je stal za zastorom pri oknu, ko je Marija prihajala proti prošnji. Umaknil se je od okna in sedel za pisalno mizo. Pokril je plešasto glavo s štirirogelnó visoko kapo iz vijolične svile in prijel za gosje pero.

»Prosim!« se je odzval njenemu trkanju. Delal se je, kakor da bi pisal. Šele ko je stala sredi sobe, se je okrenil, vstal in ji — s kapo na glavi, ker je bil plešast — napravil globok poklon.

»Dober dan!« je Marija hladno pozdravila. »Prišla sem na poziv verske komisije.«

S kretnjo roke jo je povabil, naj sede na blazinjak, sam pa je sedel v naslonjač poleg nje. Njena bližina in lepota je staremu ženskarju jemala sapo. Naposled se je obvladal, se zapeljivo nagnil k nekdanji ljubici in potopil fascinirajoči pogled svojih zelenih oči v njene zenice:

»Verska komisija je bila samo izgovor. Govoriti moram s teboj, Marija.«

Vzravnila se je in pogledala nekam mimo njega.

»Ne verjamem, da bi imela še kaj drugega govoriti z njimi, gospod prošť.«

Njeno hladno zavrnitev je začutil kakor udarec v obraz. Vzravnal se je tudi on, se naslonil na široko naslonilo in stisnil ustne. Nekaj trenutkov jo je motril s polzaprtimi očmi, potem se je poglobil ciničen posmeh okrog njegovih ust.

»Komedijska med nama je nepotrebna. Tega, da si mati mojega sina, ne spraviš z nobeno ošabnostjo s sveta. Klical sem te, da odločiš o Gotardovi bodočnosti. Povedati ti moram, da so njegovi odlični uspehi in njegova velika priljubljenost v konviktu očetov jezuitov nekoliko

— moja zasluga. Glede fanta si stalno dopisujeva z rektorjem, ki je moj prijatelj.«

Roka, ki jo je Marija držala v naročju, se je skrčila v pest. Njene črne oči so se ježno zablistale v njegove hladne zelene.

»Kdo vam je to dovolil!? S kakšno pravico se mešate v vzgojo mojega sina?«

»Z očetovsko,« ji je posmehljivo odgovoril.

»Ni res! Zapravili ste svoje očetovske pravice kakor pravi strahopetec! Zatajili in izdali ste svojega sina še pred njegovim rojstvom! Le veliki plemenitosti mojega moža se imava s sinom zahvaliti, da sva še živa.«

»He, he! Marija je premotila svojega Jožefa!«

Marija Gričarca je šinila kvišku in s stisnjenimi pestmi stala pred njim.

»Zlobneži! Poosebljena hudoba!« je siknila.

»He, he! Seveda — le rožičke sem odstopil tvojemu plemenitemu Adamu.«

»O, gnusiš se mi, nizkotneži!« je kriknila.

Zakrtila si je obraz z rokami. Solze jeze in sramote so se ji ulile iz oči.

Zdajci je vstal tudi on in stopil tik nje.

»Nisva se še pogovorila do konca. Rektor mi je pisal v zadnjem pismu, da kaže Gotard veliko nagnjenje k duhovniškemu poklicu. Vprašal me je, ali naj Gotarda podpira v tem, ali naj ga, če je moja želja taka, odvrne od te izbire.«

Marija je povabila roke in se s široko razprtimi očmi zastrmela v Montagnano... Njen sin — katoliški duhovnik! Zaradi kuge ga že tri leta ni videla. In v treh letih je uspelo jezuitom, da so ga zvalili na svojo stran! Še več! Vzbudili so v fantu željo, da...

»Ali ti je slabo?« je vprašal Montagnana in potisnil Marijo nazaj v blazinjak.

Zbrala je vse sile, da je premagala slabost.

»Ne razburjaj se! Vedel sem, da tega ne boš želela, da bi postal katoliški duhovnik. Brez zasliševanja vem, da si luteranka in to po svojem srcu tudi ostaneš, četudi bi prestopila h katoličanstvu iz strahu pred preganjanjem. Ker to vem in ker tudi jaz ne želim svojemu sinu poklica, v katerem sem sam dovolj trpel, sem rektorju odgovoril, da Gotardovi starši ne žele, da postane njihov sin duhovnik. Usmerijo naj ga k poklicu dvornega uradnika, študira naj pravo. Skrbel bom, da bo imel na dvoru zadostno protekcijo. Ali ti je prav tako?«

Molče je prikimala. Iz torbice, ki ji je visela od pasu navzdol, je vzela robček in si obrisala solze. Potem je vstala. Priklonila se je, ne da bi ga pogledala, in skoraj zbežala iz sobe.

Ni se ozrl za njo. Še dolgo je stal zamišljen sredi sobe... Hotel sem jo pridobiti z dobroto, pa je menda zloba v meni res močnejša od dobrote. Gnusim se ji — kaj bi se ji ne gnusil! Saj se gnusim samemu sebi!... No, moj sin ne sme trpeti zaradi moje gnusobe! Kolikor imam še veljave na dvoru, jo obrnem njemu v prid...

Nekaj dni pozneje se je vrnil v mesto Adam Gričar.

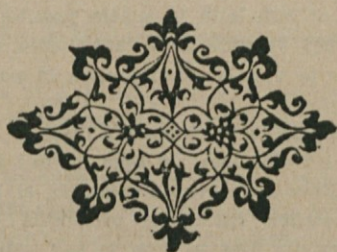
Marija mu je povedala, da jo je bila protireformacijska komisija klicala na zasliševanje.

»Rekli so mi, da vedo, da sem luteranka in so prepričani, da to tudi ostanem, čeprav bi iz strahu pred preganjanjem prestopila v katoliško vero. Menda jim še ni jasno, kaj naj store z menoj. Najbrž bodo prej še tebe zaslišali.«

Adam se je zaničljivo namrdnil... Kaj mi pa morejo? V najslabšem primeru me izženejo iz države. No, dobro. Dovolj imam, da si kupim posestvo drugod, tudi če bi moral tukaj desetino oddati.

Toda minili so tedni in meseci, Adam Gričar pa ni dobil poziva verske komisije.

Prošt zadržuje poziv — si je mislila Marija — zaradi mene! Morda ga je vendarle sram pred menoj?

20. poglavje

V letu 1604.

Montagnana je bil bolan. Sedel je — ves zavrt v odeje in podprt z blazinami — pri odprtem oknu in željno vdihaval svež, opojno dehteč spomladanski zrak. Na proštijških vrtovih so cvetele češnje, hruške in jabolka. Pomladni veter je zibal cvetoče krošnje, da so beli cvetni lističi frieli po zraku kakor velike snežinke, ki so se včasih zaletavale skozi odprto okno celo do proštovega naslonjača in obvisеле na debeli svileni odeji.

S tankimi prsti svoje shujšane roke je prošt zgrebal nežne lističe v naročju. Od časa do časa je stisnil modrikaste ustne in se trudil, da zatre stokanje, ki so mu ga iztisnile krčevite bolečine v telesu, zdaj močnejše tu, zdaj tam.

»Umrl bom, Mreta,« je vzdihnil, ko je vstopila njegova kuharica in zvesta ljubica s skodelico zdravilnega čaja v sobo.

Prestrašeno ga je pogledala. Njene oči so bile objokane. Vedela je, da prošt ne bo dolgo živel. Vsi so tako govorili. Toda upala je, da se bo njegova bolezen še nekaj mesecev vlekla.

»Ne bodo še umrli, ne,« mu je oporekala s tresočim se glasom in tiše dostavila: »Ne smejo umreti! Kaj pa naj počnem potem jaz, reva, z dvema otrokoma?«

Prošt se je zdrznil... Saj res! Če on zatisne oči, bodo njegovi nezakonski otroci — pet jih je imel, ako Gotarda ni računal — ostali v svetu brez podpore, brez pomoči. Doslej je vestno skrbel zanje. Ali naj gredo po njegovi smrti beračit? Kri njegove krvi?

Ne.

»Pomakni me pred pisalno mizo!« je kratko zahteval.

Mreta je postavila čaj na rob pisalne mize in zavlekla proštov naslonjač k mizi. Kolesca naslonjača so rezko škripala, da je Montanana skremžil obraz. Nejevoljno je zarenčal na Mreto:

»Namaži tega hudiča, da mi ne bo rezal v mozeg!«

Mreta se je takoj zasukala in tekla po olje, da namaže škripajoča kolesca. Prošt pa je odprl predal, vzel iz njega polo papirja in se pripravljal k pisanju.

»Testament napravim. Vse premoženje, ki sem ga podedoval po očetu, opatu Neffu, zapustim svojim otrokom. Le knjižnico v Celju in kar imam tukaj posode, perila in pohištva, naj dobi kapitelj. Gotardu ne zapustim nič, da ne bi kdo kaj sumil. Priporočim ga še enkrat nadvojvodi in ga prosim za zadnjo milost: mojega varovanca Gotarda naj dvigne v plemiški stan — to naj bo Gotardova dediščina po meni...«

Kakor je sklenil, tako je storil.

Ko se je Mreta vrnila s skledico olja in kurjim peresom, da namaže kolesa, se je prošt ozrl in nestrpno zarenčal:

»Pusti me zdaj v miru, dokler ti ne pozvonim! Postavi mi zvonec sem!«

Mreta mu je brž ustregla in se tiho umaknila... Strašansko je siten in zadirčen. Vidi se mu, da je hudo bolan...

Pol leta pozneje — bilo je zadnje dni septembra — je prišel Gotard, ki je bil že leto dni uradnik Tajnega dvornega sveta v Gradcu, domov na dopust. Dobil je starše in sestro Felicito na pristavi, kjer so Gričarjevi preživljali vse letne čase razen zime.

»Do kdaj imaš dopust?« ga je vprašala Marija, vsa srečna, da po dolgem času spet vidi svojega sina.

Gotard je nekaj iskal po svoji usnjeni potni torbi, ki jo je bil odvezal od sedla.

»Do trgatve,« je odgovoril. Potegnil je iz torbe zganjeno polo papirja in jo pomolel očetu: »Naj berejo, očka!«

Adam je razgrnil papir z velikim pečatom dvorne pisarne — bil je patent, s katerim je bil njegovemu posinovljencu podeljen ple-miški stan.

Z nasmeškom je Adam udaril Gotarda po ramenu in pomolel ženi pisanje:

»Na, mama! Tvoj sin je postal vitez!«

Marija je prebledela, ko je brala o sinovem odlikovanju... To je proštovo delo, si je mislila. Pokvaril mi bo sina in napravil iz njega stremuha, kakršen je bil on sam...

Gotard je zadovoljen spravil listino z velikim visečim pečatom. Vedel je, da mu je z malim nemškim pridevkom »von« odprta pot do lepe kariere na graškem dvoru. Več od življenja ni zahteval. Že po naravi tih in miren, ga je jezuitska vzgoja napravila še bolj skrom-nega, skoraj pretirano uslužnega, vase zaprtega — delal je vtis mla-dega starca.

»Seveda,« je Adam ugotovil sam pri sebi, »saj ni v njem niti sledu Gričarske krvi.«

Gotard je bil komaj teden dni doma, ko se je — bilo je prvega oktobra — oglasil na pristavi proštov hlapec in vprašal po milostljivi gospe Gričarci. Nežikina hčerka ga je peljala h gospodarici.

»Tole pismo pošiljajo gospod prošt.«

Hlapec je oddal pismo gospe v roke in odšel.

Marija je držala v rokah pismo in se ga ni upala odpreti... Kaj mi hoče ta zlobnež? Ali ne bom imela nikoli miru pred njim?

Dolgo je stala z zaprtim pismom v roki. Počasi se je obrnila in odšla iz sobe, da poišče svojega moža. Dobila ga je v sadovnjaku, kjer je nadziral obiranje poznih jabolk in hrušk. Poklicala ga je v stran.

»To pismo je prinesel kapiteljski hlapec. Prosim, preberi ga!«

Adam je obrnil v roki pismo.

»Na tebe je naslovljeno!«

»Prosim, preberi ga!« je zahtevala nestrpno in odločno... Nobenih skrivnosti nočem več imeti s tistim človekom — si je mislila.

Adam je raztrgal ovitek in bral. Čelo se mu je nabralo v gube. Vrnil je ženi pisanje in rekel kratko:

»Umira. Rad bi videl sina. Pošlji mu ga s kakšnim izgovorom! On sam obljublja, da se ne bo izdal.«

Adam je govoril mirno. Nobenega presenečenja ni kazal.

»Ali si vedel...?« je Marija šepetaje vprašala.

»Vedel.« je mirno prikimal. »Že davno sem uganil. Že tedaj, ko si se šla dogovoriti zaradi ograje naših grobov in — se nisi dogovorila.«

Marija je prikimala, vsa zardela. Potem je dvignila glavo in prosila:

»Prosim, naroči ti Gotardu, naj gre k proštu in se mu zahvali za njegovo priporočilo na dvoru! Pove naj mu, da ga ti pošiljaš — potem bo vedel, da — da med nama ni več skrivnosti.«

Adam je pogledal ženo z dolgim, prodirajočim pogledom... Ali se hoče Marija maščevati — umirajočemu?

Ne. V njenih črnih velikih očeh ni bilo nobenega sovraštva, nobene zle misli. Le razčistiti hoče vse med seboj in med onim in mir hoče imeti pred njim.

Uro pozneje je Mreta, vsa zabuhla od jokanja, peljala mladega Gričarja v proštovo sobo.

»To so mladi gospod Gričar!« je zaklicala proti postelji, na pol zagrnjeni z vijolično rdečimi svilenimi zastori.

Voščeno bleda roka z dolgimi suhimi prsti je odgrnila zastor in ubit glas je zapovedal:

»Pridite bliže, Gotard plemeniti Gričar!«

Gotard je pristopil... »Plemeniti« me je poklical. Torej ve...? Nemara je celo on imel svoje prste vmes?

»Oče me pošiljajo, da se jim zahvalim za njihovo priporočilo na dvoru, častiti gospod prošt,« je povedal z vljudnim poklonom proti bolniku, ki ga je gledal z lakomnimi zelenimi očmi, globoko pogreznjenimi v voščeno blede obraz.

»Oče vas pošiljajo...« je šepetal bolnik. »Sedite sem k meni!« je pristavil razločnejše.

Gotard je primaknil stol in sedel tik bolnikove postelje. Bolnik ga je molče gledal, gledal ga je dolgo in nepremično, da je Gotardu postalo že kar neprijetno.

»Ali ste srečni v svojem poklicu?« je prošt naposled prekinil molk.

»Da, zahvaljeni za vprašanje, srečen sem.«

»Ali vas imajo radi na dvoru?«

Gotard je nekoliko zardel v zadregi. Ni se rad hvalil s svojo priljubljenostjo, vendar je resnici na ljubo odgovoril:

»Mislim, da me imajo radi.«

Nekaj nasmehu podobnega se je zatreslo v voščeno bledem bolnikovem obrazu. A hitro se je umaknilo.

»Knežnja milost je nevarna reč. Ne nastavljajte se ji preveč, da ne obudite prevelike zavisti pri drugih dvorjanih. Ostanite skromno

v ozadju, če hočete ostati srečni! Poznam življenje na dvoru in vem, zakaj vam to svetujem. Ali boste upoštevali moj nasvet?»

»Upošteval ga bom, častiti gospod prošt. Ne bom pozabil nanj.«

Zopet je nekaj jasnega izpreletelo bolnikov obraz. Zaprl je oči in dolgo molčal.

Gotard je mislil, da je zaspal. Tiho se je dvignil, da odide.

Tedaj je bolnik odprl oči in izpregovoril:

»Dajte mi kos papirja in svinčnik s pisalne mize!«

Mladi mož je stopil k oknu, kjer je stala pisalna miza, poiskal papir in svinčnik in ju prinesel proštu.

»Dajte mi še tisto knjigo za podlago!«

Gotard je vzel z nočne omarice knjigo in jo podal bolniku. »Pisma mračnjakov« je bral mimogrede naslov knjige ... Pisma mračnjakov? Knjiga je bila v jezuitskem kolegiju na indeksu! Rekli so, da v precej grobi obliki žigosa življenje duhovščine, posebno visokega klera v Rimu in drugod. In prošt še na smrtni postelji bere takšno knjigo? Ali ni katoličan?

Začudeno je gledal mladenič v mrtvaško blede proštovo obličje, razorano od strasti in bolezni.

Montagnana se ni zmenil zanj. Pripravil si je pisanje na skrčenih kolenih in rekel:

»Prosim, prižgite mi svečo, ki stoji na mizi in pripravite pečatni vosek in pečatnik!«

Medtem ko je mladi mož stopil k pisalni mizi, je prošt s tresočo se roko napisal kratko pismo in ga zganil. Gotard mu je pomagal pismo zapečatiti.

»Vzemite to pismo, Gotard, in izročite ga gospodu očetu. Odpre naj ga, ko izve, da sem mrtev!«

Gotard je spravil pismo v prsni žep svojega usnjenega jopiča in se poslovil.

Ni videl, da se je bolnik s težavo dvignil in oprt na komolec, gledal za njim, dokler se niso vrata zaprla. Nato se je prošt z globokim vzdihom spustil nazaj v blazine in zaprl oči. Zadovoljen nasmeh mu je izpreletel mrtvaško blede obraz. Še vedno je videl pred seboj visoko, lepo postavo svojega sina, pravega Gričarja.

»Podoben mi je, pa je vendarle ves drugačen kakor sem jaz — hvala bogu!« je sam pri sebi ugotovil prošt.

Drugi dan je ležal na mrtvaškem odru v cerkvi, ki jo je bil z velikimi žrtvami pozidal, dasi ne dokončal. Dokončal jo je v poznejših letih njegov naslednik Marko Khun.

In Polydor de Montagnana je že nekaj dni ležal v svoji cerkveni grobnici — ki si jo je bil dal sam v cerkvi izkopati — ko je Gričarjev hlapec prinesel iz mesta vest, da je proš umrl.

Adam in Marija — oba sta se ozrla skozi okno na Gotarda, ki je na dvorišču učil desetletno sestro Felicito jahati. Oba sta se spomnila na pismo umirajočega prošta, toda oba sta čutila do njegove neznane vsebine čuden notranji odpor, skoraj strah, da nihče izmed njiju ni hotel pisma omeniti.

Nista ga prebrala niti zvečer, ko sta bila sama v izbi in sedela pri topli peči — oktobrski dnevi so bili mrzli. Strmela sta v lojenki, ki sta goreli v srebrnem svečniku pred njima na mizi in oba hkrati sta mislila isto: Kaj, ko bi sežgala pismo, ne da bi ga prebrala?...

Marija se je stresla, ko je Adam povedal svojo misel:

»Najrajši bi ga sežgal, ne da bi ga prebral. Ne morem si misliti, kaj nama hoče nesrečni Italijan še po svoji smrti.«

»Morda nama sporoča poslednjo voljo?« je ugibala Marija in vraževerno šepetaje pristavila: »Strah bi me bilo, če njegove poslednje volje ne bi brala, kakor je gotovo želel, ko je umiral. Še v sanjah bi naju strašil.«

Adam je jo pogledal in prikimal. Tudi on je občutil v srcu nekaj, kar je bilo močno strahu podobno. V takšnem razpoloženju pa ni hotel odpreti pisma.

»Pismo odpreva jutri ob belem dnevu, ko te ne bo strah,« je odločil in vstal, da se odpravi k počitku.

Marija se je oddahnila, prijala svečnik in odšla za možem.

Drugi dan so se že zgodaj zjutraj odpravili vsi v vinograd na trgatev, Adam, Marija in Gotard so jahali do vznožja Trške gore, služinčad in najeti trgači so šli peš za njimi, s koši in jerbasi obloženi.

Ko je trojica jezdecev prispela do Gričarjeve lovske kočice v gozdu ob vznožju Trške gore, so razjahali in Gričar je izročil Gotardu ključ svoje zidanice:

»Pojdi naprej in odkleni zidanico! Midva oskrbiva konje in prideva za teboj.«

Mladi mož je odšel. Adam je peljal konje v hlev, jih nakrmil in napojil ter prišel za ženo, ki je sedela na klopi pred kočico.

Molče je prisedel, vzel iz prsnega žepa proštovo pismo in odtrgal pečat. Z odločnim, skoraj jeznim gibom je razgrnil pisanje.

Zastrmel je vanj in presenečeno dvignil tanke obrvi. Nobenega glasu ni spravil iz sebe.

Marija ga je od strani pogledala in se nagnila preko njegove roke, da prebere pismo. Tudi ona je molče strmela v kratko sporočilo, pisano s tresočo se roko:

Sem nezakonski sin pok. Urške Gričarce in pok. stiškega opata Volbenka Neffa. Moja mati me je po tridesetih letih ločitve spoznala, jaz pa sem jo zatajil. Iz ljubezni do mene je molčala do svoje smrti.

Mnogo nesreče sem povzročil po svetu. Za moje grehe ni odpuščanja. Edina uteha mi je misel, da se bliža konec mojih grdobij.

Pismo je bilo brez naslova in brez podpisa. Bilo je zadnja izpoved zločinca, ki je za svoje zločine prejel najhujšo kazen: spoznanje samega sebe in svojega v strasteh in zločinskem koristolovstvu zapravljenega življenja.

»Nesrečnež!« je naposled vzdihnila Marija. »Njegove zadnje ure so morale biti strašne.«

Mož ji ni odgovoril. Vzel je iz žepa kresilo in gobo, zanetil ogenj in ob njem sežgal proštno pismo. Z nogo je razbrcal pepel sežganega pisma in vstal.

Še vso pot proti svojemu vinogradu navzgor je razmišljal o nesrečnem bratrancu Polydoru Gričarju, ki ga je — nedoraslega otroka — lastni oče vrgel pod tujim imenom v svet, kjer je doraščal brez ljubezni, za vselej tujec med tujci, brezdomec, lahek plen vseh grdih človeških strasti... Ali je bilo čudno, da je moralno propadel?

Adam, vzgojen na nemških univerzah pod vplivom humanizma, ki je v tistih časih zajemal že velik del Evrope, je čutil v svojem srcu iskreno usmiljenje s pokojnikom, ki mu je bil v življenju najhujši sovražnik.

Na klopi pred zidanico je Gotard čakal na starše. Adam ga je od daleč zagledal in čudno nov občutek ga je izpreletel. Vedno ga je bila bolela misel, da z njim in bebcem Martom izumre moški rod Gričarjev. Tam na klopi pred zidanico pa je sedel Gričar — mlad Gričar — po krvi pravi Gričar.

»Kri naše krvi,« je Adam rekel polglasno in s pogledom pokazal na Gotarda.

Marija, ki je stopala tik za njim, ga je razumela. Uganila je njegovo misel: Gričarjev rod ne bo izumrl!

Adam pa je stopal po kamniti poti za nizko ogrado in razmišljal: In vendar se je Gotard že izneveril našemu rodu. Naš rod ljubi zemljo in svobodo — on pa bo živel tam v tujem mestu, vse življenje le

suženj svojega gospoda. In svoje sužnosti se morda niti ne bo zavedal. Prav nobenega hrepenenja po svobodi ne bo čutil sredi tistega stre-muškega dvorjanskega vzdušja. Svoboda! Le zemlja da človeku koli-kortoliko svobode — popolne svobode tako ni na svetu. Jaz sem se rešil nazaj k zemlji, Gotard pa je že izkoreninjenec. Napravili so iz njega hlapca, ponosnega na svoje mlado plemstvo... Bili so časi, ko bi bil morda tudi jaz zlezel na tako pot. Oče so mi bili odprli oči s trdo resnico... Kaj bi oče rekli, če bi videli, da je njihov ljubljeni vnuk postal ponižen in veren dvorjan katoliškega samodržca Ferdinanda?... Kaj bi rekel k takemu potomcu Gotardov praded, ki je padel pri Mehovem kot borec za svobodo tlačanov?... Kolikšen padeč od ponosnega protifevdalnega borca Gašperja Gričarja do ponižnega malikovalca fevdalcev Gotarda pl. Gričarja!

Valovi strahu so zajeli vso Krajino, širili so se predvsem iz stol-nega mesta, iz Ljubljane. Prihajali pa so tudi glasovi iz vse dežele o izgonih trdovratnih protestantov, o živinskem pretepanju po ječah, o zapiranju protestantskih žena in mater, o njihovem izgonu in ne-krščanski ločitvi od mož in otrok, o rušenju in požigu protestantskih domov, o razstrelitvi luteranskih molilnic, o sežiganju luteranskih knjig...

Adam je ostajal s svojo družino tudi pozimi na pristavi.

Bili so pač nevarni časi, ko se nihče v mestu ni več spoznal med svojimi someščani. Ali je bil človek, s katerim si govoril v svojem srcu še protestant, ali se je v resnici »izpreobrnil«? Ali ti bo vsaj s pogledom in nasmehom pritrdil, ali bo tekel v prošnjo, da opravi svojo denunciantsko katoliško dolžnost?

Včasih pa je Adama vendarle vleklo v mesto, da se nekoliko po-govori s prijateljem Martinom Raabom ali Abritom Scheyerjem.

Raab se je sicer z vso svojo družino vdal pritisku, toda med pri-jatelji je govoril, kakor je tiste čase govorila večina izpreobrnjenecv:

»V srce mi ne morejo priti s komisijo. Če hočejo imeti hinavce, ki drugače govore in drugače mislijo, naj jih pa imajo. S svojim bedastim pritiskom ne bodo dosegli nič drugega kakor mlačne vernike na zapoved.«

»Med inteligenti pa brezverce,« je dopolnil Abri Scheyer. Prišel je v mesto na povabilo Adama Gričarja, da se udeleži velikega tek-movanja v streljanju novomeških strelcev. Drugače je živel stalno na graščini Soteska.

Adam je prikimal njegovim besedam:

»Prav imaš. Človeku se včasih res že zamajejo temelji vsega, kar so nas kdaj učili. Verske dogme ne vzdržijo žarkov pameti.«

Raab se je posmešnil:

»Katoličani že vedo, zakaj ne dovolijo svobodnega razmišljanja o evangelijskih resnicah... Sicer pa tudi v protestantizmu ni prave svobode. Le pomislita, kako so svoje čase gnjavili Primoža Trubarja zaradi njegovih »Articul«! Kako so mu protestanti sami metali polena pod noge!«

»Toda znanost pod okriljem protestantizma vendarle napreduje, pod katolicizmom pa — kar pomisli, kako delajo z znanstveniki v katoliški Italiji! Sežigajo jih na grmadah, kot čarovnike in krivoverce.«

»Hm. Ali vesta, da je papež zahteval od nadvojvode, da uvede tudi pri nas inkvizicijo z mečem in ognjem, kakršno imajo v Italiji?«

»Še tega nam manjka!« sta vzdihnili Adam in Martin oba hkrati.

»No, pri nas bi bilo vse mogoče. Saj vidita: moč fevdalcev, ki so bili še pred leti steber protestantizma, propada z dneva v dan. Vse naše upiranje je udarec v prazno. Vse naše prošnje, kakor grožnje, romajo v Ferdinandov koš. Kaj pa naj bi na primer storil, ko sem dobil najvišji ukaz iz Gradca, naj izročim svojo graščinsko cerkev, svetišče, ki so ga postavili moji predniki, ljubljanskemu škofu? Ali naj bi se uprl?«

»Ha! Ne bi ti bil svetoval!« se je Adam zasmel.

»Kdo bi se z biko bodel!« je dostavil Raab.

»No, vidita! In tega je že deset let. Takrat so me moji stanovski tovariši v deželni hiši obsojali, češ da sem zlezel prehitro pod klop. Zdaj pa poglejta, kaj se je nedavno zgodilo najpogumnejšemu našemu protestantu grofu Ahacu Thurnu: razstrelili so mu mobilnico pri križki graščini! In nič jim ni mogel braniti.«

»Da, da, nesramno nasilje!« je vzdihnil Raab. »Slišal sem, da je Ljubljana že vsa na kolenih pred Hrenom.«

»Kaj pa tvoj oče pravijo k vsemu temu?« je Adam vprašal Scheyerja.

»Oh, očeta skoraj nikoli ne vidim. Preveč so zaposleni s sejami deželnega zbora. Ostro bitko imajo deželani s Hrenom zaradi njegovega nezakonitega oblastnega postopanja s člani deželnih stanov. Pritožili so se nadvojvodi in izključili Hrena s sej deželnega zbora, dokler jim ne da zadoščenja.«

»Zadoščenja?«

»Da. Pravijo, da je bil Hren nedavno na banketu v Kranju pijan kot čep in se je pridušil: „Prej ne bom položil glave k počitku, preden

ne bodo vsi lutrovski gospodje pregnani iz dežele, kar se bo zgodilo najpozneje v treh mesecih. V pijanosti je izdal svoje prave načrte.«

»Ta človek grize okrog sebe kakor stekel pes. Ne vem, če je pri zdravi pameti. Slišal sem, da si je dal pri menihih v Bistri sezidati celico, kamor se hodi bičat po golem hrtu in ne odneha prej, preden ni ves v krvi.«

»Norec!«

»Vest ga peče. Čuti, da je potreben pokore.«

Preplah protestantov Notranje Avstrije je nekoliko popustil, ko so dve leti pozneje protestanti Dolenje in Gorenje Avstrije dosegli odlok nadvojvode Matije, ki jim je dne 19. marca dovolil versko svobodo. Že štiri mesece nato so dobili versko svobodo tudi Čehi s cesarskim pismom Rudolfa II.

Stanovi Notranje Avstrije so napeli zdaj vse sile, da dosežejo enake pravice, toda ... dne 8. decembra 1609. leta je nadvojvoda Ferdinand prošnjo združenih protestantov Notranje Avstrije — zavrnil.

Takoj je škof Hren izrabil izgubljeno bitko svojih nasprotnikov in ponovno zahteval izročitev vseh protestantskih knjig, spravljenih v deželni hiši. Šel je celo tako daleč, da je grozil s silo.

To pa je dvignilo med deželani vihar jeze. Zahtevali so, naj se škof izkaže s pismenim odlokom nadvojvode glede tega nasilja.

In Hren je odnehal.

Pripravljal pa je luteranstvu med Slovenci hud udarec, hujši od vseh drugih: odločil se je, da posnema reformatorje. Na svoje stroške je dal v Gradcu tiskati slovensko knjigo »Branja inu Evangelia« in jo v tri tisoč izvodih razkropil med slovensko ljudstvo. Razkropil je svoja Branja kakor sejalec razkropi seme na pognojeno njivo. Semena so vzknila in obrodila bogato žetev: bolj kakor vsa nasilja, je ta knjiga našla pot do ponovne pridobitve slovenskega ljudstva za katoliško vero.

To pa ni bilo edino dejstvo, ki je delalo za Hrena. Marsikoga je presenetila in omajala vest, da se je kranjski »veliki inkvizitor« uprl papeževi zahtevi, naj v Notranji Avstriji po zgledu Italije uvedejo krvavo inkvizicijo. In še nekaj je govorilo za Hrena: z vso silo se je zavzel za pravice meščanov, posebno še za odpravo trgovine na kmetih. Cesar meščani v stoletnih svojih zahtevah in prošnjah niso mogli doseči — Hrenu se je posrečilo. Tudi nekaj drugih pravic, ki so jih deželni stanovi v deželnem zboru meščanom že dolga desetletja kratili, je Hren izvojeval meščanskim slojem, iz katerih je sam izšel.

Jasno je bilo tedaj vsem, da se je Hren postavil odločno na stran pokatoličanih meščanov in se za sovraštvo, ki ga je s tem še povečal pri protestantskih deželnih stanovih, ni dosti zmenil. Vsak, ki je razmere podrobneje poznal, je imel občutek, da se med protireformatorjem Hrenom in med zadnjimi luterani, notranjeavstrijskimi fevdalci, pripravlja odločilen spopad, ki bo izbruhnil, ko se poležejo zunanje in notranje nevarnosti, ki so ogrožale obstoj države: roparski napadi Turkov, pohlep Benečanov po gospodstvu nad Jadranskim morjem, upor Madžarov in odločni odpor čeških protestantov... Vse to je treba rešiti, preden pride na vrsto plemiška gospoda Notranje Avstrije — je trezno računal Hren.

V tem času 'premirja' se je neke nedelje oglasila na Gričarjevem posestvu večja deputacija notranjih svetnikov novomeškega mestnega zbora — sami bivši luterani. Čestitali so Adamu Gričarju k njegovi sedemdesetletnici in mu — govornik je bil oskrbnik proviantnega skladišča Jurij Jarc — sporočili splošno željo Novomeščanov, naj bi se vrnil v mesto in sprejel vsaj za nekaj časa čast mestnega sodnika.

»V teh hudih časih je treba za to odgovorno mesto še posebno velike požrtvovalnosti in poguma. Novomeščani potrebujemo na tem mestu človeka, ki nam ne bo le sodnik, ampak pred vsem vodnik in svetovalec v težkih položajih, ki jih skoraj vsakemu prinesejo današnje hude razmere.«

Adam, ki je hotel govornika že večkrat prekiniti z odločno odklonitvijo, je po zadnjih govornikovih besedah stal dolgo molče pred delegacijo in gledal s temnim obrazom nekam v tla... Poznal je vse težave, s katerimi se je borilo obubožano mesto. Kup prestrašenih prebivalcev, ki so bili po svojem srcu še vedno luterani, je potreboval pametnega, previdnega vodnika, ki v teh nevarnih časih ni smel tvegati nepremišljenih podvigov, da ne izzove sovražno nevihto nad mestom. Naposled je bilo treba luteranu v teh časih precej poguma in še več duševne prisebnosti, da se je drznil sprejeti tako vidno in odgovorno mesto v javnem življenju...

Za trenutek se je zdelo Adamu, da sliši glas svojega očeta: Ti seveda ne boš nikoli pihal, kar te ne peče!... Ali se bojim? Ali sem res sebičnej, ki misli le na svoje dobro?

Adam je dvignil glavo: Bojazljivec nisem bil nikoli. Tista leta, ko sem predrzno izzival usodo s trmo in junačevanjem pa so zame tudi minila. Da bi me vicedom Jožef Panizoll ne potrdil, se ne bojim. Poznam ga dobro še iz let, ko sem naročal v njegovi jeseniški železarni blago za svojo trgovino. Takrat je bil še luteran in razumen človek. Dobro je vodil in spretno razširil nekdanje Buccellenijeve

plavže... Čudno, da se je polakomnil častne službe vladarjevega namestnika v deželi. Graška vlada pa se je odločila zanj gotovo le zaradi njegovega velikega bogastva. Pri tem je glede njegovega novega katoličanstva zatisnila eno oko — saj mu je gledal na prste škof Hren...

»Gospodje, zahvaljujem se vam za čestitke in zaupanje! Pred leti sem dokazal, da mi ni do časti, ki ste mi jo že ponovno ponujali. Danes pa se mi zdi, da bi me lahko imeli za bojazljivca, če bi vašo ponudbo odklonil. Zato jo sprejemam,« je Adam Gričar naposled pretrgal že kar mučen molk.

Vsi odposlanci so — vsak po svoje — vzkliknili od veselja in planili h Gričarju, da mu prijateljsko stisnejo roko.

Tako se je zgodilo, da se je Adam Gričar na svetega Gola dan vendarle — kakor nekoč njegov oče — v svečanem rdečem plašču mestnega sodnika vzel na konja, za njim pa vsi notranji svetovalci s trobentači, stražniki in topničarjem vred, da slavnostno objezdijo mejo novomeškega krvosodnega območja.

Z vseh utrdb so pokali topovi, zvonovi so zvonili po vseh cerkvah. Z vseh oken na trgu so navdušeno pozdravljali novoizvoljenega sodnika.

Na okrašenem oknu Gričarjeve hiše je — kakor pred leti žena Jakoba Gričarja — gledala spreved Marija Gričarica, petdesetletna, stasita in še vedno črnolasa gospa. Njene ustne so se raztegnile v nagajiv nasmeh, ko je z rutico pomahala svojemu možu.

Ob drugem oknu je slonela Gričarjeva lepa devetnajstletna hčerka Felicita, poleg nje pa njen zaročenec, bogati Jurij Dilanec, žitni trgovec, katerega oče se je preselil v mesto z nakupom bivšega Glavičevega posestva.

Adam Gričar, novoizvoljeni poglavar Novega mesta, se je ozrl na okna svoje hiše in pozdravil svojce s posmehljivim nasmeškom, češ: Vem, da se smejete maskaradi, v katero so me ujeli... Za trenutek je povesil visoko dvignjeno žezlo v pozdrav.

Jezdil je med špalirjem gledalcev in jim prijazno odzdravljajal.

Že blizu Gorenjih vrat, nasproti novozidani Dilančevi hiši, je zagledal med zbranimi ljudmi temnolasega človeka v delovni obleki, posuti s končki belega sukanca ter s platnenim vatlom, visečim mu okrog vratu. Pogled krojačevih zelenih oči se je za trenutek srečal s pogledom prav tako zelenih Gričarjevih...

»Moj sin! Sin Zenerjeve Ženy!« je pretreslo Adama Gričarja.

Novo izvoljeni sodnik je pod obokom Gorenjih vrat povesil žezlo in v diru odjezdil s svojimi spremljevalci iz mesta.

V aprilu prihodnjega leta — bila je nedelja — je Adam Gričar porabil lep spomladanski dan za obisk na Hmeljniku. Sedel je s Konradom Ruesom in njegovim svakom Krištofom Jankovičem pred kaminom v grajski dvorani in pogovor se je pletel okrog najnovejših ukrepov prošta Marka Khuna proti novomeškim in okoliškim protestantom.

»Včeraj je šel prošt Khun v Krško izpreobračat in pokorit protestante,« je povedal Adam.

»Ne bo mnogo opravil. Tam so trdovratni ljudje,« je rekel Ruess.

»Reci rajši značajni! Niso takšne cunje, da bi se uklonili prvemu papistu!« Graščak Krištof Jankovič je govoril ostro in ne da bi pogledal svaku v oči.

Konrad Ruess se je v zadregi ozrl na Gričarja in izjavil:

»To gre na moj rovaš. Prihodnjo nedeljo — tako smo po zadnjem proštovem obisku sklenili na rodbinskem posvetu — prestopi vsa naša rodbina v katoliško vero.«

»Z edino izjemo moje osebe — prosim!« je Jankovič ostro pristavil in si popravil odejo, ki mu je zdrknila s kolen. Krištof Jankovič je bil hrom. Prehladil se je bil na lovu, ko je ure dolgo stal v snegu in čakal na jelena. Graščakova vztrajnost — ali pa tudi trma — je bila velika: rogovje tistega jelena — bil je krasen šestnajstak — je viselo v grajski dvorani nad kaminom. Toda — bilo je drago plačano!

A Jankovič je bil tedaj še razmeroma mlad. Bil je komaj štirideset let star, ko je ohromel. Upal je še vedno, da prej ali slej ozdravi. Če bi bil takrat vedel, da bo živel hrom še nekaj več kakor petdeset let — kdo ve, kaj bi bil jezavi mož v svojem obupu storil.

Gričar se je s pomilovanjem ozrl nanj. Zaman je iskal besed, ki ne bi razburile bolnika in ne žalile njegovega svaka.

»Težki časi so prišli nad nas, luterane,« je rekel. »Naposled še velja tisti sklep naših prvakov, po katerem se vsak protestant lahko izogne preganjanju s tem, da navidezno prestopi v katoliško vero, če le v svojem srcu obdrži vero v sveti evangelij. Nihče pri tem ne izgubi nič na svoji časti.«

»Da, da. To je že res. Ampak papisti pa le slavijo svoje zmago-slavje nad nami. In če ugledna rodbina klone pred njimi, je to v veliko moralno škodo protestantizmu v deželi,« je vztrajal Jankovič.

»Mislim, da je škoda še večja, če papisti rodbino s silo izženejo in zasežejo velik del njenega premoženja. Katoličani imajo pri tem dvojno korist: moralno in gmotno; prvič pokažejo vsemu svetu svojo moč in naženejo vse protestante v strah in trepet, drugič pa bogatijo na naš

račun in si nabirajo velike denarne rezerve za kritje stroškov pri svojih novih podvigih.«

Molk je zavladal po teh Adamovih besedah. Ni jim bilo kaj oporekati.

Naposled se je Konrad Ruess — mož je bil nekaj let mlajši od Gričarja, vendar je izgledal starejši — nagnil k Adamu in ga vprašal:

»V primeru, da bi oni, gospod sodnik, stali pred izbiro — kako bi se odločili?«

»Hm!« je Adam zagodrnjal in vstal. Napravil je nekaj korakov po sobi tja in sem ter se ustavil pred enim izmed oken. »O tem res še nisem razmišljal. Toliko pa vem, da proštu ne bi dal prilike, postavljati se javno z menoj.«

Govoril je preko ramena, potem pa se je zagledal skozi okno v prelepo pokrajino pod seboj. Daleč tam ne desni so snežni vrhovi zapirali obzorje: Triglav, Kanin, Snežnik, na jugu Velebit, ki je s svojim hrbtnom zakrival morje, spredaj Rog s svojimi pragozdovi, pred njim valovje gričev in hribov in sel, ob Krki Novo mesto, med gozdovi sosedni gradovi, tam na levi proti jugovzhodu pa so Gorjanci zakrivali obzorje... O, lepa, prelepa je bila njegova domovina! In da bi jo moral zapustiti zaradi pohlepnih bedakov, ki imajo v državi slučajno moč v rokah?... Ne!

Zasukal se je in končal svoje razmišljanje:

»Z glavo skozi zid pač nikoli ne pridemo. Katolicizem si je zadnja leta toliko opomogel, da nam je zrastel preko glave. Mi sami smo ga rešili pogina.«

»Mi? Luterani?« je začudeno vprašal Jankovič.

»Da, mi,« je vztrajal Adam. Menda se ni zavedal, da je ponavljal trditev, ki jo je pred več kakor desetimi leti izrekel prošt Montagnana. Svoji trditvi je Gričar takoj dodal pojasnilo: »Katoliška cerkev je bila blizu tega, da se pogrezne v lastnem blatu. Bila je gnila od najnižjega, kruha in ljubezni stradajočega kaplana preko po župniških krčmah plesočega, v vinu in grehu se utapljajočega župnika ter z župnijami, beneficiji in drugimi masnimi dohodki preobloženih kanonikov, dekanov, proštov in bogatih veleposestniških in veletrgovskih prelatov do v zlatu valjajočega se papeštva. Razuzdano življenje duhovnikov bi samo ob sebi razkrojilo katoliško Cerkev, saj jo je pritiralo na rob propada. Za rešitvijo blodeče ljudstvo je zašlo v razne sekte bičarjev, prekrščevalcev, skakačev in zamaknjencev. V cerkvah ga je bilo vedno manj. Toda prišli so reformatorji: Calvin, Cvingli, Luter — pri nas Primož Trubar — in rešili so rimsko Cerkev s tem, da so jo s svojim nasprotovanjem spravili v nov zagon. Reformatorji so povzro-

čili, da je katoliška hierarhija ob dvanaajsti uri izpregledala in se z vso silo vrgla na rešitev vsega, kar se je rešiti dalo, reformatorji, ki so s svojim »čistim Kristusovim naukom« rešili katoliškega razkroja mnogo ljudstva, tavajočega v temi. Da, rimska Cerkev si je hitro opomogla, hitreje, kakor smo mi, novoverci pričakovali, ker je nastopila proti reformaciji nečloveško brezobzirno in kruto, naslednikom Kristusovim prav malo primerno. Nič ne pomaga: Zamudili smo svoj čas. Zdaj nismo več tako močni, da bi se uprli in mogli računati na zmago. Upor bi bil danes toliko kakor samomor.»

Jankovič je zasukal glavo in pogledal gosta... Zavidanja vreden človek je tale Gričar. Ves svet leži jasno pred njim. Govori odločno in pametno, da mu človek težko ugovarja in vendar...

»Zakaj se pa Ogri upirajo in Čehi? Rajši samomor, kakor takšno življenje, po pameti!« je neprijazno zarenčal Jankovič, prijel za zvo-nec in pozvonil slugi.

Sluga je takoj vstopil.

»Ali je moja kopel pripravljena?«

»Da, milostni gospod, pripravljena je.«

»Odpelji me! Na svidenje, gospod Gričar!«

»Na svidenje, gospod Jankovič!« se je Adam priklonil.

Gričar se je kmalu poslovil in odjezdil na pristavo, da pogleda, kako mu gospodari Pimperlijev sin, ki je za svojim očetom — stari Jörg Pimperli je že nekaj let počival v grobu — prevzel mesto oskrbnika na pristavi.

Še pred mrakom se je s hlapcem Blažem vrnil v mesto.

»Kako je, Tone?« je prijazno ogovoril vratarja Gorenjih vrat.

»Slabo, milostni gospod sodnik,« je bradati možak zmajal z glavo, pristopil bliže, se previdno ozrl in pojasnil: »Slabo za nas, luterane, gospod! Stepli so se davi na trgu.«

»Stepli? Kdo?«

»Takole je bilo: tista dva pridigarja, mizarski pomočnik Magnus in njegov tovariš Jakob, sta prišla na Veliki trg, ko so zjutraj ljudje hodili k maši. Marsikdo se je ustavil in poslušal. Nabralo se je kmalu poln trg ljudstva. Kajpak se je med njimi našel nekdo, ki je tekel v kapitelj povedat, kaj se godi na trgu. Pridrl je ves kapitelj na trg: oskrbnik, kanoniki, organist, cerkovnik in vsi hlapci. Hoteli so oba pridigarja ujeti. Ampak postavila sta se jim v bran. Močni Magnus se je zakadil nad oskrbnika in kanonike, jih bil s pestjo po glavi in klofutal po obrazu, da so bili vsi marogasti. Nekateri meščani so se spoprijeli s kapiteljskimi hlapci. Tekla je kri. Naposled so kapiteljski zbežali, ljudje pa so vpili za njimi in se smejali. Kdo ve, kaj se bo

skuhalo iz tega, ko se vrne prošt iz Krškega? Mislim, da ne bo nič dobrega.«

»Prav misliš. Za vse bo slabo!« je prikimal Gričar in odjezdil zamišljeno domov... Tako torej! Izrabili so njegovo odsotnost za nepremišljen nered v mestu. Dobro so se zavedali, da to njemu, sodniku, ne bo všeč, da ga bo pahnilo v nevaren položaj... To je torej njihova hvaležnost! »No, prav! Zdaj mi je dovolj!« se je odločil.

Odšel je takoj na magistrat in poslal štiri biriče po oba pridigarja — samozvanca. Toda povedali so jim, da sta oba pomočnika po rabuki na trgu izginila iz mesta.

Adama je pošteno zaskrbelo. Pretep se je sicer zgodil v njegovi odsotnosti, a Gričar je poznal prošta in njegovo brezvestno vnemo.

»Vse bo zvrgeł name, boš videla,« je govoril svoji ženi. »Obdolžil me bo, da sem ju jaz ščitil, da sem se nalašč umaknil iz mesta. Pritisnil me bo zaradi skritega luteranstva, me prijel v imenu verske komisije in me poslal v ječo na Ljubljanski grad, če ne celo v Gradec. Že dolgo sem mu trn v peti.«

»Nisi storil prav, ko mu na njegov poziv nisi poslal spovednega listka!«

»K spovedi ne grem! Gričar ne bo nikoli klečal pred papistomi! Tudi v cerkvi me ne bodo videli.«

»Saj ni treba, da greš k spovedi. Stori isto, kar je storil Raab, pa bo vse prav.«

Adam se je za nekaj trenutkov zazrl v črne ženine oči... Martin je podkupil patra Cipriana. Bil je to izobražen frančiškan, svetski človek širokih nazorov in široke stanovske vesti. Hodil je stalno na mestno strelišče in se udeleževal tekem strelske družine. Za dobro plačilo in primerno pogostitev je bil luteranom rad na uslugo.

»Dobro, povabim ga,« se je Adam odločil: »Zakaj pa ne? Saj dobro vedo, da s silo iz zavednega luterana ne bodo nikoli napravili katoličana... Če po vsej sili hočejo, da se norčujem iz njih, pa bom še jaz bril norce z njimi.«

Tako je potolažil in opravičil samega sebe in tako je storil. Še preden se je prošt vrnil, je imel Gričar spovedni listek v rokah. A poslal ga ni v prošnjo, temveč naravnost svojemu dobremu znancu vicedomu Jožefu Ottaviju Panizollu v Ljubljano. Obenem mu je v daljšem pismu opisal nedeljski dogodek in dostavil, da je sit te mestne tlake in se odpoveduje službi mestnega sodnika. Prosil je vicedoma, naj mestnemu svetu zapove, da mu postavijo namestnika do prihodnjih volitev, njemu pa dovolijo dopust, ki ga kot enainšedemdesetleten starec že sme zahtevati... Sam sebi ni hotel pri-

znati, da je že dolgo iskal primeren izgovor za svoj odstop. Obveznosti, ki mu jih je nalagala naporna in odgovorna sodniška služba, je njegov nebrzdani značaj le težko prenašal.

V torek je poštni sel odjezdil s pismom v Ljubljano, v petek se je že vrnil z vicedomovim odgovorom, pozivom mestnemu Notranjemu svetu, naj zadevo s sodnikovim dopustom uredi po želji gospoda sodnika samega.

Še istega dne je sodnik Adam Gričar sklical sejo Notranjega sveta in vkljub vsem prošnjam in ugovorom uredil zadevo po svoji volji.

V soboto, takoj po kosilu, je odjezdil z ženo in hlapcem na prištavo. Do polovice poti sta jih spremila na konjih mlađa zakonca Jurij Dilanc in Felicita.

Nekaj ur pozneje se je vrnila v mesto proštova kavalkada. Prošt Marko Khun je zrl mračno predse, ko je od Gorenjih vrat zavil proti kapitlju. Nedeljske dogodke so mu bili sporočili že v Krško... »Zdaj se pa kar pripravite!« je sam pri sebi pretil novomeškim luteranom, predvsem sodniku in notranjim svetnikom, ki jih je imel — in ne neopravičeno — na sumu, da so po svojem srcu še vedno luterani.

Toda bil je bridko razočaran, ko so mu povedali, da sta glavna krivca, pridigarja Magnus in Jakob, ušla, sodnik pa je odložil svojo službo, ker so someščani zlorabili njegovo nedeljsko odsotnost za luteransko manifestacijo.

Proštu so se razblinile maščevalne sanje v nič. Preostalo mu ni drugega, kakor poročilo na versko komisijo in pritožba na vicedoma.

Da si svojo jezo vendarle nekoliko ohladi, je svojemu poročilu priložil seznam najtrdovratnejših novomeških protestantov, ki ga je bil dobil med zapisniki svojega prednika Polydorja Montagnane.

Seveda v seznamu nista manjkala niti Adam Gričar, niti njegova soproga.

Seznam pa ni izzval nobenega posebnega procesa, ker so po nekaj mesecih ugotovili, da je zastarel in poln pogrškov. V seznamu sta bila med drugimi zakonca Gašper Vasič — vpisan kot Dörfler — in soproga, ki sta bila že nekaj let mrtva. Vdova Rotter je izjavila, da je že pred desetimi leti prestopila v katoliško vero, Adam Gričar je zase in za soprogo že predložil spovedni listek v roke gospodu vicedomu Panizollu. Nekateri izmed pozvancev pa pozivov sploh niso hoteli sprejeti, ker so bili v seznam vpisani pod popačenimi imeni, tako: Jurij Jarc, vpisan kot Jartsch, Jakob in Adam Bele, vpisana kot Weiss, Andrej Puc s soprogo, vpisan kot Wütz, Luka Sedlak, vpisan kot Sattler itd.

Verska komisija v Ljubljani je sicer odločila, naj vkljub vsem dognanim pogreškom pokličejo vse naštete ljudi za 24. november »semkak v reformacijo«, toda — prišel ni nihče.

Zadeva je splahnela in nič, morda zato, ker je bil škof Hren že leto poprej, ob priliki izvolitve nadvojvode Ferdinanda za nemškega cesarja, imenovan za vladarjevega namestnika v Notranji Avstriji in je moral odriniti v Gradec.

Bodisi kakor koli — Adam Gričar je imel poslej mir. Živel je z ženo na pristavi in zopet prihajal le čez zimo v mesto. Le slučajno so včasih prišli do njega glasovi iz zunanjega sveta. Adam jih je sprejemal brezbrizno, hladno in mirno, kakor vesti o dogodkih na tuji, neznani zemlji. Zena, ki je v spremstvu hlapca od časa do časa jahala v mesto po te ali druge potreščine, mu je pripovedovala o verskem zatišju, ki je bilo nastalo v mestu. Nad vsemi protestanti, izpreobrnjenimi in onimi, ki so se potuhnil, je plavala trda roka vladarjevega namestnika, škofa Tomaža Hrena — tedaj še bolj kakor prej, ko je bil svojim rojakom bliže, saj je njegova moč postala neomejena. Poleg cerkvene je imel zdaj v rokah tudi posvetno oblast.

Nad Krajino je ležalo nekakšno moreče zatišje, kakor zatišje pred viharjem. Hrenova grožnja, da ne bo umrl prej, preden ne izžene vso luteransko gospodo iz države, še ni bila pozabljena. Vojna z Benečani, ki je že dve leti divjala na jugozahodni meji države, je odložila ukrepe vladarjevega namestnika proti luteranski fevdalni gospodi, dasi mu je le-tà edina še kljubovala.

»Prej ali slej se bo Hren spravil nad naše fevdalce in uresničil svojo grožnjo,« je Adam prerokoval. Vendar ni mislil, da uresničenja svoje prerokbe — ne bo doživel.

Bilo je pozimi leta 1617.

Vkljub visoki starosti je Adam še v najhujšem mrazu hodil v svoje gozdove na lov.

Ni hodil na lov zgolj zato, da bi preizkušal svoje strelsko mojstrstvo, da bi zadostil svoji strelski strasti. Ne. Njegovo veselje do samotnega pohajanja po temnih, tihih gozdovih, polnih skritih, čudežno lepih pojavov iz rastlinskega in živalskega življenja, mu je prinašalo globoka doživetja, polna silnega, napetega soživljanja z naravo, polna najglobljega razumevanja njenih skrivnosti. Dostikrat je ure dolgo predsedal na odmirajočem podrtem drevesnem velikanu ob zasneženi jasi z žuborečim potokom in opazoval, s puško na kolenih, divjad in perjad v svojem nič hudega slutečem početju. Ves zasanjan se je potem brez plena vračal domov.

Nič ni bilo čudnega, da se je na takem lovu nekoč prehladil.

»Utrujen sem, ležat pojdem,« je rekel ženi, ko se je vrnil v mesto. Bil je ves hripav.

Ustrašila se je. Še nikoli se ni bilo zgodilo, da bi Adam podnevi legel v posteljo.

Ponoči ga je že kuhala vročina. Zjutraj je Marija poslala po zdravnika.

Zdravnik je takoj prišel in preiskal bolnika. Marija je stala ob postelji in drgetala od strahu... Kaj, če napade Adama pljučnica kakor takrat Francita! Za stare ljudi je pljučnica še posebno nevarna bolezen... In nobenega zdravila ni proti njej!

Zdravnik se je vzravnal in pokril bolnika. Pogledal je Marijo Gričarico in izjavil kratko:

»Pljučnica.« Ko je videl, kako je gospa prebledela, je dostavil: »Upajmo, da jo bo trdna narava gospoda Gričarja srečno premagala.«

Dal je še nekaj navodil in se poslovil z obljubo, da pod večer zopet pride.

Bolezen je Adama Gričarja hitro zdelala. V treh dneh je shujšal in se postaral, da ga nihče ne bi spoznal. Nato je dva dni ležal v vročici brez zavesti. Šesti dan pa ga je vročina popustila in zavedel se je. Jasnih oči je pogledal Marijo, ki je sedela poleg njegove postelje in prosil s tihim glasom:

»Odpri okno, Marija! Tako težko diham.«

Marija je pogladila njegovo shujšano roko in brž vstala, da mu ustreže. Odgrnila je zastor in odprla okno na iztežaj. Nato se je vrnila k njegovi postelji. Svež, mrzel zrak je planil po sobi.

»Ali ti je bolje, dragi?«

»Bolje.«

Zazrl se je proti oknu, kjer se je preko pogorišč in vrtov videl Rožni hrib z Ljubljansko cesto in Jankovičevo pristavo na vrhu.

Adam se je medlo nasmehnil, ko se je spomnil na hromelega trdovratnega luterana na Hmeljniku.

Marija je videla njegov nasmeh.

»O čem razmišljaš, dragi?«

»Na Jankoviča sem se spomnil,« je odgovoril skoraj šepetaje: »bolj trdovratnega luterana ni na novomeškem področju.«

»Davi je bil tu hmeljniški oskrbnik. Poslali so ga, da vpraša po tvojem zdravju. Vsa rodbina Ruessova in Jankovičeva te lepo pozdravlja.«

»Ali je bil še kdo tukaj? Enkrat se mi je zdelo, da vidim Martina na vratih.«

»O, Raab prihaja vsak dan. Tudi Scheyer te je prišel obiskat, pa se takrat nisi zavedal. In mnogo drugih znancev je prišlo vprašat po tvojem zdravju. Večinoma jih sprejema Felicita. Odkar si bolan, se je spet preselila k nam, da mi pomaga pri strežbi. Zdaj spi v moji sobi, ker je ponoči čula pri tebi.«

Adam se je nasmehnil... Felicita, moj edini otrok! Rad bi jo še enkrat videl. Ampak ne smem izdati te želje. Mariji bi se čudno zdelo. Uganila bi, da se poslavljam... Jokala bi... Ne maram, da bi jokala. Tega ne bi prenesel...

Zaprl je oči, pa jih takoj spet odprl. Od nekod je prihajal starčevsko hripavi krik bedaka Marta.

»M-mi s-smo Gri-Gričarji!«

Da, Gričarji — je razmišljal božnik — Gričarji, trden rod, dokler se je od jutra do večera, iz leta v leto utrjeval v borbi za človečanske pravice tlačanov, v borbi za svobodo, v borbi za udobnejše življenje, za ugled v družbi... Toda jaz — jaz se nisem nikoli za nič boril. Le užival sem, kar so mi moji predniki pripravili. Zaganjal sem se za vsebino življenja tukaj, zaganjal tam — nikjer nisem dosegel takih uspehov, da bi čutil zadoščenje ob njih.

Zakaj bi se bil trudil — saj mi je bilo vse, prav vse vrženo v naročje: svoboda, zemlja, bogastvo, izobrazba, ugledno mesto v družbi, celo lepa žena — vse mi je priteklo iz očetovih rok. Bil sem pravi razvajenec, zato slabič.

In vendar sem včasih kar zahrepenel po možatih dejanjih. Le vztrajnosti mi je manjkalo in trma mi je hodila v napotje — trma, temeljna napaka vseh razvajencev. Za nobeno resno delo nisem bil sposoben.

Se za vlogo bogataša nisem imel talenta. Manjkala mi je potrebna skopost. Denarja nisem znal ceniti. Nisem spoštoval naporov za njegovo pridobivanje. Vse premoženje bi bil razmetal, če bi mi ne bilo sproti na novo pritekalo iz očetovih delavnih rok. Življenje mi je nudilo preveč vsega dobrega. To mi je hromilo voljo.

Le eno stvar mi je življenje odreklo: pravega dediča Gričarjevega imena nimam. Pač poganja tam v Gradcu nova veja Gričarjevega rodu. Gotard se je oženil. Sina ima. Imel sem ga tudi jaz, a usoda mi ga je ugrabila.

Ali mi ga je ugrabila, ker bi ga, slabič, kakršen sem, ne znal vzgajati v dobrega človeka? Morda bi bil res vzgojil še hujšega slabiča od sebe? Morda bi bil moj sin zlezal še za stopnjo nižje od mene?... Razuzdanec, zločinec, izrodek kakršen je bil bratranec Polydor Montagnana?...

Misli so se bolniku zmedle. Čudno spačeni obrazi so mu zaplesali pred očmi. Strah mu je stisnil srce.

»Marija!« je šepetal. »Zaspal bi rad. Utrujen sem. Ostani pri meni še nekoliko!«

»Seveda ostanem, le miren bodi!«

»Poljubi me!« je še šepnil komaj slišno.

Nasmehnila se mu je in ga poljubila. Njegovo čelo je bilo hladno.

»Vročine nimaš več. Zdaj boš kmalu zdrav.«

Ni imel več moči, da bi ji odgovoril.

Jasno se je zavedal: Umiram!

Še enkrat je s pogledom objel ženino glavo. Kakor skozi meglo je razločil njene sive lase nad čelom brez gub, črne oči, ki so z leti postale bolj stisnjene, manjše, ustne, ki so postajale manj polne, manj rdeče.

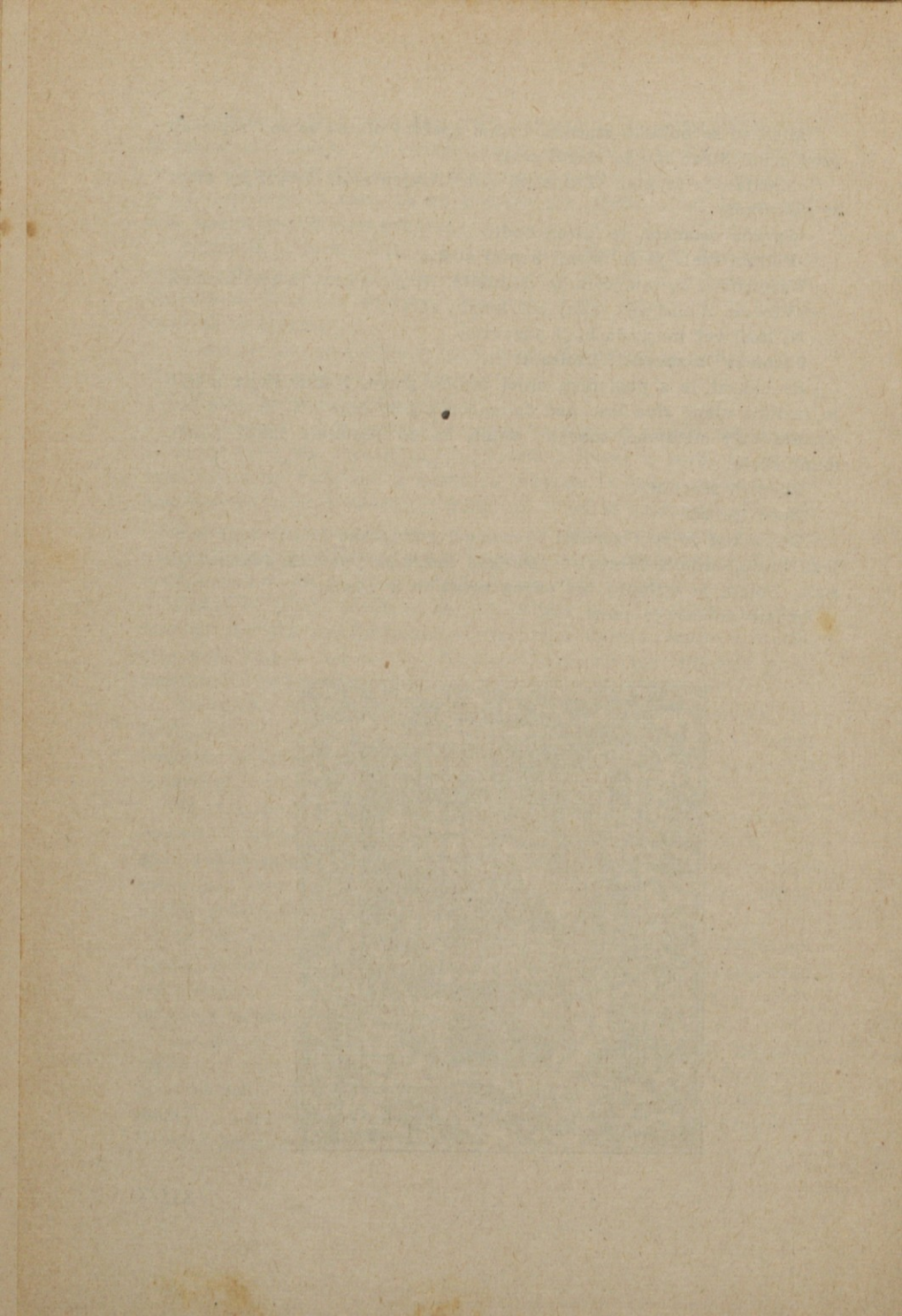
Zbogom Marija!

Zapr! je oči.

Od nekod je spet zaslišal brezumen, starčevsko hripav krik svojega brata, bedaka Marta — zadnjega moškega potomca Jakobovega rodu. Potem je utihnilo vse okrog njega in v njem...

Adam Gričar je umrl.

Pripombe k slikam

Pri opremi Gričarjev je bilo vodilo približati bralcu dobo, v kateri se razpleta roman, tudi z ilustracijami, ki so v pretežni meri vzete iz domačega likovnega izročila, dopolnjenega s sočasnim srednjeevropskim gradivom.

Celostranske priloge:

Rekonstrukcije srednjeveškega Novega mesta je po proučevanju ostankov srednjeveških utrd in mestnih stavb narisal arhitekt Marijan Mušič.

I. Pogled na Novo mesto z južne strani ali Karlovska vrata.

II. Pogled z Marofa na Novo mesto z močno utrjenimi Gorenjimi ali Ljubljanskimi vrati.

III. Arkadno dvorišče v Gričarjevi (danes Bergmanovi) hiši na Glavnem trgu.

IV. Kapitelj z vzhodne strani.

V. Okolje Kapitlja (proštija).

VI. Novo mesto z zapadne strani. Obzidje in stolpi »na šancah«.

Str. 7: Johannes Clobucciarich (Klobučarič): Novo mesto okoli 1604.

Po rodu z otoka Krka ali okolice Kastva, rojen v drugi polovici XVI. stol., je Janez Klobučarič, večkratni prior samostana bosonogih avguštincev v Fürstenfeldu na Štajerskem, v letih 1601 do 1605 najprej po nalogu notranjeavstrijske vlade pripravljal gradivo za izdelavo zemljevida Štajerske, kasneje pa po naročilu nadvojvode Ferdinanda, danem s patentom z dne 6. septembra 1603, zbiral enako gradivo za vse notranje-avstrijske dežele, t. j. za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko z delom Istre. V ta namen je Klobučarič prepotoval vse te dežele in izdelal do 500 risb in črtežev na več kot 100 listih, ki obsegajo vse omenjene dežele, razen morda ene petine Štajerske. Sredi tega dela je Klobučarič verjetno proti koncu leta 1605 umrl. Njegovo delo je ostalo nedokončano in njegovo ime pozabljeno. Na jesen 1922 so v graškem deželnem arhivu ponovno našli zajeten sveženj s Klobučaričevimi risbami, ki jih je delno objavil dr. Fritz Popelka l. 1924 v posebni mapi. Po tej objavi so posnete Klobučaričeve risbe v tej knjigi. Klobučaričeve risbe srednjeveških gradov, utrd in krajev so izredno dragocene predvsem zaradi tega, ker nam jih prikazujejo še v njihovi srednjeveški podobi, ko so gradovi imeli še polno vrednost in pomembnost utrjenih postojank. Ze nekaj desetletij za tem so gradovi doživljali občutno spremembo v svoji zunanji podobi: iz trdnjav so s prezidavami in dozidavami postajali dvorci fevdalcev. V njih je zaplaval nov življenjski stil, ki ga je tudi v naše kraje zanašal blesteči polet renesanse in baroka. Da smo se odločili za objavo nekaterih Klobučaričevih risb v naši knjigi je torej vzrok v tem, da so nastale v naših krajih prav ob koncu dogajanja v romanu, prikazujejo v romanu omenjene kraje še v njihovi srednjeveški podobi, po svoji likovni strani pa očitujejo tudi nadih slikarja, kar Klobučaričevo delo močno dviguje nad dehom običajnega kartografa. In ne nazadnje tudi zato, ker je Klobučarič našega rodu.

Risba Novega mesta je objavljena v mapi: Dr. Fritz Popelka, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich 1601–1605, Graz 1924. List XXVII/107.

Stran 34: J. Klobučarič, grad Otočec; Popelka XXVII/108.

Stran 35: Hans Weiditz, veža in dvorišče trgovca v začetku XVI. stol. Del lesoreza, objavljenega v Propyläen Weltgeschichte, V/33.

Stran 58: Menih kot hotni kloštrski muc, E. Fuchs, Illustrierte Sittengeschichte, Renaissance, str. 355.

Stran 59: Ivan Koch, Kovači. Valvasor, Die Ehre... III/382.

Ivan Koch, slikar in risar, r. okoli 1650, u. 1715 v Novem mestu. Med leti 1689 in 1713 večkrat izvoljen za mestnega sodnika. Znan kot spreten slikar in risar. Zato ga je tudi Valvasor pritegnil v krog svojih sodelavcev. Za Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranjske je narisal 74 predlog za bakroreze, ki jih je rezal drugi pomembni Valvasorjev sodelavec, Andrej Trost. Kochove oljnate slike so bile pri frančiškanih v Novem mestu in na gradu Bajnofu, a se niso ohranile. V originalu so ohranjene samo njegove predloge za Theatrum mortis humanae v Vseučilišni knjižnici v Zagrebu in nekaj drobnih slik v Valvasorjevi grafični zbirki v Jugoslovanski Akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu.

Stran 71: Ivan Koch, Tovorniki; Valvasor, VI/280.

Stran 80: Vinjeta iz Kreljeve Postile slovenske.

Stran 81: J. Klobučarič, Ljubljana; Popelka XXV/101.

Stran 94: J. Klobučarič, Vrhkrka; Popelka XXVII/109. Grad nad izviri Krke. Primerjaj tudi Valvasor, XI/420.

Stran 122: J. Klobučarič, Mirna peč; Popelka XXVIII/114.

Stran 123: I. C. in J. Lederlein, Primož Trubar, lesorez iz 1578.

Stran 131: Karikatura požeruških menihov in nun; E. Fuchs iz 1578.

Stran 138, 294 in 330: Vinjeta iz Dalmatinove biblije.

Stran 139: J. Klobučarič, Mehovo; Popelka XXVIII/110.

Stran 155 in 239: Vinjeta iz Dalmatinove Biblije.

Stran 156: Del naslovne strani Kazenskega pravosodnega reda Karla V. iz leta 1532; Propyläen Weltgeschichte V/151.

Stran 172 in 206: Vinjeta iz Trubarjeve Hišne postile 1595.

Stran 173: Naslovna stran Trubarjevega Katekizma 1555.

Stran 189: Pečat Primoža Trubarja v trikratni povečavi: Cvetnik naše reformacijske misli, str. 70, glej pripombo na str. 172.

Stran 190: I. Koch, Dolenjska noša; Valvasor VI/289.

Stran 197: Vinjeta iz Kreljeve Otroške biblije 1566.

Stran 198: J. Klobučarič, Laško; Popelka XXIII/87.

Stran 207: Hans Weiditz, Kmečki punt, lesorez; Propyläen Weltgeschichte V/105.

Stran 227: I. Koch, Vipavska noša; Valvasor VI/306.

Stran 243: Prodajne lope v začetku XVII. stol., Propyläen Weltgeschichte V/387.

Stran 282: Vinjeta iz našega protestantskega tiska; Cvetnik... str. 80, pripomba str. 172.

Stran 283: I. Koch, Bitka s Turki; Valvasor XV/468.

Stran 295: I. Koch, Kuga in kobilice; Valvasor XV/459.

Stran 320: I. Koch, uskoška noša; Valvasor VI/295.

Stran 330: Vinjeta.

Stran 331: Hans Weiditz, Pogreb v malem mestu; Propyläen Weltgeschichte V/32.

Stran 351: I. Koch, Smrt pride po bogatina; Theatrum mortis humane I. str. 66.

Knjižnica Janeza Trdine

4

Ilka Vašte:

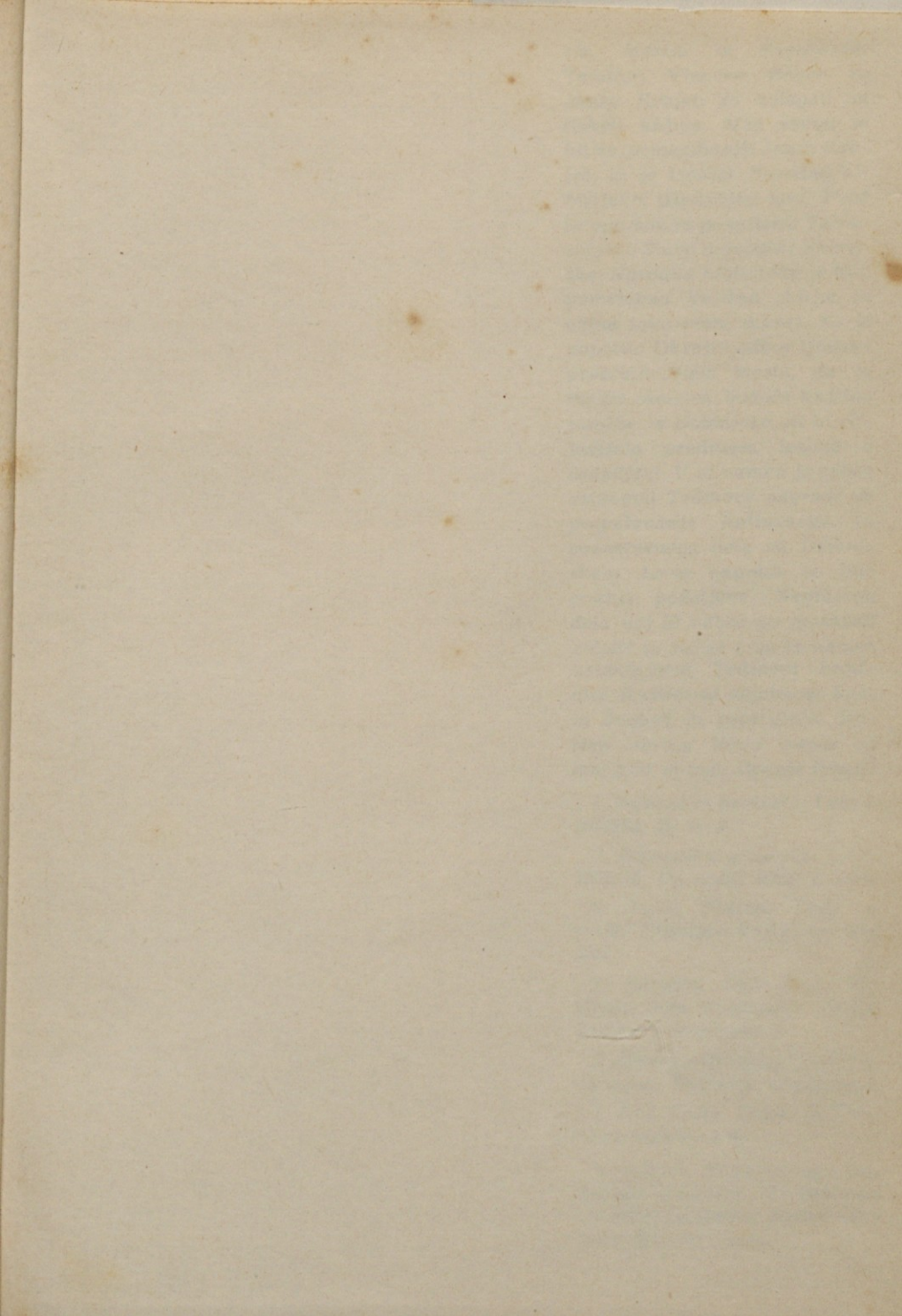
GRIČARJI

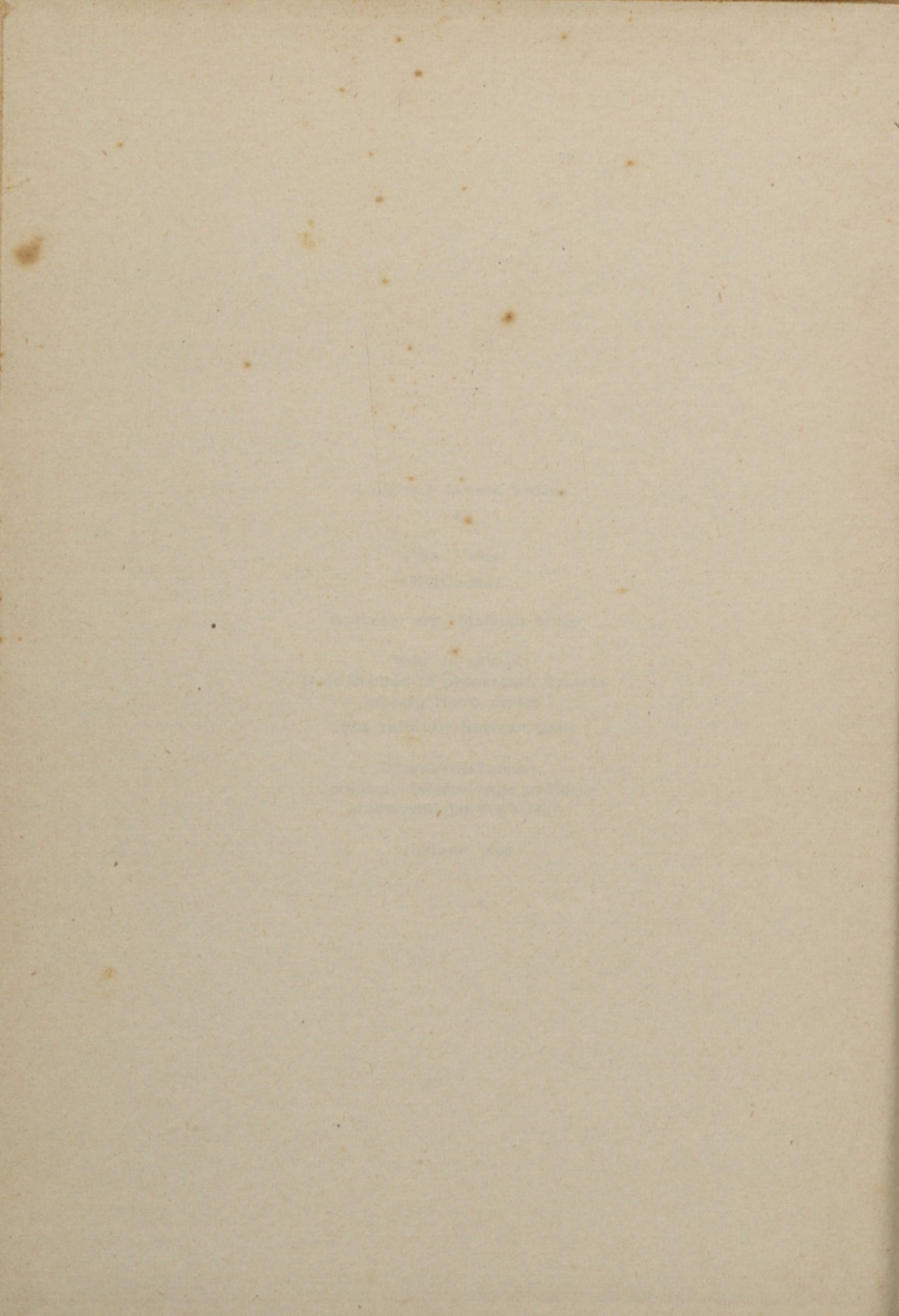
Oprema: arh. Marijan Mušič

Izdal in založil
Svet Svobod in prosvetnih društev
okraja Novo mesto
(Za založbo: Severin Šali)

Tiskala tiskarna
Casopisno-založniškega podjetja
»Slovenski poročevalec«

Naklada 3000

rik, Marija in Konstantin Tandler, Vincenc Boben in Janez Krajec so zalagali in tiskali knjige. Med vsemi je bil najpomembnejši Janez Krajec, ki je izdal Narodno biblioteko, Gledališke igre, Tisoč in eno noč in ponatisnil Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranjske. Narodna biblioteka je bila pomembna knjižna zbirka in edina take vrste takrat. To je napotilo Okrajni odbor ljudske prosvete Novo mesto, da je vsadil zametek bodoče knjižne založbe za Dolenjsko, ki bi objavljala predvsem knjige o Dolenjski. V ta namen je odbor ustanovil Trdinove nagrade za pospeševanje kulturnega in znanstvenega dela na Dolenjskem. Le-te nagrade so bile trikrat podeljene. Nagrajena dela naj bi odbor po možnosti založil in tiskal v za ta namen ustanovljeni Trdinovi knjižnici. Književna dejavnost Sveta Svobod in prosvetnih društev okraja Novo mesto od leta 1953 obsega sledeče izdaje:

1. Dolenjska prosveta. Leto I. 1953/54, št. 1—4.

2. Dolenjska prosveta. L. II. 1955/56. Do sedaj izšla 1. številka.

3. Janez Trdina: Rože in trnje. Trdinova knjižnica leta 1955.

4. Kronika 1873—1953. Vajenska šola trgovinske stroke. Trdinova knjižnica 2.

5. Zdravko Slamnik: Tončkove sanje. Trdinova knjižnica 3.

6. Ilka Vašte: Gričarji. Trdinova knjižnica 4.

V načrtu: Nadaljevanje Dolenjske prosvete. V Trdinovi knjižnici pa zbrane partizanske spise Mirana Jarca.

